

Іван
Коломієць

**ОУН-УПА на Вінниччині
в роки боротьби за
Українську
самостійну соборну державу**

Борцям за волю України присвячується

Іван Коломієць

**ОУН – УПА на Вінниччині в роки
боротьби
за Українську Самостійну Соборну
Державу**

ББК 63.3(4 УКР-4ВІН)
УДК 821.161.2-193
К 61

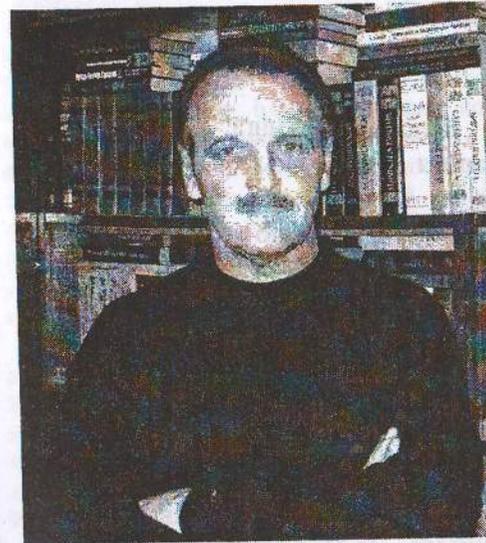
Іван Коломієць
К 61 ОУН УПА на Вінниччині.

ББК 63.3(4 УКР-4ВІН)
УДК 821.161.2-193
К 61

В історичному дослідженні І. Коломієця, на основі різноманітних джерел з'ясовано передумови розгортання націоналістичного руху на Українських землях після поразки визвольних змагань 1917-1921 рр., показано боротьбу Організації Українських Націоналістів за Українську державу, висвітлено діяльність націоналістичного підпілля та Української Повстанської Армії на території Вінниччини протягом 40-50 х. рр. ХХ століття.

Для істориків, краєзнавців, усіх, хто цікавиться минулим України.

© Коломієць І., 2010
© КП «Літинська районна друкарня»

Про автора

Коломієць
Іван Михайлович –
народився 19-го
січня 1954 р. в с.
Майдан –
Супрунівський
(нині с. Підлісне)
Літинського району
Вінницької області.

В 1978 р. закінчив історичний факультет Вінницького педінституту. Працює вчителем історії та правознавства Пеньківської середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів. Відмінник освіти, вчитель – методист. Член Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Автор ряду публікацій із історико – краєзнавчої тематики у місцевих та фахових періодичних виданнях. Проживає у с. Пеньківка на Літинщині.

Передне слово

Пропонована Іваном Коломійцем книга є результатом глибокого наукового дослідження історії національно-визвольних змагань українців ХХ століття.

З огляду на активну фальсифікацію комуністичними ідеологами минулого, зокрема подій, пов'язаних із боротьбою націоналістичного підпілля та Української Повстанської Армії протягом тридцятих-сорокових років за Українську Самостійну Соборну Державу, подібні книги є вкрай необхідними для подолання громадянами незалежної України сформованих Московією стереотипів.

Автор дослідження використав велику кількість джерел: і архівні документи, і монографії, і спогади учасників спротиву. Цінність книги для подолян полягає у тому, що на її сторінках подаються матеріали, які розповідають про діяльність учасників націоналістичного руху на території Вінниччини.

З певністю можна стверджувати, що книга знайде свого читача. Вона знадобиться вчителям шкіл та викладачам вищих навчальних закладів, буде корисною для старшокласників та студентів, які цікавляться історією України.

Леонід Філонов,
доцент
Вінницького національного
технічного університету,
заслужений працівник культури
України

Вступ

Двадцять століття увійшло в історію людства як століття потужних національно-визвольних рухів. Незважаючи на втрати, поневолені народи наполегливо боролись за право самостійно вирішувати свою долю. Шезали могутні в минулому імперії, виникали нові суверенні держави. Процес їх становлення, утвердження, визнання світовим співтовариством супроводжувався значними труднощами, проте досвід попереднього колоніального існування, перші, хай досить скромні успіхи у розв'язанні назрілих суспільних проблем переконливо свідчили - лише за умов політичної свободи у кожного народу виявляється можливість забезпечити свою територіальну, мовну, культурну самобутність, повноцінний соціально-економічний розвиток у майбутньому.

Український народ з поміж інших народів, що століттями перебували під імперським гнітом, не був винятком. Попри несприятливі, інколи майже безнадійні обставини, він продовжував боротьбу за повернення втраченої свободи. Його зусиллями, у 1917 р. на землях Наддніпрянщини, постала Українська Народна Республіка, дещо пізніше на території Галичини, Буковини, Закарпаття, Західно-Українська Народна Республіка.

Після їх падіння, 15-го березня 1939 р. було проголошено Карпатську Україну, а невдовзі Актом 30-го червня 1941 р. Українську Державу у Львові.

Внаслідок інтервенцій сусідніх країн, недостатньої згуртованості, відсутності на певних етапах національно-визвольного руху політично зрілого проводу, вкрай складного міжнародного становища, згадані спроби реанімації власної державності виявилися для українців невдалими. Однак, з погляду історичної перспективи, ці спроби не були марними. Вони продемонстрували усьому світові нездолане прагнення свободи, живили у свідомості народу національну ідею, стимулювали національну еліту до пошуку найоптимальніших шляхів досягнення незалежності, сприяли формуванню на прикладах мужності і героїзму виявлених в ході національно-визвольних змагань, нових поколінь борців за суверенну Україну.

В усі часи, для усіх народів світу, боротьба за визволення Вітчизни, створення власної держави - є справою святою. Ті хто зі зброєю в руках здобували для своєї Батьківщини свободу, гинули у боях, прилучаються вдячними нащадками до сонму національних героїв, користуються всенародною любов'ю і пошаною. На превеликий жаль, посьогодні, значна частина українського суспільства негативно оцінює як провідників, так і рядових учасників національно-визвольних змагань. Це стосується передусім членів Організації Українських Націоналістів та вояків Української Повстанської Армії, котрі в період Другої світової війни боролись за Українську Самостійну Соборну Державу.

На думку автора, найголовнішою причиною неприхильного ставлення багатьох українських громадян до ветеранів ОУН-УПА, слід визнати панування на українських землях протягом попередніх десятиріч, імперського тоталітарного режиму. Репресії колишньої влади щодо тих хто боровся за свободу своєї Батьківщини, чи намагався донести до загалу правду про перебіг боротьби, призвели до утвердження в суспільстві страху, позбавили людей бажання цікавитись контраверсійними питаннями рідної історії. Дотепер дається взнаки систематичне, цілеспрямоване, здійснюване пропагандистською машиною імперського режиму, що ґрунтувалося на сфальсифікованому минулому, зомбування «советского народа» до якого, в силу обставин, належали і українці.

Як це не парадоксально, в умовах існування незалежної Української держави, влада, за винятком экс-президента Віктора Ющенка та його симпатиків, не переймалась проблемами об'єктивного висвітлення подій національно-визвольної боротьби в роки Другої світової війни. Сформована на псевдонаукових імперських догмах, вражена комплексом меншовартості, значна частина високопосадовців проявляла повну байдужість до прагнення мільйонів співвітчизників довідатись про ті важкі, трагічні, але водночас і героїчні часи. Більше того, виходячи із утилітарних міркувань (для чого псувати стосунки із офіційною Росією, яка вважає учасників національно-визвольного руху пособниками гітлерівців) окремі українські урядовці, часто-густо маючи бізнесові та інші інтереси в сусідній державі, чинили різноманітні перешкоди відновленню історичної правди. Не відставали від можновладців і так звані «українські» мас-медіа. На превеликий сором, певна частина вихованих на «Кратком курсе истории ВКП(б)» українських істориків продовжують розповсюджувати, м'яко кажучи, нісенітницю про діяльність ОУН-УПА. В «науковий» обіг запускаються бездоказові твердження про поширення націоналістичного руху лише на заході України, участь у ньому вихідців виключно із Галичини, Волині та Буковини, співпрацю ОУН-УПА із нацистами, розправи над мирним населенням, тощо. Останнім часом, внаслідок змін у політичному житті країни, згадані «дослідники» мають усі підстави сподіватись на солідну підтримку з боку державних чинників.

Донині триває по суті справи психологічна війна здійснювана російськими засобами масової інформації (радіше дезінформації) разом із політиками, державними діячами, «остепененими представителями російської науки» проти України. Перекручуються очевидні історичні факти, оприлюднюються тенденційні оцінки лідерів національно-патріотичних сил періоду Другої світової війни. В результаті, в свідомості багатьох українських громадян, і що є найсумнішим у свідомості молоді, продовжують існувати імперські уявлення та стереотипи про національно-визвольний рух сорокових-п'ятдесятих років на українських землях.

Все це не сприяє формуванню в українців почуття патріотизму, і за певних обставин може становити серйозну небезпеку для країни в майбутньому.

На початку нового тисячоліття появилось чимало праць присвячених тогочасним подіям. Але в умовах недостатнього державного фінансування їхні накладі були невеликими, а отже вони залишалися недоступними для широкого читацького загалу. Окрім того, на сторінках цих праць приділялась незначна увага діяльності ОУН-УПА в центральних і східних регіонах України, замало в них також відомостей про націоналістичне підпілля після вигнання німецьких окупантів з українських земель. З огляду на це, існує нагальна потреба продовжувати вивчення і популяризацію історії національно-визвольного руху новітньої доби.

Метою пропонованого дослідження є об'єктивне висвітлення діяльності національно-патріотичних сил напередодні, під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки в Україні. Однак, найголовнішим завданням, автор вважає ознайомлення читача із діяльністю ОУН-УПА на території Вінниччини.

Всупереч твердженням деяких науковців, які характеризують національно-визвольний рух як суто «галицьке явище», тисячі жителів Східного Поділля під час смертельного двобою нацистського та комуністичного тоталітарних режимів були активними учасниками націоналістичного підпілля, воювали в лавах Української Повстанської Армії задля досягнення високої мети – відродження Української Самостійної Соборної Держави.

Для написання дослідження автор використав праці відомих своєю неупередженістю українських істориків: Я.Дашкевича, В.Сергійчука, Ю.Киричука, І.Біласа, В.Ковалюка, праці науковців української діаспори Т.Гунчака, В.Косика, Л.Шанковського, Р.Рахманного, П.Мірчука, А.Бедрія та інших.

Цінним джерелом стали збірники документів із вітчизняних, російських та німецьких архівів.

Автором використано твори провідних діячів ОУН-УПА: С.Бандери, М.Лебедя, В.Кука, М.Прокопа, спогади багатьох учасників національно-визвольного руху сорокових-п'ятдесятих років.

Щодо висвітлення діяльності ОУН-УПА на Вінниччині, автором використані історичні розвідки місцевих дослідників К.Завальнюка, А.Малигіна, І.Бурлаки, матеріали вінницьких наукових історико-краснзнавчих конференцій, спогади активних учасників націоналістичного підпілля та бійців УПА «Південь» М.Климчука, Г.Ільченка, М.Шестопаля та інших.

Особливе значення для написання дослідження мали документи віднайдені автором у фондах Вінницького обласного державного архіву.

Разом із тим, автор усвідомлює неможливість відтворення повної картини подій національно-визвольної боротьби на території Вінниччини в сорокових-п'ятдесятих роках. Значна кількість документів або

безповоротно втрачена, або в силу тих чи інших обставин посьогодні залишається недоступною для опрацювання. На жаль, відійшли у вічність тисячі активних учасників націоналістичного підпілля та вояків Української Повстанської Армії, котрі могли б поділитися спогадами про ті буремні літа. Прогалини у висвітленні даної проблеми будуть заповнювати інші дослідники.

Автор вважає написання цієї скромної праці – своїм громадянським обов'язком перед пам'яттю тих, хто у важкі часи української історії не шкодував життя заради визволення і процвітання своєї Батьківщини.

Діяльність ОУН напередодні та на початку Другої світової війни.

Поразка національно-визвольних змагань спонукала українських патріотів до пошуку нових шляхів відродження Української держави. В 1920 р. за активної участі колишнього командира корпусу січових стрільців С.Коновальця виникла Українська Військова Організація. Вона дбала про збереження і зміцнення українських військових кадрів, у важких умовах підпілля вела боротьбу проти окупаційних режимів на території Західної України.

Засновник УВО, провідник ОУН,
Свєген Коновалець

В листопаді 1927 р., на одній із нарад УВО, за ініціативою С.Коновальця, було ухвалено рішення про створення єдиної революційно-політичної організації діяльність якої поширювалася б на всі без винятку українські землі.

В січні-лютому 1929 р. в Австрії, у м.Відні, відбувся Установчий Конгрес. Своїх представників на таємне зібрання делегували: Українська Військова Організація, Легія Українських Націоналістів, Група Української Національної Молоді, Союз Української Націоналістичної Молоді. Конгрес проголосив утворення Організації Українських Націоналістів. Керівний

орган, Провід Українських Націоналістів, очолив полковник Коновалець. В документах новоствореної організації зазначалось: «Маючи за свою мету відновлення, впорядкування, оборону та поширення незалежної соборної Української Національної держави, українські націоналісти змагатимуть до зібрання творчих сил усередині нації та до зміцнення її відпорності назовні. Тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель відкриє можливості для широкого розвитку Української нації в межах власної держави. Відкидаючи орієнтації на історичних ворогів Української нації,

але будучи в союзі з народами, які вороже відносяться до окупантів України, національна диктатура, що витвориться в бігу національної революції забезпечить у тяжкий час боротьби силу Української держави. Щойно після відновлення державності національна диктатура перейде, через участь у владі провідної верстви, до створення законодавчих органів на засаді представництва всіх організованих суспільних верств з углядженням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української держави. Місцеве самоврядування буде основою адміністративного устрою упорядкованої Української держави, на чолі якої стоятиме покликаний представницьким органом Голова держави. У своїй зовнішньополітичній чинності Українська держава стрімиме до досягнення меж, що охоплюватимуть всі українські етнографічні терени і забезпечуватимуть її належну господарську самовистарчальність та стратегічну відбороність. В основу внутрішньополітичної діяльності ляже забезпечення духових потреб і матеріального добробуту населення»(1).

Після Установчого Конгресу організація без зволікань приступила до реалізації поставлених завдань. Ідеологією ОУН стала націоналістична ідеологія, яка проголошувала націю найвищою цінністю, а найголовнішою передумовою її цивілізаційного поступу створення самостійної національної держави.

Учасники установчого конгресу ОУН 1929р.
В центрі Свєген Коновалець

Чимало молодих членів ОУН були прихильниками поглядів Д.Донцова, який у своїх творах пропагував культ волі та сили, великі надії у майбутній національній революції покладав на сміливих, рішучих, готових до застосування будь-яких методів боротьби, провідників.

Протягом нетривалого часу, Організації Українських Націоналістів на чолі із С.Коновальцем, вдалося зав'язати стосунки із політичними колами Німеччини, Англії, Литви, Іспанії, Італії, організувати інформаційні служби в багатьох столицях Європи, залучити до співпраці значну частину

української еміграції. Осередки ОУН появились у Франції, Бельгії, Канаді, США. Зусиллями Проводу було налагоджено видання часописів: «Розбудова нації», «Український голос», «Бюлетень крайової езекутиви», «Сурма», «Юнак», «Український націоналіст». ОУН контролювала ряд легальних газет і журналів, що виходили друком у Східній Галичині та Західній Волині. Ефективне використання преси давало можливість успішно поширювати націоналістичну ідеологію, забезпечувало приплив нових членів до лав організації. Напередодні Другої світової війни її чисельність сягала 20 тисяч осіб(2). Надзвичайно активно працювали націоналісти в школах, вищих навчальних закладах, «Просвітах», кооперативах. Самовіддане служіння національній справі сприяло збільшенню кількості симпатиків ОУН серед найширших верств західноукраїнського суспільства.

Вістрям своїм, боротьба організації протягом тридцятих була спрямована проти польського режиму, який проводив політику національних утисків та економічного визиску українського населення. Протестні акції досить часто посднувались із актами індивідуального терору проти найвищих чиновників окупаційної влади. Під керівництвом крайової езекутиви(виконавчого органу ОУН на західноукраїнських землях) здійснювався бойкот польської адміністрації та державних шкіл, влаштовувались напади на урядові установи, банки, поштові відділення, маєтки польських землевласників, тощо. В такий спосіб ОУН прагнула не лише ослабити окупаційну владу та призупинити проникнення колоністів на територію Східної Галичини та Західної Волині, а й привернути увагу світової спільноти до антиукраїнської політики Другої Речіпосполитої. Бажаного результату загалом вдалося досягти. Події на «східних кресах» викликали широкий резонанс на Заході.

Акції ОУН стали приводом для масових репресій проти українців. Найвишого піднесення вони набули під час так званої «пацифікації» (умиротворення), яка почалася у вересні 1930 р. Поліція та регулярні частини польської армії нищили майно українських кооперативів, «просвіт», здійснювали розправи над селянами, заарештовували світських та духовних осіб. Діяльність каральних органів Польської держави призвела до справжнього спустошення Східної Галичини. Реакцією ОУН стала організація ряду замахів на урядовців, які брали активну участь в проведенні пацифікації. У 1931 р. було вбито начальника відділу східної політики міністерства закордонних справ Т.Голувка, в 1932 р. комісара Львівської поліції Е.Чеховського, в 1934 р. міністра закордонних справ Б.Перацького. Ліквідація останнього приголомшила і польський уряд, і польське суспільство.

Судовий процес над дванадцятьма членами ОУН, що тривав від 18 листопада 1935 до 13 січня 1936 р. перетворився на політичну маніфестацію. Мужня поведінка С.Бандери, М.Лебеда, Я.Карпинця, В.Свенціцької та інших підсудних переконала багатьох поляків, що

«українське питання» не є німецькою інтригою, що воно потребує цивілізованого розв'язання задля утвердження мирного співіснування двох сусідніх народів на Сході Європи. На шпальтах деяких польських часописів висловлювались симпатії до українських революціонерів, визнавалась законність їхніх дій з огляду на важке становище своїх співвітчизників. Приміром, орган польських народовців «Просто з мосту» у статті під заголовком «Справа найважливіша з важливих» зазначав: «Ми польські народовці, зобов'язанні найголосніше казати про те, що існує український народ, що він живе і бореться за своє право на життя. Саме ми мусимо розуміти й цінити героїчні зусилля українського народу, який протягом сотень років не має своєї державності, що його русифікують, полонізують, роздирають, а він живе. Хай українських націоналістів буде тільки жменька, проте героїзм і жертвність тієї жменьки такі наявно великі, що їх вистачає не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю»(3).

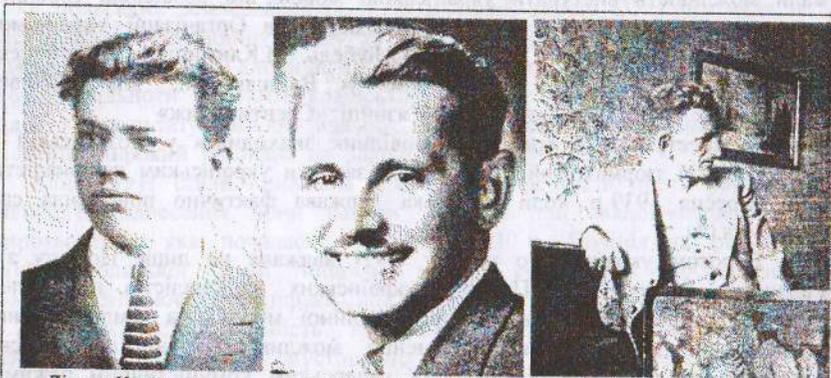
Організаторам замаху С.Бандері, М.Лебедю, і Я.Карпинцю суд виніс смертний вирок, інші підсудні отримали різні терміни позбавлення волі. Згодом, смертну кару крайовим провідникам ОУН було замінено на довічне ув'язнення.

Після Варшавського, 25 травня 1936 р., відбувся більший за кількістю притягнутих до відповідальності Львівський процес. На ньому підсудні мали можливість виступати українською мовою, що дозволило С.Бандері пояснити співвітчизникам якими є цілі боротьби Організації Українських Націоналістів. З 1936 р. С.Бандера, М.Лебедь, М.Климишин, Я.Карпинець, С.Качмарський, Р.Мигаль перебували у Варшавській, для особливо небезпечних політичних злочинців, в'язниці «Свенти кшиж» (Святий хрест). Потім, крайовий провідник знаходився у Познанській та Берестейській тюрмах. Вийшов на волю завдяки українським націоналістам 13-го вересня 1939 р., коли Польська держава фактично припинила своє існування.(4).

Ворогом українського народу ОУН вважала не лише Польщу, а й Радянську Росію. Хоча Проводу українських націоналістів не вдалося створити широко розгалуженої організаційної мережі на землях Великої України, він використовував найменші можливості аби виявити своє ставлення до політики здійснюваної імперським комуністичним режимом щодо українців. На знак протесту проти організованого Москвою голодомору, 21-го жовтня 1933 р., членом ОУН Миколою Лемиком було ліквідовано начальника канцелярії радянського консульства у Львові(за деякими даними агента ОГПУ, що працював під дипломатичним прикриттям) О.Майлова.(5). Під час судового процесу, західні засоби масової інформації довідались про масове винищення українських селян за наказом Сталіна та його оточення. Суд виніс М.Леміку смертний вирок замінений згодом, під тиском громадськості, на довічне ув'язнення.

Незважаючи на переслідування, суворі судові вироки, добре законспірована ОУН продовжувала діяти. Більше того, в другій половині тридцятих, організація зуміла створити осередки на Буковині і Закарпатті, розширити коло своїх прихильників в середовищі української діаспори.

З огляду на зміни у характері міжнародних відносин, утвердження в багатьох країнах Європи тоталітарних та авторитарних режимів, значна частина крайових провідників дійшла висновку про необхідність мілітаризації ОУН. Зокрема, М.Колодзінський, Р.Шухевич, Д.Грицай, О.Гасин, В.Сидор, З.Косак, вважали налагодження військового вишколу та формування збройних підрозділів в умовах погіршення міждержавних стосунків головним напрямом діяльності українських націоналістів. В 1936-1937 рр. військовим референтом Крайової езекутиви на Північно-Західних українських землях В.Сидором було створено перші військові відділи.(6). В цей же час військова референтура Проводу ОУН підготувала посібник «Загальний курс військового вишколу» для поширення в усіх осередках організації. Велику увагу розробці української воєнної доктрини приділяв активний член ОУН підполковник М.Колодзінський. В 1938 р. за ініціативою ПУНу вийшли друком два збірники на воєнну тематику: «За збройну Україну», «Війна і техніка». В них містились статті генерала М.Капустянського і М.Буруна, високо оцінені Є.Коновальцем.(7).

Лідери Крайової езекутиви М.Колодзінський, О. Гасин, Р.Шухевич, прихильники мілітаризації ОУН (фото з Інтернет-сторінки «Центр досліджень визвольного руху»)

Молоді, енергійні лідери Крайової езекутиви, дотримуючись концепції національної революції, опори на власні сили, мали намір прискорити створення Української армії для початку рішучої, безкомпромісної боротьби за відродження суверенної України.

Однак, не всі провідні діячі організації підтримували ідею мілітаризації ОУН. А.Мельник та його однодумці, схилилися до

політичних методів розв'язання українського питання, орієнтувалися на союз із Німеччиною проти Польщі та СРСР для відновлення Української держави.

Протягом свого існування, від часу створення до початку Другої світової війни, всередині ОУН відбувалися складні, суперечливі процеси зумовлені як внутрішніми так і зовнішніми чинниками. Організація діяла в надзвичайно важких умовах підпілля, великої шкоди завдавали інфільтровані до її лав агенти спецслужб Польщі та Радянського Союзу. Провід українських націоналістів перебував за кордоном, а головні сили організації, переважну частину якої становила молодь, на західноукраїнських землях. Окупаційна влада вдавалась до енергійних заходів для нейтралізації молодих націоналістів на підконтрольних територіях. Втрати серед них були досить значними. Все це не могло не вплинути на формування поглядів тих, хто працював в Україні і тих, хто входив до керівного ядра ОУН і знаходився в значно комфортніших умовах країн Західної Європи. Ветерани організації часто-густо не схвалювали надмірної революційності молодих членів ОУН, молодь на плечі якої ліг основний тягар боротьби, в свою чергу звинувачувала старших за віком провідників в консерватизмі, нерозумінні ситуації в краї, нездатності очолювати національно-визвольні змагання українців. Між Проводом українських націоналістів і крайовиками почав визрівати конфлікт.

Про непрості взаємини між ПУНом і молодими націоналістами, свідчило листування Є.Коновальця із відомими діячами ОУН. Так, у листі до свого найближчого радника Є.Онацького від 15-го квітня 1932 р. він писав: «Ви ставите себе і весь ПУН на п'єдестал дійсного Проводу, яким він далі не є, і то з різних причин. Ми зініціювали організований націоналістичний рух, ми допомогли йому оформитися, ми даємо йому ще й тепер ін'єкції, але ми його не ведемо..... Не виключено, що з розвитком того руху, його провід нам хтось вирве й поведе далі. На Великій Україні той рух розвивається без найменшого нашого безпосереднього впливу. На західних землях той рух виявляє більше радикальні тенденції, ніж це декому з нас бажане. Не виключено, що ми вже в недалекому часі опинимося супроти того руху в ролі батьків, без вирішального впливу на його дальший розвиток. З того ми мусимо-як ті, що себе вважаємо Проводом,- точно здавати собі справу, коли одного дня можемо опинитися в досить неприємному становищі. Молодий націоналістичний рух на Західних землях ще нас толерує, я певний, однак, що з його скріпленням і внутрішнім оформленням, він, коли ми не намагатимемось знайти спільну мову, витворить свій власний провід. Не виключено, що з бігом часу, ми опинимося в ролі УНР, себто станемо центром, що об'єднує поборницьку еміграцію, без зв'язку і впливу на події на українських землях»(8).

З'ясовуючи, що ж призвело до незадовільного стану справ у

діяльності Проводу Є.Коновалець зазначав: «Головною причиною того становища, вважаю я ту обставину, що ПУНові не достає безпосередності, що майже ніхто (один тільки виняток) не старався навіть побувати на окупованих землях і там пригланутися умовам праці і самому поспробувати безпосередньо ставити той рух. То і ПУН не являв би собою відірваного від ґрунту тіла, мав би відповідний досвід і здавав би собі точну справу з того, що на поодиноких займанщинах можливе до переведення, і врешті користувався б серед націоналістів на українських землях відповідним авторитетом, як Провід, що не тільки вміє видавати, чи то з Женеви, Парижу чи Праги накази, але який теж готовий ті накази серед важких окупаційних умов проводити в життя, їх під чужою займанщиною реалізувати.

Людам з наскрізь еміграційною психікою, що живуть уже десять років у нормальних умовах культурних європейських держав, важко стояти на чолі революційного руху, і то ще такого, що мусить нюансувати (приспосовувати) методи боротьби відповідно до різних умовин, що існують у різних займанщинах»(9)

Критично оцінювали методи керівництва ПУНу той же Є.Онацький, С.Ленкавський, О.Бойдуник.

У листуванні із сподвижниками полковник Коновалець порушував питання, які на його думку мали велике значення для поліпшення діяльності Проводу. Передусім, він вказував на необхідність опрацювання чіткого плану підготовки національної революції, закликав враховувати специфіку країн перебування та України в ході розбудови мережі ОУН, застерігав ПУН від спроб нав'язувати крайовій езекутивні свою волю та свої методи боротьби із окупаційними режимами.

В 1934 р. в Празі стався випадок, котрий призвів до ще більшого загострення стосунків між Проводом та оунівцями, що працювали на західно-українських землях. Поліцією було захоплено так званий «архів Сеника», який містив інформацію про підпільну діяльність ОУН. Це зумовило проведення масових арештів членів організації, а сам «архів» окупаційні власті використали як основний документ звинувачення на Варшавському процесі 1935-1936 рр. І хоча запідозреного у зраді О.Сеника-Грибівського революційним трибуналом ОУН було виправдано, в середовищі крайовиків запанувала недовіра, як до головного фігуранта цієї справи, так і до ПУНу загалом.

Однак, доки на чолі ОУН знаходився Є.Коновалець, що користувався незаперечним авторитетом у всіх членів організації, розколу вдавалося уникнути. Енергійні заходи полковника спрямовані на створення умов для розгортання збройної боротьби, успішна розбудова мережі ОУН, постійна та всебічна підтримка оунівців краю, сприяли консолідації націоналістів навколо ідеї відродження суверенної Української держави.

Такі дії Є.Коновальця аж ніяк не влаштували правлячу верхівку Польщі та СРСР. Особливе занепокоєння Москви викликала

інформація розвідслужб про формування полковником, за сприяння абверу, груп бойовиків ОУН для активних дій на Закарпатті, його спроби домогтись розгляду «українського питання» в Лізі Націй, намагання створити націоналістичне підпілля на території підрадянської України. За особистим наказом Сталіна в 1934 р. ОДПУ приступило до підготовки операції під кодовою назвою «Ставка», спрямованої на ліквідацію Є.Коновальця. Протягом восьми місяців відібрані для виконання операції кандидати проходили спеціальний вишкіл: вивчали німецьку мову, опановували прийоми рукопашного бою, вправлялися у стрільбах із різноманітної зброї. Завдання ліквідувати провідника ОУН отримав старший інструктор закордонної розвідки НКВС (у липні 1934 ОДПУ було реорганізовано в НКВС) П.Судоплатов.(10).

«Павлусь», «Валюх». Агент НКВД Павло Судоплатов, вбивця Євгена Коновальця

Використавши завербованого відомством члена ОУН В.Лебеда, він вийшов на контакт із Є.Коновальцем. Під іменем Я.Валюха, видаючи себе за моряка торгового судна «Шилка», П.Судоплатов двічі зустрічався із полковником. Йому вдалося заінтригувати Голову ПУНу інформацією про можливість налагодження зв'язків із симпатиками ОУН в УРСР. Під час третьої зустрічі у Роттердамі Судоплатов передав Є.Коновальцю коробку цукерків, прикрашену українським орнаментом, в якій містився потужний вибуховий пристрій. 23 травня 1938 р. о 12 год. 16 хв., на вулиці Колсінгель, недалеко від кінотеатру «Люмсьре», пекельна машина спрацювала.

Роттердамська подія набула широкого розголосу, як у самій Голландії, так і за її межами. Автори багатьох газетних публікацій висловили припущення про причетність Москви до вбивства Провідника ОУН. Так, через тиждень після теракту скоєного Судоплатовим, загалом вороже налаштований щодо українських націоналістів часопис «Ганделсблад» помістив статтю у якій зазначалося: «Багато подробиць які стали відомі останніми днями про бомбовий атентант, що був виконаний тиждень тому в Роттердамі, підтвердили початкові припущення про виконавця. Немає жодного сумніву, що ми тут маємо справу із злочином таємної російської державної поліції, сумновідомої ГПУ. В архівах московського центру в Луб'янці можна викреслити імя Коновальця. І для

тих, хто в це ще не міг повірити, дано доказ, що руки Сталіна довгі й сягають також нашої країни».(11).

Роттердам, вулиця Колсінгел.
Місце загибелі Євгена Коновальця.
На тротуарі видно сліди крові

Загибель полковника стала для ОУН важкою втратою. Напередодні серйозних випробувань організація позбулася загальноновизнаного, досвідченого лідера, неперевершеного тактика і стратега українського визвольного руху. Смерть Коновальця прискорила розкол в лавах ОУН. Із 11-го жовтня 1938 р. до скликання Другого Великого Конгресу, обов'язки Голови Проводу виконував А.Мельник.

Тим часом, міжнародне становище продовжувало загострюватись. Домагаючись повної гегемонії у Європі, керівництво Третього Рейху в кінці тридцятих років почало висувати територіальні претензії до Австрії, Чехословаччини, Польщі, Литви, зовнішньополітичну активність проявляла фашистська Італія, нарощував військову могутність Радянський Союз. Західні демократії, в особі Великобританії та Франції, заради збереження миру на континенті йшли на серйозні поступки тоталітарним державам. Стало очевидним, що світ на порозі нової, великої війни.

Її прологом були події довкола Австрії і Чехословаччини. В березні 1938 р. нацистська Німеччина здійснила аншлюс Австрії, через декілька місяців спираючись на рішення Мюнхенської конференції, заволоділа Судетами. Розпочався процес дезинтеграції Чехословацької республіки. Під тиском українців, 22-го жовтня 1938 р. пражський парламент ухвалив

конституційний закон про автономію Карпатської України. Прем'єром автономії спочатку був А.Бродій, а згодом надзвичайно популярний у краї А.Волошин. Активну роль у процесах, що сприяли утвердженню автономного ладу на Закарпатті відігравали українські націоналісти: С.Росоха, І.Рогащ, М.Вайда, М.Мельник, Ю.Ревай та інші.(12). З метою консолідації населення для захисту рідних земель від зовнішніх ворогів, вони зініціювали створення напіввійськової організації «Українська Національна Оборона».

Велике значення для майбутнього шойно проголошеної автономії, мала позиція Німеччини. Начебто визнаючи за українцями право на самовизначення в межах Чехословацької республіки, Гітлер насправді вдався до розчленування Закарпаття. За рішенням Першого Віденського арбітражу від 2-го листопада 1938 р. до складу Угорщини відійшли землі Іршавського, Мукачівського, Севлюшського, Угорського повітів з містами: Ужгород, Мукачеве, Берегове, в яких проживала чверть від 725 тисяч мешканців Карпатської України.(13). Такі дії Гітлера викликали розчарування у багатьох представників національно-патріотичних сил, що протягом певного часу співпрашували з урядовими колами Німеччини.

Українці всього світу, за винятком тих що перебували на землях УРСР і майже нічого не знали про події на Закарпатті, вітали проголошення Карпатської України. Масові маніфестації на підтримку автономії відбулися в найбільших містах США, Канади, Латинської Америки. Діяльну участь в їх організації взяли члени ПУНу: генерал В.Курманович, Я.Барановський, О.Сеник, та О.Ольжич. Повернувшись до Європи вони прозвітували Голові А.Мельнику про ситуацію за океаном, ставлення тамтешньої української діаспори до створення Карпато-Української держави, накреслили програму дій ОУН. Конспективно, програму було викладено О.Ольжичем і зафіксовано окремим документом під назвою «Належить зробити. Замітки Свенціцького» від 21-го листопада 1938 р. В ньому йшлося про необхідність поширення інформації у світі про події на Закарпатті надання різнобічної, і зокрема фінансової допомоги у розбудові держави.(14).

В США було створено комітет оборони Карпатської України, який напочаткував збір коштів для потреб Української Національної Оборони. Восени, 1938 р., Карпатську Україну відвідав син Президента УНР в Екзилі А.Лівицького, М.Лівицький. За дорученням уряду Української Народної Республіки, він повідомив уряд Карпатської України про готовність надати в його розпорядження близько чотирьох тисяч колишніх старшин і вояків армії УНР для зміцнення обороноздатності краю.(15). Однак, обіцяної допомоги, закарпатці так і не отримали.

Зважаючи на ворожу політику Угорщини та Польщі, уряд автономії в листопаді 1938 р. ухвалив рішення про створення власного війська «Карпатської Січі». До складу Головної Команди, що мала здійснювати керівництво збройними силами увійшли: Д.Климуш – комендант, І.Роман –

заступник, І.Рогач – генеральний писар, С.Росоха – зв'язковий з урядом Карпатської України.

Намагаючись захистити Закарпаття, сотні членів ОУН із Галичини і Волині нелегально перетинали польський кордон і вливалися до лав «Карпатської Січі». Найвідомішими добровольцями були: підполковник М.Колодзінський, поручник Р.Шухевич, хорунжий З.Косак, поручники Ю.Карачевський, Г.Барабаш, Ю.Лопатинський, а також заступник Голови ПУНу Олег Ольжич-Кандиба.

Загалом, у Проводу ОУН не було єдиної позиції щодо Карпатської України. Якщо молоді радикали вимагали негайної підтримки краю, то А.Мельник, генерали М.Капустянський та В.Курманович, полковник Р.Сушко, знаючи про неприхильне ставлення Німеччини до розбудови Української держави на Закарпатті, закликали до стриманості.

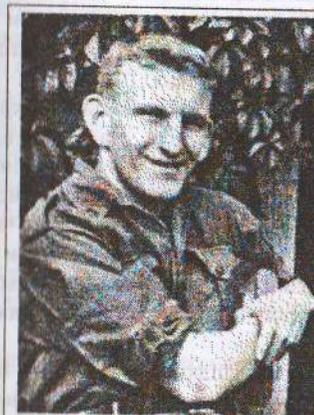
12-го лютого 1939 р. відбулися вибори до Сейму. У голосуванні взяли участь 92,5% населення, 92,4% підтримали Українське Національне Об'єднання, яке виступало за проголошення самостійності Карпатської України.(16). Президент Чехословацької Республіки Е.Гаха призначив скликання парламенту на 21-ше березня 1939 р., але згодом на прохання А.Волошина переніс дату відкриття першої сесії на 15-те березня 1939 р.

В ніч із 13-го на 14-те березня 1939 р. за згодою керівництва нацистської Німеччини, угорські війська перейшли кордон автономії. В цих умовах, 14-го березня 1939 р. від імені уряду, А.Волошин проголосив незалежність Карпатської України. Наступного дня Сейм, який розпочав роботу в м. Хусті, підтвердив урядове рішення Конституційним законом. У тексті закону зазначалось:

- 1.Карпатська Україна є незалежна держава.
- 2.Назва держави є – Карпатська Україна.
- 3.Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Сеймом Карпатської України, на чолі.
- 4.Державна мова Карпатської України є українська мова.
- 5.Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, При чому барва синя є горішня, а жовта є долішня.
- 6.Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий Герб: медвідь у лівім червонім півполі й чотири сині та три жовті смуги у правому півполі, тризуб св.Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому законі.
- 7.Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна».

8. Цей закон зобов'язує зараз од його прийняття.

В Хусті, дня 15-го березня 1939 р.»(17). Президентом держави шляхом таємного голосування послів Сейму, було обрано А.Волошина.

Член штабу Карпатської Січі
Роман Шухевич

В зв'язку із інтервенцією хортистської Угорщини уряд Карпатської України звернувся за допомогою до країн Європи, але вони залишилися глухими до його звернень. Німеччина, яка в свій час виступала за реалізацію права на самовизначення народами Чехословацької республіки, вустами речника свого міністерства закордонних справ, рекомендувала не чинити опору угорським військам. Засудив прагнення українців Закарпаття до створення власної держави у своєму вступі на вісімнадцятому з'їзді ВКП(б) в березні 1939 р., Сталін.

За таких обставин, у відсічі агресії, закарпатці могли покладатися лише на власні сили та підрозділи добровольців із Галичини, Волині і Буковини. З перших же годин угорського вторгнення в боротьбу із ворогом вступили частини «Карпатської Січі», в лавах якої перебували сотні молодих націоналістів. 15-го березня 1939 р. «Карпатську Січ» було проголошено регулярною армією Карпато-Української республіки. В цей же день міністр військових справ С.Клочурак видав важливий, з точки зору міжнародного права, наказ:

«Наказую: Полковник С.Єфремов, як командант Національної оборони Карпатської України, прибирає собі штаб у складі осіб: 1.полковник М.Гузар(Колодзінський), 2.полковник Філонович, 3.надпоручник Парчаній, 4.надпоручник Гулянич, 5.поручник Іабіля, 6.поручник Андрій Івашкевич, 7.поручник Пуглик Михайло, 8.поручник Вайда Степан, 9.поручник Петро Чорний, 10.поручник Шука Борис(Р.Шухевич), 11.командант ОНОКС Іван Роман, яко інтендант. Хуст, дня 15.ІІІ.1939.»(18).

Після появи цього наказу вояки «Карпатської Січі» підпадали під дію Женевської конвенції 1929 р. щодо правил ведення війни та ставлення до полонених

Протягом 14-го, 15-го березня 1939 р. частини «Карпатської Січі» у кровопролитних боях стримували натиск переважаючих сил противника (близько 40 тисяч солдатів та офіцерів) по лінії Перечин – Середне – Іршава – Севлош – Королево. Проте, попри героїчний опір січовиків, 16-го

березня 1939 р. угорські війська захопили Хуст, а до кінця місяця встановили контроль над усією територією Закарпаття. Підрозділи «Карпатської Січі», яким вдалося вирватись із оточення перейшли до партизанських методів боротьби із окупантами. Успішно діяли загони поручника Ф.Тацинця, поручника М.Крупі, хорунжого О.Ворохти та інших. В гірських районах Закарпаття невеликі групи вояків «Карпатської Січі» продовжували боротьбу із ворогом до кінця травня 1939 р.(19).

Повідомлення в пресі про героїзм захисників Карпатської України викликали симпатії до українців в багатьох країнах світу. Навіть польські часописи, які важко було запідозрити у прихильності до своїх південно-західних сусідів, визнавали мужність оборонців Карпато-Української держави. Зокрема, в одному із них зазначалося: «Мусимо, однак, чесно сказати, що в контексті останніх подій маємо більше пошани до українців, ніж до чехів і словаків. Хоч би ким були оті «січовики», все ж таки ті люди не скиглили, не склали зброї, але билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах».(20).

Події на Закарпатті мали серйозні наслідки для ОУН. Якщо А.Мельник і його сподвижники вважали за необхідне і надалі дотримуватись орієнтації на союз із Німеччиною, то переважна частина молодих членів організації переглянули своє ставлення до неї. Вони дійшли висновку, що у боротьбі за незалежність України варто опиратися лише на сили власного народу. Різне бачення шляхів відродження української державності ослаблювало і без того нетривку єдність в лавах націоналістів. Неоднозначно були сприйняті крайовими кадрами рішення Другого Великого конгресу ОУН в Римі від 27-го липня 1939 р. про обрання А.Мельника Головою Проводу із наданням йому титулу «вождя», відповідального лише «перед богом, нацією і своїм власним сумлінням».

Черговим випробуванням організації на міцність став початок Другої світової війни. Її розв'язанню передував Пакт Молотова-Ріббентропа, укладений 23-го серпня 1939 р. Знехтувавши загальноприйнятими нормами міжнародного права, Сталін і Гітлер домовились про поділ Європи, що й було зафіксовано у таємному протоколі договору:

«При підписанні договору между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обеих сторон обсудили строго в конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер обоюдных интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к ниже следующему результату:

1. В случае территориального переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Виленской области признаются обоими сторонами.
2. В случае территориально-политического переустройства областей входящих в состав Польского государства, граница сфер

интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Нарева, Вислы и Сана. Вопрос, является ли в обоюдных интересах желательным сохранение независимого Польского государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснено только в течении дальнейшего политического развития. Во всяком случае, оба правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного обоюдного согласия.

3. Касательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется о ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обоими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 г.

По уполномочию Правительства СССР В.Молотов

за правительство Германии И.Риббентроп.»(21).

Голова РНК СРСР В.Молотов

Союз диктаторів з чима англійського художника-кариатуриста

Усвідомлюючи неминучість конфлікту між Польщею та Німеччиною, незадовго до підписання Пакту Молотова-Ріббентропа, ПУН вирішив створити власний військовий підрозділ. На думку чільних діячів ОУН, подом він мав перетворитись на повноцінну національну армію. А.Мельник та його однодумці сподівались, що участь у майбутній кампанії на боці Вермахту проти Другої Речіпосполитої сприятиме утвердженню Української державності на західноукраїнських землях. Надавши дозвіл на формування українського підрозділу, німці мали намір використати його під час війни для організації повстання в тилу супротивника. Провід ОУН надіявся на підтримку 1300 старшин та 12

тисяч стрільців під час наступу українських вояків на Схід. За допомогою абверу, із числа добровольців було сформовано «військовий відділ націоналістів» під кодовою назвою «Berg Bauern Hilfe» (поміч верховинцям). Легіон із 600 вояків, очолюваний Р.Сушком проходив вишкіл у Зауберсдорфі (Австрія), Нейсе та Бреслау (Німеччина). Він включав фізичні вправи, стрільби, рукопашні і нічні бої, марші лісами і горами, диверсії, тощо. Легіон мав стати елітною військовою частиною на кшталт сучасних частин спеціального призначення.

Із вибухом німецько-польської війни, яка незабаром переросла в Другу світову, 2-й курінь «військового відділу націоналістів» прилучений до 57 мюнхенської піхотної дивізії рушив у напрямі Сянок-Турка-Стрий-Самбір-Дрогобич. Сотня 1-го куреня прямувала на Пряшів, а далі на польську територію. Легіон взяв участь у невеликих боях, в ході яких здобув трофеї: 7 гармат, 34 станкових та 80 ручних кулеметів, 3000 гвинтівок, 14850 гранат, 54 автомашини. Дійшовши майже до Львова, командування та рядові вояки легіону чекали наказу ПУНу про проведення низки заходів на землях Галичини спрямованих на розбудову Української держави. Однак, відповідного наказу Проводу легіонери так і не отримали. За договором від 28-го вересня 1939 р. між Німеччиною та СРСР «Про дружбу і кордон» більша частина польських земель відійшла до Німеччини, Східна Галичина та Західна Волинь опинилися в складі Радянського Союзу. «Військовий відділ Націоналістів», командуванням Вермахту було відведено за демаркаційну лінію біля польського міста Кросно для розформування. Німецька сторона звернулася до полковника Сушка із пропозицією реорганізувати легіон у поліційний підрозділ, однак він її відхилив. Подякувавши демобілізованим воякам за сумлінне виконання наказів, полковник закликав їх і надалі служити Україні.(22).

Невдала спроба співпраці Проводу ОУН із Вермахтом під час польської кампанії, відверте ігнорування більшістю державних чинників Третього Рейху політичних домагань українців, поглибила кризу організації.

Після краху Польської держави із в'язниць вийшли сотні оунівців, в тому числі і колишні провідники крайової езекутиви разом із С.Бандерою. Деякий час вони перебували на окупованих радянськими військами землях Галичини, а згодом за розпорядженням Проводу переїхали до Польщі. В Кракові, Пішанах(на території Словаччини), Відні, за ініціативою С.Бандери відбулась низка нарад провідного активу ОУН на яких було проаналізовано поточну ситуацію, здобутки і втрати визвольної боротьби, внутрішньоорганізаційні справи, сформульовано найголовніші завдання діяльності в нових умовах, окреслено шляхи подолання кризи організації.

З огляду на непорозуміння, що виникли у стосунках між ПУНом і революційним активом ОУН на західноукраїнських землях, постала необхідність у проведенні зустрічі між Головою Проводу А.Мельником і

представником крайовиків С.Бандерою. Перша зустріч двох лідерів відбулася в листопаді 1939 р. у Римі. Про неї писав в одній із своїх праць, прихильний до ПУНу, дослідник історії ОУН З.Книш: «Бандера їде до полковника Мельника. Взиває його до себе Голова ПУН, як останнього з живих Крайових провідників, що вийшли з тюрми, щоб на його руки передати привіт для всіх членів ОУН – політичних в'язнів і щоб покликати його до Проводу Українських Націоналістів та віддати в його руки зв'язок з рідними землями...Пропонованого посту він не прийняв і поставив Голові ПУН в імені неозначеного ближче «провідного активу» ОУН домагання усунути зо складу ОУН Ярослава Барановського та Омеляна Сеника-Грибівського, до яких мовляв, «організований актив» не має довір'я...Бандера від'їхав з нічим, але не тріснув дверима за собою, залишив ситуацію неясною»(23).

На початку 1940 р. разом із В.Тимчієм – Лопатинським С.Бандера за дорученням провідників ОУН на українських землях вдруге, на території Італії, зустрівся із Головою ПУНу А.Мельником. Про перебіг та наслідки цієї зустрічі С.Бандера пізніше згадував у своїй автобіографії. «Я мав з'ясувати Голові Проводу організації ряд справ, проєктів і вимог внутрішньої організаційної і політичного характеру для налагодження здорових відносин між ПУНом і крайовим революційним активом. Після смерті основоположника і провідника ОУН полковника Є.Коновальця створилися ненормальні відносини напруження і розходжень між Крайовим Проводом й активом Організації та ПУНом. Причиною того було з одного боку недовіра до деяких осіб, найближчих співпрацівників полковника А.Мельника, зокрема до Я.Барановського. Це недовір'я зростало на підставі різних фактів його праці й організаційного життя. З другого боку зростало настороження крайового активу до політики закордонного проводу. Зокрема після так званого Віденського договору в справі Закарпатської України це перетворилося в опозиційну поставу до орієнтації на гітлерівську Німеччину. Договір Ріббентропа-Молотова й політичне узгодження між Берліном і Москвою на початку війни надало цьому розходженню політичної гостроти. Прибуття крайового провідника ОУН актуалізувало поїздку до полковника А.Мельника. З Тимчієм – Лопатинським ми мали одно згідне становище в усіх засадничих питаннях революційно-визвольного руху, яке зрештою було так само одностайне серед загалу крайового активу. Ми сподівалися спільно переконати полковника А.Мельника і ліквідувати наростаючі розходження...З полковником А.Мельником я відбув зустріч і розмову в одному з міст північної Італії, найперше з крайовим провідником Тимчієм – Лопатинським.

Ці розмови закінчились негативним вислідом. Поскільки раніше розходження стосувалися головню до співпрацівників А.Мельника, то у висліді його становища вони мусіли звернутися так само проти нього. Полковник А.Мельник не погодився відсунути Я.Барановського з

ключового становища в ПУНі, що давало йому вирішний вплив і детальний вгляд у найважливіші справи Організації, зокрема в справі крайові та зв'язків між краєм і закордонном. Так само він відкинув нашу вимогу, щоб плянування революційно – визвольної протибольшевицької боротьби не зв'язувати з Німеччиною, не узалежнювати її від німецьких воєнних плянів. Тимчій – Лопатинський і я обстоювали становище крайового активу, що боротьба ОУН в Україні мусить бути достосована передусім до внутрішньої ситуації в ССРСР, а передусім в Україні, та що не маємо таких союзників, щоб узгіднювати наші плани з їхніми»(24).

Внаслідок розбіжностей у поглядах на залагодження внутрішньо – організаційних справ, і найголовніше, дотримання сторонами різних концепцій національно – визвольної боротьби задля відродження Української держави, порозуміння Голові ПУНу із лідером революційного активу крайовиків досягнути не вдалось.

А.Мельник вважав недоцільним розгортання широкої збройної боротьби на українських землях. На його переконання, розбудовуючи і зміцнюючи свої сили, треба було дочекатися німецько – радянської війни і вибравши сприятливий момент вступити спільно із союзною Німеччиною у боротьбу із комуністичним режимом.

На думку С.Бандери та його прихильників, незважаючи на міжнародне становище, ставлення офіційних кіл Третього Рейху до політичних устремлень оунівців, лише організація рішучої збройної боротьби із опорою на народні маси можуть призвести до падіння радянської імперії і створення Української суверенної держави.

Після останньої зустрічі і переговорів С.Бандери і В.Тимчія – Лопатинського із А.Мельником стало очевидним, що ПУН крайовому активу на поступки не піде. З огляду на такий стан справ, С.Бандера та його прихильники дійшли висновку про необхідність рішучих дій. На їхню думку, в умовах війни, зволікання із опрацюванням чіткого плану революційної боротьби мало б для ОУН згубні наслідки. 10-го лютого 1940 р. у Кракові відбулась нарада за участю 27 провідників та членів Крайової ексекютиви. Детально проаналізувавши діяльність ОУН на українських землях, ситуацію в ПУНі, заслухавши повідомлення С.Бандери та В.Тимчія – Лопатинського про переговори з А.Мельником, нарада ухвалила рішення: «6...згідно з волею тих націоналістичних кадрів, якими керуємо, віддаємо кермо організації в руки С.Бандери і тих яких він покличе. 7.Цей утворений нами Революційний Провід Організації Українських Націоналістів наділяємо правом та накладаємо на нього обов'язок керувати Українською Національною Революцією. Ждемо рішення полковника А.Мельника, що він надалі очолоє нашу боротьбу» (25).

Ознайомившись із матеріалами наради, Голова ПУНу віддав Головному Революційному Трибуналу розпорядження про притягнення усіх бунтівників до дисциплінарної відповідальності. Такий крок

А.Мельника ще більше загострив конфлікт. Нарешті, за його згодою група бойовиків 13-го серпня 1940 р. влаштувала погром приміщення канцелярії Революційного Проводу ОУН, захопивши при цьому документи, касу, і друкарську техніку. Про цей напад згадував пізніше член ПУНу А.Мельника, Ярослав Гайвас: «За згодою полковника Книш зорганізував з групи своїх однодумців ядро змови у Кракові, яке несподівано захопило центральне організаційне приміщення, а в ньому значне добро, чималу техніку й різні організаційні засоби. Всю ставку тепер поставив Книш на знищення групи С.Бандери. З розходжень в ОУН стався розлам».(26). Безперечно, після цього інциденту перебування націоналістів в лавах однієї організації стало неможливим. В результаті постали: ОУН(Б) на чолі із С.Бандерою та ОУН(М) - керовану полковником А.Мельником.

Провідник ОУН(м)
Андрій Мельник

Провідник ОУН(б) Степан
Бандера

Стосунки між оунівцями, що відтепер належали до різних організацій, набули ворожого характеру. І хоча загалом, справа до фізичного винищення одне одного не дійшла, як це було у ВКП(б) або НСДАП протягом тридцятих, взаємні публічні, письмові звинувачення у справжніх і надуманих гріхах, завдавали шкоди розгортанню національно – визвольного руху. З метою ослаблення впливу націоналістів суперечки активно використовували спецслужби та пропагандистські органи Радянського Союзу. Окрім того, після розколу ОУН не могла виступати єдиною, поважною силою на переговорах із офіційними колами Німеччини. Головний ідеолог НСДАП, згодом імперський міністр східних окупованих територій А.Розенберг, генерал – фельдмаршал В. фон Браухіч, генерал А. фон Йодль, шеф абверу адмірал В. Канаріс та інші високопосадовці Третього Рейху, які прихильно ставились до ідеї відродження Української держави, з огляду на відсутність єдності ОУН,

не могли належним чином впливати на формування А.Гітлером політики щодо України.

Після приєднання до СРСР, сталінське керівництво розпочало так звану «радянізацію» Західної України. Передовим загонем утвердження і зміцнення нових порядків на території колишніх східних воєводств Другої Речіпосполитої, мали стати органи НКВД. Вже напередодні «визвольного походу», коли з'єднання Вермахту підійшли впритул до польської столиці, нарком внутрішніх справ Л.Берія видав таємну директиву, що містила перелік першочергових завдань до виконання яких повинні були приступити працівники відомства на зайнятих землях Галичини і Волині. У ній йшлося про встановлення повного контролю над державними установами, підприємствами, навчальними закладами, видавництвами, вузлами зв'язку, архівами, тощо. Не забувся головний чекіст і про організацію репресій та створення широкої агентурної мережі серед усіх верств населення:

« 5. В целях предотвращения заговорщической предательской работы арестуйте и объявите заложниками крупнейших представителей помещиков, князей, дворян и капиталистов.

6. Арестуйте наиболее реакционных представителей правительственных администраций, руководителей местных полиций, жандармерии, пограничной охраны и филиалов 2 отдела Генштаба («дефензива», «двуйка» - польська контррозвідка) воєвод и их ближайших помощников, руководителей контрреволюционных партий. Аресты духовных лиц пока не производитъ.

8. Одновременно с проводимыми операциями разверните следствие заключенных, контрреволюционных организаций с задачей вскрытия подпольных контрреволюционных организаций, групп и лиц, ставящих целью проведения диверсии, террора, повстанчества и контрреволюционного саботажа. Лиц изобличенных следствием в организации политических эксцессов и открытых контрреволюционных выступлений, арестовывайте немедленно.

9. Приступите к созданию агентурно - осведомительной сети с расчетом охватить в первую очередь государственный аппарат, контрреволюционные буржуазные помещичьи и политические партии.

Особое внимание уделите быстрой организации осведомительной сети в редакциях газет, и культурно - просветительских учреждениях, продскладах, в штабах, робочих гвардиях и крестьянских комитетах.

10. Принять меры к выявлению и аресту агентов, провокаторов, жандармерии, политической полиции и филиалов 2 отдела Генштаба, использовав для этого изъятый архив.

14. Работникам НКВД принять активное участие в подготовке и проведению временных Управлений - народных собраний. Для обеспечения усиленного проведения народных собраний наладить необходимую агентурно - осведомительную работу по выявлению и

репрессированию контрреволюционных организаций, групп и лиц, противодействующих и срывающих организацию новой власти.

15. Принять активное участие в организации временного управления рабочей гвардии и крестьянских комитетов, обратив при этом серьезное внимание на предотвращение проникновения в их состав, во враждебных целях, контрреволюционных элементов» (27).

Зволікання Сталіна із початком наступальної операції проти Польщі, змусило Гітлера вустами свого посла в СРСР графа Шуленбурга зробити заяву про можливість проголошення Української держави на землях Галичини і Волині. Занепокоєний демаршем нацистського керівництва, генсек віддав радянським військам наказ про перехід кордону. 17-го вересня 1939 р. з'єднання 1 - го Українського фронту РСЧА під командуванням Тимошенка розпочали наступ. Перевага Червоної армії була величезною.

Аби уникнути зайвих жертв, польський уряд закликав своїх солдатів та офіцерів не чинити опору. 18-го вересня 1939 найвищі урядовці та воєначальники Другої Речіпосполитої переїхали до Румунії. 22-го вересня 1939 р. радянські війська увійшли до Львова, а через деякий час вся територія Західної України опинилася під контролем Червоної армії.

Командуючий радянськими військами під час «визвольного походу» в Західну Україну у вересні 1939р. С. Тимошенко.

Певна частина населення, сподіваючись на створення після вигнання поляків умов для проголошення Української держави, під національними стягами, з радістю зустрічали радянські війська. Однак, дуже швидко настрої цих людей змінились. Поведінка «визволителів», перші кроки радянської влади спрямовані на утвердження комуністичних порядків,

свідчили про те, що на західноукраїнські землі прийшов черговий окупант. Мародерство, грабунки, несанкціоновані розстріли не лише полонених, а й мирних жителів в ході просування частин РСЧА на захід, були звичайним явищем. Донесення військового прокурора 1-го Українського фронту Носова, прокурора 6-ї армії Нечипоренка адресовані особисто Сталіну, інформації наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова, рясніють фактами масового беззаконня, що допускались червоноармійцями та їхніми командирами на території Галичини та Волині.(28).

За наказом Москви, партійне керівництво, командування Червоної армії, співробітники НКВС, посіпхом 22-го жовтня 1939 р., організували і провели вибори до Народних Зборів Західної України. За офіційними підрахунками у виборах взяли участь 4433997 осіб, що становило 92,83% допущених до голосування. До так званого «парламенту» було обрано бажаних Москвою людей, натомість до його складу не увійшов жоден із відомих на той час українських національних політичних діячів. Вони були або заарештовані, або на заслання, або втекли на захід, або перебували в очікуванні репресій з боку «визволителів».(29).

Зрежисовані чекістами засідання Народних Зборів, що відбулися у Львові 26-28-го жовтня 1939 р., передусім ухвалили: «Декларацію Народних Зборів Західної України про встановлення радянської влади в Західній Україні», «Декларацію Народних Зборів Західної України про входження Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної республіки», і рішення «Про конфіскацію поміщицьких та монастирських земель і про націоналізацію банків та великої промисловості». 1-го листопада, в день коли населення західно-українських земель традиційно відзначало роковини проголошення Західно-Української Народної Республіки, Верховна Рада СРСР задовольняючи «прохання» Народних Зборів прийняла постанову про прилучення Західної України до УРСР.

Одразу ж після цього почалися так звані «соціалістичні перетворення». В колишніх власників вилучалися і проголошувались загальнонародною власністю підприємства, банки, страхові компанії. Державі було підпорядковано 3300 кооперативів, які під час панування Польщі успішно захищали економічні інтереси західно-українського населення. Із земель відібраних у польських землевласників та польських осадників формувався земельний фонд, безземельні та малоземельні селяни отримували в користування сільськогосподарські угіддя. Разом з тим нова влада без зволікань розпочала агітацію за об'єднання індивідуальних господарств у колгоспи. Однак, пасивний, та подекуди активний спротив, не дозволили до початку німецько-радянської війни завершити колективізацію західно-українського селянства.

Найбільшу увагу нова влада приділяла нейтралізації «злейших ворогів трудящихся» - українських націоналістів. Розуміючи, що саме вони є найпоштовхнішими борцями за відродження Української самостійної

держави, цивільні і військові функціонери окупаційного режиму вдаючись до різних інсинуацій, всіляко намагались їх дискредитувати. Так, у зверненні командуючого 1-м Українським фронтом С.Тимошенка до громадян Західної України зазначалося зокрема, що «розлітовані українські націоналісти, які мріяли про відновлення капіталізму в Радянському Союзі, тепер намагаються посягати національну ворожнечу між народами Західної України, намагаються організувати єврейські та польські погроми, намагаються підірвати діяльність радянської влади».(30).

16-го жовтня 1939 р. за наказом комуністичного керівництва, із закликом викоринювати в літературі впливи «українського буржуазного націоналізму», звернулися до письменників Західної України письменники радянської України. Такий самий заклик містився в окремому листі українських радянських науковців до своїх колег із Галичини та Волині. В січні 1940 р. було ліквідовано Наукове товариство ім. Шевченка, що мало за собою 70 років успішної наукової діяльності.(31).

Розпочався наступ на українську церкву. Вже взимку 1939 - 1940 р. комуністична влада вдалася до виселення православних священників з їхніх садиб, вилучення церковних споруд під «культурно - народні установи». Весною 1940 р. в Крем'янець прибув архієпископ Дмитровський - С.Воскресенський, в ролі посланця патріаршого місцеблостителя Сергія, з вимогою відмовитись від підпорядкування голові Автокефальної Православної Церкви митрополитові Діонісію і визнати зверхність Москви. Невдовзі, екзархом Західної України і Західної Білорусії, митрополитом Волині та Луцька московський патріархат призначив єпископа Ніколая Ярушевича. З його появою, почалася русифікація української православної церкви.(32). Нарешті, держава застосувала репресії супроти духовних осіб. Приміром, внаслідок діяльності органів НКВС кількість ченців у Почаївській Лаврі зменшилась із 300 до 80, припинила своє існування Крем'янецька духовна семінарія. 53-х священників було репресовано, з них 5-х розстріляно або померли на заслання, а 37 пропали безвісти.(33). Паралельно з утисками української православної церкви відбувались утиски української греко-католицької церкви. Однак, на Галичині комуністичний режим зустрівся із добре організованим опором церковної ієрархії. Величезним авторитетом і підтримкою населення краю користувався митрополит А.Шептицький. Незважаючи на погрози він у своїх пастирських посланнях закликав жителів Галичини не зрікатися рідної віри, бути твердими і непохитними у своїх переконаннях. Зокрема, у листі до української молоді митрополит писав: «бережіться гріха проти віри. Подібно, як зрада рідного краю, так і зрада святої церкви є ганебним злочином».(34). Солідарність населення із своїми ієрархами перешкоджала комуністичній владі здійснювати масові репресії проти УГКЦ. Все ж, працівниками НКВС у львівській єпархії було заарештовано 40 священників, в Станіславській 2-х священників розстріляно, 2-х вивезено до Сибіру, із 16 монастирів оо. Василіан 5

комуністами було знищено цілком, а з частково. Окрім того, було завдано мільйонних збитків відомій друкарні оо. Василіан, знищено бібліотеки у Крахівському і Лаврському монастирях.(35)

Із утвердженням комуністичного режиму почалась ліквідація політичних партій, громадських організацій, культурно – освітніх установ. Було розпущено Українське Національно – Демократичне Об'єднання, найстарішу із українських політичних партій – Радикальну партію, молодіжні організації «Сокіл», «Луг», припинили свою діяльність бібліотеки та читальні товариства, «Просвіта». Близько 30 тисяч українських активістів вимушені були покинути Батьківщину й шукати притулку на території окупованої німцями Польщі.(36).

З кінця 1939 р. комуністична влада приступила до масштабних репресій, як проти поляків, так і проти українців, що проживали на західно-українських землях. Найбільш поширеним і страшним їхнім проявом стали депортації. 29-го грудня 1939 р. Рада Народних Комісарів СРСР схвалила «Інструкцію Народного Комісаріату внутрішніх дел Союза ССР. О порядке переселения польских осадников из западных областей УССР и БССР».(37). До квітня 1940 р. у віддалені регіони СРСР було виселено 139 590 поляків.(38). Згодом почалась депортація корінного населення Галичини та Волині. Як зазначалося в «Итоговой сводке об изъятых и выселенных беженцах по западным областям Украины» до 2-го липня 1940 р. було виселено 67049 українців.(39). Загалом, станом на червень 1941 р. рідних домівок позбулися 1 млн. 80 тисяч мешканців Західної України.(40). Тих, хто залишився на Батьківщині, комуністична влада «забезпечувала» казенним «житлом». Згідно наказу НКВС СРСР за №001464 від 11-го грудня 1939 р. було створено 19 в'язниць (за Польщі діяло лише дві). Ще 6 подібних закладів було організовано із присланням до УССР Північної Буковини.(41). Аби «казенні квартири» не пустували, репресивно – каральна машина працювала на повну потужність. Про ефективність її роботи свідчить той факт, що до середини 1941 р. тюремні адміністрації мусили збільшити ліміти своїх установ втричі.(42).

Силоміць здійснювані, такі що суперечили здоровому глуздові перетворення, викликали в місцевого населення, яке звикло жити в умовах нехай обмеженої, але все ж демократії, Другої Речіпосполитої, глибоке розчарування. Жорстокі репресії НКВС остаточно налаштували західноукраїнське суспільство проти радянської влади. На початку 1940 р. починає наростати незадоволення режимом, який утвердився на землях Галичини і Волині. Після ліквідації легальних українських партій єдиною силою, здатною спрямувати опір населення у відповідне русло, стала підпільна Організація Українських Націоналістів. Так як з лютого 1940 р. фактично існували дві організації, то й різними були уявлення в націоналістів, що входили до них про методи боротьби із ворогом.

ОУН (м) на чолі із А.Мельником, отримавши рекомендації абверу відмовилась від активних дій, ОУН(б) очолювана С.Бандерою навпаки розгорнула підготовку до антирадянського повстання в Україні. Вже на початку 1940 р. за наказом Револуційного Проводу оунівці почали переходити кордон СРСР. Першою рушила на територію України Волинська група С.Пшеничного. В районі м.Кристинополя відбулось зіткнення оунівців із радянськими прикордонниками. Під час бою загинули С.Пшеничний, його заступник Записочний, І.Кублій і М.Рудий отримали важкі поранення, інші потрапили в полон. На початку березня при спробі перейти кордон загинули провідник Крайової Екзекутиви на Західноукраїнських землях В.Тимчій – Лопатинський, організаційний референт М.Опришко, референт жіноцтва З.Левицька, референт зв'язку Т.Оленчак – Васильків. Разом із тим, значній кількості провідних членів ОУН вдалося перетнути кордон. В середині березня 1940 р. на територію України перейшли: військовий референт Крайової Екзекутиви В.Гринів («Кремінський»), І.Климов («Легенда»), Л.Зацний («Вік», «Троян»), Д.Мирон («Селоку»), Я.Горбовий, Ф.Федечко («Ярема»), В.Зелений, Л.Харкевич («Цабей»), О.Луцький («Андрієнко»), В.Чижевський («Демид»), Р.Кравчук, О.Безпалко, М.Хомів та інші.(43). 24-го березня 1940 р. у Львові В.Гринів сформував другу Крайову екзекутивну. Але вже на початку квітня органи НКВД заарештували майже весь склад Крайового Проводу. В жовтні 1940 р. у Львові відбувся процес «одинадцяти», який виніс підсудним смертний вирок. 20-го лютого 1941 р. всіх оунівців, учасників процесу, було страчено. Третю екзекутиву зорганізували Д.Мирон і Л.Зацний. До неї ввійшли: провідник – Д.Мирон («Роберт»), заступник – Л.Зацний, організаційний референт – І.Максимів («Бард»), референт пропаганди – К.Березовський («Арпад»), референт розвідки – М.Матвійчук, його заступник – М.Думанський, референт жіноцтва – В.Ковалок, референт зв'язку – Л.Шевчик. Під час масових арештів оунівців у вересні 1940 р., до рук НКВД потрапили деякі члени Крайової екзекутиви. Голові екзекутиви Д. Мирону арешту вдалося уникнути.(44). 17-19-го січня 1941 р. у Львові відбувся черговий «процес 59 – х». Членів ОУН звинуватили у члн Батьківщини і належності до націоналістичної організації, яка стувала антирадянське збройне повстання. 42 – х обвинувачених (із них 11 жінок) було засуджено до смертної кари, решту – до 10 років табірних робіт із позбавленням громадянських прав на 5 років.(45). Четверта Крайова екзекутива постала зусиллями І.Климова («Легенди»). Він врахував недоліки у діяльності своїх попередників (було запроваджено сувору концентрацію, постійне пересування членів ОУН, керівні кадри переведено з міст до сіл). Четверта екзекутива зуміла протриматись до початку німецько – радянської війни, розгорнувши при цьому активну революційну діяльність в усіх областях України.

Тим часом, Друга світова війна втягувала в свою орбіту, все нові і нові країни. Німеччина окупувала Данію, Норвегію, Францію, Бельгію,

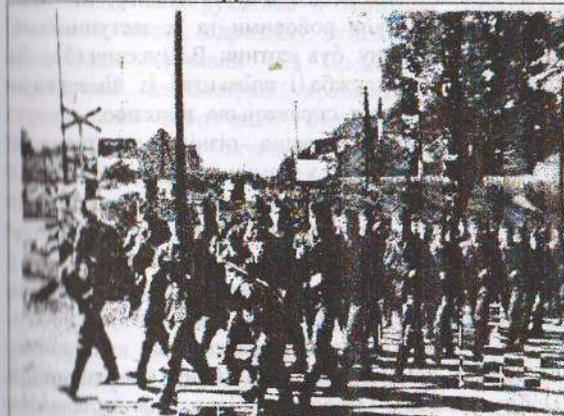
Нідерланди, Люксембург, Радянський Союз спробував підкорити Фінляндію (за що був проголошений агресором і виключений з Ліги Націй) анексував територію Литви, Латвії, Естонії, Бессарабії, Північної Буковини, Італія розв'язала воєнні дії проти Греції. 22-го вересня 1940 р. Німеччина, Італія, Японія, підписали Тройстий Пакт. Гітлер запропонував Сталіну приєднатися до угоди. В листопаді 1940 р. Німеччину з офіційним візитом відвідав Голова Ради Народних Комісарів і нарком закордонних справ СРСР В.Молотов. Під час переговорів В.Молотов поінформував Гітлера про готовність Сталіна приєднатися до Пакту, якщо СРСР отримає можливість створити військові бази на Балканах. Німецькі політичні та військові аналітики, ознайомившись із радянськими пропозиціями, дійшли висновку, що за таких обставин Радянський Союз матиме якнайкращі умови для нанесення раптового удару по території Третього Рейху. Гітлер зрозумів - Сталін не бажає ділити світ з жодною із держав, він сам одноосібно прагне ним завладати. Після невдалого завершення переговорів у Берліні, фіюрер 18-го грудня 1940 р. віддав наказ про підготовку до війни проти СРСР.(46).

Інформація про плани Гітлера щодо Радянського Союзу різними каналами надходила до провідників ОУН(м) та ОУН(б). Так само як лідери національно - патріотичних сил Польщі, Чехословаччини, Західної України, напередодні Першої світової війни, вони вирішили сформувати військові частини, що в перспективі мали перетворитись на Українську національну армію. Маючи збройні сили, діючи в союзі із Вермахтом у майбутньому конфлікті з СРСР, провідники націоналістів сподівалися домогтися від правлячих кіл Німеччини визнання за українцями права на відродження власної держави. Йдучи на тактичний союз із нацистською Німеччиною, українські націоналісти були далекими від ідеалізації існуючого в країні режиму, його внутрішньої і зовнішньої політики. Лідери організації в свій час уважно проштудіювали «Майн кампф» А.Гітлера, прекрасно усвідомлювали якими є справжні наміри фіюрера та його поплічників. Пам'ятали вони, зокрема Голова Проводу революційної ОУН С.Бандера, про долю Карпатської України та пакт Молотова - Ріббентропа. Однак, обставини, що сформувалися в кінці тридцятих на початку сорокових років, не залишали для організації вибору. Вимушена співпраця із правлячими колами Німеччини, на думку лідерів ОУН, давала історичний шанс на реалізацію поставленої мети.

В лютому 1941 р. С.Бандера зустрівся із головнокомандувачем сухопутних військ Вермахту генералом В.фон Браухічем та шефом абверу адміралом В.Канарісом. Внаслідок переговорів було досягнуто домовленості про створення українських військових підрозділів. В квітні 1941 р. у Кракові відбувся Другий Великий Збір революційних сил ОУН. Обравши С.Бандеру Головою Проводу, він націлив націоналістів на організацію збройної боротьби за відновлення суверенної України. В одній із постанов Збору зазначалось: «Тільки вповні Суверенна Українська

державна може забезпечити українському народові свободне життя й повний всесторонній розвиток усіх його сил. Тільки шляхом революційної боротьби з наїздниками здобуде український народ свою державу. ОУН змагає до з'єднання у одному визвольному фронті Української Національної Революції та організує й творить політично - мілітарну і визвольну силу, здібну перевести збройний зрив, здобути Українську державу та керувати нею. ОУН вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані в розвалі СРСР та в створенні незалежної Української Суверенної Соборної держави.»(47).

Реалізуючи рішення Другого Великого Збору, та раніше досягнуті домовленості із Браухічем та Канарісом, Провід ОУН(б) та військова розвідка Третього Рейху в квітні 1941 р. приступили до формування двох батальйонів спеціального призначення. З українського боку за формування підрозділів відповідав шеф штабу військової референтури Р.Шухевич, з німецького начальник «абверкоманди - 202» майор Айкерн.(48). В документах ОУН вони дістали назву «Дружини Українських Націоналістів», абверу - «Нахтігаль» і «Роланд». До складу «Нахтігалью»

Нойтмер. Батальйон «Нахтігаль» повертається із військових вправ (фото із книги М.Кальби. Дружини українських націоналістів)

входило 330 вояків, до складу «Роланду» - 280.(49). Вступ до батальйонів був справою абсолютно добровільною. Формування підрозділів на вимогу Проводу ОУН(б) здійснювалось на таких умовах: «1. Завданням ДУН є боротьба проти Москви за Суверенну Українську державу; 2. ДУН складають присягу українській державі, а не Німеччині, і тим більше Гітлерові; 3. Політичний вишкіл вояків буде вестися в абсолютній вірності українським політичним цілям;

4. ДУН не може бути кинутий за ніяких умов на західний фронт проти альянтів, а єдино на протиросійський;

5. ДУН командує українські старшини, німецькі старшини мають над формацією тільки загальний нагляд, зокрема вишкільного та військово-побутового характеру;

6. ДУН має свого капелана;

7. Не можуть мати місця там ніякі німецькі націонал-соціалістичні виховно-вишкільні доклади та імпрези;

8. Військовий вишкіл починається кожного дня вивішенням українського прапора і кінчається відспівуванням української патріотичної молитви;

9. Військова референтура Проводу ОУН має право надавати ранги».(50).

Батальйон «Нахтігаль» проходив вишкіл у німецькому місті Нойгамері. Командували ним від німців: лейтенант, доктор А.Герцнер (в 1944 р. брав участь у змові проти Гітлера), та обер-лейтенант Т.Оберлендер, який добре володіючи українською мовою підтримував службові стосунки з українськими старшинами. Інструкторами були німецькі офіцери: фон Тун, Гогенштайн, Міддельгауве, Шіллер, та інші. Українські старшини під час вишколу були ройовими та їх заступниками. Однак, фактичним командиром батальйону був сотник Р.Шухевич.(51). Як згадували згодом вояки підрозділу, співслужба і співжиття із німецькими командирами та інструкторами відзначалися справжньою приязню.

Батальйон «Роланд» був сформований дещо пізніше, на території Австрії. Вояки підрозділу проходили вишкіл у замку с.Зауберсдорф, за 9 кілометрів від Вінер-Нойштадту. Більшість командного складу становили австрійці. Полковник Фрідріх та інші офіцери, що мали причетність до формування батальйону, не були членами НСДАП, краще орієнтувалися у східноєвропейських справах, що не могло не позначитись на створенні відповідної атмосфери у підрозділі. Приміром, вони залучали на посади інструкторів українців, тому вишкіл здійснювався в основному українською мовою. Безпосереднім командиром батальйону був колишній майор польської армії Є.Побігуший.(52). озброєння підрозділів складалося із легкої німецької піхотної зброї, «Нахтігаль» одержав німецькі, а «Роланд» чеські однострої з нашивками із українськими відзнаками.

На початку червня 1941 р. майор фон Айкерн від абверу, М.Лебедь та О.Гасин від Проводу ОУН(б), прибули в Нойгамер для приведення вояків «Нахтігалью» до присяги. В тексті присяги зазначалось, що батальйон буде боротися в лавах Вермахту за Німецький Рейх, німецький новий порядок у Європі, визволення українського народу від більшовизму, але не було жодного слова про Українську державу. З огляду на такий стан справ, М.Лебедь звернувся із телеграмою до С.Бандери. Провідник ОУН жадав, аби із тексту присяги були вилучені слова про боротьбу за Німецький Рейх. Після консультацій із Берліном, майор фон Айкерн мусив задовольнити вимогу С.Бандери. Зрештою, 18-го червня 1941 р. батальйон склав присягу на вірність Україні, ОУН та її Провідникові.

Незважаючи на прихильне ставлення В. фон Браухіча та В.Канаріса до українців, батальйони «Нахтігаль» та «Роланд» мали стати звичайними диверсійними підрозділами у складі абверу. З початком війни вони повинні були створювати умови для вільного пересування військ Вермахту в Україні, роззброювати рештки розгромлених частин РСЧА, охороняти ешелони з військовополоненими, тощо.

Натомість, Провід ОУН(б) відводив «Дружинам Українських Націоналістів» і особливо батальйону «Нахтігаль» важливу роль в реалізації своїх планів. В травні 1941 р. члени Проводу ухвалили «Політичні вказівки» на випадок війни між нацистською Німеччиною та СРСР. Вони містили завдання, до виконання яких мали приступити члени організації із початком конфлікту: «ОУН використовує війну із СССР для розгортання боротьби за Суверенну Соборну Українську державу, для прискорення її здобуття...на звільнених від московсько-більшевицької окупації частинах української землі, не ждучи на ніщо, ОУН проголошує відбудову Української держави, встановлює владу, яка має zorganizувати державне життя в усіх ділянках та керувати ним».(53). Батальйон «Нахтігаль» мав рухатись з території Польщі на Львів і далі на Київ. Особливий склад підрозділу, оунівці-перекладачі при німецьких частинах заздалегідь отримали від Проводу детальні інструкції про створення української адміністрації, української міліції. Вояки «Нахтігалью», групи перекладачів зобов'язані були формувати агентурну мережу на всій території України окупованій німецькими військами. Такі самі завдання одержали військовики «Роланду». Батальйон «Нахтігаль» очолюваний Р.Шухевичем, мав подбати також про створення сприятливих умов для проведення Народних Зборів з метою проголошення незалежності України. Так як «Нахтігаль» був невеликим підрозділом, його за наказом начальника 2-го відділу «Абверу» було приєднано до полку «Бранденбург 800», що складався переважно із прибалтійських, польських та балканських фольксдойчів. Разом із батальйоном готувалися до переходу на територію України, попри заборону німецької влади, лідери ОУН(б). Окрім того, як уже зазначалося вище, отримавши належний військовий вишкіл вояки Дружин Українських Націоналістів мали стати старшинами майбутньої Української армії.

В умовах наближення німецько-радянської війни, провідники ОУН(м) та ОУН(б) намагались поінформувати німців про свої політичні цілі. Недалеке історичне минуле, коли Німеччина надавала серйозну допомогу українцям в утвердженні своєї державності, співпраця із вищими військовими чинами та абвером, вселяли надію на позитивне вирішення українського питання.

В середині червня 1941 р., напередодні нападу Німеччини на Радянський Союз, А.Мельник та С.Бандера, надіслали нацистському керівництву меморандуми, в яких обґрунтовувалась необхідність відновлення суверенної Української держави на українських етнічних

землях. Голова Проводу революційної ОУН С.Бандера не побоювався у тексті меморандуму висловити застереження, що стосунки між союзниками у великій мірі будуть залежати від ставлення керівництва Третього Рейху до політичних прагнень українців: « Навіть, якщо при вході в Україну німецькі війська спочатку будуть самозрозуміло зустрічати, як визволителів, таке ставлення може швидко змінитися, якщо Німеччина ввійде без наміру відновлення Української держави й використання відповідних гасел.....Еволюція німецько – українських відносин залежить не лише від остаточного вирішення української проблеми, а й від методів, що будуть застосовані з самого початку...»(54). Нацистські лідери подані ОУН(м) та ОУН(б) меморандуми лишили поза увагою. В плани Гітлера та його найближчих сподвижників, окрім Розенберга, не входило створення Української держави. Однак, з тактичних міркувань фюрер та інші очільники Німеччини не розкривали своїх намірів щодо майбутнього України.

Отже, від часу створення до початку німецько – радянської війни, ОУН була чи не єдиною силою, яка послідовно і наполегливо домагалась відновлення Української державності. Велику роль у зміцненні організації відіграв Є.Коновалець. Його зусиллями ОУН в очах світової спільноти перетворилася на репрезентанта політичних прагнень українців. Гнучкий тактик і далекоглядний стратег, він налагодив співпрацю із правлячими колами європейських держав, вмів використовувати тогочасні міжнародні відносини для захисту українських національних інтересів. Особливо успішним було співробітництво організації із німецькими урядами. Зближення із ними очолюваної Є.Коновальцем ОУН, у великій мірі пояснювалось характером німецько – українських взаємин у минулому (у 1918 р. кайзер із своїми союзниками допомогли українцям відновити Українську Народну Республіку) та ворожим ставленням багатьох німецьких політиків до Польщі, традиційного супротивника України. До зміцнення зв'язків із Німеччиною спонукала ОУН і зовнішня політика Великобританії, Франції, США та інших західних демократій. Національно – визвольні змагання 1918 – 1920 рр., національно – визвольний рух двадцятих – тридцятих, прагнення українського народу, як одного із найчисельніших у Європі, домогтись права на самовизначення, в кращому разі лишалися поза увагою цих держав. Прикладом злочинної байдужості до долі українців, була поведінка правлячих еліт західних демократій в першій половині тридцятих років. Прекрасно знаючи про геноцид zorganizований імперською Москвою на українських землях, вони не засудили її дій, не згорнули співпраці із нею, а навпаки продовжували зміцнювати різносторонні стосунки. В 1933 р., коли в Україні щохвилини помирало від голоду 17 осіб, США визнали СРСР і налагодили із існуючим режимом досить інтенсивне взаємовигідне співробітництво. В 1934 р. за сприяння Великобританії та Франції Радянський Союз став членом Ліги Націй.

В боротьбі за визволення України націоналісти впродовж двадцятих – тридцятих років досягли значних успіхів. Разом із тим, в ОУН, як у кожній нелегальній організації якій доводилось діяти за надзвичайно складних обставин, існували зумовлені як внутрішніми так і зовнішніми чинниками досить серйозні суперечності. Доки на чолі ОУН перебував Є.Коновалець, вдавалось зберігати єдність організації. Загибель Провідника була важкою втратою не лише для ОУН, а й для українського національно – визвольного руху загалом. Події в Карпатській Україні, початок Другої Світової війни, загострили ситуацію в ОУН. На початку 1940 р. відбувся розкол в лавах українських націоналістів. Постали дві організації – ОУН(м) та ОУН(б). Головною причиною розколу були не особисті амбіції закордонних та крайових провідників, а дотримання ними різних концепцій національно – визвольної боротьби. Мельниківці орієнтувались на Німеччину у відродженні Української держави, бандерівці мали намір у майбутній національній революції опиратися в основному на сили власного народу. Розкол ОУН негативно позначився на діяльності українських націоналістів.

Ситуативний союз та співпраця із нацистською Німеччиною на початку сорокових, пояснювались прагненням ОУН(б) та ОУН(м) використати конфлікт із СРСР для позитивного розв'язання українського питання. Протягом тридцятих, не тільки українські націоналісти, а й уряди переважної більшості країн світу, в тому числі і Радянського Союзу, вели переговори та укладали різноманітні угоди із керівництвом Третього Рейху. Лише ескалація агресії, призвела до осуду західними демократіями, існуючого в гітлерівській Німеччині режиму та поступового згорання із ним різносторонніх відносин.

Лідери ОУН(б) та ОУН(м) напередодні німецько – радянської війни намагались переконати найвище керівництво Третього Рейху у необхідності відновлення Української держави. В середині червня 1941 р. до імперської канцелярії ними було надіслано відповідні меморандуми. У тексті меморандуму від ОУН(б) прямо зазначалося, що успіх майбутньої кампанії проти СРСР у великій мірі буде залежати від здатності німецького керівництва врахувати національні інтереси українців, їхнє прагнення до свободи і незалежності. Однак, згадані документи в руки Гітлера так і не потрапили.

Використовуючи досвід Першої світової війни, ОУН(б) та ОУН(м) велику увагу приділяли формуванню збройних підрозділів. Більших успіхів у цій справі досягли бандерівці. Співпраця із абвером призвела до появи батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд» («Дружин Українських Націоналістів»). Німці прагнули задіяти їх для проведення розвідки і диверсій в тилу РСЧА, Провід ОУН(б) розглядав ці підрозділи, як ядро майбутньої української армії, за допомогою якої сподівався утвердити українську владу на українських землях.

Напередодні зіткнення німецької та радянської імперій, всі сили ОУН були спрямовані на створення сприятливих умов для відродження української державності.

Становище українських земель в роки радянської модернізації.

Початок тридцятих став для українців, які проживали на землях Великої України, часом жорстоких випробувань. Проголошена внаслідок невдалого завершення національно-визвольних змагань, нібито суверенна, Українська Радянська Соціалістична Республіка, насправді була маріонетковим утворенням цілком і повністю залежним від Москви. Межі повноважень так званого «уряду» УРСР, окреслювались настановами і розпорядженнями кремлівських вождів на чолі із Сталіним. Всі проблеми суспільного розвитку, від спеціалізації народного господарства, до особливостей українського правопису, вирішувались під зверхністю імперських чиновників.

Рішуче відкинувши в кінці двадцятих нову економічну політику, більшовицьке керівництво приступило до так званої «соціалістичної модернізації» величезної держави. Населення Української РСР, що входила до її складу, в повній мірі відчуло на собі результати кардинальних перетворень. Різка зміна політичного курсу ВКП(б), а саме ця організація ухвалювала найважливіші для життя країни рішення, зумовлювалась прагненням її очільників, після тимчасового відступу, зрештою реалізувати заповіді Леніна. «Вождь мирового пролетариата» неодноразово вказував на необхідність перетворення революції в Росії на революцію в масштабах усієї планети: «Социалистическая революция, что взорвалась в России, является только началом мировой социалистической революции. Полная победа социализма – вот цели борьбы».(55).

Початок «нової епохи». На штурм Зимового.

«Вождь світового пролетаріату» В. Ленін.
Поборник ідеї світової комуністичної революції.

«Мы начнем новую социалистическую революцию, уже в мировом масштабе».(56). «Социалистический пролетариат России будет всеми силами и всеми, какие есть в его распоряжении средствами, поддерживать братское, революционное движение пролетариата всех стран».(57). Так як недостатньо зрілий світовий пролетаріат не відгукнувся на заклики нового вождя, Сталін та його сподвижники дійшли висновку, що в нових умовах інструментом утвердження комуністичних порядків в буржуазній Європі має стати Червона армія.

Сталін та його однодумці: Ворошилов, Молотов, Каганович.
Прихильники теорії експорту комуністичної революції

Таких самих поглядів дотримувались і найавторитетніші «красные полководцы». Приміром, командувач військами України і Криму М.Фрунзе у своїй статті «Единая военная доктрина и Красная армия»

ззначав, що радянську армію належить виховувати в дусі надзвичайної активності, готувати її до остаточного розв'язання завдань світової революції шляхом енергійних, рішуче і сміливо здійснюваних наступальних операцій. «Победит лише той, хто знайде в собі решимість наступати; сторона тільки обороняючися неизбежно обречена на поразку...самим ходом исторического революционного процесса рабочий класс будет вынужден перейти к нападению, когда для этого

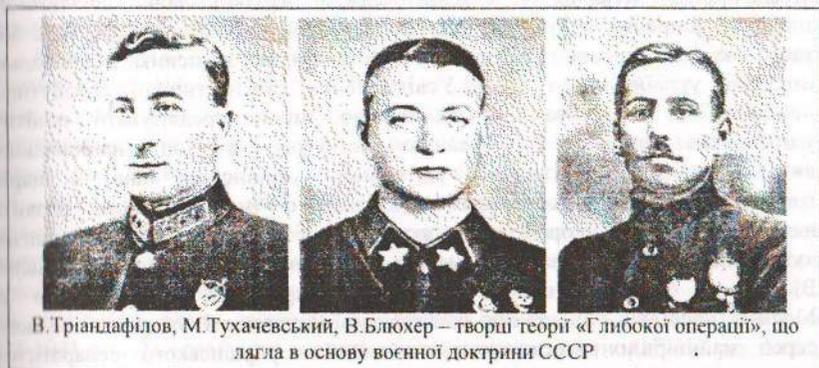
М.Фрунзе. Радянський воєначальник, який обгрунтував необхідність «червоної інтервенції» в Європу»

сложится благоприятная обстановка».(58). Із М.Фрунзе, солідаризувався інший військовий авторитет – М.Тухачевський: «...каждая занятая нами территория является после занятия уже советской территорией, где будет осуществляться власть рабочих и крестьян. Мы таким образом расширяем нашу территорию и вместе с тем расширяем не только наш базис войны, но социалистический базис вообще».(59).

Ідея світової комуністичної революції надихнула багатьох видатних радянських воєначальників на опрацювання наступальної воєнної доктрини. До роботи приступили: В. Блюхер, В. Триандафілов, Є. Шиловський, А.Колінковський, О. Свечін, М. Свечніков, згаданий М.Тухачевський (60). В 1929 р., заступник начальника штабу РСЧА В. Триандафілов висунув на обговорення військових чинів теорію «глибокої

операції», яка передбачала масове використання в максимально високому темпі на всю глибину оборони противника танків, самохідних артилерійських установок, мотопіхоти, а також бомбардувальної та штурмової авіації для організації успішного наступу (61).

Теорія «глибокої операції» припала до душі Сталіну та його однодумцям. Однак, її реалізація потребувала переозброєння Червоної армії. З цією метою, за рішенням найвищого партійного керівництва, в кінці двадцятих почалась форсована індустріалізація СРСР. Потужна, високо розвинута промисловість, в найкоротші строки мала забезпечити РСЧА усім необхідним для експорту комуністичної революції в Європу. Проте сучасні, оснащені за останнім словом науки і техніки підприємства могли повнитись лише за однієї умови – наявності

В.Триандафілов, М.Тухачевський, В.Блюхер – творці теорії «Глибокої операції», що лягла в основу воєнної доктрини СССР

колосальних коштів. Їх у величезній, але відсталій країні, постійно не вистачало. Після Генуезької та Гагської, 1922 р. міжнародних конференцій, на яких Радянська Росія відмовилась сплатити борги попередніх російських урядів, сподіватися на іноземні кредити було справою абсолютно нереальною. За таких обставин, єдиним джерелом фінансування індустріалізації на думку партійного керівництва мало стати сільське господарство. Надходження валюти, вкрай потрібної для придбання машин, устаткування, найму висококваліфікованих західних фахівців, радянський уряд планував одержати за рахунок збільшення обсягів продажу хліба за кордоном. Однак, селянство, яке за роки НЕПу звикло до вільної торгівлі, віддавати державі за безцінь вирощений урожай не бажало. Аби розв'язати цю непроста проблему, Сталін та його прихильники вирішили шляхом примусової колективізації позбавити селян землі, реманенту і з новостворених господарств налагодити безперешкодне вилучення хліба.

В листопаді 1929 р. відбувся пленум ЦК ВКП(б), який прийняв рішення про проведення суцільної колективізації селянських господарств. На вимогу Й.Сталіна, В.Молотова, Л.Кагановича, Україна, як головна ланка СРСР, мала завершити суцільну колективізацію протягом року. В ухваленій пленумом резолюції «О сільському господарстві України и о работе на селе» стверджувалось, що УРСР має все необхідне аби за темпами колективізації сільського господарства випередити інші союзні республіки. Генеральний секретар КП(б)У С.Косіор, повністю погодився із рішенням пленуму.

Проте, ситуація в Україні, попри її повне підпорядкування центру, викликала в сталінського керівництва серйозне занепокоєння. В пам'яті багатьох українців свіжими були спогади про Українську Народну Республіку. Будь – які помилки і прорахунки імперської влади, а тим більше заздальгідь сплановані дії, що істотно погіршували якість життя, умовлювали незадоволення населення, посилювали ностальгію за часами

незалежного існування у власній державі. Архівні дані свідчать про значне поширення в кінці двадцятих самостійницьких настроїв, як в місті так і на селі, високий авторитет С.Петлюри, як захисника національних інтересів українського народу. Усвідомлення своєї етнічної самобутності, неможливість в умовах УРСР повною мірою зреалізувати політичні устремління, сприяли спрямуванню розкутого в ході національно-визвольних змагань творчого потенціалу української нації в царину громадсько-культурного життя. Додаткового імпульсу його розвитку, надала політика «коренізації», яка в республіці набрала вигляду «українізації». Здійснювана з метою піднесення популярності правлячої ВКП(б), ця політика цілком несподівано призвела до небажаних для Москви наслідків - зростання національної свідомості та розповсюдження серед найширших верств населення ідей «українського сепаратизму». Існує думка, що українізація була широкомасштабною провокацією, скерованою на виявлення, а потім винищення національно свідомих елементів.(62).

Якби там не було, українці відчули себе народом гідним справжньої свободи, реального, а не позірною суверенітету. Такі прагнення становили загрозу планам Сталіна та його оточення. Оголосивши українське національне відродження «націоналістичним ухилом», Комуністична партія за допомогою репресивно-каральних органів, повела нещадну боротьбу із українськими патріотами.

Першими справами, сфабрикованими ОДПУ, стали справи Спілки Визволення України та Спілки Української Молоді. З травня 1929 до січня 1930 р. пройшли масові арешти вчених, письменників, юристів, священнослужителів, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів, студентів. Крім Харкова і Києва, осередки СВУ начебто було викрито у Полтаві, Чернігові, Вінниці, Дніпропетровську, Одесі, Миколаєві. В першій хвилі заарештованих опинилося 45 найвідоміших діячів української науки і культури. Серед них: академіки С.Єфремов і М.Слабченко, колишній Голова уряду Директорії В.Чехівський, колишній міністр закордонних справ А.Ніковський, письменниця Л.Старицька-Черняхівська та інші. В документах обвинувачення стверджувалось, що СВУ очолювана С.Єфремовим, за допомогою Польщі та уряду УНР в екзилі готувала повстання і реставрацію капіталістичних порядків в Україні. Третину із 45 засуджених в квітні 1930 р. під час процесу в Харкові, пізніше за вироками різноманітних «трійок» було розстріляно. За звинуваченням у належності до СВУ за грати потрапили: митрополит Української Автокефальної Православної Церкви В.Липківський, 34 єпископи, значна частина приходських священників.(63). В 1930 р. УАПЦ фактично припинила своє існування. В цей же час «на прохання трудящих» влада приступила до ліквідації римо-католицької церкви. На Вінниччині було закрито костели в Немирові, Плискові, Спиченцях, Могилеві-Подільському,

Літні. Із 104 храмів, які діяли на Поділлі, в другій половині тридцятих не залишилось жодного.(64).

Восени 1930 р. почались арешти по сфабрикованій ОДПУ справі «Українського Національного Центру». В лютому 1931 р. появилася довідка начальника секретно-оперативного управління ДПУ УРСР І.Леплевського та начальника секретного відділу Г.Люшкова, в якій йшлося про «наличие наибольшей контрреволюционной организации» на чолі із М.Грушевським. В березні цього ж року в Москві, всевітньо відомого вченого було заарештовано. Через декілька днів після арешту, у Харкові він «зійзався» у належності до «Українського Національного Центру». В лютому 1932 р. 50 осіб, які нібито входили до цієї організації, влада засудила до різних термінів ув'язнення. Протягом 1934-1941 рр., 21 особі, що належали за твердженнями ОДПУ до УНЦ, суди винесли смертні вироки.(65).

Справи СВУ, СУМ, УНЦ, започаткували широкомасштабну кампанію дискредитації, цькування, фізичного винищення української національної еліти - діячів науки, культури, духовенства УАПЦ, керівників промисловості і сільського господарства. Розрахунок комуністичної влади був простим - підірвати інтелектуальний і духовний потенціал українського народу, задушити в зародку прагнення до політичної свободи, залювати потенційних учасників національно-визвольного руху в підрадянській Україні в майбутньому.

На початку тридцятих багатьох неугодних імперському режиму людей на території УРСР, органи ОДПУ притягували до відповідальності у справі Української Військової Організації. Як відомо, організація із такою назвою за ініціативою Є.Коновальця виникла в 1920 р. в Західній Україні. Вона вела боротьбу проти польської окупаційної влади за відродження Української Самостійної держави. Дотепер остаточно не в'яснено, чи мала УВО осередки на землях радянської України. Ветерани національно-визвольного руху, чільні діячі ОУН, у своїх спогадах подають досить суперечливі відомості з цього приводу. Приміром, близький до А.Мельника, Я.Барановський стверджував, що у Києві на початку двадцятих було створено організацію під егідою УВО, яка протягом двох років здійснювала керівництво антибільшовицькою боротьбою на землях Наддніпрянщини.(66). Один із активних членів ОУН Ю.Бойко зазначав, що зусиллями Є.Коновальця було сформовано структури УВО серед офіцерів РСЧА. Начебто, лідером УВО в Київському військовому окрузі був Г. Кондратьєв. До організації належав командир одного із кавалерійських корпусів Криворучко, осередки УВО діяли в Харківській та Київській військових школах, 75-й Полтавській дивізії, Вінницькому гарнізоні, частинах, що дислокувались у Жмеринському та Волковецькому районах. Підтримував зв'язки із націоналістами командуєчий Харківським військовим округом І.Дубовий. Протягом тридцятих, як зазначав автор спогадів, ОДПУ-НКВС вдалося майже повністю знищити націоналістичне

підпілля. Було заарештовано 270 осіб. Серед них розстріляно: Г.Кондратьєва, начальника ветеринарного управління Вінницького гарнізону Кедрина, працівників бактеріологічної лабораторії Новгородова і Мельничука, начальника Київської піхотної школи Зубова, воєначальників Малишкіна і Герасимчука та інших.(67). В другій половині тридцятих Голова ПУНу Є.Коновалець, остерегаючись виявлення і остаточної ліквідації членів організації НКВС, не довіряв нікому зв'язків із націоналістичним підпіллям на Східних українських землях. Після загибелі Провідника, зв'язки членів організації із ПУНом були втрачені.

Співзасновник УВО, згодом член ПУНу В.Мартинець, стверджував зовсім інше: «Маю підстави засвідчити, що від часу моєї участі в начальній команді УВО, себто від другої половини 1927 р. і впродовж 1928 р. ні вона ні ПУН ніякої акції на совєцькій Україні не проводили».(68). Він висловлював сумніви і щодо існування та діяльності УВО в підрадянській Україні на початку тридцятих: «...не знати чи були й як великі були кадри УВО в совєцькій Україні, з кого склалися, чи діяли, що конкретно робили: чи проводили бойово-терористичну акцію, чи політичну, чи, можливо, обмежилися проникненням у духове середовище й до національно-культурного будівництва».(69).

Є свідчення про завезення націоналістичної літератури в кінці двадцятих на початку тридцятих із Галичини до УРСР.(70). Очевидно, це не могло істотно вплинути на формування опозиції до режиму, що існував в той час на території радянської України.

Хоча слідів діяльності УВО на території УРСР виявлено не було, ОДПУ-НКВС активно використовували сам факт існування організації на західноукраїнських землях для фабрикування справ проти осіб, яких запідозрювали в нелояльності до комуністичних порядків. За «належність» до УВО потрапили за ґрати письменник Г.Епік, поет О.Влизько багато інших представників української інтелігенції.

На Поділлі органами ОДПУ начебто було знешкоджено цілу групу членів організації на чолі із лектором української мови Вінницьких вищих навчальних закладів Гринюком Ю.М. В «Обвинительном заключении по делу Подольского филиала Украинской военной организации – УВО» від 21-го вересня 1932 р. за підписом начальника обласного відділу ОДПУ Соколинського, інших документах по справі зазначається, що керуючи Подільським філіалом, Гринюк Ю.М., ще в 1923 р. налагодив зв'язок з українським центром УВО у Києві і Харкові. До 1932 р. він залучив до філіалу журналіста Білика Д.Ф., працівників редакції «Вінницької правди» Громадського, Гладкого, Шваюка; вчителів Карбовського, Сметанюка С.Д.; студентів Казимирука, Грузинського, Майданюка, Павловича, Колесника, та інших- всього 25 осіб. В «обвинительном заключении» Соколинський звернувся із клопотанням до «судебной тройки при коллегии ГПУ УССР» про застосування найвищої

міри покарання – розстрілу щодо Гринюка, та ув'язнення в концтаборах решти «членів УВО».(71).

Після листопадового 1929 р. пленуму ЦК ВКП(б), як зазначалося вище, на українських землях що входили до складу УРСР почалася суцільна колективізація. Згідно постанови політбюро ЦК ВКП(б) «О темпах коллективизации и мерах помощи государства колхозному строительству» докорінну перебудову сільського господарства передбачалося завершити восени 1930 р. Для цього в кожному селі із числа місцевого активу створювалися штурмові або буксирні бригади, до яких входили: члени і кандидати партії, голови колгоспів, сільрад, комітетів незаможних селян, уповноважені райкомів партії та райвиконкомів а також «двадцятип'ятитисячники» (сталінські повпреди відряджені в сільську місцевість для прискорення колективізації). Вдаючись до брутальних методів вони усупільнювали землю, реманент, худобу, птицю, сілomisь заганяли людей у колгоспи. Керуючись гаслом «Хто не йде в колгосп, той ворог Радянської влади», місцеве керівництво створювало нестерпні умови для життя селян-одноосібників. Приміром, за наказом райкомів, селянам що не бажали вступати в колгоспи в магазинах споживчої кооперації не дозволялось продавати гасу, мила, сірників, та інших товарів широкого вжитку, священникам заборонялося здійснювати обряди хрещення, вінчання, причастя, сповіді, відправляти заупокійні служби за небіжчиками.

Така практика колгоспного будівництва викликала шалений опір українського селянства. В багатьох регіонах УРСР почалися масові заворушення, які переростали у повстання. Часто, поряд із економічними, повстанці висували політичні вимоги: повалення радянської влади і відновлення Української Народної Республіки.(72).

Найбільшого розмаху селянські виступи набули в Херсонській, Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Чернігівській, Одеській, Дніпропетровській округах. В них взяли участь понад 40 тисяч осіб. В 1930 р. було зареєстровано 1500 терористичних актів вчинених селянами проти посадовців різного рангу, які проявляли надзвичайну активність в організації колгоспів.(73).

На землях Вінниччини, так само як і в інших регіонах УРСР, у відповідь на здійснюване державними органами насильство під час проведення колективізації, селяни піднімалися на повстання. Досить рішуче діяли повстанці в Бершадському, Ладизинському, Вапнярському районах. За даними Тульчинського окружного партійного комітету в окрузі виступи відбулися у 148 селах, (74) по 13 районах Вінницької округи у 416, у Брацлавському районі із 32 сіл - в 27. Селянськими заворушеннями були охоплені села Хмільницького, Тростянецького, Шинківського, Могилів-Подільського, Піщанського, Літинського, Дашівського, Соболівського, Чернівцького та інших районів.(75).

Прекрасно усвідомлюючи, що примусова колективізація неминуче викличе спротив населення, комуністичне керівництво заздалегідь подбало

про формування відповідної громадської думки для виправдання каральних акцій щодо селян. Виступаючи в грудні 1929 р. на науковій конференції аграрників-марксистів, Сталін заявив про необхідність ліквідації куркуля як класу. 11-го січня 1930 р. на шпальтах газети «Правда» появилася стаття «Ликвідація кулака как класу на повестке дня». Газета закликала: «Объявить войну кулаку не на жизнь, а на смерть и в конце-концов стереть его с лица земли». (76). 30-го січня Політбюро схвалило постанову ЦК ВКП(б) «О мерах по ликвидации кулацких хозяйств в районах сплошной коллективизации», яка по суті справи узаконювала проведення жорстоких розправ над учасниками антиколгоспних виступів. В райони охоплені селянськими заворушеннями було направлено підрозділи РСЧА. За їх допомогою, комуністичному режиму вдалося придушити стихійний повстанський рух.

Аби остаточно зламати опір селянства, влада вдавалась до здійснення масових депортацій. Сотні тисяч мешканців українських сіл оголошувались «куркулями» або «підкуркульниками» і примусово вивозились до віддалених регіонів СРСР. Внаслідок «розкуркулювання», лише від січня до початку березня 1930 р. було депортовано 61887 селянських родин. (77).

Окрім виселення так званих куркулів, поширеними були «чистки» прикордонних смуг від небажаних, на думку влади, осіб. В інструктивному листі ЦК КП(б)У секретарям Одеського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Коростенського, Тульчинського, Могилівського, Бердичівського, Житомирського «окружпарткомів» та Молдавського обкому «Про чистку фахівців прикордонних округ» від 15-го травня 1930 р. зазначалось: «З огляду на те, що лави фахівців в прикордонних округах засмічено антирадянськими або невиявленими тепер, але з контрреволюційним минулим елементами, слід провести чистку і переміщення фахівців... секретарів окружкомів попереджується про те, що робота ця має надзвичайно серйозне політичне значення. Жодних роз'яснювальних заходів щодо цієї роботи в масах проводити не слід». Протягом 1930 р. із прикордонної смуги було виселено близько 5 тисяч чоловік. Серед них: 619 вчителів, 103 агрономи, 31 лікар, 20 викладачів вищих навчальних закладів. (78).

Вважаючи, що для повної перемоги соціалізму така кількість вивезених за межі України є недостатньою, 29-го травня 1931 р. ЦК ВКП(б) надіслав до ЦК КП(б)У листа-вказівку: «Дорогие товарищи! Согласно постановлению ЦК от 20 мая по вашей республике необходимо провести выселение 30 тысяч кулацких семей в Уральскую область». (79). Республіканське керівництво не лише виконало розпорядження Москви, а й виступило із власною ініціативою виселення українців на Північ СРСР. В постановах ЦК КП(б)У за 1932 р. щодо цього містились конкретні вказівки: «...вважати необхідним провести чистку Полісся від куркульських елементів, визначивши кількість родин, котрі підлягають

висилці в 5 тисяч». «Про розповсюдження на Дніпропетровську область заходів, вжитих щодо Одеської області.

1. Вислати 700 родин з 20-25 сіл основних відстаючих районів.
 2. Тт. Карлсону і Креденсу організувати висилку на Північ злісних елементів і куркулів (без сімей) у кількості 700 чоловік.
 3. Скласти список виключених в кількості 50 з партії для негайної висилки до концтабору. Просити ЦК ВКП(б) затвердити це рішення.
- «Питання по Чернігівській області.

1. Просити ЦК ВКП(б) дозволити виселення з Чернігівської області 300 родин куркулів.
2. Вислати з Чернігівської області злісних елементів і куркулів (без сімей) у кількості 500 чоловік.

«Про посилення репресій по Харківській області.

Просити ЦК ВКП(б) затвердити:

А) вислання на Північ з Харківської області 400 сімей злісних елементів і куркулів.

Б) вислання на Північ 40 виключених з партії комуністів». (80).

На одній із нарад ОДПУ, що відбулась 3-го травня 1933 р. Сталін особисто поставив завдання перед працівниками відомства про додаткове виселення куркулів із України до Сибіру. За наказом вождя, органи мали депортувати ще 145 тисяч осіб. (81).

Розкуркулювання яке супроводжувалось депортацією селян відбувалось і на Вінниччині. Так, у Вінницькій окрузі, було здійснено розкуркулювання 2959 родин, з них вислано за межі УРСР – 1328 сімей, розселено в межах України – 1631 господарств. В Літинському, Турбівському, Хмільницькому, Вінницькому, Жмеринському районах це число перевищувало 300 родин. З квітня по травень 1930 р. додатково було розкуркулено: В Калинівському районі 152, в Шаргородському-67 господарств. (82). Велика кількість селян в ході колективізації потрапили до в'язниць. В Україні в тюрмах, розрахованих на 17 тисяч чоловік, за даними на 1-ше листопада 1929 р. перебувало 46336, на 1 грудня – 53 тисячі, на 1-ше січня 1930 р. – 57 тисяч в'язнів. З кожним днем чисельність ув'язнених збільшувалась. (83).

Загалом, за роки колективізації, було експропрійовано, як зазначав у 1934 р. Постишев, близько 200 тисяч селянських господарств. (84). За межами України опинились понад 1 млн. осіб. (85). Становище депортованих у віддалених регіонах СРСР було жахливим. Недоїдання, невлаштований побут, незвичні кліматичні умови, хвороби, призвели до загибелі сотень тисяч людей.

Найстрашнішим злочином імперського режиму став зорганізований ним на землях УРСР голодомор. Прагнення українського народу власної державності, демократичних прав і свобод, становили серйозну загрозу втіленню в життя експансіоністських задумів комуністичного керівництва. А раз так, то за логікою Сталіна та його оточення, українці

заслуговували покарання. Як завжди, реалізуючи той чи інший проект, Сталін намагався досягти кількох цілей одночасно. Подібне відбувалось і в Україні. Перед тим, як відібрати у мільйонів українських селян життя, він вирішив відібрати у них хліб, вкрай потрібний для успішного завершення індустріалізації та мілітаризації червоної імперії. Стан справ в українському селі, зумовлений аграрною політикою режиму, сприяв здійсненню планів вождя.

Примусова колективізація (на кінець 1932 р. колгоспам належало 80% посівних площ) призвела до різкого скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Селяни не були зацікавлені в результатах своєї праці, адже держава відбирала усе вирощене їхніми руками. Тим часом, плани хлібозаготівель постійно зростали. Вдаючись до насильства партійна верхівка намагалась забезпечити їх виконання. В 1930-1931 рр. внаслідок запровадження надзвичайних заходів з України в «закрома Родины» надійшло понад 800 млн. пудів хліба.(86). Уже в першій половині 1932 р. в більшості українських сіл спалахнув голод. Аби врятувати себе і свої родини від смерті селяни, переважно жінки, ночами зрізали колоски на ланах, де ще рік-два тому працювали як повноправні господарі. Чисельність «парикмахеров» (так називали в чиновницьких кабінетах нещасних селян) швидко збільшувалась. Незабаром, явище набуло масового характеру. Сталін, якого офіційна пропаганда величала «отцом колхозников», отримав «законні» підстави для притягнення розкрадачів соціалістичної власності до відповідальності. 7-го серпня 1932 р. в пресі появилась написана ним власноруч постанова ЦВК і РНК СРСР «Об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации и укреплении общественной(социалистической) собственности». В II та III розділах постанови зазначалось:

«1. Приравнять по своему значению имущество колхозов и кооперативов(урожай на полях, общественные запасы, скот, кооперативные склады и магазины и т.п.) к имуществу государственному и всемерно усилить охрану этого имущества от расхищения.

2. Применять в качестве судебной репрессии за хищение(воровство) колхозного и кооперативного имущества высшую меру социальной защиты – расстрел с конфискацией всего имущества и с заменой при смягчающих обстоятельствах лишением свободы на срок не ниже 10 лет с конфискацией всего имущества.

3. Не применять амнистии к преступникам, осужденным по делам о хищении колхозного и кооперативного имущества.

1. Повести решительную борьбу с теми противообщественными кулацко-капиталистическими элементами, которые применяют насилие и угрозы или проповедают применение насилия и угроз к колхозникам с целью заставить последних выйти из колхоза, с целью насильственного разрушения колхоза. Приравнять эти преступления к государственным преступлениям.

2. Применять в качестве меры судебной репрессии по делам об охране колхозов и колхозников от насилий и угроз со стороны кулацких и других противообщественных элементов лишение свободы от 5 до 10 лет с заключением в концентрационный лагерь.

3. Не применять амнистии к преступникам, осужденным по этим делам».(87).

Прокуратура, Верховний Суд, оперативно розробили таємну інструкцію по застосуванню постанови ЦВК і РНК СРСР. 22-го вересня 1932 р. документ було підписано Головою Верховного Суду А.Винокуровим, прокурором Верховного Суду П.Красіковим, заступником ОДПУ І.Акуловим і спущено «правоохоронцям» в регіони для виконання. Серед заходів «соціального захисту», які згідно інструкції належало застосовувати щодо «розкрадачів» соціалістичної власності передбачалось:

Раздел 2.

1. По делам об организации и группировках, организованно разрушающих государственную, общественную и кооперативную собственность путем поджогов, взрывов и массовой порчи имущества- применять высшую меру социальной защиты – расстрел, без послабления.

5. В отношении кулаков, как проникших в колхоз, так и находящихся вне колхоза, организующих или принимающих участие в хищениях колхозного имущества и хлеба, применяется высшая мера наказания без послабления.

6. В отношении трудящихся единоличников и колхозников, виновных в хищении колхозного имущества и хлеба, должно применяться десятилетнее лишение свободы.

При отягчающих вину обстоятельствах, а именно: систематических хищениях колхозного хлеба, свеклы и других сельскохозяйственных продуктов и скота, хищениях организованными группами, хищениях в крупных размерах, хищениях, сопровождающихся насильственными действиями, террористическими актами, поджогами и т.д.- и в отношении колхозников и трудящихся единоличников должна применяться высшая мера наказания.

Раздел 5.

1. Судебно-следственные органы обязаны заканчивать дела и выносить по ним приговоры не дольше, чем в пятнадцатидневный срок с момента раскрытия преступления и возникновения дела».(88).

Постанова ЦВК та РНК від 7-го серпня 1932 р.(в народі відома, як закон «про п'ять колосків») та інструкція Верховного Суду, Прокуратури, ОДПУ - стали основними нормативними актами, якими керувались у своїх діях, так звані правоохоронні органи, влаштовуючи жорстокі розправи над голодними селянами. Від вересня по грудень 1932 р. було репресовано близько 65 тисяч, розстріляно – 1700 чоловік.(89). На початку 1933 р. боротьба за хліб тривала. Лише протягом останнього тижня січня-місяця 1933 р. за інформацією наркома юстиції та генерального прокурора УРСР

Полякова в республіці було засуджено: за нездачу хліба по 182 районах - 1306 осіб, за розкрадання хліба по 184 районах - 964 особи, за незаконний помол по 147 районах - 87 осіб, за спекуляцію хлібом по 176 районах - 211 осіб, за контрреволюційний саботаж по 122 районах - 419 осіб, з них 20 осіб було розстріляно. (90).

Паралельно із репресіями відбувалися хлібозаготівлі. Незважаючи на те, що люди пухли й помирали від голоду, з червня по жовтень 1932 р. з України було вивезено 132 млн. пудів збіжжя. Такі обсяги не влаштували імперського центру (адже в попередні роки УРСР поставляла зерна майже втричі більше). З огляду на це, партійне керівництво дійшло висновку, що українське селянство просто ухиляється від хлібозаготівель. За наказом Сталіна, в Україну для виправлення становища, із надзвичайними повноваженнями, терміново виїхала очолювана Молотовим комісія. На засіданні політбюро ЦК КП(б)У 30-го жовтня 1932 р. він заявив, що з листопада до січня-місяця наступного року республіка зобов'язана додатково заготовити 129 млн. пудів хліба. (91). Під тиском Молотова Раднарком УРСР 20-го листопада 1932 р. прийняв постанову «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель». В ній йшлося про застосування до колгоспників та одноосібників, які незадовільно виконують план хлібозаготівель, натуральних штрафів.

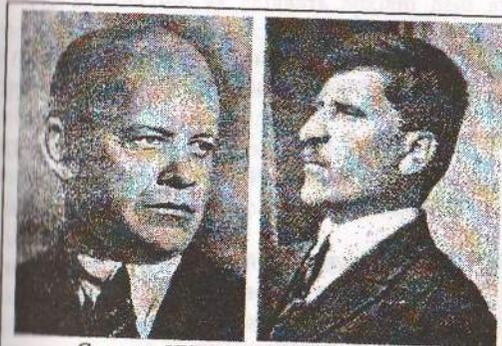
«7. Зобов'язати райвиконкоми негайно організувати вилучення в окремих колгоспників та одноосібників хліба, розкраденого в колгоспах та радгоспах під час збирання, молотьби, перевозу хліба до комор, на зсип пункти тощо.

9. До колгоспів, що припустили розкрадання колгоспного хліба і злісно зривають план хлібозаготівель, застосовувати натуральних штрафів порядком додаткового здавання з м'ясозаготівель розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспам м'яса як усупільненої худоби, так і худоби колгоспників.....розмір штрафів(в межах 15-місячної норми м'ясоздавання) і термін сплати цих штрафів райвиконком встановлює відповідно до господарського стану кожного окремого колгоспу. Накладання штрафів не звільняє колгосп від виконання повнототою встановленого плану хлібозаготівель.

10. Завдання натуральних штрафів та інших репресивних заходів - забезпечити виконання повнототою хлібозаготівельних планів.

Голова РНК УСРР В.Чубар.

Керуючий справами РНК УСРР В.Легкий.» (92).

Секретар ЦК КП(б)У С. Косіор, голова РНК УСРР В.Я. Чубар. Послушні виконавці волі Москви. Безпосередні організатори голодомору 1932-33рр. на українських землях

можі України, аби в сусідній Росії та Білорусі роздобути для себе і своїх дітей продукти харчування. З метою недопущення масового виїзду селян, за наказом Сталіна та його оточення було зорганізовано блокаду республіки. 22-го січня 1933 р. політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило постанову в якій зазначалося: « До ЦК ВКП(б) и СНК дошли сведения, что на Кубани и Украине начался массовый выезд крестьян «за хлебом» в ЦЧО (Центральні Чорноземні області. Автор.) на Волгу, Московскую область, Западную область, Белоруссию. ЦК ВКП(б) и Совнарком СССР не сомневаются, что этот выезд из Украины в прошлом году организован врагами Советской власти, эсерами и агентами Польши с целью агитации «через крестьян» в северных районах СССР против колхозов и вообще против Советской власти. В прошлом году партийные, советские и чекистские органы Украины прозевали эту контрреволюционную затею врагов Советской власти. В этом году не может быть допущено повторение прошлогодней ошибки.

Первое. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают крайкому, крайисполкому и ПП ОГПУ Северного Кавказа не допускать массовый выезд крестьян из Северного Кавказа в другие края и въезд в пределы края из Украины.

Второе. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают ЦК КП(б)У, крайкому и Креденсу не допускать массовый выезд крестьян из Украины в другие края и въезд на Украину с Северного Кавказа.

Третье. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают ПП ОГПУ Московской области, ЦЧО, Западной области, Белоруссии, Нижней Волги и Средней Волги, арестовывать пробравшихся на север «крестьян» Украины и Северного Кавказа и после того, как будут отобраны контрреволюционные элементы, выдворять остальных в места их жительства.

Створені по селах комісії, до складу яких входили комуністи та місцевий актив, під час подвірних обшуків відбирали в селян усе до крихти. Україну охопив небачений за всю історію людської цивілізації голод. Вимирали цілі села, набули неабиякого поширення труподство і людодство. Доведені до відчаю селяни намагалися покинути

Четвертое. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают ТО ГПУ Прохорову дать соответствующие распоряжения по системе ТО ГПУ.

Предсовнарком СССР В.М.Молотов.

Секретарь ЦК ВКП(б) И.Сталин.»(93).

23-го січня 1933 р. на виконання постанови та відповідної директиви ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, республіканське керівництво розіслало всім обкомам і облвиконкомом додаток:

« 1. Немедленно принять в каждом районе решительные меры к недопущению массового выезда одиночников и колхозников, исходя из расосланной по линии ГПУ директивы Балицкого.

2. Провести работу всякого рода вербовщиков рабсилы на вывоз за пределы Украины, взять ее под строгий контроль с отстранением от этой работы и изъятием всех контрреволюционных элементов.

4. Примите меры к прекращению продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющих удостоверений РИКов о праве выезда или промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те, или иные работы за пределы Украины.

Секретарь ЦК КП(б)У Хатаевич.

Председатель СНК УССР В.Чубарь».(94).

На адміністративних кордонах УСРР було розміщено загороджувальні загоми, навколо промислових центрів - загороджувальні пости, що перешкоджали виїзду до інших республікта проникненню у міста. Мільйони мешканців українських сіл були приречені на загибель. Весною 1933 р. щодня помирало 25 тисяч людей, щогодинни близько тисячі, щохвилини-17.(95).

Найвищого рівня смертність досягла в Полтавській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Одеській, Київській, Вінницькій областях, які спеціалізувалися на вирощуванні зернових.(96). Однак, і в інших областях УРСР загинула величезна кількість людей. За всіма ознаками, згідно резолюції Генеральної асамблеї ООН від 9 грудня 1948 р., організований імперським режимом голод 1932-1933 рр., був геноцидом українців.

Різні дослідники подають різні цифри жертв голодомору. Американський історик Р.Конквест вказує на загибель 6 млн. українців, з них 5 млн. в Україні, 1 млн. на Північному Кавказі.(97). Українські історики С.Кульчицький та В.Марочко оцінюють кількість померлих від голоду в 5 з лишком мільйонів. Колишній начальник ДПУ УСРР В.Балицький, інформував Сталіна про смерть від голоду 8-9 млн. українців. Американський журналіст Дюранті, який перебував в Україні в 1932-1933 рр., повідомляв про 10 млн. жертв. Італійський консул у Харкові С.Граденіго у донесенні своєму уряду доповідав, що від голоду в Україні загинуло від 10 до 15 млн. осіб.(98). Останні дослідження дають підстави стверджувати: геноцид організований Москвою призвів до загибелі близько 10 млн. українців, третину яких становили діти.(99).

На Вінниччині, як свідчать архівні дані, вже в першій половині 1932 р. голодувала значна кількість селян. Особливо важким було становище в цей час у Джулинському(100), Гайсинському(101), Вінницькому(102), Іллінецькому(103), Калинівському(104), Козятинському(105) районах. В другій половині 1932 р. голодом були охоплені всі села області. 1933 став для подолян роком пекельних випробувань. Люди масово пухли і помирали від голоду. В доповідній записці секретарям ЦК КП(б)У Косіору і Постишеву, перший секретар Вінницького обкому Чернявський повідомляв:

«17 марта 1933 г. Совершенно секретно.

За последнее время факты продовольственных затруднений, недосадания и голода в селах, местечках и городах известные ЦК, приняли более широкие размеры. По материалам, которые имеются сейчас в распоряжении обкома и ГПУ, в области за последнее время зарегистрировано значительное количество новых районов, сел и местечек.

Факты голодания начали регистрироваться в январе-месяце, приняли большой размер в феврале, и уже значительно увеличились в марте-месяце.

В настоящее время по неполным данным, размеры голодания представляются в таком виде: голоданием поражены 27 районов с количеством 180 населенных пунктов.

В этих районах, по неполным данным районов и ГПУ, предварительно полученным, насчитывается голодающих семейств 5782, из них колхозных 2415 и одиночных 3367. Из этой группы районов наиболее тяжелыми и наиболее пораженными являются следующие районы:

1.Литинский – 11 населенных пунктов, 297 семейств, из них умерших 75 человек (по данным ГПУ и информации секретаря РПК), опухших 229 человек.

2.Немировский – 17 населенных пунктов, 1772 семейства, умерли 25 человек (по данным ГПУ), из них 130 детей. Опухших 850 чел., из них 450 детей.

3. Вороновицкий – 14 населенных пунктов, голодающих 1120 семейств, умерли 25 чел., из них 8 детей.

4.Калиновский – 12 населенных пунктов, голодающих 550 семейств. Умерших 270 чел. (материалы ГПУ), опухших 109 чел., из них 30 детей».(106).

У відомості про охоплення продовольчими труднощами окремих районів області станом на 15-те травня 1933 р. під грифом «цілком темно» містилась інформація про таку чисельність голодуючих:

«1.Калинівський – 7020 чол.

2.Немирівський – 12400 чол.

3.Брацлавський – 7258 чол.

4. Жмеринський – 5337 чол.
5. Тростянецький – 5000 чол.
6. Козятинський – 4219 чол.
7. Липовецький – 24195 чол.
8. Гайсинський – 7752 чол.
9. Літинський – 15000 чол.
10. Вороновицький – 5600 чол.
11. Станіславчеський – 6789 чол.
12. Махнівський – 11532 чол.
13. Уланівський – 1468 чол.
14. Дзержинський – 500 чол.
15. Іллінецький – 1120 чол.
16. Бердичівський – 618 чол.
17. Тульчинський – 383 чол.
18. Янушпільський – 3000 чол.
19. Муровано-Куриловецький – 407 чол.». (107).

Однак, в наведеному документі майже відсутні дані про кількість померлих від голоду. В цей же час в області було зафіксовано випадки труподства і людодства: в Немирівському районі-9, Літинському-3, Іллінецькому-4, Брацлавському-2, Любарському-1, Вороновицькому-1, Махнівському-6, Теплицькому-5, Гайсинському-4, Дзержинському-1, Чечельницькому-1, Липовецькому-16, Калиновському-7, Тульчинському-1, Джулинському-1, Янушпільському-3, Бердичівському-1, Козятинському-2, Чуднівському-1. (108).

Аналізуючи архівні матеріали можна дійти висновку, що повідомлення про масштаби голоду в області є фрагментарними і неповними. Очевидно, ні парткоми, ні органи ДПУ, не докладали великих зусиль, аби відтворити справжню картину катастрофи в якій опинилася Вінниччина в 1932-1933 рр.

Один із перших дослідників голодомору на Поділлі професор І.Г.Шульга, опрацювавши матеріали фінансових органів (облік здійснювався для оподаткування населення) зумів з'ясувати кількість загиблих. За його даними в новоствореній Вінницькій області в 1932 р. нараховувалось 2610 сільських, селищних, міських Рад, на їх території проживало 5267300 осіб. На 1-ше липня 1934 р. в області діяло 2261 сільських рад. В 1932 р. їх було 2551. Таким чином, за 1932-1933 рр. кількість сільських

рад зменшилась на 290 одиниць. На 1-ше липня 1934 р. кількість населення становила 3598336 осіб. Отже, лише на Поділлі під час штучно зорганізованого голодомору, померли 1669564 чоловік. (109).

Після масового винищення українського селянства, імперський режим продовжував чинити розправи над українською інтелігенцією, службовцями, військовиками, особами які в минулому належали до різних політичних організацій та національно-культурних товариств.

В 1933 р. органами ДПУ було сфабриковано справи «Польської організації військової» (ПОВ) та «Блоку українських націоналістичних партій». В 1934 р. за справою ПОВ було засуджено 70 чоловік, переважно співробітників інституту польської культури. Виступаючи на листопадовому (1933 р.) пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У, В.Затонський повідомив присутнім що «весь склад інституту- від директора до посудомийки був підібраний повністю «одностайно». Серед них дехто мав партквиток, дехто не мав, але всі вони були членами контрреволюційної організації». (110).

Репресії на території УСРР набули ще більшого розмаху після вбивства С.Кірова. За ініціативою Сталіна 1-го грудня 1934 р. ЦВК СРСР ухвалив постанову «О порядке рассмотрения обвинений в подготовке или совершении террористических актов». За постановою термін розслідування зменшувався до 10 днів, розгляд справ відбувався без прокурорів і адвокатів, засуджені не мали права на оскарження вироків та клопотання про помилування, вирoki виконувались негайно. Пізніше, американський історик Р.Конквест, досить влучно назвав дану постанову «Хартією терору». 9-го грудня 1934 р. було внесено відповідні зміни до кримінально-процесуального кодексу УСРР.

В кінці 1934 р. в Києві було «викрито» українську групу терористів. 18-го грудня 1934 р. виїздна Військова колегія Верховного Суду СРСР оголосила смертний вирок 27-ми із 37-мох звинувачених у належності до організації. Слідом за нею органи НКВС (колишнє ДПУ) сфабрикували справу «об'єднання українських націоналістів». До відповідальності було притягнуто діячів української культури: І.Крушельницького, Т.Крушельницького, М.Лебедінця, Р.Шевченко, А.Карабута, П.Сидорова, Г.Косинку, Д.Фальківського, О.Щербину, К.Буревія, О.Влизька та інших. (111).

В 1935-1936 рр. на території УСРР прокотилася хвиля арештів серед партійних та радянських функціонерів, яких органи НКВД звинувачували у створенні троцькістських організацій і зв'язках із українськими націоналістами. За рішенням ЦК ВКП(б) регулярно відбувались партійні чистки. Членів КП(б)У не лише виключали із партії, а й притягували до кримінальної відповідальності. За період із 1933 по 1938 р. кількісний склад компартії республіки зменшився на 266281 чол.- майже на половину. Не пошкодувала Москва і послужних виконавців своїх наказів на українських землях, керівних діячів КП(б)У найвищого рангу. Були репресовані: М.Попов, В.Затонський, К.Сухомлин, Е.Прамняк, М.Хатаєвич, Е.Квірінг, Г.Завицький, С.Триліський, Г.Гринько, Й.Якір, К.Квятєк, Е.Вегер, А.Хвиля, М.Кіллероч,

М.Демченко, С.Кудрявцев, М.Гікало, І.Порейко, В.Балицький, С.Саркісов, І.Клименко, І.Шелехес, В.Чернявський, П.Постишев, С.Косіор, та інші.(112).

Нарком внутрішніх справ СРСР М.Єжов, нарком внутрішніх справ УРСР В.Балицький. Організатори великої «чистки» (масових репресій) на землях радянської України.

Масові репресії на території УРСР (такою стала назва республіки з 1937 р.) сягнули апогею в 1937-1938 рр., коли на чолі союзного НКВС перебував М.Єжов, а посаду наркома внутрішніх справ України по черзі обіймали І.Леплевський і О.Успенський. У телеграмі за №11926 від 4-го липня 1937 р. Єжов віддав органам НКВС розпорядження негайно приступити до арештів куркулів та інших контрреволюційних елементів. Наказ за №00147, який появився невдовзі після телеграми, містив детальні інструкції проведення операції. Заарештованих першої категорії за рішенням «трійок» передбачалося розстріляти, а другої - відправити до концтаборів. Для України нарком визначив ліміт на арешт 28800 осіб. За клопотаннями І.Леплевського, остаточно ліміти для України були встановлені: по 1-й категорії-26150 чол., по другій категорії-37800 чол., а всього 63950 чол., втричі більше від запланованого. Внаслідок проведеної органами НКВС «операції», Київська область не дорахувалася 8900 своїх мешканців (з них 4500 були розстріляні), Харківська область відповідно - 8200 і 3200; Сталінська - 7600 і 3100; Вінницька - 6800 і 2700; Дніпропетровська - 6100 і 2600; Чернігівська - 4200 і 1400; Кам'янець-Подільська - 2850 і 1350; Житомирська - 2800 і 1300; Полтавська - 2500 і 1000; Миколаївська - 2300 і 900; Молдавська АРСР - 2400 і 1000. Загалом, в кінці 1937 на початку 1938 р. було заарештовано 111675 чол.(113).

Одночасно із розправами над куркулями та контрреволюційними елементами, відбувалися розправи над іншими категоріями громадян. Виконуючи наказ НКВС СРСР за №00185 від 11-го серпня 1937 р.

республіканські енкаведисти реанімували справу «Польської організації військової». Керуючись листом Єжова, в якому викривалися нечувані злочини «фашистсько-повстанської і терористичної діяльності польської розвідки в СРСР», органи НКВД на 1-ше листопада 1937 р. заарештували 19030 осіб, 4885 із яких невдовзі було розстріляно. Загалом, по справі ПОВ репресій зазнали близько 50 тисяч громадян польської національності, що проживали на території УРСР.(114). Паралельно із «польською» НКВС здійснювало «німецьку операцію». Згідно наказу всемогутнього відомства №00439 1937 р. почалися арешти німців які нібито входили до складу організацій: «Німці-фашисти», «Тевтонці», «Національний союз німців України», «Національний фашистський центр» та інших. В результаті, було репресовано понад 25 тисяч громадян німецької національності. Тисячі осіб протягом 1937-1938 рр. потрапили за ґрати, або позбулися життя начебто за співпрацю із іноземними розвідками: румунською - 6593, грецькою - 5474, харбінською - 844, болгарською - 1413, естонською - 66, фінською - 36, іранською - 507, чеською - 309, японською - 206, іншими - 492 особи.(115). Стороння, неупереджена людина, яка звикла жити в демократичному суспільстві, після ознайомлення із викладеною інформацією могла б дійти висновку, що в кінці тридцятих радянська Україна прямо таки була нашіпована резидентами та агентами закордонних спецслужб.

Наказом від 5-го жовтня 1937 р. НКВС СРСР орієнтувало своїх працівників на проведення широкої операції з метою рішучого розгрому церковно-сектантських контрреволюційних елементів. Поплатилися життям за прихильність до віри христової: митрополит одеський Антоній, архієпископ дніпропетровський Георгій, архієпископ вінницький Інокентій, тисячі інших священнослужителів і віруючих.

Неабиякого розмаху набула в першій половині 1938 р. ліквідація кадрів «широкого підпілля Українського націоналістичного центру». До його складу, за твердженням співробітників НКВД входили підпільні центральні комітети УСД, УКП, УПСР, об'єднаних у «блок українських демократичних партій». В процесі знешкодження націоналістичного центру, протягом першого півріччя 1938 р., до тюремних камер потрапили 14233 особи. Всього ж, за 6 місяців 1938 р. було заарештовано 89000 чоловік.(116).

В другій половині 1938 р. за ініціативою наркома внутрішніх справ О.Успенського, відновили свою діяльність «трійки». Архіви свідчать, що з 19-го вересня по 14-те жовтня 1938 р. вони засудили 26476 чоловік, з них по першій категорії - 22508 (розстріл) по другій - 3968 чоловік.(117).

Зміни у керівництві НКВС на союзному, республіканському та обласному рівнях, здійснені в кінці 1938 р., не призвели до припинення репресій на території УРСР. Після нетривалого в 1939 р. перепочинку, лавальська машина НКВС в наступному 1940 р., знову запрацювала на нову потужність. Кількість заарештованих в цей час сягнула позначки в

44303 осіб. За період із 1935 по 1940 р. через катівні НКВС пройшло понад 350 тисяч українців.(118). Мільйони жителів України, було притягнуто до адміністративної відповідальності. Вони завершили свій життєвий шлях далеко за межами Батьківщини.

Нарком внутрішніх справ СРСР Л.Берія, «гідний» продовжувач «справи» свого попередника М.Єжова.

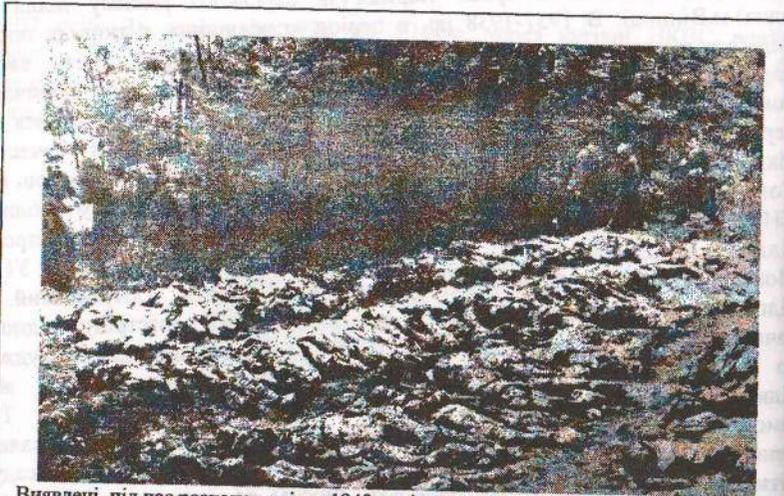
В другій половині тридцятих, населення Вінниччини, так само як і інших земель, що входили до складу УРСР, зазнало масових репресій. Передусім, комуністичний режим вдався до виселення із прикордонної області політично «неблагонадійних» елементів. Взимку 1935 р. із Вінниччини до східних областей України було депортовано 2864 родини, кількістю 12826 осіб. На їх місце в примусовому порядку влада із числа колгоспників-ударників Чернігівської та Київської областей переселила 1016 господарств, кількістю 4217 осіб. Депортації подолян, практично не припинялися до початку німецько-радянської війни. В травні 1936 р. ЦК КК(б)У, а слідом за ним бюро Вінницького обкому партії, ухвалили рішення про чергове виселення неблагонадійних громадян у віддалені регіони СРСР.(119). Згідно постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 21-го квітня 1940 р. РНК УРСР затвердила план переселення з України 31600 господарств. З Вінниччини було вивезено 3827 родин до Новосибірської, Омської, Челябінської областей, Красноярського краю та Казахської РСР.(120).

В 1937-1938 рр. як і на всій території радянської України, на Вінниччині органами НКВД здійснювався пошук «ворогів народу». Лише з 1-го червня по 1-ше грудня 1937 р. управлінням НКВС по Вінницькій області, було заарештовано 12229 осіб. Переважна більшість притягнутих до відповідальності громадян, звинувачувались у контрреволюційній діяльності та шпигунстві на користь Польщі. Наступного, 1938 р. з березня по листопад – місяць, за ґратами опинились ще 5536 чоловік.(121).

Утримували в'язнів в трьох тюрмах (за царського режиму діяла лише одна) м.Вінниці. В 1937-1938 рр. в період «єжовщини», в тюрмах постійно перебувало в середньому 30 тисяч осіб. Крім того, 12 тисяч «ворогів народу» знаходились в облаштованих нашвидкуруч тимчасових концтаборах. Розстріли засуджених до страти відбувалися під керівництвом капітана держбезпеки І.Корабльова. Активну участь в ліквідації заарештованих брали його заступники: капітан Морозов, майор Соколінський, капітан Шаблінський, начальник політвідділу обласного УНКВС Ширін, начальник спецвідділу Везеньов, начальник господарського відділу Бельський, начальник польової комендатури обласного УНКВД Мойсєєв, слідчі – Криворучко, Лазаренко, Шакалов, Островський. За підготовку списків ув'язнених, що підлягали розстрілу, відповідав начальник оперативного відділу УНКВС – Машевський.(122). Засуджених до страти осіб вбивали в гаражі, у подвір'ї обласного НКВС, або в підвалі відомчої в'язниці. Всього було знищено 9432 чол. Трупні замордованих вночі, в глибокій таємниці, вивозили і закопували на території Центрального парку культури і відпочинку, фруктовому саду по Літинському шоссе(нині Хмельницьке шоссе), та старого цвинтару.(123). Масові розстріли репресованих відбувалися також поблизу Тульчина та Могилєва-Подільського.(124).

м. Вінниця.
Подвір'я гаража НКВС, де в 1937-38 рр. під шум двигунів вантажівок розстрілювали в'язнів.

Виявлені під час розкопок влітку 1943 р. тіла розстріляних органами НКВС людей в 1937-38 рр.

Вилучення з ям тіл жертв НКВС влітку 1943 р.

За підрахунками професора І.Розгона, на Вінниччині з кінця двадцятих до кінця тридцятих років було репресовано: по справі СВУ-8 тисяч, в ході примусової колективізації – 20 тисяч, протягом так званих «кіровських днів» – 2 тисячі, під час «сжовщини» 1937-1938 рр. до 15 тисяч осіб.(125). Загалом, близько 45 тисяч мешканців області стали жертвами репресій організованих і здійснених імперським тоталітарним режимом.

Тридцяті ввійшли в історію України, як період утисків і нищення української культури.

Сигналом до її погрому послужив лист Сталіна «Тов. Кагановичу и

другим членам политбюро ЦК КП(б)У» від 26 квітня 1926 р. у якому містився заклик до боротьби із «націоналістичним ухилом». Активних діячів національно-культурного відродження звинувачували у «шумскізмі», «квильовізмі», «волобуєвщині» та інших гріхах. Шельмування в засобах масової інформації, супроводжувалось репресіями. Першою «справою» спрямованою проти української інтелігенції стала сфабрикована органами в кінці двадцятих справа «Київського обласного центру дій». Протягом тридцятих, неначе з рогу достатку, посипались скомпоновані «мастерами» і ОДПУ-НКВС фальшивки-різноманітні справи про діяльність найхімерніших контрреволюційних організацій начебто за участю відомих діячів української науки і культури: СВУ, УВО, УНУ, ОУН, ПОВ, «Друзів музею Реріха», «підпільної боротьбистської контрреволюційної організації», «строцькітської терористичної організації» та інших. Було заарештовано талановитого вченого С.Єфремова, історика, академіка М.Слабченка, істориків В.Пархоменка, Ф.Гавриленка, В. Рожановського, М.Горбаня, філософів П.Демчука, С.Семківського, геолога Н. Світальського, генетика Агола, професорів Й.Гермайзе, К.Товкача, педагогів В.Дурдуківського, О.Гребенецького, Г.Іваницю, згодом академіків М.Грушевського та М. Іворського, етнографа К.Грушевську (доньку М.Грушевського, яка пізніше загинула в одному із концтаборів). Із 85-ти українських мовознавців, репресій зазнали 62.(126). Серед них такі відомі як А.Кримський, Є.Тимченко, С.Синявський, О.Курило, Г.Голоскевич, В.Ганцов, Ф.Шумлянський.(127). В грудні 1934 р. біля Харкова після Першого всеукраїнського з'їзду, як «злостных націоналістів», чекісти розстріляли понад 300 кобзарів разом із їхніми поводитирами-охоронцями.(128). Постраждали, названі Затонським «ученными любителями старья» архітектори Ф.Ернст, С.Таранушенко, М.Макаренко, Д.Чукін, котрі протестували проти знесення цінних історико-архітектурних пам'яток(129).

Величезних втрат зазнала українська література. За наказом комуністичної влади, протягом тридцятих було влаштовано декілька чекістських судилищ, жертвами яких стали близько 500 (що становило три чверті від загальної кількості) найвідоміших і найталановитіших письменників і поетів України. Від куль «стражей революционной законности», або в таборах ГУЛАГу загинули: Д.Фальківський, О.Влизько, К.Бурей, Г.Косинка, В.Мисик, М.Куліш, М.Зеров, В.Підмогильний, М.Вороний, М.Семенко, Є.Плужник, М. Драй-Хмара, М.Яловий, М.Ірчан, П.Філіпович та багато інших.(130).

В червні 1934 р. появилсь циркуляр ОДПУ за яким передбачалося зняття отдельные издания изобличенных как участников контрреволюционных националистических организаций» 46-ти діячів української культури. В списку заборонених до друку авторів містились прізвища згаданих літераторів.(131).

Імперська влада заохочувала знищення музеїв на території України. До кінця двадцятих років Москва запланувала продати з музеїв УСРР

різних експонатів на 1 млн. карбованців. Через антикварні магазини, аукціони, за кордоном було продано величезну кількість цінних експонатів. В другій половині тридцятих припинили своє існування майже всі музеї Києво-Печерської Лаври, Харківський художньо-історичний музей, музей діячів української науки і мистецтва, театральний музей. Зокрема, сумною була доля музею України П.Потоцького. В 1926 р. колекціонер подарував республіці 17 тисяч рідкісних книг, 15 тисяч гравюр, літографій, велику кількість стародавніх меблів 15-16 століть, понад 300 картин, унікальні вироби із порцеляни і кристалу, гетьманські універсали, колекції зброї, старовинних карт України, книги із особистих бібліотек Наполеона і Т.Шевченка тощо. В 1927 р. всі експонати в семи вагонах було перевезено із Ленінграда до Києва. В період «єжовщини», заарештований органами П.Потоцький помер після побоїв в Лук'янівській в'язниці, розстріляли його дружину, рідних заслали до Воркути, а музей нещадно пограбували.(132).

Були репресовані видатний театральний режисер Л.Курбас, актори театру і кіно Ф.Лопатинський, М.Надемський, С.Шагайло та інші.

Відчутною втратою для українського малярства став арешт а згодом розстріл в 1937 р. художника М.Бойчука та його однодумців С.Належинської-Бойчук, В.Седляра, І.Падалка, які створили оригінальну майстерню монументального живопису.

Справжнього погрому зазнала в Україні православна церква. Її становище добре ілюструють наведені по одній лише Київській єпархії цифри. Якщо в 1917 р. в єпархії нараховувалось 1710 церков і парафій, то в 1940 р.-2, відповідно монастирів 20 – і 0, священників 1435 – 3, ченців 5193 – 0.(133). Однак, основні зусилля, в кінці двадцятих на початку тридцятих органи спрямували на знищення Української Автокефальної Православної Церкви. Її національний характер (мовою богослужіння була українська мова, ієрархи з великою повагою ставились до минулого українського народу його традицій та звичаїв) викликав неабияке занепокоєння комуністичного режиму. Внаслідок репресій, до початку сорокових церква фактично припинила своє існування. Якщо в 1926 р. УАПЦ нараховувала 2800 парафій, 10657 священників, 35 єпископів, то в 1931 р. залишилось 200 священників, а в 1940 р. лише кілька осіб. Було заарештовано, вислано, й розстріляно 28 єпископів. Митрополит В.Липківський загинув на Соловках, його наступник М.Борецький після арешту в 1930 р. збожеволів у в'язниці й помер в 1934 р. в одній із психлікарень Ленінграда.(134). Пізніше, обгрунтовуючи необхідність ліквідації УАПЦ, комуністична влада абсолютно безпідставно стверджувала: « Возглавляемое петлюровцами, ее духовенство маскировалось мнимой непричастностью к политическим партиям и сеяло националистический дурман среди трудящихся, морально и материально поддерживало врагов Советской власти. Автокефальная церков стала базой снабжения кулацких банд оружием, продовольствием и др.. Органы

Советской власти приняли меры к пресечению ее контрреволюционной деятельности».(135).

Одночасно із розправами над духовенством, відбувалось руйнування культових споруд, справжніх шедеврів церковної архітектури. Лише в Києві було знищено: Михайлівський Золотоверхий собор(збуд. в 1113, зруйнов. в 1935 р.), Трьохсвятительську церкву(1183-1935), церкву святого Георгія(1752-1934),Стрітенську церкву(1850- сер.30-х), церкву Успіння Пресвятої Богородиці (1842-1935), Петропавловську церкву(поч..17 ст.-1935), Соборну церкву успіння Пресвятої Богородиці(«Пирогоша» 1132-1935), Грецький монастир святої Катерини(1741-1929), Богоявленську церкву(1690-1935), церкву воскресіння Христового(др.пол.17- сер.30-х), Борисоглібську церкву(1692- сер.30-х), церкву святого Миколи(1807-1935), церкву святого Костянтина і Єлени(1730-кін.20-х),церкву Різдва Христового(1814-1935), собор святого Миколая(«військово-микільський собор» 1690-1934), церкву святого О.Невського(1890-поч.30-х), церкву святої Ольги(1837-1935), церкву всіх святих(1782-сер.30-х), уніатську церкву(1915-1935), церкву й дзвіницю Кирилівського монастиря(1140-1937), Петропавловську церкву на Куренівці(1759-30-ті).(136).

Крім того, за наказом влади було поруйновано кафедральні собори в Полтаві, Одесі, Сімферополі, Кам'янці-Подільському, розібрано на дрова безліч дерев'яних парафіяльних церков зведених в 17-18 ст. в містах, містечках і селах України.

З початком тридцятих, імперська влада приступила до згортання політики дерусифікації(партійні органи називали її політикою «українізації»). 14-го грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР видали постанову в якій стверджувалось що «небольшевическая украинизация» створює сприятливі умови куркулям, офіцерам, реємігрантам-козакам (вилосся про Північний Кавказ) для боротьби із Радянською владою. З огляду на те, що українська мова перетворювалася на «грозное оружие» за допомогою якого ворожі елементи мали намір знищити першу в світі соціалістичну державу, документ зобов'язував місцеву владу: «Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов «украинизированных» районов, а также все газеты и журналы, которые издаются, с украинского языка на более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязуют крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав «работников в «украинизированных» районах».(137).

15-го грудня 1932 р. Сталін і Молотов надіслали ЦК республіканських компартій, крайкомам і обкомам, головам раднаркомів, край і облвиконкомів телеграму із вимогою про припинення дерусифікації(українізації) в Україні і в усіх регіонах СРСР, де компактно проживали українці: на Кубані (2 млн.),у Курській (1,3 млн.), Воронежській (1 млн.) областях, на Далекому Сході, у Сибіру, у Туркестані (по 600

тисяч).(138). Із 1-го вересня 1933 р. діти українців у цих республіках могли відвідувати лише російські школи. На виконання розпоряджень Москви, за ініціативою наркома освіти В.Затонського (М.Скрипника усунули з цієї посади в лютому 1933 р.) за надмірну старанність у здійсненні дерусифікації в Україні були звільнені з роботи всі завідувачі відділами народної освіти в районах, 90% завідувачів облвно, 200 працівників наркомату освіти, 4 тисячі учителів.(139). Головним ворогом партії новий нарком освіти оголосив місцевий український націоналізм: «Українські націоналісти, агенти імперіалістичних розвідок (Яворські, Бадани), в спілці з німецькими фашистами, намагаються відірвати Радянську Україну від СРСР. Наша партія викрила ці маневри класового ворога й завдала йому нищівного удару».(140).

З 1933 р. комуністична пропаганда почала активно нав'язувати українцям думку про особливий статус російської мови, як мови міжнародного спілкування в межах Радянського Союзу, як мови всесвітнього значення, як мови творів вождів світового пролетаріату, а це відповідно ставило її носіїв, членів російської національної меншини в союзних республіках в привілейоване становище. В.Затонський у своєму виступі «З питань національної політики на Україні» зазначав: «Російська мова, особливо після Жовтневої революції, стала одною із світових. Тисячі пролетарів інших країн, поки ще капіталістичних, вивчають її, щоб в оригіналі читати твори Леніна, Сталіна, всю багатющу літературу країни будованого соціалізму. Через те і на Україні російську мову обов'язково вивчається в кожній школі» Його зусиллями швидко розширювалась мережа російських шкіл. Приміром, в Дніпропетровській області лише за один рік кількість учнів, які навчалися російською мовою збільшилася в два з лишком рази-із 20800 в 1932 р. до 48000 в 1933 р.(141). Подібною була динаміка зростання російськомовних шкіл і по інших областях УСРР.

Протягом тридцятих, неухильно скорочується викладання різноманітних дисциплін українською мовою в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, згортається україномовне діловодство, зменшується кількість україномовних наукових праць і досліджень. Паралельно із звуженням сфери функціонування української мови, відбувалось її наближення до мови російської. В квітні 1933 р. за наказом наркомату освіти було створено комісію на чолі із А.Хвилею «для перевірки роботи на мовному фронті». Як зазначалося у передмові до «Українського правопису» виданого у 1933 р.: «Комісія крім питань української наукової термінології, розглянула правопис і кардинально його переробила, відкинувши штучне відмежування української мови від російської мови, спростивши правопис, ліквідувавши націоналістичні правила цього правопису, що орієнтували українську мову на польську, чеську буржуазну культуру».(142). Внесені комісією зміни до правопису, завдали великої шкоди розвитку української мови. Як зазначав пізніше

мовознавець В.Німчук, «реформа 1933 р. зачепила не просто написання, а віковічні традиції орфографії, і головне, оригінальність системи української мови».(143). За розпорядженням влади було заборонено видання всіх термінологічних словників підготовлених до друку українськими філологами в другій половині двадцятих років, влаштовано «чистку» російсько-українських та українсько-російських словників. Не обійшли увагою погромники української мови і підручників для шкіл та вищих навчальних закладів. Вилученню підлягали: популярна «Початкова граматики української мови» О.Курило, посібники для інститутів та університетів «Нариси історії української мови» П.Бузука, «Курс історії української мови. Вступ і фонетика» Є.Тимченка, колективний «Підвищенний курс української мови» під редакцією Л.Булаховського, «Норми української літературної мови» О.Синявського.(144). Справа дійшла до того, що студенти філологічних факультетів залишилися без будь-якої спеціальної літератури для навчання.

Зрештою, в липні 1933 р. за ініціативою секретаря ЦК КП(б)У з питань ідеології, колишнього меншовика і тасмного агента ВНК-ОДПУ М.Попова, було ухвалено постанову «Про націоналістичні ухили в лавах української парторганізації і про завдання боротьби із ними». Після цієї постанови, головним ворогом партії протягом десятиліть, залишався «український буржуазний націоналізм». Якщо в наступні роки, на шпальтах деяких газет, ще можна було надібати на статті про проведення так званої «більшовицької українізації», то з другої половини 1937 р. будь-які згадки про неї зникли взагалі. В 1938 р. РНК і ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик», яка зобов'язувала наркомат світи запровадити вивчення «великого и могучего» в усіх школах УРСР. В 1938-1939 навчальному році, вже із другого класу учні усіх українських шкіл штудіювали російську мову. Із початком сорокових, зусиллями імперського режиму та його прокураторів в Україні, із дерусифікацією(українізацією) було покінчено. Одночасно із згортанням дерусифікації, в повному обсязі відновлювалась русифікація українців, що проживали на території УРСР.

В роки гоніння на українську культуру, постраждало чимало представників творчої інтелігенції Вінниччини. Деякі із них були репресованими, деякі постійно перебували в полі зору ОДПУ-НКВС і в будь-який момент могли опинитися або за ґратами, або на «тому» світі. Більшості із тих кому довелось мати неприємні стосунки із органами, інкримінувалась участь в «Українській військовій організації», «Українській військовій повстанській організації», та «Троцькістсько-націоналістичній організації». В 1932 р. вінницькі чекісти за допомогою тероризованих «свідків» зібрали компромат на молодого поета М.Стельмаха (згодом відомого митця, лауреата багатьох літературних премій). Із їх слів випливало, що М.Стельмах належав до Подільської філії УВО, був одним із керівників її Літинської організації, забезпечував

людей, що входили до неї папером для друкування контрреволюційних відозв і зброєю.(145). З невідомих досі причин гепеушники не вдалися до арешту М.Стельмаха. Очевидно, подібні свідчення на багатьох осіб відомство збирало про запас.

По «гумовій справі» (так називали справу УВО, бо арешти по ній тривали майже до кінця тридцятих) у вересні 1935 р. було заарештовано і засуджено до 4-х років таборів літпрацівника «Більшовицької правди» К.Каспрука, в січні 1937 р. на 5 років до «Севвостлагу» потрапив відомий поет-байкар М.Годованець, у вересні 1937 р. 10 років таборів отримав поет К.Андрійчук.(146).

Осередок УВО, начебто було виявлено у Вінницькому обласному радіокомітеті. Органи притягнули до відповідальності його працівників М.Довганя, Д.Романського, У.Смочержевського, Ю.Леваківського. Пізніше, Д.Романського енкаведисти звинуватили у належності до «Польської організації військової», У.Смочержевського і Ю.Леваківського - до троцькістсько-націоналістичної терористичної організації. Восени 1937 р. за вироком суду Д.Романського і Ю.Леваківського було розстріляно, Смочержевський отримав 10 років таборів.(147). В застінки НКВД потрапили поет і перекладач М.Нарушевич, колишні директори музею-садиби М.Коцюбинського, Р.Коцюбинський та Х.Коцюбинський, значна кількість освітян області. В листопаді 1936 р. було заарештовано керівника обласного літературного об'єднання, письменника О.Леваду. Органи звинувачували його у співпраці із троцькістами, популяризації націоналістичних творів М.Грушевського і С.Єфремова. Однак, на допитах чекістам не вдалося отримати зізнання в антирадянській діяльності від О.Левади, і в лютому 1938 р. за браком переконливих доказів розслідування по даній справі було припинено.(148).

Отже, радянська модернізація здійснювана імперським режимом з метою перетворення союзних республік на звичайні, організовані на засадах воєнного комунізму провінції, викликала масове незадоволення і спротив широких верств населення в Україні. В 1927-1928 рр., під час кампанії хлібозаготівель, селяни піднялись на збройну боротьбу проти радянської влади. Сутички із міліцією та військами відбувались в багатьох регіонах УСРР. За даними ОДПУ в цей час було ліквідовано 47 повстанських загонів. Жорстокі методи хлібозаготівель призвели до наростання антирадянських настроїв в середовищі молоді. Виникла низка організацій, які проголошували своєю метою відновлення незалежності України. На Вінниччині діяла «Народна партія визволення України», в одеській окрузі «Союз молоді», у Білоцерківській окрузі «Комітет визволення України», в білоцерківському педтехнікумі «Полуботківська громада», у мехшколі Іллінецького району на Вінниччині «Українська національна організація молоді», «Товариство звільнення селян» у Чернігівському сільгосптехнікумі. До 1930 р. за участь в антирадянських організаціях було заарештовано 2200 юнаків та дівчат.(149). Примусова колективізація

спричинила масові виступи селянства. На початку березня 1930 р. заворушеннями були охоплені 18 із 41 округ та 110 районів. Неабиякою розмаху повстанський рух набув на території Вінниччини. Він проходив під гаслами: «Геть комуністів, які ведуть країну до загибелі!». В багатьох церквах відслужили панахиду по радянській владі, по селах лунав гімн «Це не вмерла Україна», заклики «Геть радянську владу! Хай живе самостійна Україна!». (150). Задіявши міліцію, підрозділи ОДПУ, регулярні частини Червоної армії, імперський режим зумів взяти ситуацію під контроль. Найефективнішою зброєю придушення опору селянства виявився зорганізований ним голодомор. Ця жахлива зброя, випробувана на початку двадцятих, з успіхом була використана в 1932-1933 рр. Розрахунок Москви загально виправдав себе. Голодні люди впадали в апатію, втрачали волю до боротьби, перетворювались на безсловесну, покірну біомасу, з якою можна було чинити все що завгодно. І хоча, на перший погляд, із вільних хліборобів вдалося зробити покірних колгоспників, в душах знедолених, психологічно надломлених людей зріла ненависть до імперського режиму, його вождів і їхніх виконавців. Пасивний опір не припинявся ні на мить. Селянство чекало слухного моменту, аби виявити своє справжнє ставлення до існуючої влади. Час від часу, у висловлюваннях людей, поширюваних подекуди листівках, антирадянські настрої проривалися назовні. Приміром, після початку Другої світової війни, жителі Ізмаїльської області вважали, що «скоро прийде Гітлер, тоді з радянських керівників і голів колгоспів будемо дерти шкури. Радянській владі лишилося існувати недовго». На Житомирщині розповсюджувались листівки із погрозами: «Скоро прийдуть німці і будемо активістам забивати цвяхи у спину». У розмовах поширювались чутки, що «у разі війни тил буде проти радянської влади». За даними армійських особових відділів, багато радянських бійців говорили між собою: «якщо вже пішли на Польшу, то скоріше провалиться радянська влада. На нас незабаром піде війною Англія і розіб'є вщент... скоріше б уже переворот у нас». (151).

Репресії (по сфабрикованих і цілком реальних справах) проти інтелігенції, військових, духовенства, робітництва, призвели до формування стійкого несприйняття радянської влади. «Совети», асоціювалися у свідомості більшості згаданих категорій населення, як ворожа, здатна до будь-яких злочинів щодо українства, сила. За позірною лояльністю, у людей що проживали на території УРСР тайлось бажання за сприятливих обставин, приступити до знищення існуючого режиму. Напередодні німецько-радянської війни, значна частина українців, морально були готовими до боротьби за відродження суверенної Української держави.

Німецько-радянська війна. Спроба реалізації планів ОУН.

Листопадові 1940 р. переговори, докорінно змінили характер німецько-радянських відносин. Не досягнувши домовленостей про черговий розподіл чужих земель, керівники Третього Рейху та СРСР прискорили підготовку до війни. В умовах загострення двохсторонніх стосунків, в кращій ситуації опинився Радянський Союз. Практично, протягом двох десятиріч, величезна держава готувалась до «освободительного похода» з метою утвердження комуністичних порядків у Європі. Під проводом більшовицької партії впродовж двадцятих-тридцятих відбулась тотальна милітаризація усіх сфер життя радянського суспільства. Було створено потужну оборонну індустрію і найбільшу у світі армію. Після масових репресій і чисток, партійний державний апарат, командний корпус РСЧА, стали послухним знаряддям гегемоністських устремлінь існуючого режиму. Сталіну вдалося реалізувати головний принцип радянської політичної стратегії – домогтися зіткнення потенційних супротивників у взаємній боротьбі. Пакт Молотова-Ріббентропа, укладений між СРСР та Німеччиною, став пасткою для Гітлера. Розв'язавши агресію проти Польщі, йому згодом довелося мати справу із її союзниками – Англією і Францією, а потім і іншими країнами Західної Європи. Для Третього Рейху вимальовувалась невтішна перспектива прямого протистояння із Сполученими Штатами Америки. Нагромаджуючи величезні сили на західному кордоні, Сталін чекав слушного моменту для нанесення вирішального удару по Німеччині. Обставини спонукали Гітлера до дій на випередження. 18-го грудня 1940 р. він підписав директиву №21, план «Барбароса», який найближчим часом передбачав внаслідок проведення блискавичної воєнної кампанії, швидкий розгром СРСР.

Г. Жуков, О. Василевський, М. Ватутін. Розробники плану «Гроза» (нападу на нацистську Німеччину).

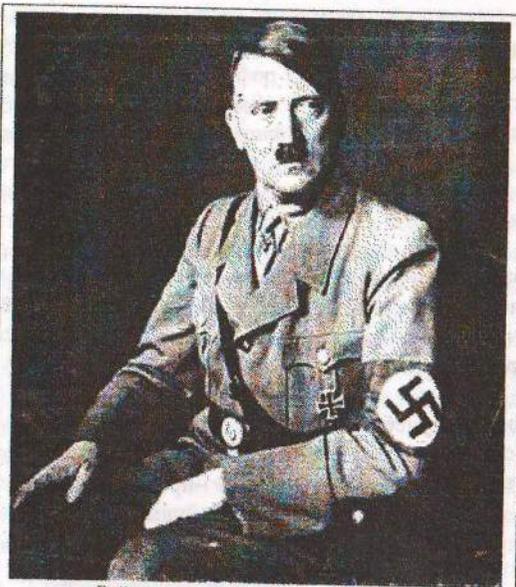
Приблизно в цей же час, подібні плани щодо Німеччини появились і у керівництва Радянського Союзу. 12-го лютого 1941 р. начальник генерального штабу РСЧА генерал Жуков подав Сталіну для ознайомлення мобілізаційний план МП-41. В остаточній редакції його

було підписано 16-го червня. В цей же день Сталін схвалив план операції «Гроза» розроблений під керівництвом Жукова генералами Василевським і Ватутіним. Для реалізації плану радянське керівництво мало намір використати величезні сили. До 1-го липня 1941 р. чисельність РСЧА повинна була сягнути 8,9 млн. осіб. Кількість танків мала становити близько 37 тисяч одиниць (на 16 травня 1941 р. нараховувалось 27,5 тисяч), кількість літаків різних типів вже на середину травня становила 32628, із них бойових машин нараховувалось 22171 одиниць. В військах було понад 106 тисяч гармат і мінометів. 75% від загальної кількості збройних сил двома стратегічними ешелонами розмішувались вздовж західного кордону. Почалось формування військ третього стратегічного ешелону. (152). В преамбулі плану «Гроза» зазначалось: «для забезпечення його виконання необхідно заблаговременно провести следующие мероприятия, без которых невозможно нанесение внезапного удара по противнику как с воздуха, так и на земле:

1. Произвести скрытое от мобилизации войск под видом учебных сборов запаса – выполнено на 80%.
2. Под видом выезда в лагерь привести скрытое сосредоточение войск ближе к западной границе, в первую очередь сосредоточить все армии резерва Главного командования – выполняется.
3. Скрытно сосредоточить на полевые аэродромы авиацию из отдаленных округов и теперь же начать развертывание авиационного тыла – выполнено на 75%.
4. Постепенно под видом учебных сборов и тыловых учений развертывать тыл и госпитальную базу – выполняется». «Первой стратегической целью действий войск Красной армии – проголошувалось у плані «Гроза» – поставити разгром главных сил немецкой армии, развертываемых южнее линии Брест-Демблин.... Последующей стратегической целью иметь: наступлением из района Катовице в северном или северо-западном направлении разгромить крупные силы центра и северного крыла германского фронта и овладеть территорией бывшей Польши и Восточной Пруссии..... быть готовым к нанесению удара против Румынии при благоприятной обстановке..... ни в коем случае не давать инициативы действий немецкому командованию, предупредить противника в развертывании и атаковать германскую армию в тот момент, когда она будет находиться в стадии развертывания и не успеет еще организовать фронт и взаимодействие родов войск». (153). Чимало даних свідчать про те, що реалізація плану «Гроза» мала розпочатись 6-го липня 1941 р. (154).

Із повідомлень своїх спецслужб, Гітлер знав про грандіозні приготування Сталіна. Ситуація змушувала його йти ва-банк, першим завдати удару по СРСР. Попри агресивну сутність нацистського режиму, війна розв'язана Німеччиною 22-го червня 1941 р., була превентивною дійсною. В ноті переданій імперським міністром закордонних справ

Ріббентропом радянському послові Деканозову за годину до початку наступу, було викладено причини початку воєнних дій проти Радянського Союзу. В ній йшлося про таємні домовленості в серпні 1939 р. між Німеччиною і СРСР щодо розподілу сфер впливу у Європі, про порушення взятих сталінським керівництвом на себе зобов'язань, про радянські вимоги під час переговорів в листопаді 1940 р., про концентрацію радянських військ на кордоні і їх підготовку до нападу і т. ін.(155).

Рейхсканцлер Німеччини А.Гітлер

Пізніше, у своїй промові на відкритті 3-ї кампанії зимової допомоги фронту в Берлінському «Шпортпаласі» 3-го жовтня 1941 р. Гітлер ще раз зупинився на причинах, що спонукали його прийняти рішення про початок війни проти ССР: «...коли з тижня на тиждень я все сильніше став відчувати, що Радянська Росія вже визначила той час, коли має рушити на нас, коли несподівано в Східній Пруссії зосередились 22 радянські дивізії, тоді як наших там було лише три, коли я поступово став отримувати інформацію про те, що на нашому кордоні появляються аеродром за аеродромом, коли через усю гігантську Радянську імперію сюди почали прямувати дивізії за дивізією, ось тоді я відчув себе зобов'язаним вжити заходів зі свого боку.

Тому, що історія не визнає вибачень за недогляд, вибачень які полягають у тому, що заднім числом пояснюють: я цього не побачив, чи я

в це не повірив. Перебуваючи на чолі Німецької імперії я відчуваю себе відповідальним за весь німецький народ, за його існування, за його сьогоднішнє, і наскільки це можливо за його майбутнє». Далі у своєму виступі Гітлер зазначив, що він відхилив вимоги Молотова на переговорах в листопаді 1940 р. про необхідність ліквідації Радянським Союзом Фінляндії, як суверенної держави, претензії ССР на Румунію, прагнення радянської сторони розмістити війська у Болгарії, а також облаштувати опорні пункти біля Дарданелл. «З цього моменту – продовжував Гітлер – я став дуже уважним до дій Радянської Росії. Кожна дивізія, виявлена нами, акуратно реєструвалась, і у відповідь вживались заходи безпеки. Вже в травні ситуація ускладнилась настільки, що не залишалось ніяких сумнівів з приводу того, що Росія мала намір при першій же нагоді здійснити напад.

Я повинен був тоді весь час мовчати, і зберігати це мовчання було надзвичайно важко. Не так важко щодо Батьківщини, оскільки вона врешті-решт, повинна була зрозуміти, що є моменти коли неможливо говорити не завдаючи шкоди нації. Значно важче було зберігати мовчання щодо моїх солдатів, які дивізії до дивізії стояли на східних кордонах імперії, і тим не менше ніхто не знав, що готується, ніхто не мав ані найменшого уявлення про те, як змінилося становище в дійсності і що їм ймовірно доведеться вирушити у важкий, можливо найважчий похід усіх часів. Саме заради них мені доводилось мовчати, тому що зроби я хоч одне-єдине слово, це ніяк не змінило б рішення Сталіна, зате раптовість, котра залишалась моєю останньою зброєю, була б втрачена. І будь-яка заява, будь-який натяк варт був би життя сотень тисяч наших друзів.

Тому я мовчав навіть в той момент, коли остаточно вирішив самому зробити перший крок. Якщо я бачу, що мій противник звів рушницю, я не буду чекати доки він натисне на курок, краще я це зроблю першим. Це було, тепер я можу про це сказати, найважчим рішенням всього мого життя. Такий крок відчиняє двері, за якими таїться безвість, і лише нащадки знатимуть достеменно, як це почалося і що відбулося».(156).(з російської переклад автора).

Опрацювавши значну кількість джерел, російський історик М.Мельтюхов з'ясував, якими були сили сторін на західному театрі воєнних дій напередодні німецько-радянської війни:

Дивізій: в РСЧА - 190; в противника - 166 (із них 128 німецьких, решта країн-сателітів. Співвідношення -1,1 : 1).

Особовий склад: в РСЧА - 3262851; в противника - 4329500(1 : 1,3)

Гармати і міномети: в РСЧА - 59787; в противника - 42601(1,4 : 1).

Танки і САУ: в РСЧА - 15687; в противника - 4364(3,6 : 1).

Літаки: в РСЧА - 10743; в противника - 4795(2,2 : 1).(157).

Крім того, з травня 1941 р. із внутрішніх округів СРСР до західного кордону рухалися ще 71 дивізія. Проаналізувавши низку інших цифрових даних, автор дійшов висновку: «Ныне совершенно очевидно, что при

анализе проблем трагедии 1941 года ключевыми становятся вопросы об умении советского командования распорядиться наличными силами и о способности советских войск».(158).

Близько 4 години ранку, 22-го червня 1941 р. за наказом Гітлера з'єднання Вермахту перейшли в наступ. Безпосередньо на українських землях діяли частини групи армій «Південь»(командувач генерал-фельдмаршал Рунштедт). Їм протистояли війська Київського та Одеського округів. Навіть укомплектовані за штатами мирного часу, вони переважали угруповання супротивника. Співвідношення сил на південно-західному напрямі було таким :

Дивізій: в КВ і ОдВО – 91,5; в групі армій «Південь» - 63,5(1,4 : 1)

Особовий склад: в КВО і ОдВО – 1412136; в групі армій «Південь» - 1556100(1 : 1,1).

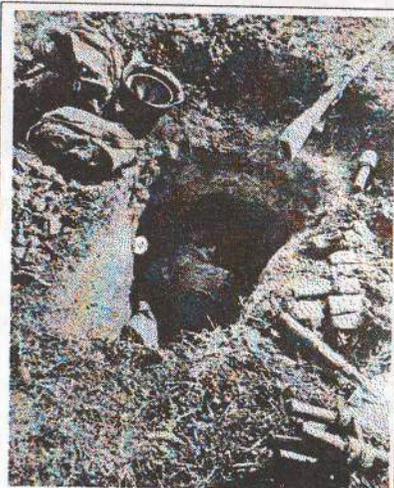
Гармат і мінометів: в КВО і ОдВО – 26580; в групі армій «Південь» - 16008(1,7 : 1).

Танків: в КВО і ОдВО – 8069; в групі армій «Південь» - 1190(6,8 : 1)

Літаків: в КВО і ОдВО – 4696; в групі армій «Південь» - 1778(2,6 : 1)(159).

Незважаючи на суттєву перевагу РСЧА в бойовій техніці та озброєннях, приблизно однакову чисельність особового складу, Вермахт успішно просувався вглиб території СРСР. Що ж призвело до невдач Червоної армії на початковому етапі німецько-радянської війни? Можна

зробити висновок, що головною причиною поразок РСЧА влітку 1941 р. були помилки Сталіна в розрахунках щодо визначення найоптимальніших строків реалізації плану «Гроза». Якби зосередження і розгортання Червоної армії для наступу передбачалося не на початок липня, а хоча б на місяць раніше, таких же великих поразок міг би зазнати Вермахт. В умовах раптового нападу німецьких військ, налаштовану на вторгнення у Європу мілітарну машинерію було дуже важко, за короткий проміжок часу, перебудувати на виконання незвичного для неї завдання – здійснення оборони.

Останній бій одного із сотень тисяч червоноармійців влітку 1941р.

Існують і інші погляди на причини катастрофи, яку довелося пережити Червоній армії влітку 1941 р. Приміром, російський історик І.Буніч

стверджує, що навіть за вкрай несприятливих для себе обставин, радянські збройні сили на початку війни могли б зупинити і розгромити ворога, якби вони чинили опір: «Спротивление отдельных застав, частей и гарнизонов не могло скрыть от командования совершенно невероятное поведение армии. Такого история войн еще не знала. Полтора миллиона человек перешли к немцам с оружием в руках. Некоторые целыми соединениями, под звуки дивизионных оркестров. Два миллиона человек сдались в плен, бросив оружие(Под словом «оружие» подразумевается не только винтовка или пистолет, но все до танка и самолета включительно).

500 тысяч человек были захвачено в плен при различных обстоятельствах. 1 миллион человек откровенно дезертировали(из них 657354 человека было выловлено, 10200 – расстреляно, остальные исчезли без следа).

800 тысяч были убиты и ранены.

Примерно миллион человек рассеялись по лесам.

Оставшиеся(от почти 8 млн.) 980 тысяч в панике откатывались на восток.

Таково было положение на сентябрь 1941 года.

И именно в этом заключается самая большая тайна военной катастрофы 1941 года.

В вихре небывалого водоворота бесследно исчезали целые полки, дивизии и даже корпуса. Пропадали без вести целые эскадрильи.

Без вести пропали 20 генералов и 182432 офицера различных рангов. 106 генералов, включая нескольких командующих армиями, оказались в плену.

Почти не встречая сопротивления, немецкие войска занимали город за городом, где летели с пьедесталов памятники Ленину и Сталину. Значительная часть населения ликовала, встречая немцев цветами, хлебом и солью»(160).

Мільйони військовополонених солдатів і офіцерів РСЧА

Величезні втрати Червоної армії на початковому етапі війни – наслідок провалу плану «Гроза»

Напередодні німецько-радянської війни ОУН(б) та ОУН(м) готувались до активних дій на території України. Для піднесення визвольного руху на центральних та східних українських землях, крім «Дружин українських націоналістів», за ініціативою Проводу ОУН(б) із оунівців та їх симпатиків було сформовано три похідні групи загальною чисельністю понад 5 тисяч осіб.(161) Північна похідна група на чолі із М.Климишиним, що нараховувала близько 2500 чоловік, мала рухатись на Київ, Центральна (близько 1500 чоловік) очолювана Д.Мироном («Орликом») – на Харків, Південна, в складі близько 1000 чоловік під проводом З.Магли – на Одесу і Донбас.(162). Опинившись у заздалегідь визначених районах, вони від імені Державного правління мали ініціювати створення місцевої адміністрації, а також організувати нелегальну мережу ОУН. У своїх діях, члени похідних груп повинні були керуватися, згаданими вище, «політичними вказівками» схваленими Проводом ОУН(б) в травні 1941р. На спеціальну, Львівську похідну групу, покладалось завдання організації всіх справ пов'язаних із проголошенням Акту відновлення Української держави. Лідери ОУН(б) на чолі із С.Бандерою вважали за необхідне проголосити незалежність України вже на початку війни, аби з'ясувати яким насправді є ставлення керівництва Третього Рейху до української державності. В разі негативної реакції, в чому сумнівів майже не було, організація мала переконати українців, що Німеччина є таким самим поневолювачем як і Радянська Росія, що українці не повинні її підтримувати у боротьбі із СРСР ні мілітарно, ні економічно, що сподіватися на визволення з більшовицької неволі за допомогою нацистів – марна річ. За таких обставин, ОУН(б) повинна була

провести відповідну підготовку і залучити до боротьби із новим загарбником найширші верстви населення на всіх можливих фронтах. До складу спеціальної Львівської похідної групи, що мала виконати важливе завдання входило 20 осіб, керівництво нею здійснювали Я.Стецько, В.Кук, М.Лебедь, І.Равлик.

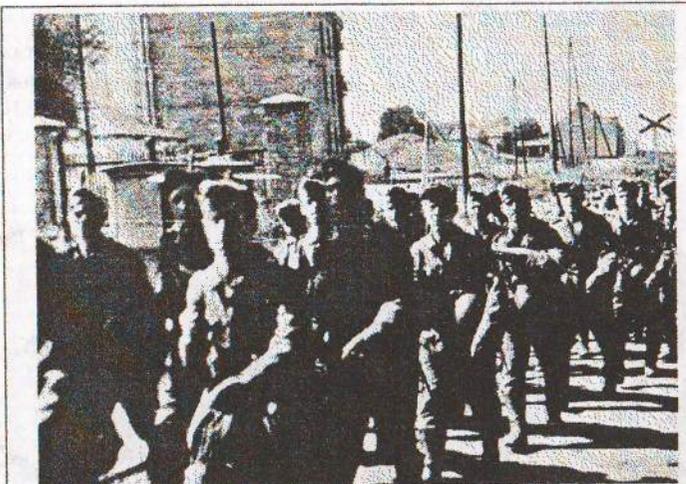

Керівники спеціальної львівської похідної групи, що мала проголосити незалежність України зліва направо: Я. Стецько, В.Кук, М.Лебедь

Крім формування Дружини українських націоналістів, та похідних груп, за розпорядженням Проводу Крайова ексекютива ОУН(б) підготувала близько 10 тисяч бойовиків для боротьби із відступаючими частинами Червоної армії.(163). З початком воєнних дій вояки Дружини українських націоналістів та члени похідних груп рушили на територію України.

Львів у 1941.

Третя сотня дружини українських націоналістів (батальйону «Нахтігаль») в марші на схід в червні 1941 р. (фото із книги М.Кальби. Дружини українських націоналістів)

В цей же час Крайова езекутива підняла повстання в 26-ти районах, багатьох містах і містечках Галичини і Волині. Внаслідок виступу, ще до появи німецьких військ, повстанцям вдалося взяти під свій контроль 11 районних центрів, вилучити на військових складах РСЧА 15 тисяч гвинтівок, 7 тисяч кулеметів, 6 тисяч ручних гранат, велику кількість амуніції та набоїв. Було оголошено про створення Головної Команди Української Національної Революційної Армії на чолі із І.Клімівим, Центру українських повітряних військ, центру української танкової зброї згодом, Бюро народної міліції.(164).

Опинившись в скрутному становищі, радянське керівництво віддало наказ про знищення політичних в'язнів, які на його думку за сприятливих обставин також могли взяти участь у виступах. Ліквідацією засуджених по всіх тюрмах західних областей займалися органи НКВС. Як здійснювались розправи над ув'язненими свідчать уривки наведених документів:

« Совершенно секретно.

Начальнику УНКВД по Львовской области капитану милиции тов.Дятлову.В соответствии с вашими указаниями, с целью быстрой разгрузки тюрем Львовской области от контрреволюционного, уголовно-политического элемента, совместно с областной Прокуратурой были проверены дела заключенных, по которым было выявлено: Особо опасные лица, подлежащие расстрелу, по которым было приступлено к приведению приговоров в исполнение в следующих тюрьмах:

Подлежало расстрелу	Расстреляно
тюрьма №1 – 1355	924
тюрьма №2 - 471	471
тюрьма №4 – 413	413
итого: 2239	1808

Начальник тюремного отделения УНКВД ИО (Львовской обл.) лейтенант государственной безопасности (Лерман) 24 июня 1941 г. г.Львов» (165).

«Совершенно секретно

Народному комиссару внутренних дел УССР
старшему майору госбезопасности тов.Сергиенко.

Спецсообщение

Как сообщил в 8.00 час. 28 июня 1941 г. сотрудник тюремного управления НКВД УССР, командированный в тюрьмы Ровенской области, т.Бевзю по телефону, из тюрьмы №3 г.Острог эвакуировать заключенных ввиду сильной бомбардировки не удалось. Заключенные в количестве 77 человек расстреляны, трупы зарыты.....

Зам.начальника тюремного управления НКВД УССР
политрук Демехин

28 июня 1941 г. г.Киев. экз.БС с/8543/».(166).

« Совершенно секретно.

Народному комиссару внутренних дел УССР
старшему майору госбезопасности тов.Сергиенко. г.Киев.

Докладная записка

« Об эвакуации тюрем западных областей СССР»

Львовская область.

Подготовительная работа к эвакуации и сама эвакуация тюрем началась с 22 июня с.г. В 4-х тюрьмах содержалось 5424 заключенных. В первый же день вторжения Немцев в СССР в тюрьмах были исполнены приговоры по отношению к 108 заключенным, осужденным к высшей мере наказания. Согласно поступивших указаний от УНКГБ о том, чтобы по списку, утвержденному прокурором, всех следственных и осужденных за контрреволюционные преступления по ст..170, по закону от 7 августа и лиц, совершивших большие растраты, расстрелять - тюрьмами Львовской области было расстреляно – 2464 заключенных Следует отметить, что 23 июня по указанию штаба гор.Львова весь личный состав совместно с конвойной ротой, несший наружную охрану тюрьмы, покинули город и позже возвратились. За время отсутствия охраны сбежало из тюрьмы №1

около 300 заключенных, в основном уголовный элемент.

Все расстрелянные заключенные погребены в ямах, вырытых в подвалах тюрем, в гор. Золочеве – в саду.

Дрогобичская область В двух тюрьмах гор. Самбор и Стрий – содержалось 2242 заключенных. Во время эвакуации расстреляно по обеим тюрьмам 1101 заключенных....

27 июня при эвакуации в тюрьме гор. Самбор осталось – 80 незарытых трупов, на просьбы начальника тюрьмы к руководству горотдела НКГБ и НКВД оказать ему помощь в зарытии трупов – они ответили категорическим отказом. В тюрьме гор. Самбор – надзиратель Либман при эвакуации застрелился. Надзиратель Савкун дезертировал.

Станиславская область Из трех тюрем гор. Станислав, Коломия и Печенижино этапировано – 1376 заключенных. В тюрьме гор. Станислав осталось – 647 заключенных, в основном из числа обвиняемых за бытовые преступления. Остальные заключенные расстреляны.....

Тернопольская область В тюрьме гор. Кременец содержалось – 350 заключенных, 26 июня по распоряжению начальника горотдела НКВД личный состав оставил тюрьму и выехал по направлению к Катеренбургу, но оттуда обратно возвратился. За это время из тюрьмы бежало – 191 заключенный.

В тюрьме гор. Тернополь оставлены только заключенные инвалиды и старики. Остальные расстреляны.....1084 человека пешим этапом были направлены на ст. Подволочийск. По дороге при попытке к совершению побега – 18 заключенных убиты.

Начальник тюремного управления НКВД УССР
капитан госбезопасности Филиппов. №
с/85447. 5 июля 1941 г. г. Киев» (167).

У спецповідомленні від 28 червня 1941 р. начальнику тюремного управління НКВД СРСР Нікольському, начальник тюремного управління НКВД УРСР капітан Філіпов доповідав про розстріл 23 червня 1941 р. 2000 в'язнів у тюрмі м. Луцька. (168).

В цих умовах, намагаючись врятувати людей від загибелі, бойовики ОУН вдавались до рішучих дій. В ніч, із 23-го на 24-те червня в результаті вдало проведеного нападу було звільнено 270 в'язнів із Львівської тюрми №1, вчинено напад на тюрму в м. Золочеві, 26-го червня було здійснено напад на тюрму №2 в м. Бережанах. (169). 24 – 26-го

червня відбулось повстання у Львові. Учасники виступу зробили спробу визволити в'язнів та встановити українську владу у місті. Частина оунівців діяли у формі радянської міліції, що викликало справжню паніку серед партійних та державних функціонерів, солдатів та офіцерів гарнізону. Дезорієнтовані та деморалізовані підрозділи червоноармійців протягом кількох годин обстрілювали одні одних, вогнем танкових гармат руйнували церкви та костели, вважаючи їх опорними пунктами повстанців. Внаслідок львівського виступу було звільнено дівчат політв'язнів із тюрми на Замарстинові, серед яких знаходились засуджені до смертної кари учасниці процесу «53-х». Більшість працівників партійних органів покинули Львів, і лише «заградительные отряды», що появились у Винниках, зуміли завернути їх до міста. (170).

Тим часом, з'єднання Вермахту успішно просувалися на Схід. Паралельно із ними, часто навіть випереджуючи їх, рухались похідні групи ОУН. 28-го червня, опівдні, через м. Янів до Львова прибув передовий загін Львівської похідної групи. Розмістившись в приміщенні колишнього українського банку «Дністер», члени групи розпочали підготовку до проведення Народних Зборів. 29,30-го червня, Я. Стецько, Я. Старух, Л. Ребет, І. Вітошинський, провели переговори із авторитетними громадськими діячами міста, маючи на меті запросити їх до участі у зібранні, а згодом і до українського уряду та міської управи.

Члени львівської спеціальної похідної групи Я. Старух, Л. Ребет

Зусилля ми В. Кука, було налагоджено зв'язки із крайовим активом ОУН, вжито заходів для збереження підпільної мережі, нагромадження запасів зброї, амуніції, медикаментів, тощо. Здійснювався добір кадрів для роботи в легальних установах, створювались загони української міліції. Завдяки Я. Старухові запрашувала Львівська радіостанція, інформуючи світ про події в Україні.

30-го червня о 4.30 ранку, до Львова, під командуванням Р. Шухевича, ввійшов батальйон «Нахтігаль». Вояків українського

підрозділу, на площі біля собору Святого Юра із радістю зустрічали тисячі жителів міста. В цей же день у в'язницях Львова було виявлено величезну кількість трупів замордованих за наказом радянської влади людей. Серед них, чимало рідних і близьких вояків «Нахтігалю». Від рук енкаведистів загинув і рідний брат Р.Шухевича, Юрій. Сотні львів'ян рушили до в'язниць, аби з'ясувати долю членів своїх родин, заарештованих органами НКВС в 1939-1941 рр. За таких обставин, командування мусило внести у дії батальйону певні корективи. Одну сотню було залишено біля тюрем, решту відправлено на площу Ринок для охорони приміщення, в якому мало проходити заплановане спеціальною похідною групою зібрання.

О 18 год. в будинку львівської «Просвіти» розпочали свою роботу Народні Збори. На них були присутні представники громадськості міста й околиць, науковці, господарники, політики, ієрархи Української Греко-Католицької Церкви, провідні діячі ОУН, учасники крайового підпілля. Чималий натовп людей, що не змогли потрапити до зали з огляду на її невеликі розміри, скупчились на площі перед будинком «Просвіти». У вступному слові заступник Голови Проводу ОУН(б) Я.Стецько підкреслив, що в ході боротьби із окупаційним більшовицьким режимом, українці мають бути не пасивними спостерігачами, а активними учасниками подій. Союз із німцями, наголосив він, можливий лише за умови визнання Німеччиною незалежності України. Переконливо обгрунтувавши право і необхідність самовизначення української нації, Я.Стецько зачитав текст Акту відновлення Української держави. У ньому зазначалось:

«1.Волею Українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом С.Бандери проголошує відновлення Української Держави за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Є.Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська влада запевнить Українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2.На Західних землях України твориться Українська влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу.

3.Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Великонімецьчиною, що під проводом А.Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

О 18 год. в будинку львівської «Просвіти» розпочали свою роботу Народні Збори. На них були присутні представники громадськості міста й околиць, науковці, господарники, політики, ієрархи Української Греко-Католицької Церкви, провідні діячі ОУН, учасники крайового підпілля. Чималий натовп людей, що не змогли потрапити до зали з огляду на її невеликі розміри, скупчились на площі перед будинком «Просвіти». У вступному слові заступник Голови Проводу ОУН(б) Я.Стецько підкреслив, що в ході боротьби із окупаційним більшовицьким режимом, українці мають бути не пасивними спостерігачами, а активними учасниками подій. Союз із німцями, наголосив він, можливий лише за умови визнання Німеччиною незалежності України. Переконливо обгрунтувавши право і необхідність самовизначення української нації, Я.Стецько зачитав текст Акту відновлення Української держави. У ньому зазначалось:

«1.Волею Українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом С.Бандери проголошує відновлення Української Держави за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Є.Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська влада запевнить Українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2.На Західних землях України твориться Українська влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу.

3.Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Великонімецьчиною, що під проводом А.Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що творитиметься на українській землі, боротимиться далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні!

Героям Слава!».(171).

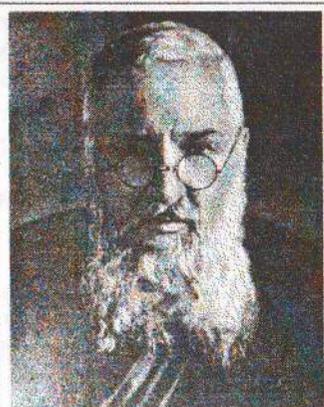
Присутні одноставно схвалили текст документу. З вітаннями від Української Греко-Католицької Церкви, митрополита А.Шептицького,

виступив отець доктор Й.Сліпий, від 1-го відділу ДУНу його духівник отець доктор І.Гриньох.

Після привітальних промов, В.Кук від імені С.Бандери запропонував обрати Головою Державного Управління України Я.Стецька. Аплодисментами, учасники зібрання підтримали цю пропозицію. Було ухвалено також ряд інших важливих рішень. Перед завершенням Зборів у залі львівської «Просвіти» появилися німці: політичний радник штабу Верховного командування Вермахту в українських справах доктор Ганс Кох і майор фон Айкерн. У виступі перед присутніми Кох зазначив, що проголошення української державності не на часі, що в даний момент всі сили мають бути спрямовані на досягнення перемоги над більшовицькою Росією і лише потім Гітлером буде остаточно вирішено українське питання. Вислухавши промову представника німецького командування, учасники зібрання зрозуміли якої реакції слід очікувати від керівництва Третього Рейху на Акт відновлення Української держави. Аби передчасно не загострювати стосунків із німцями, в ситуації що виникла, член пропагандистського відділу Проводу ОУН(б) І.Вітошинський виголосив привітання Вермахту, який визволив українські землі від більшовицьких окупантів і підкреслив, що лише спільні дії німецької та української армій можуть забезпечити успіх у боротьбі з імперіалістичною Москвою.

Одразу після закінчення зібрання, поширюючи інформацію про львівські події, вийшла в ефір контрольована керівництвом спеціальної похідної групи радіостанція. Диктори З.Тарнавський і Ю. Савицький, познайомили українців та усіх мешканців Європи із рішеннями Народних Зборів.

Велике значення для підтримки населенням Акту відновлення Української Держави мала позиція українських церков. Митрополит УГКЦ А.Шептицький та митрополит УАПЦ Полікарп не лише визнали рішення Зборів, а й закликали український народ згуртуватися довкола Державного Управління для праці на благо України.

Митрополит УГКЦ
А. Шептицький

В умовах, коли з'єднання Вермахту прискореним темпом рухалися на Схід, а німецької цивільної адміністрації ще не було, в багатьох містах і селах Галичини, Волині, Буковини відбувалися велелюдні мітинги учасники яких схвалювали рішення Народних Зборів у Львові про відновлення Української Держави. Охоплені патріотичними почуттями, люди формували органи місцевого самоврядування, підрозділи української міліції, намагалися на

очищених від радянських військ землях налагодити більш-менш нормальне існування. Вже 30 червня почало діяти Львівське міське управління із доктором Юрієм Полянським на чолі, 1-го липня було створено обласне управління під керівництвом професора міжнародного права Львівського університету, доктора О.Марітчака. 3-го липня 1941 р. Державне Управління надіслало урядам Німеччини та інших європейських держав декларацію, в якій зазначалося: «Український народ відновив і проголосив у Львові Українську Незалежну Державу. Вона має за собою тисячолітню традицію. Його остання історична форма – це Українська Народна Республіка 1917, 1918-1920 рр., яка була визнана урядами Німеччини, Австрії, та інших Центральних держав. Берестейським договором згадані держави заключили з Україною мир. Спираючись на тисячолітню традицію і рівно ж на міждержавний акт, заключений в Берестю 1918 р., український народ відбудовує справжню незалежну державу на руїнах російської імперії».(172). 5-го липня Я.Стецьком було остаточно сформовано український уряд. До його складу увійшли такі відомі діячі, як Є.Храпливий, – міністр сільського господарства, Ю.Павликівський – міністр народного господарства, М.Панчишин – заступник Голови Уряду, М.Лебедь – міністр державної безпеки, В.Стахів – міністр закордонних справ, Л.Ребет – другий заступник Голови Уряду, Р.Шухевич – заступник міністра оборони. Із 26 міністерських посад, 11 отримали члени ОУН(б), 11 безпартійні, решту – представники партії соціалістів-радикалів. (173).

6-го липня було створено Раду Сеньйорів, яка протягом певного часу мала виконувати функції передпарламенту. Її очолив відомий громадський діяч Галичини К.Левицький. Спочатку до її складу входило 13 осіб, згодом було дообрано ще 32 особи. Переважна більшість членів Ради Сеньйорів протягом тридцятих належали до українського національно-демократичного об'єднання, прихильниками принципів демократії вони залишилися і на початку сорокових. Серед них такі авторитетні в Західній Україні діячі, як отець Г.Костельник, отець Ю.Дзерович, один із очільників кооперативного руху І.Филипович, адвокат С.Заячківський та інші.

Неабияку активність розгорнуло міністерство державної безпеки. Під орудою М.Лебеда було зорганізовано сотні міліційних станиць Української державної міліції, які згодом стали кісткою збройного революційного підпілля.

Велике значення мало створення за розпорядженням міністерства оборони таємних військових шкіл. В Мостах Великих, під керівництвом сотника Д.Грица («Перебийноса») і в Поморянах під керівництвом О.Карачевського. Вони готували старшинські кадри для Української Національної армії.

Великих зусиль для визнання відновленої Української держави докладало міністерство закордонних справ. За ініціативою його очільника

В. Стахіва було надіслано відповідні документи до зовнішньополітичного відомства Третього Рейху, посольств різних держав, що перебували на той час у Берліні. Завдяки цим діям, урядові чинники Заходу отримали достатньо інформації про ситуацію в Україні.

Розбудова Української держави відбувалася в складних умовах німецької окупації. Підвечір, 30-го червня, до Львова ввійшли підрозділи 4-ї австрійської Гірської дивізії Вермахту та словацький батальйон, наступного дня підрозділи німецької поліції та одна із айнзатцкоманд айнзатцгрупи «L», що мала діяти на південному напрямку України (174). Одразу ж після цього вояки «Нахтігало» отримали тижневу відпустку і змушені були передати усі стратегічні об'єкти міста під охорону німецької поліції (175). 3-го липня за наказом бригаденфюрера СС Е. Шернгардта айнзатцкоманда приступила до ліквідації «ідеологічно та расово ворожих елементів». За задалегідь складеними списками протягом кількох днів у Львові було розстріляно близько 3-х тисяч осіб, в основному євреїв та комуністів. Жертвами розправ стали також відомі представники польської інтелігенції. Документи свідчать про загибель 70 чоловік. Серед страчених були ректор університету Р. Ромський, колишній прем'єр - міністр Польщі К. Бартель та багато інших (176). Пізніше, на Нюрнберзькому процесі Генеральний прокурор СРСР Р. Руденко 15-го лютого та 30 серпня 1946 р. зачитав повідомлення Надзвичайної державної комісії «О преступной деятельности немцев на территории Львовской области» (документ СССР-6) в якому йшлося про арешти та розстріли польської інтелігенції есесівцями, спалення їхніх трупів восени 1943 р. за наказом рейхсміністра Німеччини Г. Гімлера (177). Однак, в 50-ті роки, з метою дискредитації учасників українського національно-визвольного руху в період Другої світової війни, радянська пропаганда, а слідом за нею і радянські історики переадресували звинувачення. Вбивцями польських інтелектуалів у Львові були проголошені вояки батальйону «Нахтігаль». В 1960 р. до паплюження українських патріотів долучився колишній член політбюро Соціалістичної Єдиної партії Німеччини, професор Берлінського університету А. Норден. Він звинуватив в організації розстрілів польської інтелігенції тогочасного міністра уряду К. Аденауера, Т. Оберлендера, який в 1941 р. був зв'язковим офіцером «Нахтігало». В такий спосіб, Норден намагався зробити причетними до злочину вояків українського підрозділу. В НДР поспіхом було зібрано необхідні свідчення і спогади, видано книгу «Правда про Оберлендера» і заочно засуджено міністра до довічного ув'язнення. Проте, західнонімецький суд визнав надані докази непереконливими й виправдав Оберлендера. На прохання уряду соціалістичної Польщі в 1966 р. прокуратура м. Гамбурга провела нове розслідування обставин загибелі польських громадян 3-4-го липня 1941 р. у Львові. Слідчі дійшли висновку, що розстріли було здійснено есесівцями за наказом бригаденфюрера СС Е. Шернгардта (178).

Нарешті, останню крапку в цій трагічній історії поставив польський історик Р. Тажецький, фахівець із польсько-українських стосунків в роки Другої світової війни. В інтерв'ю варшавському часопису «Зустрічі» (№3,4,1990 р.) він зазначив, що розправу над польськими професорами було вчинено айнзатцкомандою спеціального призначення під керівництвом згаданого вище, доктора Ебергарда Шернгардта (179).

З перших днів перебування на українських землях, німецька поліція та гестапо намагалися взяти під контроль всі сфери суспільного та громадського життя, перешкоджали діяльності Державного правління, інформували Берлін про кожен крок впливових політичних сил. Зокрема, в донесенні про події в радянській Росії за №11 від 3-го липня 1941 р. зазначалось:

«Айнзатцгрупа Б доповідає про спроби українців під командуванням Бандери 2-3 липня 1941 р. поставити німецьку владу перед dokonаним фактом, створивши Українську республіку і організувавши міліцію.

Група Бандери розгорнула останнім часом надзвичайну активність, зокрема у розповсюдженні листівок і т. ін.

В одній із таких листівок повідомляється, між іншим, що український визвольний рух який раніше зазнав переслідувань з боку польської поліції, тепер зазнає переслідувань з боку поліції німецької» (180).

Акт 30-го червня 1941 р., реальні кроки Українського уряду на чолі із Я. Стецьком спрямовані на розбудову держави, викликали величезне незадоволення Берліна. 3-го липня у Кракові відбулася зустріч в якій взяли участь з німецького боку: помічник державного секретаря Кундт, доктор Фюль, Юге фон Бюлов, полковник Бізанц; з українського – доктор Горбовий, професор Андрієвський, Мудрий, доктор Шухевич, С. Бандера. Уривок із стенограми розмови, що проходила під час цієї зустрічі, дає можливість зробити висновок якими були позиції сторін щодо тогочасного статусу та майбутнього України.

«Кундт: Панове, я запросив вас прийти не як членів Національного комітету (українська інституція створена в Генерал-губернаторстві) але як приватних осіб. Перш за все, я прошу сказати мені, чи цей циркуляр (йдеться про Акт 30-го червня) дійсно підписаний вами.

Всі присутні особи відповіли: «Так».

Кундт: Я повинен вам пояснити все з приводу цієї справи.

Зміст цього циркуляру зовсім не відповідає фактам. Ні німецька влада, ні служби Берліна, не проінформовані про існування українського уряду у Львові, Такий уряд не був створений на місці з їхньої згоди.....

....зазначається також (у Акті від 30-го червня авт.), що німецький Рейх і Вермахт є вашими союзниками. Це не зовсім точно: фюрер – єдиний, хто керує боротьбою і ніяких українських союзників не існує. Можливо, що українці особисто відчують велике піднесення і почують

себе нашими союзниками, але за смислом державної термінології, ми не є союзниками, ми є завойовниками російсько-радянських регіонів...

Я від'їжджаю сьогодні в Берлін, де будуть прийматися інші рішення. Я тільки хотів негайно попередити вас належним чином не продовжувати робити речі такого роду, й не компрометувати себе в очах вашої власної нації.

...зараз я задам кілька питань пану Бандері.

Перше питання. Пане Бандеро, вас питали наперед, чи ви погоджуєтесь бути головою Української держави, і чи читалося звернення по радіо з вашої згоди?

Друге питання. Чи ви були ініціатором «декрету №1»?

Бандера: Ми вступили в бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і цілі. Коли цей останній бій почався, я віддав наказ моїм людям здійснити все можливе, щоб взяти участь у боротьбі разом з німецькими військами. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ до початку війни.

Кундт: Чи ваші люди проголосили вас тимчасовим головою першого українського уряду на Західній Україні згідно вашого наказу?

Бандера: Я віддав наказ будучи головою Організації Українських Націоналістів(ОУН), оскільки ця організація знаходиться на чолі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН, як голова українського народу. ОУН – єдина організація, що вела боротьбу, і, як наслідок, вона має право в силу теперішньої боротьби, створювати уряд.

Кундт: Це право належить німецькому Вермахту і фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право встановлювати уряд...

Бандера: Я хотів би ще раз сформулювати й наголосити, що віддаючи свої накази, я не спирався на жодні німецькі органи влади, й ні на жодні угоди з німецькою владою, а тільки на мандат, який я мав від українців. Будівництво й організація життя на Україні неможливі без українців, жителів своєї етнічної території.

Кундт: Тільки Гітлер може вирішувати, що буде там відбуватися»(181).(Документ із німецьких архівів-1/ns 25/1198. ст..1,2,4,7,9,10,11,12,14).

Через два дні після розмови помічника державного секретаря Кундта із С.Бандерою у Кракові, в Берліні Гітлер за участю Кейтеля, Ріббентропа, Гімлера, Канаріса, провів нараду на якій розглядалось українське питання. Виклавши свої погляди на проблему, присутні загалом засудили прагнення українців до створення власної держави. В кінці наради Гітлер закликав рейхсфюрера СС Гімлера «навести порядок з цією бандою»(себто із ОУН(б).автор.)(182).

5-го липня 1941 р. у Кракові, С.Бандеру було заарештовано і депортовано до Берліна. Під час переговорів в столиці Третього Рейху на

Провідника ОУН чинився шалений тиск, однак домогтись від нього відкликання Акту 30-го червня німецьким урядовцям не вдалось. Безрезультатними були також спроби примусити Я.Стецька скасувати Акт відновлення Української держави. 11-го липня Голову Державного правління та його секретаря Р.Ільницького, гестапо заарештувало та відправило до Берліна. Нова серія допитів і розмов із С.Бандерою і Я.Стецьком, як і попередні виявились безуспішними.

14-го липня до С.Бандери із листом, в якому містилась вимога припинити діяльність ОУН та розпустити уряд, звернувся А.Розенберг. Відповідь Бандери рейхсміністру східних територій, була негативною. Аби уникнути втрат в ході можливих репресій з боку окупаційної влади, Провідник ОУН кур'єром передав у Львів розпорядження про перехід членів організації в підпілля.

Тим часом найвище керівництво Третього Рейху, приступило до реалізації плану, що передбачав перетворення України на колонію Німеччини та її сателітів. 17-го липня 1941 р. Гітлером було ухвалено рішення про розчленування її території на декілька частин. Переважна більшість українських земель, Берестейщина та Пінщина колишньої БРСР, де в основному проживали етнічні українці, відійшли до рейхскомісаріату «Україна» із центром у м.Рівному (на вересень 1942 р.- 340 тисяч квадратних кілометрів). Львівську, Дрогобицьку, Станіславську і Тернопільську області під назвою «дистрикт Галіціон» було приєднано до Генерал-губернаторства Польща. До складу Румунії, під назвою «Трансїстрія», ввійшли Чернівецька, Ізмаїльська, Одеська області та ряд районів Вінниччини, Миколаївщини, Херсонщини. Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, області, де точилися бої, потрапили під юрисдикцію військового командування.

За розпорядженням Гітлера рейхскомісаром України в кінці серпня 1941 р. було призначено відомого своєю жорстокістю, гауляйтера Східної Прусії, Е.Коха. Ще в тридцятих, серед лідерів нацистської партії, за крутий норов цей діяч зажив слави «другого Сталіна». Для Коха Україна була лише географічним поняттям, а українці недолюдьми зобов'язаними виконувати усі накази керівництва Третього Рейху. Те, що Україна в перспективі мала стати, за висловом Гітлера «Німецькою Індією», свідчить статус утвореного в липні-серпні 1941 р. на її землях рейхскомісаріату. Приміром, якщо рейхскомісаріати Норвегії та Голландії підпорядковувались міністерству закордонних справ, то рейхскомісаріат «Україна» підпорядковувався міністерству східних окупованих територій. Своім головним завданням рейхскомісар Кох вважав налагодження нещадної експлуатації природних багатств та населення України. Найменший спротив визиску розцінювався як протинімецька діяльність, а його учасники підлягали нещадним і жорстоким покаранням. Антилюдський окупаційний режим, в утвердженні якого Е.Кох відіграв вирішальну роль, мав для України жахливі наслідки. Протягом 1941-1944

рр. загинуло понад 4 млн. мирних жителів, 2,5 млн. «остарбайтерів» опинилися на каторжних роботах у Німеччині та загарбаних нею країнах, було вивезено або знищено величезну кількість матеріальних та культурних цінностей. Після війни українці так і не домоглися праведного суду над Е.Кохом. Деякий час, колишній рейхскомісар інкогніто перебував в британській зоні окупації. В 1949 р. його було виявлено і передано польським властям. Польський уряд мав намір покарати Коха за злочини скоєні ним на території Східної Пруссії та Польщі. Під час слідства Кох неодноразово висловлював свої симпатії до СРСР, підкреслював, що саме завдяки йому, Розенбергові не вдалося створити на противагу Росії Української держави. В 1959 р. польський суд виніс колишньому рейхскомісару смертний вирок. Проте, з огляду на погіршення здоров'я, вирок залишився невиконаним. До самої смерті (помер 12-го листопада 1986 р.) Кох утримувався в польській в'язниці Барчево в досить комфортабельних умовах. Мав можливість користуватися телевізором, радіоприймачем, отримував газети та ліки із Заходу. Жодного разу, ні уряд СРСР, ні так званий уряд УРСР, не зверталися до уряду Польської Народної Республіки із вимогою про видачу Коха для суду за злочини скоєні ним на українських землях в роки Другої світової війни. Така дивна, на перший погляд ситуація, має досить просте пояснення. Під час судового процесу доступною могла б стати інформація, яку радянське керівництво старанно приховувало від широкого загалу: і про передвоєнну політику Сталіна, і про ставлення окремих посадовців Третього Рейху до українського питання, і про український національно-визвольний рух спрямований на створення справді суверенної Української держави, і про радянський партизанський рух, і про багато інших «цікавих» подробиць тієї трагічної доби.

Події, що розгорталися на українських землях протягом перших тижнів німецько-радянської війни, свідчили про антиукраїнську спрямованість політики нацистської верхівки. Правда, з огляду на важке становище на фронтах, німецька влада 20 липня С.Бандеру, а 25-го Я.Стецька, тимчасово звільнила під домашній арешт. Однак, невдовзі ситуація змінилась. Ставлення керівництва Третього Рейху до ОУН(б), її лідерів та проголошеної незалежності, стало вкрай ворожим після перемог Вермахту у вересні 1941 р. над радянськими арміями в Україні. На думку Гітлера та його дорадників, настав сприятливий момент для остаточного придушення українського національно-визвольного руху. 15-го вересня в Берліні було заарештовано С.Бандеру, Я.Стецька, відомих діячів ОУН В.Стахів, І.Габрусевича, Р.Ільницького, О.Антоновича, О.Тюшку, Н.Процика. В цей же день у Львові гестапо заарештувало членів Державного правління Д.Яціва, І.Равлика, А.П'ясецького. За ґрати потрапили: С.Ленкавський, М.Климишин, Л.Ребет, Я.Горбовий, Я.Рак. Ще раніше, 31-го серпня, у Василькові гестапівці заарештували групу провідних діячів ОУН, які прямували до Києва з метою ще раз проголосити відновлення

Української держави. В руках гітлерівців опинились: В.Кук, Я.Старух, Д.Мирон, Й.Позичанюк, П. Сак, І.Чинченко, Т.Онишкевич, М.Гошовський та інші.(183). Всього ж було заарештовано близько 300 членів ОУН(б), 15 керівних діячів організації – розстріляно.(184).

С.Бандеру і Я.Стецька за наказом Гітлера запроторили до концтабору Заксенхаузен. До 27-го вересня 1944 р. вони перебували у відгородженому муром, залізобетонному бараку-бункері «Целенбау», в якому утримували найнебезпечніших і найважливіших злочинців. В «Целенбау» сиділи: син Сталіна Я.Джугашвілі, племінник Молотова Григорій, латиський міністр оборони Дамбітіс, ватажок румунських легіонерів Г.Сіма, французький міністр закордонних справ Рібо, лідер французьких соціалістів Л.Блом, ад'ютант колишнього партайляйтера Р.Гесса, колишній прем'єр Німеччини Лютер, колишній ад'ютант маршала Пілсудського капітан Є.Кунцевич, американські та англійські офіцери високого рангу. Але найбільше в «Целенбау» було українців. Окрім С.Бандери і Я.Стецька, в різний час в бараку-бункері знаходились інші відомі діячі ОУН(б) та ОУН(м), а також діячі українського національно-визвольного руху, що репрезентували уряд УНР в екзилі: І.Габрусевич, Р.Ільницький, О.Бойдуник, Андрієвський, Мушинський, Є.Онацький, Штуль-Жданович, Т.Бульба-Боровець, А.Мельник, О.Ольжич, відомі діячі українського національно-визвольного руху, що належали до ОУН(м), ОУН(б), що репрезентували уряд УНР в екзилі.(185). «Целенбау» не був санаторієм, як писали радянські, а нині деякі «українські» історики, а баракком посиленого режиму. З в'язнями постійно працювали, використовуючи індивідуальний підхід, найкращі гестапівські спеці.

Як свідчать німецькі документи, гестапівці вважали особливо небезпечними для окупаційного режиму також тих членів ОУН(б), які діяли у складі похідних груп. В одному із них зазначалось:

«(15-го вересня 1941 р.) Поліція безпеки і СД.

Діяльність західноукраїнської групи Бандери стає все більш шкідливою в інших районах України. Там пропагуються національні політичні ідеї, для яких раніше не було практично ніякого сприятливого підґрунтя. Ці ідеї становлять гостру небезпеку для німецьких інтересів сьогодні і в майбутньому.

Було вжито відповідних заходів.» (із німецьких архівів. III/inland Pg 431, f13).(186).

Під еufемізмом «заходи» гестапівці мали на увазі масові арешти і розстріли застосовані щодо членів бандерівських похідних груп. Організація втратила чимало своїх людей в усіх регіонах України. Від рук гестапівців загинув і брат С.Бандери Богдан (брати Василь і Олекса були закатовані в липні 1942 р. в концтаборі Освенцім).

Після ліквідації українського уряду у Львові, ув'язнення провідних діячів ОУН(б), розчленування України та запровадження нестерпних окупаційних порядків, стало зрозумілим – на українські землі прийшов не

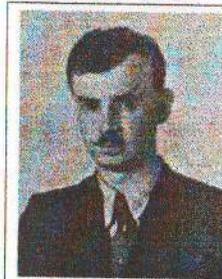
визволитель, і не союзник, а жорстокий завойовник. Кінець вересня 1941 р. став початком нового етапу боротьби ОУН(б) за Українську державу, досить важкого, неоднозначного і суперечливого етапу боротьби на два фронти: як і з більшовицькими так і з німецькими загарбниками. Для українських націоналістів-революціонерів тогочасна ситуація була майже безвихідною. Прилучення до активних воєнних дій проти гітлерівців, прискорення їхньої поразки, створювало сприятливі умови для відновлення в Україні не менш жорстокого імперського комуністичного режиму. Сподіватись на допомогу іззовні не доводилось. Західні демократії надавали їй досить неохоче, особливо коли це не відповідало їхнім інтересам. Про це свідчила існуюча в двадцятих-тридцятих роках Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин, передвоєнна зовнішня політика провідних країн Європи та Америки. Окрім того, упереджене ставлення західних демократій до українського національно-визвольного руху пояснювалось фактом укладення його очільниками тимчасового союзу із правлячими колами Третього Рейху напередодні німецько-радянського конфлікту, бажанням використати безмежні ресурси СРСР для розгрому свого головного супротивника – нацистської Німеччини. За таких обставин, досягти успіху у справі відродження Української держави, на думку лідерів ОУН(б), можна було лише шляхом ретельно підготовленої національної революції у разі повного виснаження в ході війни гітлерівського та сталінського тоталітарних режимів. А це потребувало часу, значних сил і засобів.

За таких надзвичайно складних умов, організацію що перейшла в підпілля, очолив один із найближчих сподвижників С.Бандери, якому вдалося уникнути арешту, М.Лебедь («Максим Рубан»). Під його керівництвом, в кінці вересня 1941р. відбулась конференція ОУН(б). Вона ухвалила рішення про здійснення:

- пропагандистсько-роз'яснювальної підготовки до активної боротьби з німецькими окупантами;
- висвітлення німецьких планів поневолення і колонізації України;
- створення перешкод проведення більшовизації українських територій зусиллями московської агентури і партизанських диверсійних груп;
- пошуку та складування зброї;
- вишколу нових провідних кадрів для визвольної боротьби.(187).

Після конференції почалось формування збройних боївок, а згодом і окремих збройних відділів ОУН, які залучаючи до своїх лав симпатиків організації набули загальнонаціонального характеру. Їхнім завданням було забезпечення самооборони українського населення від розправ німецьких карателів, більшовицьких та польських збройних загонів. Так постала мережа відділів Української Національної Самооборони, що через деякий час стала складовою частиною Української Повстанської Армії.

Провід ОУН(м) перед початком «походу на Схід» розіслав інструкцію, що зобов'язувала своїх активістів у випадку війни «Творити військові загони і з'єднання й, не допускаючи їх до стику з німцями, займати різні терени й розбудовувати там всі форми державного життя. Нагромаджувати й заховувати засоби, зокрема бойового характеру, щоб мати змогу їх використати в пізнішому етапі, коли в багаті важких умовах доведеться далі провадити боротьбу».(188). Виконуючи розпорядження ПУНу, місцеві осередки ОУН(м) приступили до формування боївок. Найбільших успіхів у цій справі досягли мельниківці на Буковині і в Бессарабії. Під орудою І.Кулішера, що очолював ОУН(м) у краї, постала значна кількість озброєних загонів націоналістів. З початком німецько-радянської війни, на території Буковини вони вступили в сутички із відступаючими радянськими і наступаючими румунськими військами. Після переговорів із військовими чинами Вермахту, бої припинились до розв'язання питання про нові кордони в Європі. Розконспірованих в ході сутичок активних членів організації, за наказом Проводу ОУН(м), було зведено у три групи: Чернівецьку(під командуванням сотника П.Войновського), Підкарпатську(під командуванням Дарійчука «Сокола») та Кіцманську. 11-го серпня групи об'єдналися в один Буковинський курінь чисельністю близько 3-х тисяч чоловік на чолі із П.Войновським.

О. Ольжич, керівник похідних груп ОУН (м) на українських землях

До складу штабу підрозділу входили: Ю.Андрук («Буревій»), Осташек («Грім»), Лукіянюк («Тиміш») та пані Хмара. 21-го серпня 1941 р. біля Кам'яця-Подільського курінь перейшов на землі колишньої підрадянської України.(189). Вояки куреня просуваючись на Схід мали брати участь у формуванні органів місцевого самоврядування та підрозділів української міліції.

Мельниківцями, так само як і бандерівцями, було створено похідні групи. Загальне керівництво групами за наказом А.Мельника здійснював О.Кандиба-Ольжич, безпосередньо командували ними Є.Сеник-Грибівський та М.Сціборський. До складу трьох похідних груп входило близько 1000 осіб. За вказівкою Проводу ОУН(м), окрім державотворчої діяльності на місцях, члени груп мали якнайшвидше дістатися Києва і взяти найактивнішу участь у скликанні загальноукраїнського представницького органу, для захисту національних прав українців у стосунках із окупаційною владою. В перспективі, цей орган мав трансформуватись на передпарламент для здійснення кроків спрямованих на відновлення незалежності України.

А.Мельник вважав, що доляльне ставлення до німців з боку організації, дасть можливість досягти поставлених цілей. Сподіваючись на прихильність найвищого керівництва Третього Рейху до українських

домагань, Голова ПУНу у листах до Гітлера і генерал-губернатора Франка, засудив Акт відновлення Української держави проголошений за ініціативою ОУН(б). 6-го липня 1941 р. А.Мельник звернувся до німецького керівництва із пропозицією про участь українців у союзі з Вермахтом і легіонами Європи у «хрестовому поході проти більшовицького варварства». Листа з цією пропозицією підписали 6 колишніх старшин армії УНР і німецький полковник Бізанц. Однак, Гітлер проігнорував заклики ОУН(м) до співпраці.(190).

19-го вересня 1941 р. до Києва, після відступу радянських військ, слідом за німцями ввійшла організаційна група ОУН(м) на чолі із Я.Гайвасом, Р.Бідою-Гордоном, Б.Онуфриком-Коником. Згодом до столиці прибув і О.Ольжич.(191). Протягом двох тижнів проходила підготовча робота з метою скликання загальнонаціонального представницького органу. Відбувалися зустрічі і переговори провідних діячів ОУН(м) із представниками київської інтелігенції. Велику роль у підготовці і проведенні зібрання відіграв О.Ольжич. 4-го жовтня 1941 р. він провів нараду із активом, охарактеризував здобутки і втрати визвольного руху на поточний момент, з'ясував справжні плани Гітлера щодо України. Вказуючи на необхідність створення вищої інституції для координації громадсько-політичного життя, О.Ольжич нагадав учасникам наради про велику історичну відповідальність кожного перед українським народом. 5-го жовтня 1941 р. в Києві, в приміщенні однієї із середніх шкіл на Подолі, в присутності 130 чоловік, відбулися Установчі Збори, які проголосили утворення Української Національної Ради (УНРади). До її складу увійшли такі відомі особи, як професор М.Величківський, професор В.Багазій, професор О.Оглоблин, генерал М.Капустянський, генерал М.Омелянович-Павленко, письменник А.Любченко, інженер О.Бойдуник, М.Теліга та інші. Головою УНРади було обрано М.Величківського, членами Президії А.Баранівського, І.Дубину, О.Бойдуника, С.Сколибога, О.Корсунського, М.Капустянського, Я.Жуковського. Установчі Збори ухвалили Декларацію (її текст не зберігся). За спогадами учасників зібрання у ній проголошувався принцип наступності й дальшого розвитку традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом С.Петлюри. У відозві УНРади містились докладні відомості з історії української державності, акцентувалась увага на визнанні Німеччиною самостійності УНР в 1918 р., перераховувались злочини більшовицького режиму проти української нації, висловлювалась надія на відбудову Української держави і вільне життя народу. Наголошуючи на повновладді УНРади, її Президія мала намір подбати про гідне місце України в у Новій Європі. З цією метою вона брала на себе зобов'язання:

1. належно репрезентувати український народ перед німецькими чинниками, що перебувають на території України;
2. поборювати більшовицьку пропаганду і агітацію серед населення.

3. доступними засобами поборювати більшовицьку диверсію і саботаж.

4. виховувати молодь духовно і фізично добрими громадянами.

5. утверджувати громадсько-суспільні цінності, а саме:

А) розвивати національну культуру і освіту;

Б) відбудовувати церковно-релігійне життя.

В) економіку;

Г) сільське господарство.

6. турбуватися про потреби і опіку над населенням;

7. організувати робітні кадри для виконання цих завдань.(192).

Через два дні після Установчих Зборів, відбулась зустріч представників УНРади із представниками німецької окупаційної влади. В ній брали участь: з українського боку Голова Президії М.Величківський, А.Баранівський та І.Дубина, з німецького – професор славистики, в минулому сотник Української Галицької Армії Г.Кох. Звертаючись до очільників УНРади Кох зазначив: «ви почали добру справу, але особисто будете мати багато прикостей...німці не ті, що були в 1918 році». Голова Президії М.Величківський під час зустрічі передав своєму візаві ухвалену Установчими Зборами Декларацію перекладену німецькою мовою. Незважаючи на застереження Г.Коха, Президія УНРади приступила до виконання своїх обов'язків. Її зусиллями, та зусиллями найактивніших членів УНРади, було налагоджено зв'язки з усіма окупованими землями України, започатковано створення адміністративних органів на місцях, організовано роботу шкіл. Були спроби відновити діяльність Академії наук(Президент академік Плотников, секретар професор Чудинов), київських вищих навчальних закладів, відкрити народні університети у Вінниці та Умані. УНРада розпочала видання щоденних часописів «Українське слово», «Нова Україна», накладом по 50 тисяч примірників кожен. Відновила свою діяльність спілка письменників України на чолі із відомою поетесою О.Телігою. Її друкованим органом став журнал «Литаври». Було створено Всеукраїнську кооперативну спілку, яку очолив економіст, професор О.Перевертун. За ініціативою УНРади виник український Червоний Хрест(голова О.Левитський). Протягом свого існування він надав велику допомогу людям похилого віку, дітям, інвалідам, військовополоненим. Значну увагу приділяла УНРада відродженню та зміцненню Української Автокефальної Православної Церкви. Незважаючи на перепони з боку гітлерівців, в першій половині 1942 р. УАПЦ отримала канонічно висвячений єпископат на чолі із митрополитом Полікарпом Сикорським.

Занепокоєна зростаючим впливом УНРади, німецька окупаційна влада з листопада 1941 р. приступила до її ліквідації. 17-го листопада гебітскомісар Акман запросив Голову Ради М.Величківського та секретаря по зовнішніх зв'язках О.Бойдуника на зустріч. В присутності представників рейхскомісара Е.Коха, політичний референт Райнгардт зачитав текст розпорядження про заборону діяльності УНРади. 20-го листопада, в помешканні О.Ольжича, відбулась нарада активу ОУН(м) на якій було ухвалено рішення про перехід в підпілля і виїзд із Києва розконспірованих членів організації.(193). 21 листопада, гітлерівці вчинили розправу над учасниками мітингу присвяченого 20-й річниці розстрілу більшовиками вояків армії УНР під Базаром. Близько 30 тисяч людей, що брали участь у відзначенні сумної дати було розігнано, дві тисячі заарештовано, 700 з поміж них після тортур страчено в лісі біля с.Мальованці на Житомирщині.

О.Теліга, член ОУН (м).
Голова спілки письменників
України 1941-42рр. Розстріляна
гітлерівцями в лютому 1942р.

На початку грудня 1941 р. почалися масові репресії гітлерівців проти ОУН(м) та діячів УНРади. Було схоплено і згодом у Бабиному Яру розстріляно: О.Телігу, М.Телігу, І.Прявського, І.Рогача, професора Гупала та багатьох інших.(194). Від рук гестапівців загинули: голова Київської міської управи професор В.Багазій, голова Всеукраїнської кооперативної спілки О.Перевертун, ректор київської політехніки професор Т.Чередниченко, голова київської облспоживспілки Бондаренко, голова Полтавської обласної УНРади Ф. Берковський, члени обласної президії Дигас, Клименко, Дейнека, члени Харківської обласної УНРади М.Кононенко, Т.Недужий,

В.Світличний. Арешти і розстріли мельниківців та діячів УНРади на місяцях, були проведені гітлерівцями в усіх регіонах України. В цей же час, небаченого розмаху сягнули розправи над бандерівцями. 25-го листопада 1941 р. появилвся документ, який зобов'язував гестапівців повністю ліквідувати членів ОУН(б). В ньому зазначалося:

«Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Рейхскомісаріаті, мета якого – створення незалежної України. Всіх активістів руху Бандери треба негайно арештувати і після ґрунтовного допиту, таємно знищити як грабіжників.

Протоколи допитів мають бути надіслані айнзатцкоманді С/5.

Цей лист має знищити командофюрер негайно після прочитання.

Підпис(нерозбірливо) оберштурмбанфюрер СС».(195).

(документ із німецьких архівів.XI/014-СРСР (№7) XXXIV. Ст..269-270).

До боротьби із ОУН(б) та ОУН(м), що відігравали вирішальну роль в організації українського національно-визвольного руху, прилучилася радянська агентура та колишні білогвардійці, які плекали надію про відродження «великої Росії» за допомогою Третього Рейху. Вони проникали в осередки бандерівців та мельниківців, їхні похідні групи, боївки, влаштували провокації, повідомляли органам окупаційної влади про місцезнаходження провідних діячів ОУН на українських землях. Вважаючи український націоналізм ворогом №1 для Німеччини, як зазначав київський гебітскомісар Акман, гестапо охоче йшло на співпрацю із радянськими агентами та залишками білогвардійщини.(196). Використовуючи дотримання ОУН(б) та ОУН(м) різних концепцій визвольного руху, недовіру та напруженість у стосунках провідників та рядових членів організації, НКВД намагалось посилити ворожнечу між націоналістами та підштовхнути їх до взаємного поборювання.

30-го серпня 1941 р. в Житомирі, на вул.Бердичівській, якимось С.Козієм було застрелено багатолітніх членів ПУНу, керівників мельниківських похідних груп, М.Сціборського та О.Сеника-Грибівського. Сліди злочину вели до бандерівців. І хоча Провід ОУН(б) заявив про свою непричетність до вбивства, було терміново скликано організаційний суд на якому в ролі прокурора виступив О.Ольжич. Вирок був однастайним- засудити С.Бандеру та Я.Стецька до страти(щоправда, згодом рішення суду А.Мельник скасував). На трагічну подію відгукнулась своєю відозвою відома поетеса О.Теліга. В ній містились страшні звинувачення на адресу колишніх побратимів. «Житомирський злочин зриває маску з обличчя Бандери і його спільників! Зриває маску з обличчя агентів Яриго (Ріхард Ярій, протягом певного часу був одним із сподвижників С.Бандери.автор.) національних зрадників, що в сьогоднішню, таку важку для України хвилю, вбачають своє завдання, свою революційну місію, про яку стільки горлають,- у мордуванні найкращих елементів українства! Бо житомирський злочин – це тільки звено з низки інших терористичних актів супроти наших найактивніших одиниць, як з верхів, так і з низів».(197).

І лише в другій половині дев'яностих, колишній генерал НКВС-МДБ П.Судоплатов, у своїх мемуарах зізнався, що вбивство М.Сціборського та О.Сеника-Грибівського було зорганізовано інфільтрованим до лав ОУН ще в тридцять роки, радянським агентом К.Полуведьком.

Дуже часто, окупаційна влада, каліченою українською мовою поширювала листівки антиоунівського змісту. Аналіз особливостей мовного стилю та орфографії агіток переконливо свідчить, що

компонувались вони особами російського походження. Не викликає сумніву, що значна кількість цих людей працювали на НКВС.

Отже, німецько-радянська війна, що тривала майже чотири роки, була зумовлена прагненням керівництва Радянського Союзу та Третього Рейху утвердити своє панування у Європі, а згодом і в інших частинах світу. Ворогуючі сторони готувалися до неї серйозно і в глибокій таємниці. Але якщо верхівка нацистської Німеччини приступила до воєнних приготувань лише в 1935 р. (після ліквідації опозиції та офіційного запровадження всупереч положенням Версальського мирного договору загальної військової повинності) то більшовицькі лідери здійснювали підготовку до нової війни із початку двадцятих, одразу після завершення війни громадянської. Володіючи безмежними ресурсами, ціною небачених жертв простих радянських громадян, комуністичний тоталітарний режим протягом перших п'ятирічок домігся створення найбільшої у світі армії оснащеної найновішою технікою і озброєнням. В основу вишколу і майбутніх бойових дій цієї армії було покладено наступальну воєнну доктрину. Червоні полководці мали намір воювати «на ворожескої території, малою кров'ю». Дотримуючись політичної стратегії, що передбачала моделювання кризових ситуацій у стосунках між державами, потенційними супротивниками СРСР, Сталіну шляхом підписання пакту Молотова-Ріббентропа вдалося прискорити початок Другої світової війни і таким чином створити, на його думку, сприятливі умови для інтервенції у Європу. Опинившись, після загарбання ряду країн континенту перед загрозою вкрай небезпечної боротьби на два фронти і на Заході, і проти СРСР, Гітлер і його генерали, попри агресивну сутність нацистського режиму, вимушені були цього разу вдатися до превентивної війни.

Співвідношення сил, особливо в танках, літаках та артилерії, було на користь Червоної армії. Однак, прорахунки допущені Сталіним у визначенні найоптимальніших строків початку операції «Гроза» (плану нападу на Німеччину та її сателітів. автор.) звели кількісну перевагу нанівець. Радянське командування до вторгнення німецьких армій не встигло завершити мобілізації та стратегічного розгортання своїх військ на західних кордонах. Внаслідок цього, на першому етапі війни, Вермахт отримав тимчасову перевагу. Його з'єднання успішно громилі підрозділи РСЧА і швидко просувалися вглиб території Радянського Союзу.

Однією із причин катастрофи 1941 р., була антинародна, репресивна політика правлячих кіл СРСР, здійснювана впродовж десятиріч проти власних громадян. Мільйони солдатів та офіцерів Червоної армії відмовлялись захищати ненависний режим, масово здавалися в полон, або дезертирували.

З вибухом німецько-радянської війни українські націоналісти приступили до реалізації своїх планів. Вони мали намір використати конфлікт між супротивниками для позитивного розв'язання українського питання. Важка, виснажлива боротьба із сильним ворогом, вважали лідери

ОУН(б) та ОУН(м), змусить керівництво Третього Рейху шукати союзу із українцями і врешті-решт погодитись на відродження Української держави. Оптимізм частини чільних діячів ОУН, передусім мельниківського спрямування щодо майбутнього України, пояснювався створенням за сприяння Німеччини в результаті політичних криз та воєнних кампаній 1939-першої половини 1941 рр., незалежних Словаччини, Сербії та Хорватії.

Серед посадовців нацистського режиму найвишого рангу, були особи які прихильно ставились до відновлення суверенітету України. Можна згадати А. Розенберга, багатьох чиновників його відомства, шефа Абверу В. Канаріса, головнокомандувача сухопутних військ Вермахту генерала В. фон Браухіча та інших. Приміром, виступаючи на нараді найвищого гітлерівського керівництва 20-го червня 1941 р., на якій йшлося про політичні цілі Німеччини в майбутній війні із СРСР, А. Розенберг зазначав: «Завдання нашої політики, як на мене, мають бути спрямовані на те, щоб підхопити в розумній формі прагнення до свободи всіх цих народів і надати їм певних державних форм, а саме, викроїти із величезної території Радянського Союзу державні утворення і налаштувати їх проти Москви, позбавити Німецьку імперію на століття, східної загрози.

Чотири великих блоки мають захистити нас і водночас просунути далеко на Схід сутність Європи:

1. Велика Фінляндія
2. Прибалтика
3. Україна
4. Кавказ»

А. Розенберг. Прихильник відновлення української держави під протекцією Німеччини

«Українські кордони мають охопити власне Україну, включаючи області Курська, Воронежа, Тамбова, Саратова. Протягом кількох років я доручав своєму відомству виготовляти етнографічні карти для Сходу. Ми приблизно з'ясували, як проходять етнографічні кордони. Чорноземна смуга, що є найродючішою областю Росії, може цілком спокійно підпорядковуватись українському урядові». (198).

(з російської переклад автора).

Наполягав А. Розенберг на особливому становищі України і на нараді в ставці Гітлера 16-го липня 1941 р. «В Україні ми повинні були б

виступити з обіцянками в галузі культури, ми повинні були б пробудити історичну самосвідомість українців, повинні були б відкрити університет у Києві.....в Україні варто також розвивати певне прагнення до самостійності».(199).(з російської переклад автора)

Однак, точка зору А.Розенберга не знайшла підтримки у Гітлера і найближчих до нього діячів Третього Рейху. Наміри фюрера та його оточення щодо України, були зовсім іншими. На думку нациста №1, велика європейська країна після війни, мала стати класичною колонією Німецької імперії. Плани Гітлера щодо майбутнього України, з огляду на бажання використати українських націоналістів у війні з СРСР, протягом певного часу не афішувались.

Лідерам ОУН(б) та ОУН(м), попри їхні спроби (ними було подано меморандуми до імперської канцелярії) налагодити контакт із Гітлером та найвищим керівництвом Німеччини, з'ясувати їхнє ставлення до відновлення української державності – не вдалось. За таких умов, Провід ОУН(б) вирішив дотримуватись тактики доконаних фактів. Було ухвалено рішення про проголошення на очищених від більшовиків землях, в перші ж дні війни, незалежності України і негайну розбудову за участю широких народних мас відповідних владних структур. Водночас, бандерівці розробили план дій, який передбачав перехід до активних форм боротьби із німцями у випадку негативної реакції з їхнього боку на відновлення української державності.

Провід ОУН(м) схилився до співпраці із Німеччиною, прагнучи шляхом переговорів досягти порозуміння з її правлячими колами і в перспективі домогтись суверенітету України.

З початком воєнних дій, слідом за частинами Вермахту в українські землі рушили похідні групи ОУН(б) та ОУН(м) – своєрідна політична армія, що мала залучати до суспільної та громадської діяльності населення центральних та південно-східних регіонів, допомагаючи йому у відбудові незалежного державного життя.

Проголошення за ініціативою ОУН(б) 30-го червня 1941 р. Акту відновлення Української держави, мало велике значення.

По-перше, документ схвалений Народними Зборами у Львові продемонстрував світовій спільноті прагнення українців самостійно вирішувати свою долю.

По – друге, він дав можливість з'ясувати справжні наміри керівництва Третього Рейху щодо майбутнього України;

По – третє, було спростовано облудні твердження нацистської пропаганди про особливу визвольну місію Німеччини щодо поневолених Москвою народів;

По – четвєрте, Акт 30-го червня 1941 р. дав можливість з'ясувати ставлення західних демократій до українського питання;

По-п'яте, вкрай негативна, із використанням традиційної агітпропівської лексики, реакція радянського керівництва на Акт 30-го

червня, зайвий раз засвідчила антиукраїнську сутність створеного ним політичного режиму, дала змогу українцям уявити наслідки повернення країни до складу Російської комуністичної імперії.

Зрештою, перебіг подій, що відбувались згодом, дозволив Проводу ОУН(б) розробити тактику і стратегію визвольної боротьби в нових умовах з метою відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

Широкий резонанс викликав Акт 30-го червня за кордоном. Американські, англійські, німецькі, шведські політики, громадські діячі, військові, журналісти, загалом неупереджено і об'єктивно аналізували зміст документу, намагались розкрити його значення для розвитку ситуації в Україні і Європі в ході війни і після її завершення.

Приміром, шведський журналіст А.Фредберг, у своїй книзі «Поза сталевим муром», яка вийшла друком в 1943 р., підкреслював, що проголошення державної незалежності у Львові стало головною причиною краху всієї німецької політики в Україні, а це в свою чергу вплинуло на хід війни і призвело до повної поразки німців.

Відомий американський журналіст В.Г.Чемберлін, з приводу оприлюднення Акту 30-го червня зазначав: «проголошення було цілковито несподіванкою для німців і поставило їх в дуже не вигідне становище. Визнати їм цей доконаний факт означало б відмовитись від перетворення України на колонію німецького «лебенсрауму». Спротивитись йому означало б відкрити свої справжні плани на самому початку їхнього походу у Східну Європу і змобілізувати проти себе її народи».

Оцінюючи Акт 30-го червня, англійський дослідник Д. Стюарт-Сміт, наголошував що лише божевіллям нацизму можна пояснити заборону українського уряду у Львові та арешт його голови. Цим німці відштовхнули від себе 40 млн. українців.(200).

Відмова С.Бандери та Я.Стецька відкликати Акт відновлення Української держави, їх ув'язнення за наказом гітлерівського керівництва в Заксенхаузені, розстріли провідних діячів, репресії щодо рядових членів організації, розчленування та жорстокий визиск України та її населення, спонукали ОУН(б) до боротьби проти німецької окупаційної влади.

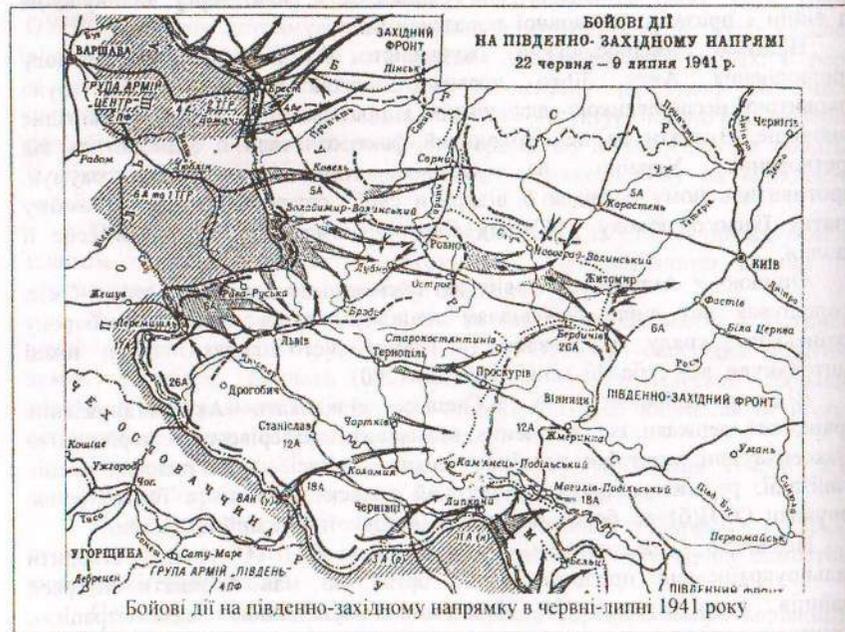
Невдачею завершилась також, спроба ОУН(м) створити загальноукраїнський представницький орган, що мав захищати інтереси українців у стосунках із німецькою окупаційною адміністрацією, формувати передумови для реставрації у майбутньому Української держави. Діяльність зорганізованої мельниківцями УНРади спрямована на налагодження більш-менш нормального життя населення, відродження національної культури, викликала незадоволення гітлерівців. Під їхнім тиском УНРада припинила своє існування. Багатьох членів ОУН(м) було заарештовано і розстріляно.

Незважаючи на втрати, в умовах підпілля, українські націоналісти згуртувавши свої лави з кінця 1941 р. розпочали боротьбу за відродження

Української суверенної держави ще з одним ворогом – нацистською Німеччиною.

Організація Українських Націоналістів на землях Вінниччини

З початком німецько-радянської війни, 22-го червня 1941 р. на українські землі вступили війська групи армій «Південь» під командуванням генерал-фельдмаршала Г. Рундштедта. До її складу входили: 1-ша танкова група генерала Е. фон Клейста, 6-та армія генерала В. фон Рейхенау, 17-та генерала К.Г. фон Штюльпнагеля, 11-та генерал-полковника О. фон Шоберта, а також 3-тя і 4-та румунські армії. Підтримку з повітря групі армій «Південь» забезпечував 4-й повітряний флот «Люфтваффе» під командуванням генерал-полковника А. Лесра.(201).

Ім протистояли радянські війська Південно-Західного фронту під командуванням генерал-полковника М.П. Кирпоноса у складі 5-тої, 6-тої, 12-тої, 26-тої, згодом 3-тньої, 13-тої, 21-ї армій, та військ Південного фронту під командуванням І.В. Тюленєва, у складі 9-тої, 18-тої армій та 9-го окремого стрілецького корпусу.(202).

Попри, значну перевагу в бойовій техніці (кількість солдатів та офіцерів у супротивників була майже однаковою) війська Південно-Західного та Південного фронтів не змогли зупинити просування

Вермахту вглиб території України. 30-го червня, Ставка Головного командування віддала наказ про поступове відведення до 9-го липня армій Південно-Західного фронту на рубіж Коростенського, Новоград-Волинського, Шепетівського, Старокостянтинівського і Проскурівського укріпрайонів, тобто на лінію старого кордону.(203).

Безпосередньо на Вінницькому напрямку наступала 17-та армія генерала Штюльпнагеля. 11-та армія генерала Шоберта і 3-тя румунська армія за наказом Рундштедта, мали скувати радянські війська на кордоні з Румунією, а згодом завдати удару в напрямі Могилева-Подільського та Жмеринки з метою не допустити відходу з'єднань РСЧА на Схід.(204).

На початку липня 1941 р. 1-ша танкова група генерала Клейста і 6-та армія генерала Рейхенау прорвали оборону радянських військ в районі Вінниці. З 11-го липня війська Південного фронту вели важкі оборонні бої на рубежі вздовж Дністра, від Кам'янець-Подільського до Могилева-Подільського і далі на південь.(205).

Радянське керівництво та командування РСЧА докладали відчайдушних зусиль, аби змінити ситуацію на фронтах на свою користь, мобілізувати усі ресурси на боротьбу із Вермахтом. 27-го червня було ухвалено постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б) про евакуацію населення, промислових об'єктів, матеріальних цінностей, в східні регіони Радянського Союзу. 29-го червня було оприлюднено директиву РНК та ЦК ВКП(б) партійним і радянським організаціям прифронтових областей, у якій містився заклик покінчити з благодушністю, безтурботністю, згуртуватися навколо партії, перетворити країну в єдиний воєнний табір задля перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. 30-го червня було створено Державний Комітет Оборони (ДКО) на чолі із Сталінін, який зосередив усю повноту влади в своїх руках. Із Сходу на Захід підтягувались усе нові й нові дивізії, підвозилась бойова техніка і спорядження.

Виконуючи рішення державних та партійних органів, розпорядження ДКО, Вінницький обком партії та облвиконком гарячково проводили мобілізацію до Червоної армії, формували винищувальні батальйони для боротьби із шпигунами, диверсантами, німецькими десантниками. В районах і містах області було сформовано 45 батальйонів в складі яких нараховувалось 9200 бійців. Крім того, на допомогу винищувальним батальйонам було створено 1619 груп сприяння, до яких ввійшло понад 38 тисяч мешканців області.(206). Чи вели ці формування боротьбу із ворогом сказати важко. Принаймні на сьогодні, будь-якої інформації про бої за їхньою участю авторові роздобути не вдалось. Зате відомо, що з наближенням з'єднань Вермахту до кордонів області, місцеве керівництво організувало евакуацію найбільших підприємств і найціннішого устаткування. Було демонтовано і вивезено в східні регіони СРСР обладнання Глуховецького каолінового комбінату, Жмеринського вагоноремонтного заводу, частково Вінницького суперфосфатного заводу,

взуттєвої фабрики та інших підприємств. Із МТС, колгоспів та радгоспів на Схід було вивезено велику кількість автотранспорту, сільськогосподарської техніки, майна та худоби.(207).

Значна частина матеріальних цінностей підлягала знищенню. Так, у директиві командування Південно-Західного фронту командармам від 29-го червня 1941 р. зазначалось: «Все ценное имущество, сырьевые и продовольственные запасы хлеба на корню, которые при невозможности вывоза и оставления на месте могут быть использованы противником, в целях предотвращения этого использования распоряжением военных советов должны быть немедленно приведены в полную негодность, то есть должны быть разрушены, уничтожены и сожжены»(208). Сталінське керівництво вважало, що українські землі окуповані гітлерівцями, мають стати пустою. Доля людей, які залишалися на них, його абсолютно не цікавила. Спільними зусиллями місцевої влади та відповідних підрозділів РСЧА у Вінниці, Гайсині, Тульчині, Бершаді, Монастирищі, було зруйновано 37 промислових підприємств.(209). Щоправда, з огляду на стрімкий наступ Вермахту Вінницький обком та облвиконком виконати директиву командування Південно-Західного фронту у повному обсязі не змогли.

На території області в кінці червня на початку липня 1941 р. відбувалися розправи над політичними в'язнями евакуйованими із тюрем Західної України. В Заліщиках, над Дністром, енкаведисти знищили першу партію арештантів. 60 вагонів, вщерть наповнених людьми, було облито бензином, підпалено і спрямовано на замінований міст. В результаті потужного вибуху весь ешелон опинився під водою.(210).

Недалеко від Тиврова, як зазначалось в доповідній записці заступника начальника тюремного управління НКВС УРСР Дем'юхіна, під час конвоювання засуджених із Чорткова в східні області України «в пути следования при попытке восстать и бежать было расстреляно 123 заключенных-членов ОУН».(211). На початку липня було жорстоко придушено повстання в'язнів у Вінницькій тюрмі. 6-го липня 1820 засуджених спочатку відправили до Брацлава, згодом через Харків в Росію.(212).

Тим часом, ситуація на лівому крилі Південно-Західного фронту погіршувалась. 12-го липня припинив опір Летичівський укріп район. 17-та німецька армія, що вела бої на Жмеринському напрямі, прорвала оборону радянських військ на стику 12-тої і 18-тої армій і продовжувала розвивати наступ на Вінницю. 11-та німецька армія в районі Могилева-Подільського форсувала Дністер і переправивши на лівий берег 5 дивізій успішно просуvalася у напрямі Вапнярки. За таких обставин, виникла загроза оточення армій лівого крила Південно-Західного і правого крила Південного фронтів. Ставка верховного командування мусила віддати наказ військам 6-тої, 12-тої, 18-тої, та 9-тої армій, відійти на лінію: Біла Церква – Гайсин – Кам'янка – р.Дністер.(213). З важкими боями з'єднання фронтів, відкочувалися на Схід.

З початком воєнних дій, рушив на українські землі у складі полку «Бранденбург-800» разом із частинами 17-тої армії, батальйон «Нахтігаль». Деякий час він виконував накази Проводу ОУН(б), але після подій 30-го червня у Львові, його було підпорядковано німецькому командуванню. 7-го липня «Нахтігаль» ввійшов у Тернопіль.(214). Квітами та вітальними промовама українських вояків зустрічали тисячі жителів міста. У Гримаїлові, батальйон було приєднано до 4-тої альпійської охоронної дивізії, посилено німецькими зенітним та танковим підрозділами. Лейтенанта Гершнера на посаді командира батальйону замінив майор Гайнс (Р.Шухевич) продовжував виконувати обов'язки заступника командира). Перетнувши Збруч, через Сатанів та Ярмолинці, 12-го липня «Нахтігаль» підійшов до Деражні. Тут відбулась перша сутичка вояків батальйону з оборонцями південної ділянки Летичівського укріпрайону. Застосувавши важку артилерію і «шгуки» (пікіруючі бомбардувальники Ю-87) німці змусили радянських солдатів здатися в полон.(215). Через Волковинці, «Нахтігаль» безперешкодно вступив на територію Вінниччини. Зайнявши Жмеринку, з'єднання 17-тої армії підійшли до Браїлова. Недалеко від селища, полк «Бранденбург - 800», натрапив на сильний опір однієї із радянських дивізій. Активну участь у бою взяли вояки батальйону «Нахтігаль», однак, втрат підрозділ не зазнав.

Командування Південно-Західного фронту докладало зусиль, аби утримати Вінницю в своїх руках. Командарм П.Понседелін із знекровлених частин 6-тої та 26-тої армій, сформував ударну, окрему військову групу для оборони обласного центру на чолі із генералом Владіміровим. 12-го липня було проведено ще одну мобілізацію. «Заградотряд» НКВС, 15 липня під Козятином затримали близько 12 тисяч відступаючих червоноармійців і завернули їх на бойові позиції поблизу Вінниці.(216). 16-го липня почалися бої у передмісті. Наступного дня, воякам «Нахтігально» разом із підрозділами Вермахту, вдалося зайняти західну частину міста. Підірвавши за наказом генерала Владімірова мости, червоноармійці перейшли на східний берег Бугу. 19 липня після відступу радянських військ, Вінниця опинилась під контролем німецького командування.

Після боїв під Вінницею, «Нахтігаль» протягом двох тижнів перебував на пості в Юзвині (нині с. Некрасове Вінницького району). Виконуючи настанови Проводу, вояки батальйону в навколишніх селах проводили націоналістичну пропаганду, створювали осередки ОУН(б), органи місцевого самоврядування, підрозділи народної міліції.(217). Під час організаційної роботи вони окрім того закликали людей надійно ховати зібраний урожай, аби не залишитися без хліба в ході можливих німецьких реквізицій.

Велике враження на юзвинців та мешканців навколишніх сіл, справила служба божа відправлена священником «Нахтігально» отцем, доктором І.Гриньохом в супроводі батальйонного хору. Розчулені люди

зносили церковні книги, майно, потай збережені після знищення радянською владою місцевого храму. Під кінець постою між вояками батальйону та жителями Юзвина і навколишніх сіл налагодились щирі, доброзичливі стосунки.

Липень 1941 року. Вояки «Нахтігало» на постой в с.Юзвині. Р.Кашубинський (четвертий зліва) зі своїм роєм. Фото з книги М.Кальби «Дружини українських націоналістів».

Перебуваючи на Вінниччині, вояки «Нахтігало» від зв'язкових ОУН, довідалися про розпуск Українського уряду у Львові, арешти С.Бандери і Я.Стецька. Дії правлячих кіл Німеччини викликали обурення у старшин і рядових військової формації. Виражаючи загальну думку вояків батальйону, Р.Шухевич надіслав вищому командуванню Вермахту протест, у якому зазначалось, що з огляду на антиукраїнську політику керівництва Третього Рейху, підрозділ не може і надалі залишатися в складі німецької армії. Впродовж майже тижня вояки «Нахтігало» знаходилися в непевному становищі, прекрасно розуміючи якими можуть бути наслідки їхнього демаршу. Досить напруженими стали стосунки з німецькими офіцерами. У вечірніх дискусіях із ними, вояки батальйону негативно оцінювали німецьку політику на Сході, підкреслюючи що її продовження неминуче призведе до катастрофи.(218).

На початку серпня німецьке командування ухвалило рішення про відведення ненадійного підрозділу із України. Із Жмеринки, батальйон спочатку було відправлено до Кракова, а згодом до Нойгамеру.

Серпень 1941 року м.Жмеринка. Вояки «Нахтігало» перед відправленням до Нойгамеру. Фото з книги М.Кальби «Дружини українських націоналістів»

Тим часом, тривав наступ німецьких та румунських військ. Як свідчать документи, праці багатьох істориків, спогади очевидців, населення України не знаючи справжніх намірів керівництва Третього Рейху зустрічало німців як визволителів від страшного сталінського режиму. У донесенні 213-тої охоронної дивізії Вермахту від 27-го липня 1941 р. зазначалось, що жителі західноукраїнських земель сприйняли прихід німецьких військ, як визволителів від більшовицького панування.(219). Коли 29-го червня частини Вермахту ввійшли в м. Доброміль, люди широкими вітаннями вітали їх появу, а при згадці імені Гітлера скандували «Слава!», в багатьох селах колони німецьких піхотинців зустрічали підняттям рук в нацистському привітанні.(220). Командувач 2-го кавалерійського корпусу «СС» у своєму рапорті на адресу вищого командування від 12-го серпня 1941 р. повідомляв: « Українське і білоруське населення дуже доброзичливе. Це проявляється зокрема у тому, що населення викриває банди, які вештаються у цьому районі. Доказ ввічливості полягає у тому, що з приходом війська їм одразу почали приносити молоко, яйця й інші продукти, які були віддані солдатам безкоштовно й цілком добровільно».(221). В іншому донесенні, згаданій вище 213-тої охоронної дивізії за липень 1941 р. підкреслювалось, що при вступі німецьких військ на територію «староруської області» (так у німецьких зведеннях часто називали центральні та східні землі України) сільське населення не було вороже налаштованим щодо них і виявляло готовність до співробітництва.(222). В одній із своїх праць, доктор історичних наук

Сорбонського університету у Парижі та Українського вільного університету у Мюнхені, В.Косик писав: «на територіях на схід від колишнього польсько-радянського кордону населення у перші тижні війни ще далі приймало німців як визволителів». (223).

В багатьох селах Вінниччини німецьких вояків також зустрічали з хлібом-сіллю, з квітами і з вітальними промовами. У самій Вінниці в кінці серпня 1941 р., в театрі ім.Садовського відбувся урочистий вечір присвячений «визволенню» України. У вщерть заповненому залі, із палкими промовами виступили представники громадськості міста: Бернард, Луцький, професор В.Серафимович, від німецького командування генерал-полковник А.Леєр. У своєму виступі він відзначив, що хоч війна і триває, але вже тепер можна приступати до культурного будівництва. Після промови німецькому генералу піднесли квіти. Присутні стоячи, із піднесенням проспівали «Заповіт», «Ще не вмерла Україна». (224).

Багато українців вірили, що з приходом німців життя стане кращим. Робітники чекали від нової влади налагодження виробництва, запровадження справедливої оплати праці, селяни – ліквідації ненависних колгоспів, повернення земель та конфіскованої більшовиками власності, національно свідомо інтелігенція надіялась на відродження в тій чи іншій формі, української державності.

Однак, невизнання рішення Народних Зборів у Львові про відновлення незалежності України, розпуск сформованого ними уряду, арешти чільних діячів ОУН(б) ініціаторів Акту 30-го червня, свідчили про те, що німці не мають наміру сприяти українцям у створенні суверенної держави. Оцінити належним чином дії гітлерівського керівництва в липні 1941 р., передбачити наслідки німецької окупації для України в майбутньому, більшості населення в умовах інформаційного вакууму було важко. Певною мірою, цьому перешкождала відсутність єдності національно-патріотичних сил, різні погляди їхніх лідерів на шляхи відродження Української держави, неприязнь, часто навіть ворожнеча, у стосунках між собою. Приміром, отаман «Поліської Січі» сформованої в 1941 р. на Волині і Поліссі за наказом уряду УНР в екзилі Т.Бульба-Боровець, Акт 30-го червня називав «політичною диверсією» (225), Голова ПУНу А.Мельник засудив рішення Народних Зборів у Львові, що проголосили незалежність України, як не виважене і шкідливе для українського народу. Водночас, на повну потужність працювала пропагандистська машина Третього Рейху. Все це сприяло поширенню серед населення, протягом якогось часу, ілюзій про визвольну місію нацистської Німеччини, прагнення її очільників поліпшити життя людей. Навіть 19-го вересня 1941 р., частина киян піснями і танцями зустрічала підрозділи Вермахту у місті, вважаючи що з утвердженням нової влади будуть відбуватись зміни на краще. (226).

У своїй діяльності на окупованих українських землях, німецька військова та цивільна адміністрації мали керуватися таємною

«Інструкцією з питань проведення німецької політики в Україні». У документі зазначалося, що доти доки ставлення українського народу до Німеччини буде доброзичливим, до тих пір доки населення буде виявляти готовність до співпраці під орудою німецької влади у проведенні сільськогосподарських робіт, німецька сторона мала дотримуватись лояльної позиції щодо українців. Допускалось співробітництво із представниками корінних жителів в адміністративних органах на місцевому рівні. До центральних органів, у ролі консультантів, могли залучатися лише ті українці, які користувалися довірою німців. Разом з тим, у документі наголошувалось, що «не можна давати ніяких обіцянок з приводу державно-політичного устрою цієї країни у майбутньому». (227). На скарги українців щодо передачі окремих українських земель до складу Генерал-губернаторства чи Румунії, або на інші аналогічні претензії, німецькі службовці мали відповідати наступним чином: «Україна врятована за допомогою німецької крові, і тому Німеччина залишає за собою право розпоряджатися областями України... У всьому іншому поведінка німців буде залежати від поведінки самих українців». (228).

У царині культури, документ передбачав розширення сфери функціонування української мови, видання під контролем німецької цензури української преси, відновлення роботи початкових шкіл.

У питаннях релігії «Інструкція» зобов'язувала окупаційну владу проявляти терпимість, зважати на настрої духовенства і віруючої частини населення.

Аби заручитися підтримкою людей, що проживали на окупованих територіях, німецькі військові, часто нехтуючи директивами Гітлера, звільняли із полону колишніх радянських солдатів-неросіян. За період із 25-го липня по 12-те листопада 1941 р. було випущено із концтаборів 318770 червоноармійців, із яких 277176 осіб, що становило майже 87%, були етнічними українцями. (229). Вони так само, як і солдати-українці що дезертирували із своїх військових частин, мали реєструватися в комендатурах і перебувати під наглядом місцевої влади.

Німецька окупаційна адміністрація робила спроби налагодити роботу промислових підприємств, транспорту, торгівлі. З проведенням аграрної реформи вона не поспішала. Колгоспи, перетворені в «громадські господарства», були збережені з метою викачування сільськогосподарської продукції для потреб Рейху. Варто додати, що виконання «Інструкції», і загалом політика окупаційної влади, у великій мірі залежали від регіону, німецьких чиновників що її здійснювали, та інших обставин.

В кінці липня 1941 р. німецькі та румунські війська встановили над Вінниччиною повний контроль. За домовленістю Гітлера із румунським диктатором Антонеску, область було поділено на дві частини. Північна відійшла до німецької зони окупації (рейхскомісаріат «Україна») південна – до румунської («Трансїстрія»). Лінія розмежування загарбаних союзниками подільських земель проходила річками: Лядова, Рів, Південний Буг. Згідно

наказу Гітлера від 17-го липня 1941 р. «Про запровадження цивільного управління на окупованих східних територіях», німецька зона окупації поділялась на генеральні округи, які в свою чергу поділялись на гебіти та райони. Вінниччина входила до генеральних округів-Волинь і Поділля та Житомир. До складу генерального округу Волинь і Поділля було приєднано землі сучасного Барського району, генеральний округ Житомир включав у себе решту земель області прилучених до рейхскомісаріату «Україна». Серед них гебіти: Калинівка (райони Уланів, Хмільник, Літин, Калинівка), Козятин (райони Комсомольськ, Самгородок, Погребище, Козятин), Липовець (райони Турбів, Плисків, Оратів, Липовець), Гайсин (райони Монастирище, Дашів, Сітківці, Теплик, Джулінка, Гайсин), Вінниця (райони Вороновиця, Іллінці, Немирів, Вінниця).(230). Адмінподіл рейхскомісаріату мав два рівні- цивільний і військовий. Органами місцевого самоврядування, що підпорядковувались обласній управі, вважались районні, міські, сільські управи на чолі із головами, бургомістрами, старостами. Фактично, вони були під контролем відповідних комендатур і без їхнього дозволу не могли ухвалити жодного рішення. При комендатурах функціонувала жандармерія, яка здійснювала командування підрозділами допоміжної поліції розсосередженими по окремих населених пунктах. Органами військової адміністрації були окружні та гебітскомісаріати.

Крім трьох охоронних німецьких дивізій, що мали забезпечувати тили фронтів з'єднань Вермахту, за наказом рейхсфюрера Г.Гітлера, підпорядковане йому відомство створило густу мережу каральних частин та установ: тасмну поліцію, СД, підрозділи СС, охоронну поліцію, тощо. Їхня діяльність спрямовувалась на попередження будь-яких проявів незадоволення, акцій протесту, стихійного чи організованого опору окупаційній владі. В перспективі вони мали подбати про надання допомоги німецькій цивільній адміністрації у пограбуванні населення, що проживало на українських землях.

Румунська зона окупації поділялась на 13 повітів на чолі із префектами, які в свою чергу поділялись на преторії очолювані преторами. На землях Вінниччини, румунською владою було створено повіти: Могилівський (райони Красненський, Жмеринський, Станіславський, Балський, Копайгородський, Шаргородський, Могилівський, Яришівський), Джугастру (райони Крижопільський, Томашпільський, Чернівецький, Ямпільський), Балський (райони Балтський, Бершадський, Чечельницький, Ободівський), Тульчинський (райони Брацлавський, Шпиківський, Тростянецький, Тульчинський), Рибницький (до його складу входив Піщанський район).(231). На землях «Трансністрії» було створено адміністрацію, яка нічим не відрізнялася від тієї, що функціонувала на території самої Румунії. Окрім того діяли військово-польові суди «сигуранца» (тасмна поліція), жандармерія. Ці органи мали придушувати опір незадоволеного політикою румунізації, грабунками та

поборами населення. Управляв «Трансністрією», призначений наказом Й.Антонеску губернатором, професор Г.Алексіану. Розчленування України було ще одним доказом антиукраїнської політики держав осі.

В надзвичайно складних умовах перших тижнів німецько-радянської війни, ОУН(б) та ОУН(м) докладали зусиль для поширення і зміцнення свого впливу в областях на схід від Збруча, вважаючи їх головною ареною боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. З цією метою рухались вглиб українських земель похідні групи українських націоналістів. Використовуючи різноманітні транспортні засоби, із запасом пропагандистської літератури та необхідного спорядження, маршували вони, часто випереджуючи передові підрозділи Вермахту, у задалегідь визначені райони. Їхнім завданням було: створення організаційних мереж, розповсюдження націоналістичних ідей, формування української адміністрації та міліції задля утвердження самостійного державного життя. Просувались на Схід похідні групи як бандерівців так і мельниківців.

Бандерівські похідні групи відзначалися доброю організацією, міцною дисципліною і неабияким військовим вишколом. Вони поділялися на підгрупи, які в свою чергу поділялися на рої по 10-15 осіб. На чолі роїв, як правило, перебували досвідчені, що користувалися авторитетом серед своїх товаришів, бунівці.

В другій половині липня 1941 р. на території Вінницької області появилися формування середньої (під керівництвом М.Лемика-Сенишина) та південної (під проводом З.Матли та Т.Семчишина («Річки») похідні групи ОУН(б).(232). Швидким маршем дійшовши до с.Медвеже Ушко поблизу Вінниці, Південна група за наказом своїх провідників зупинилась для здійснення ряду організаційних заходів. Групу було поділено на нові частини, визначено нові маршрути, та надано нові інструкції. Під час перебування в Медвежому Ушку, Південну похідну групу відвідали заступник командира «Нахтігалю» Р.Щухевич, його помічник Ю.Лопатинський, та інші старшини і вояки батальйону, що після боїв під Вінницею знаходилися на постой у с.Юзвині. З Медвежого Ушка переважна більшість членів Південної групи рушила через Козинці, Лозоватку, Липовець до Дашева. З Дашева, одна частина оунівців попрямувала на Одесу, інша -- на Христинівку, Маньківку, Тальне до Ново-Миргороду.(233).

Просування похідних груп на центральні та східні українські землі, постійно перебували в полі зору Проводу ОУН(б). Представники Проводу координували їхні дії, надавали різнобічну допомогу. Опікувались похідними групами на Хмельниччині та Вінниччині в липні 1941 р. члени Проводу Григорій Пришляк («Мікушко»)(одночасно виконував обов'язки начальника Служби Безпеки на Західних Українських Землях) та Іван Дмитришин.(234). Значна частина бандерівців, що входили до Середньої та Південної похідних груп, осідали в найбільших населених пунктах області для розгортання організаційної роботи. Так, у Вінниці, вже в липні 1941 р. розпочав свою діяльність рій інженера Левицького у складі 10-ти

осіб(235), в Літині група Зінаїди Шепель(236), в Немирові – Федора Біліченка(237). Активно працювали бандерівці у Калинівці, Хмельнику та інших містах і містечках Вінниччини(238).

По селах області члени похідних груп проводили збори на яких йшлося про ситуацію, що виникла внаслідок німецько-радянської війни, поведінку українців в цій ситуації, формувалися органи місцевого самоврядування (шойно обрані представники в присутності зборів присягали на вірність Україні та громаді). Як згадували члени похідних груп, своїм піднесеним настроєм, дружним виконанням національного гімну в кінці кожного зібрання, населення Вінниччини справляло на них дуже приємне враження.(239). В багатьох населених пунктах, з нагоди проголошення Акту відновлення Української держави у Львові, оунівці влаштовували свята державності. Велелюдні мітинги на підтримку рішення Народних Зборів від 30-го червня, відбулися у Вінниці та Козятині(240). Окремі рої Південної похідної групи зупинялися в тих чи інших містах і селах на деякий час. Виконавши покладені на них завдання, вони рухалися на південний схід і південь України. Одним із таких роїв, був рій очолюваний досвідченим членом ОУН(б) Павлікевичем. До його складу входили: Йосип Дарвай («Гук»), Федір Клим, Старух, Поможин Онуфрій, Поможин Микола, Тарашук, Стародуб, Паньків Іван. Дорогою, члени рою в селах через які переїжджали (рухалися на велосипедах) створювали місцеву владу, обирали старост та формували міліцію. Перед людьми виступали: ройовий Павлікевич, Тарашук, Стародуб, Поможин Микола. У своїх промовах оунівці розвінчували антиукраїнську політику радянської влади, запевняли громадян, що за допомогою німців буде відновлено самостійну Українську державу. З 24-го по 31-ше липня рій перебував у Вінниці на квартирах по Літинському шосе (нині Хмельницьке шосе). На початку серпня рій очолив «Орест». Частина оунівців, що входила до нього, а саме Тарашук, Стародуб, Клим Федір, Паньків Іван, залишилися для організаційної роботи на Вінниччині, Йосип Дарвай («Гук»), Старух, Поможин Онуфрій, Поможин Микола, рушили на Дніпропетровськ.(241).

Велику увагу бандерівці, що прибули у складі похідних груп на територію Вінницької області, приділяли створенню осередків ОУН. Одним із перших таких осередок, за участю місцевих, патріотично налаштованих юнаків Сергія Соловєя («Залізняка»), Миколи Кузьмука, Михайла Климчука («Хмари»), було організовано у м. Вінниці. Двадцятирічний Сергій Соловєй («Залізник»), пізніше став провідником юнацтва на П'ятничанах, вісімнадцятирічний Михайло Климчук («Хмара») із родини репресованих (батько був розстріляний НКВД у вересні 1938 р.) згодом виконував обов'язки зв'язкового групи УПА- «Південь», що діяла на Вінниччині. Незабаром, ще один осередок виник у місцевому театрі ім. Садовського(242).

М. Климчук («Хмара»). Один із перших оунівців Вінниці. Зв'язковий Омеляна Грабця («Батька»).

Було створено осередки ОУН(б) у Літині(243), Калинівці, Козятині та інших районних центрах. Активно розбудовували бандерівці організаційну мережу на Гайсинщині. Їхніми зусиллями появилися осередки у с.Мар'янівка, на чолі із місцевим жителем Дундуком Григорієм, та с.Краснопілка(244). У Краснопілці осередок, до якого входили місцеві мешканці, було створено буквально через декілька днів після прибуття у село членів похідної групи Володимира Коханьчука («Дмитро Тимченко») та Романа Михайлюка («Петро Думка»)(245). Через деякий час постав осередок ОУН(б) і в Гайсині.

Структура ОУН(б) на Вінниччині, так само як і на інших центральних та східних українських землях в ході німецько-радянської війни, майже не відрізнялася від тієї, яка сформувалася протягом тридцятих років на території Галичини, Волині і Закарпаття. Основою ОУН(б) були станиці, що діяли в окремих населених пунктах. Станиці входили до кушових організацій, кушові до районних, районні до окружних, окружні до обласних, обласні до крайових. Керівництво організаціями різного рівня здійснювали проводи на чолі із провідниками, які призначалися згори до низу. Найвищим органом ОУН(б) залишався Збір, найвищим виконавчим органом – Центральний Провід. В умовах війни, деякі статутні положення, що перешкождали централізації управління організацією, втратили чинність. Провідники і проводи організацій нижчого рівня, зобов'язані були незаперечно виконувати накази та розпорядження провідників вищого рівня. Це давало можливість ОУН(б) досить ефективно вирішувати проблеми, які поставали перед нею протягом кількох років її діяльності на території України.

В серпні 1941 р. на тимчасово окупованих землях Вінниччини, як у північних районах, що входили до складу рейхскомісаріату «Україна», так і у південних, що опинилися у складі «Трансністрії», було створено розгалужену мережу ОУН(б). Станиці існували в багатьох селах, районні проводи діяли у Вороновиці, Турбові, Хмельнику, Дашеві, Немирові, Калинівці, Літині, Гайсині, Козятині. Обласний провід діяв у м. Вінниці(246). Обов'язки обласного провідника з липня 1941 по серпень

1942 р. виконував («Левко»)(247) (в оперативних даних на членів Центрального Проводу ОУН(б) підготовлених для своїх співробітників НКДБ УРСР в червні 1945 р. зазначалося, що з 1-го вересня до кінця жовтня 1941 р. обласну організацію очолював Дмитро Маївський)(248). Вінницький обласний провід підпорядковувався Київському проводу ОУН(б) на чолі із Дмитром Мироном («Орликом»).

Керівники Київського Крайового проводу ОУН (б) Дмитро МIRON («Орлик») та Дмитро Маївський («Дума»)

До його складу входили також Дмитро Маївський («Дума») (заступник), Пантелеймон Сак («Могिला») (референт пропаганди) та інші.

Якщо в перші тижні війни члени похідних груп що залишилися на території області працювали легально, хоча й не афішували належності до ОУН(б), то з початком репресій з боку гітлерівців вимушені були перейти в підпілля. Зміцнивши своє становище на землях Вінниччини, бандерівці розгорнули активну агітацію серед різних верств населення. Уже 14-го серпня 1941 р., німецькі органи окупаційної влади в донесеннях у Берлін зазначали, що похідні групи Бандери «інтенсивно розширюють свою пропагандистську діяльність на користь «створення незалежної і соборної Української держави» в центрі України, зокрема в районах Житомира, Бердичева, Вінниці, а також в районах Умані і Могилева-Подільського. Гітлерівці наголошували, що тон цієї пропаганди ставав все більш антинімецьким(249). В іншому документі, надісланому до Берліна в цей же час, йшлося про те, що у колах ОУН в районі Вінниці панує надзвичайно критична атмосфера стосовно німців і їхньої політики(250).

Як зазначалося вище, рушили з початком німецько-радянської війни на землі Великої України і похідні групи ОУН(м). Одна із них, Середня похідна група на чолі із Володимиром Стасівим («Чайка») зуміла закріпитися на Вінниччині. Завдяки своєму провідникові, (В. Стасів

своєчасно віддав наказ про перехід у підпілля) мельниківцям на території області вдалося уникнути зайвих жертв в ході німецьких репресій на початку 1942 р.(251).

В кінці липня 1941 р. вступив на територію Вінниччини, сформований Проводом ОУН(м), Буковинський курінь. Переважна частина вояків підрозділу на чолі з Петром Войновським через Бар, Вінницю, Бердичів, Житомир, попрямувала на Київ, решта через Ялтушків, Копай город, вирушила до обласного центру. Група із 30-ти осіб під проводом Юрія Андрука («Буревія») залишилась у Браїлові, 200 осіб із завданням формувати адміністрацію, розгорнути національно-культурне будівництво на території області, зупинилась у Вінниці(252).

Серед відомих мельниківців, до міста прибули: генерал-хорунжий армії УНР Іван Омелянович-Павленко, колишній повітовий комісар Літинського повіту Микола Качеровський, інженер Микола Фешенко-Чопівський, професор медицини Григорій Махулько-Горбацевич, педагог Василь Серафимович, культпрацівниця Єлизавета Лукашевич та багато інших. Одразу ж після приїзду до Вінниці, попри складні умови німецької окупації, згадані особи без зволікань придружились до громадсько-політичного та культурного життя краю. Так, М.Качеровський з 1-го серпня 1941 р. приступив до виконання обов'язків заступника голови обласної управи, професор Г.Махулько-Горбацевич став заступником голови міської управи(згодом викладав в медінституті, а пізніше обійняв посаду директора відкритого за його сприяння медтехнікуму), В. Серафимович очолив обласний відділ народної освіти, Є.Лукашевич працювала на посаді інспектора бібліотек цього ж відділу.(253). І. Омелянович-Павленко виконуючи рішення Проводу ОУН(м) про створення національних військових одиниць, сформував у Вінниці так званій 109-тий курінь.(254). До нього входили добровольці та колишні військовополонені РККА. Пізніше, до підрозділу вступили і буковинці, після чого він почав носити назву Буковинського куреня. Командував ним І.Омелянович-Павленко, його заступником був М.Фешенко-Чопівський. Підрозділ брав участь у боях із радянськими партизанами на Поділлі, з осені 1942 р. оперував на території Білорусі. На початку 1944 р. його було переведено до Східної Пруссії, а в серпні цього ж року до Франції. На території цієї країни, вояки куреня перейшли на бік «макі»-місцевих партизанів, що вели боротьбу із німецькими окупантами.(255).

Перебуваючи на Вінниччині мельниківці, наскільки це було можливо, намагалися подолати хаос та безладдя, що панували на початку німецької окупації як у сільській місцевості так і в містах. Формуючи органи самоврядування, вони опиралися на підтримку населення, яке прагнуло якнайшвидше перевести життя краю в більш-менш нормальне русло.

Стосунки між ОУН(б) та ОУН(м) на території області не набули такої конфронтації та ворожнечі, як це було в інших регіонах України.

Більше того, бандерівці та мельниківці співпрацювали між собою. Прикладом такої співпраці було видання «Вінницьких вістей», що почали виходити друком у вересні 1941 р. Хоча редакційний колектив очолював бандерівець Володимир Нюфенко, на шпальтах часопису часто появлялися статті мельниківців: професора Махулько-Горбачевича, голови Вороновицької районної управи К.Коцюка, провідника обласної організації ОУН(м) Івана Голуба та багатьох інших.

Головним своїм завданням редакція вважала формування нового українця, готового до боротьби за краще майбутнє України. У передовиці «Вінницьких вістей» за 14-те вересня 1941 р. під заголовком «За душу народу» зокрема зазначалось: «Український національний рух-це реальна політична сила, що існує й діє для створення нового життя, нової духовно-моральної і національно-політичної дійсності на українських землях-на стінах нового порядку. Для своєї цілі український національний рух виховує нову українську людину, новий тип українця із здоровою душею, творця та борця, за основні й найвищі ідеї української нації. Чим глибше й основніше виконаємо це завдання на терені усіх земель Соборної України, тим краще й величавіше буде наше майбутнє»(256).

З огляду на це, відповідною була й тематика публікацій. На сторінках часопису, читач мав можливість довідатись про діяльність лідерів національно-патріотичних сил що спрямовувалась на розбудову громадсько-політичного та національно-культурного життя на українських землях, історичних діячів які докладали зусиль для відродження і зміцнення Української держави, минуле своєї Батьківщини. Так, у 8-му числі «Вінницьких вістей» було видрукувано історичну розвідку К.Широцького «Минуле подільської землі», статтю про Сергія Єфремова(257), у 11-му - статтю Ю.Горліса-Горського про Сталіна «Аве диктатор»(258), у 13-му - передовицю до 75-річчя від дня народження Михайла Грушевського, перше засідання Української ради довір'я на Волині за участю С. Скрипника, Р. Волошина, С. Підгірського, У.Самчука, повідомлення В. Кубійовича (про створення Українського Центрального Комітету, що опікувався мешканцями Західної України)(259), у 17-му - статтю про фундатора українського націоналізму Миколу Міхновського(260), у 18-му - статтю про гетьмана-патріота Пилипа Орлика(261)

З редакцією «Вінницьких вістей» плідно співпрацювали відомий поет і перекладач Костянтин Зеров (друкувався під літературним псевдонімом Михайло Орест) та вінницький поет-модерніст Валер'ян Тарноградський(262). Їхні поезії відзначалися ширістю, були наповнені почуттям любові до рідного краю, тривогою за його майбутнє. «Вінницькі вісті» користувались неабиякою популярністю серед населення. Незважаючи на те, що передплатна ціна становила 72 крб., наклад часопису на кінець 1941 р. сягнув 50 тисяч примірників(263).

Характеризуючи політику нацистської Німеччини на українських землях протягом перших місяців окупації, варто відзначити, що вона була непослідовною, суперечливою і загалом за суттю своєю антиукраїнською. З одного боку нова влада намагалась викликати у населення симпатії до себе, здійснювала активну пропагандистську та культурно-освітню роботу. Приміром, Альфред Розенберг планував відкрити в Україні семирічні школи, для найбільш обдарованих учнів передбачалося навчання у фахових та вищих навчальних закладах. В Житомирському окрузі (до якого входила північна частина Вінниччини) навчалися, переважно в початкових школах, 80% дітей шкільного віку. За невідвідування школи з батьків стягували штраф у розмірі від 300 до 1000 крб.(264) У м.Вінниці з початком навчального року працювали 15 середніх шкіл(265). Восени 1941 р. розпочалися заняття в енергетичному, фармацевтичному, медичному технікумах(266), медичному інституті(267). Було налагоджено видання газет і журналів. Зокрема, на Вінниччині крім згаданих «Вінницьких вістей», виходили друком: «Тижневик Барської округи», «Гайсинські вісті», «Калинівські вісті», «Козятинська газета», «Літинські вісті»(268).

Незважаючи на важкі умови нацистської окупації у м.Вінниці тривало театральне життя. Протягом другого півріччя 1941 р., завдяки наполегливій праці творчого колективу місцевого муздраттеатру відбулись: 7-го вересня- концерт солістів театру в двох відділеннях з хором, оркестром, балетом; 13-го – прем'єра опери М.Лисенка «Наталка Полтавка», 14-го – опера Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм», 21-го – «Сватання на Гончарівці» з музикою К.Стецька, 16-го жовтня – прем'єра «Ой не ходи Грицю» М.Старицького, 23-го балет «Бахчисарайський фонтан», 2-го листопада – опера М.Аркаса «Катерина», 27-го – прем'єра «Циганки Ази» М.Старицького з музикою Жданова. 30-го листопада було створено другу трупу ім. Котляревського, силами якої поставлено «Наймичку» Т.Шевченка. Мета трупи «показати населенню дійсні образи українського людства, його культуру, звичаї й відносини та ставлення до інших народів». До різдвя 25-го грудня пройшла прем'єра п'єси «Маруся Богуславка». Загалом, з початку окупації до кінця року відбулося 165 вистав.(269).

За ініціативою ОУН, як бандерівців так і мельниківців, у Вінниці було створено ряд громадських організацій. 28-го вересня 1941 р. в будинку культури вчителя, відбулися установчі збори «Союзу Українського Націоналістичного Студентства», який мав займатися патріотичним вихованням молоді, залучати її до активної громадсько-політичної діяльності(270). З липня 1941 р. у місті почала працювати «Суспільна опіка» на чолі із членом обласного проводу ОУН(б), провідницею жіночої сітки м.Вінниці Євгенією Петерзіль. Організація піклувалася про людей, що потребували фінансової, матеріальної та медичної допомоги(271). У вересні 1941 р. постала ще одна громадська організація «Жіноча служба України». Першим головою Вінницького обласного осередку була

вчителька Євгенія Феофанівна Плахотна. Організаторами «Жіночої служби України» у Вінниці виступали такі відомі діячі, як В.Серафимович(член ОУН(м)), згадана Є.Ф.Плахотна, та Є.Петерзіль (член ОУН(б))(272). Організація займалась культурно-просвітницькою діяльністю та добродійництвом, маючи за мету поширювати в середовищі жіноцтва національно-патріотичні ідеї, утверджувати принципи високої моралі і духовності.

Симпатик Сталіна, очільник рейхскомісаріату «Україна» в роки окупації, Еріх Кох

З іншого боку, керуючись вказівками Гітлера про перетворення України на «німецьку Індію», окупаційна адміністрація, особливо після того як її очолив Е.Кох, почала налагоджувати визиск українського населення, всіляко обмежувати його у правах. Політику німців на території рейхскомісаріату, на землях «Трансністрії»(до якої входила південна частина Вінниччини) намагалися копіювати румуни.

За планами керівництва Третього Рейху Україна мала стати головною постачальницею сільськогосподарської продукції, різноманітних матеріалів і сировини. Сталінський винахід – колгоспи, ідеально пристосований для нещадної експлуатації

селянства, було збережено. Єдиною новацією окупантів, стало їх перейменування на «громадські господарства», радгоспам, гітлерівці присвоїли назву «державних маєтків». Якщо ще в липні-серпні, селяни багатьох районів Вінниччини мали можливість заробити збираючи урожай зернових (наприклад, в селах Літинщини під час жнив працювали за другий сніп)(273), то згодом становище змінилось. Заробітки стали мізерними, вимоги до працюючих- жорсткішими. Приміром, згідно постанови Вінницької обласної управи «Про осінні польові роботи» від 18-го вересня 1941 р., селяни всі роботи мали виконувати вчасно і сумлінно. Щоденна норма оранки на коня становила 0,3 га. За невиконання розпоряджень окупаційної влади під час осінньо-польових робіт передбачались покарання(274).

Було запроваджено грошові та натуральні податки. За здану продукцію селяни отримували в три-чотири рази менше від її реальної вартості. Несвоєчасна сплата податків розцінювалась, як саботаж,

боржникам загрожувало покарання. Про застосування відповідних санкцій щодо селян Вінниччини, злісних неплатників податків, йшлося в одній із постанов тієї ж обласної управи.(275). Крім того, з огляду на необхідність відбудови зруйнованої області та задоволення першочергових культурних, господарських і адміністративних потреб, як зазначалося у постанові Вінницької обласної управи за №3 від 30-го вересня 1941 р., запроваджувались одноразові національний (у розмірі 3-х марок(30 крб.)) та поземельний (у розмірі 5-ти марок(50 крб.)) податки. Якщо ж площа земельної ділянки була меншою 0,5 га, розмір податку зменшувався до 2,5 марок.(276). Разом з тим, оподаткуванню не підлягали непрацездатні, жінки віком понад 55 років, чоловіки віком понад 60 років, батьки, вдови, та дружини українців страчених або засланих більшовиками з політичних причин. В такий спосіб, окупаційна влада сподівалась отримати підтримку людей, що постраждали від радянської влади.(277).

Складним було становище мешканців міст Вінниччини. Як і загалом по Україні, вони опинилися поза увагою німецької адміністрації. Рейхскомісар Е.Кох вважав, що українські землі в інтересах Рейху, мають стати всуціль аграрним красм. Певних зусиль для забезпечення людей продуктами харчування, товарами широкого вжитку, докладали лише органи місцевого самоврядування та допомогіві організації, що діяли під егідою ОУН. Однак, їхні можливості, для розв'язання в повному обсязі соціально-економічних питань життя мешканців міст, були досить обмеженими.

В умовах погіршення становища більшості населення краю, активізували свою діяльність бандерівці. Виконуючи рішення вересневої 1941 р. конференції, вони розгортали антинімецьку пропаганду, розширювали і зміцнювали свої осередки. Восени 1941 р. за розпорядженням Крайового Проводу ОУН(б), у Вінниці було створено підпільну друкарню, у якій працювали члени обласної організації вінниччани Сергій Соловей («Залізник») та «Володимир» із Наддніпрянщини(278). Нелегальну газету «За самостійну Україну», що видавалась до весни 1943 р., редагував референт пропаганди Крайового Проводу Пантелеймон Сак («Могила»)(279). Зусиллями провідника ОУН(б) Калинівського району, колишнього офіцера Червоної армії Ляшенка, підпільну друкарню було створено також у м. Калинівка. Окрім інших, у ній до свого арешту восени 1942 р., працював член ОУН(б), уродженець с.Янева Калинівського району, Лисенко Онуфрій. У ній друкувалась націоналістична література, листівки та відозви(280).

В цей же час, Обласний провід, осідок якого знаходився по Літинському шоссе, 14, продовжував розбудовувати на території Вінниччини організаційну мережу. Одним із оунівців, який брав активну участь у створенні організації ОУН(б) різного рівня, був згаданий уже член рою Павлікевича, що входив до Південної похідної групи, Йосип Дарвай («Гук»). Його біографія була подібною до біографій багатьох

молодих галичан, справжніх українських патріотів, які вирішили присвятити своє життя боротьбі за відродження Української держави. Народився Й. Дарвай в с. Мізунь, Вигодського району, Станіславської (нині Івано-Франківської) області у 1920 р. Підлітком, став членом «Просвіти», «Рідної школи»(281). В 1937 р. вступив до ОУН. За участь у національно-визвольному русі польською поліцією неодноразово притягувався до відповідальності. В березні 1940 р., коли Західну Україну було приєднано до СРСР, з групою молодих оунівців перейшов на нелегальне становище. Восени, перетнувши угорський кордон, Дарвай із друзями опинилися на території Закарпаття. Після затримання та ґрунтовних допитів, угорці передали оунівців німцям. Так, Дарвай і його друзі потрапили до Кракова у табір для біженців з України. В таборі Дарвай, та інші молоді націоналісти пройшли відповідний вишкіл, і стали членами Південної похідної групи. За тиждень до нападу Німеччини на СРСР, рій в якому перебував Дарвай, бандерівці переправили до Перемишля, забезпечили велосипедами, літературою, картами, усім необхідним. Як Дарвай із іншими оунівцями діяли згодом, зазначалося вище. Залишається лише додати, що Дарвай разом із своїми друзями дійшли до Дніпропетровська. З огляду на те, що біля міста точилися бої, німецькі військові примусили оунівців повернутися назад.(282). Після повернення до Вінниці, за дорученням обласного керівника «Левка», Йосип Дарвай в жовтні-листопаді 1941 р. провів зустрічі із керівниками Жмеринського осередку ОУН(б) Чорним Миколою, Жолкевським Йосипом та «Погідним», на яких обговорювалось питання про розширення членства та збільшення чисельності симпатиків місцевих бандерівців. Зусиллями того ж Дарвая, в кінці 1941 р. було створено організацію в Могилеві-Подільському, а згодом кілька осередків в сільській місцевості. Один із таких осередків, до складу якого входили місцевий староста Заїка Василь Миколайович, директор школи Сніжинський Юрій Феофанович, Рябий Федір, виник у с. Кукавка(283). Районний провід ОУН(б) за пропозицією Й. Дарвая, невдовзі очолив Кулінич Іван Митрофанович(284).

Досить успішно, виконуючи вказівку обласного Проводу, працювали члени ОУН(б) в молодіжному середовищі. Своєю активністю відзначалася Ірина Підлужна («Ольга») із Бережан (кур'єрка Львів-Вінниця-Київ)(285). Ірина походила із інтелігентної родини. Ще з шкільної лави прилучилася до націоналістичного руху. Після приєднання Західної України до СРСР зазнала арешту. До 1941 р. відбувала ув'язнення в одній із тюрем НКВС. З початком німецько-радянської війни у складі похідних груп прибула до Вінниці, де одразу ж приступила до організаційної роботи(286). Надійною помічницею Підлужної до кінця 1942 р.(виконуючи завдання обласного проводу вона в грудні-місяці у Києві потрапила до рук гестапівців) була вінничанка Свірська Галина.(287). Дівчата проводили зустрічі і бесіди із студентами середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, розповсюджували літературу та листівки. Часто ці зустрічі проходили на

квартирі Підлужної Ірини по вул. Козицького,11(288). Згодом, до лав міської організації вступили студентки енергетичного технікуму Заїка Марія Остапівна («Веселка») (родом із с.Брусленів, Літинського району) та Гурська Марія Гнатівна (із с.Тяжилів біля Вінниці)(289), а також юнаки, які жили і працювали у Вінниці: Мельник Сергій (із с. Михайлівка Вінницького району), Сторожук Володимир (з Немирівського району), Красноголовий(проживав на Київській, 27), Швець, та інші(290). Окрім того, серед молоді в ОУН(б) на Вінниччині появилася чимало симпатиків.

1942 – й став роком нових випробувань для населення області. Перші поразки Вермахту на фронтах, значні втрати у боях, дефіцит робочої сили у тилу, спонукали гітлерівське керівництво до вивезення людей на роботи до Німеччини. Спочатку українці, рятуючись від матеріальної скрути на Батьківщині, інколи задля освоєння якої небудь спеціальності, їхали до Третього Рейху добровільно. Однак, коли дізнались про жорстоку трудову дисципліну, презирливе ставлення до працівників зі Сходу(ostarbeiter), сміхотворно мізерні заробітки, почали всіма способами ухилятися від поїздок. З огляду на це, окупаційна влада вдалась до примусових трудових мобілізацій. З 2,8 млн. оstarбайтерів вивезених із СРСР, левову частку – 2,3 млн. чоловік становили українці.(291). З Вінниччини, за період війни, на каторжні роботи до Німеччини було вивезено 64076 осіб (з Вінниці-13400 осіб)(292). Ставлення ОУН до переміщення найпрацездатнішої частини українського населення на Захід, було різко негативним. У своїх відозвах та листівках, націоналісти закликали молодь не піддаватися на спокусливі обіцянки про сите, безтурботне життя у Німеччині, відмовлятися від виїзду до Рейху, у відповідь на здійснювані окупаційною владою примусові заходи-застосовувати зброю. Так, на початку 1942 р. в Теплику, оунівці вчинили напад на німців під час проведення облави. В сутичці загинуло декілька чоловік з обох сторін. Гітлерівці помстились за напад розстрілом групи заручників із місцевих жителів (293).

В 1942 р. постійно зростає запроваджений в кінці 1941 р. «контингент» (німецький варіант колишньої радянської продрозкладки), погіршувалось становище населення на півдні Вінниччини. Окрім тотальної румунізації, люди, що проживали в цій частині краю, страждали від нещадного визиску. Антонеску видав наказ і цивільній і військовій владі: «Брати на зайнятих місцевостях все, що потрібно, все, що можливо брати без усяких церемоній» (294). Цілодобово прямували з південних районів області до Румунії вагони із награбованим добром)

Політика окупантів викликала масове незадоволення жителів Вінниччини. Ситуація стала настільки напруженою, що обласний Провід ОУН(б) всерйоз розглядав питання про підготовку до повстання. Військовий референт проводу середини 1942 р. сотник Євген Попівський («Алетіяно») із своїми підлеглими розробив план, який містив завдання:

1.роззброїти віська окупантів та звільнити від них визначену територію дії, що охоплювала південне Подністров'я та землі довкола р. Південний Буг;

2.перешкодити будь-якій активній діяльності «автономістів» чи «федералістів», тобто «малоросів» під тим чи іншим прапором;

3.своїми збройними силами взяти під контроль всі важливі об'єкти та зберегти їх цілими для потреб Української держави;

4.зберігаючи органи самоврядування перевести в підпорядкування військовій адміністрації найважливіші сфери життя.

5.діяти між Бугом і Південним Дунаєм на території, що заселена переважно українським населенням.

Особливу увагу військова референтура приділяла пошуку фахівців, що мали досвід служби у авіаційних і танкових частинах. Був намір захопити в ході виступу бойову техніку підрозділів Вермахту, які дислокувались на Вінниччині і використати її згодом у боротьбі із ворогом. Велику допомогу у пошуку відповідних кадрів надали колишні офіцери Червоної армії, члени ОУН(б), заступник командира арtpолку в минулому Федір Біліченко та начальник штабу Григорій Чорний. Однак, реалізувати детально розроблений план повстання не вдалось. Незважаючи на невдачу, обласний провід ОУН(б) і надалі докладав зусиль для захисту населення від дій окупаційної влади. Влітку 1942 р., за участю селян, було проведено масову акцію протесту проти німецьких «контингентів». (295.)

В першій половині 1942 р. чисельність ОУН(б) на Вінниччині продовжувала зростати. В лютому-березні поповнила свої лави Гайсинська районна організація. До неї вступили: Люта Ольга Федорівна (проживала у Гайсині по вул. Кропоткіна, 3), Брижак Йосип (с. Степашки), Бондар Дмитро (м. Гайсин), Іванченко (с. Краснопілка), Винниченко Петро (с. Куна), Тимофій Василь, «Казах» та інші. Протягом певного часу, крамниця в якій працювала Люта Ольга Федорівна, була явчою квартирою для місцевих бандерівців. Як і раніше, займались члени ОУН(б) в основному пропагандистською діяльністю - розвінчували політику радянської влади і нацистської Німеччини, закликали до боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Не цурались націоналісти і культурно-мистецького життя Гайсинщини. Згадана Люта О.Ф. брала участь у виставах місцевого аматорського театру(296). 2-го вересня 1942 р. за доносом одного із провокаторів Люту Ольгу було заарештовано і відправлено у Вінницьке гестапо. В грудні гестапівці її звільнили, проте до кінця німецької окупації, вона перебувала під наглядом поліції.(297).

Активно працювали серед молоді члени ОУН(б) Вінницького та Липовецького районів. Уродженець с. Лаврівки Мельник Дмитро поширював націоналістичну літературу та листівки на курсах трактористів у с. Гушинці Калинівського району. Сторожук Олексій і Могир Іван із

с. Вахнівки, проводили зустрічі і бесіди з людьми в селах рідного Липовецького району.(298).

(Про посилення націоналістичного руху на Вінниччині в цей час, свідчать донесення німецьких та радянських спецслужб. В документі надісланому начальником поліції безпеки і служби безпеки СД до Берліна від 25-го березня 1942 р. за №185 зазначалось: «Зовнішній службовий пост у Вінниці повідомляє про зростання бандерівського руху і посилене формування осередків у місті і на селі»(299). У документі за №191, надісланому в Берлін 10 квітня 1942 р., йшлося про вилучення пропагандистських прокламацій у м. Вінниці(300). У довідці із спеціального донесення НКВС УРСР про діяльність українських націоналістів від 22 лютого 1942 р. повідомлялось: « В начале 1942 г. в г. Виннице и на периферии появились националистические листовки. В листовках сообщалось, что немцы распустили ОУН, арестовали в Кисеве до 60 человек активных деятелей ОУН, а одного из лидеров этой партии Степана Бандеру вызвали в Берлин и там расстреляли(С.Бандера був ув'язнений в коцтаборі Заксенхаузен.автор.)

В связи с этим украинское население призывалось к борьбе с немцами и организации подпольной работы»(ЦДАГОУ: Ф.62. оп.1. спр.253, арк..51.)(301).

На початку травня 1942 р. Вінницю відвідали Голова Крайового Проводу ОУН(б) Дмитро Мирон («Орлик») та член Проводу Мирослав Прокоп. Було проведено зустрічі із членами обласного проводу, рядовими оунівцями. В ході розмов, місцеві бандерівці піднімали питання про активізацію боротьби із німецькими та румунськими окупантами, посилення уваги до розв'язання соціально-економічних проблем, що хвилювали переважну більшість населення рейхскомісаріату та Трансністрії. Очільники Крайового Проводу спілкувалися також із пересічними громадянами міста(302). Численні зустрічі та розмови дали можливість крайовим провідникам краще зрозуміти специфіку центральних і східних регіонів України, зумовили зміни у їхніх поглядах. Згодом, це призвело до переходу від ідеології інтегрального націоналізму до ідеології революційно-демократичного націоналізму, внесення серйозних коректив до програми ОУН(б) в процесі розгортання визвольної боротьби.

В червні 1942 р. крайовий провідник Д.Мирон («Орлик»), вдруге відвідав Вінницю. Він провів нараду з членами обласного проводу на якій обговорювались рішення II-ї конференції ОУН(б). Одноставне схвалення присутніх викликала прийнята конференцією концепція двофронтової боротьби, у якій наголошувалось, що « московсько-большевицькій міжнародній концепції інтернаціоналу, й німецькій концепції так званої «Нової Європи», ми протиставляємо міжнародну концепцію справедливої національно-політично-господарської перебудови Європи на засаді вільних, національних держав під гаслом - «Свобода народам і людині»(303). Конференція закликала також спрямовувати зусилля на «творення і

розбудову власних революційно-політичних і військових сил». Декілька примірників рішень конференції Д.Мирон («Орлик») передав для розмноження і розповсюдження по районних організаціях. Обласний провід було зобов'язано одночасно із пропагандистською діяльністю, готуватись до збройної боротьби, як проти гітлерівських окупантів, так і проти Червоної Армії за Українську Самостійну Соборну Державу(304).

Незважаючи на складні умови підпілля, влітку 1942 р. зростала чисельність Вінницької організації ОУН(б). В цей час до неї вступили: Савицька Валентина Федорівна (проживала по вул.Петровського,43), Безпалько Валентина Василівна (вул. 1905 р., 28), Парфенюк Любов Петрівна (вул.Московська, 57), Сокур Надія (вул.І.Богуна, 3), Вознюк А.Г., Сапецька Н.Г. Савицька В.Ф. виконувала обов'язки зв'язкової Вінницького обласного проводу і за завданням його керівника «Рудого» підтримувала контакти із націоналістичними організаціями в районах, влаштовувала явки, розповсюджувала літературу і листівки(305).

27-го липня 1942 р., Крайовий Провід ОУН(б), осідок якого знаходився у Києві, зазнав серйозної втрати. На одній із вулиць столиці, гестапівцями було застрелено Д.Мирона («Орлика»). Попри загибель одного із найвидатніших діячів національно-визвольного руху на землях центральної і східної України, ОУН(б) продовжувала діяти. Обов'язки крайового провідника, за наказом Центрального Проводу, перебрав на себе колишній референт пропаганди, Пантелеймон Сак («Могила»).

На початку серпня 1942 р. він побував у Вінниці, провів дві наради з місцевим активом ОУН(б) - одну в помешканні Михайла Климчука («Хмари») на вулиці Пирогова, другу на квартирі Мирона Бабича по вул. Першотравневій.(306). На нарадах йшлося про розбудову осередків, активізацію пропагандистської діяльності, нагромадження сил для рішучого виступу проти гітлерівських окупантів та радянських військ, в разі їхнього повернення в Україну.

Після II-гої конференції ОУН(б), районні організації на території Вінниччини стали більше уваги приділяти розвінчуванню антиукраїнської політики нацистської Німеччини. Через Козятин та Жмеринку(307), спеціальні кур'єри постачали оунівським пропагандистам необхідні матеріали (брошури, відозви, листівки), у Вінниці регулярно виходила друком газета «За самостійну Україну». Досить успішно займались антинімецькою пропагандою члени Літинської районної організації на чолі із Зінаїдою Шепель. В багатьох селах району неодноразово розклеювались листівки із зкалками саботувати «контингенти», ховати від німців хліб та іншу сільськогосподарську продукцію, відмовлятися від виїзду на роботи до Німеччини, вступати до ОУН і вести боротьбу із окупантами(308).

В червні 1942 р. гестапо вийшло на слід організації. В помешканні Зінаїди Шепель було проведено обшук, виявлено велику кількість літератури, листівок, зброю. Однак, заздалегідь отримавши попередження від своїх людей в поліції про плани гестапівців, районний провідник вдалося уникнути арешту.(309). Згодом, Літинський районний провід ОУН(б) очолив активний учасник національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., колишній старшина армії УНР, Приймак (проживав в с.Селище поблизу Літина)(310). Після зустрічей із крайовим референтом пропаганди П.Саком («Могилою»), за рішенням обласного проводу на Літинщину

було відправлено Заїку Марію («Веселку»)(родом із с. Брусленів) та вінничанку Свірську Галину(311). Вони разом із місцевими членами ОУН(б) провели роботу по створенню осередків, до яких ввійшли: Баніт Максим, Король Оріхтей, Ходзінська Марія (с.Брусленів) Рудик, Човган (с.Новоселиця «Залужна») Мельник Нестор (с. Трибухи) (312). Зв'язковим між М.Заїкою та головою Літинського районного проводу Приймаком, був активний член ОУН(б) від початку війни, житель с. Городище, Микола Шестопаль («Лисок»). Він регулярно переправляв із с. Брусленів до с.Селище спеціальну пошту, газети, листівки, виконував інші доручення організації(313).

М. Шестопаль («Лисок»). Член ОУН(б) з 1941р. Входив до осередку с. Городище на Літинщині. Зв'язковий О.Грабця («Батька»).

На відміну від бандерівців, мельниківці віддавали перевагу легальним формам боротьби. Їхні люди входили до органів місцевого самоврядування, перебували на службі у поліції, працювали в кооперації, брали активну участь в культурно-мистецькому житті Вінниччини. На думку членів ОУН(м), в такий спосіб навіть в умовах німецької окупації можна було зробити чимало корисного для України і її народу. Щоправда, траплялися у мельниківців із окупаційною владою і конфлікти, які нерідко мали трагічні наслідки для українських патріотів. Так, 9-го лютого 1942 р. у Вінниці гестапівці вчинили розправу над провідником Прикарпатської групи ОУН(м), тільки за те, що він за передачу південних районів Вінниччини румунам, привселюдно порівняв німців із більшовиками(314). На початку квітня 1942 р. у Гайсині було заарештовано також, провідників місцевих мельниківців (обидва служили у поліції) буковинців Романця і Касперського(315).

Окрім згаданих уже І.Омельяновича-Павленка, М.Качеревського, М.Фещенка-Чопівського, В.Серафимовича, Г.Махулько-Горбацевича, не менш яскравою постаттю серед мельниківців Вінниччини був колишній полковник армії УНР, Іван Остапович Голуб. З початком німецько-радянської війни у складі похідних груп ОУН він дійшов до Донецька. У місті Горлівці видавав газету «Український Донбас», на шпальтах якої закликав національно свідомих українців до будівництва Української самостійної держави. Переслідування з боку німецької адміністрації, змусили його покинути Донбас і вирушити до Вінниці. В січні 1942 р. приїхавши до міста, він одразу ж очолив обласну організацію ОУН(м). Працюючи в системі споживчої кооперації, а згодом на посаді інспектора «Централосту»(організації, яка займалася заготівлею продуктів для Вермахту), І.Голуб досить ефективно використовував своє становище для розширення організаційної мережі ОУН(м) на Вінниччині. Одночасно, провідник мельниківців виконував обов'язки керівника міжобласної резидентури «абверу»(німецької військової контррозвідки), що давало можливість рятувати життя багатьом українським патріотам. Приміром, завдяки його втручанням було звільнено з ув'язнення військового референта обласного проводу ОУН(б) Федора Біліченка(316). Варто додати, що І.Голуб засуджував розкол в ОУН, завжди був гарячим прихильником єдності всіх національно-патріотичних сил України. Діяльна, енергійна натура, він вважав, що призначенням кожного українця є наполеглива праця на благо своєї Батьківщини. В одному із чисел «Вінницьких вістей» І.Голуб писав: « Вважаю, що в сучасний мент кожний справжній українець(незалежно від його минулих «світоглядів») не сміє бути пасивним спостерігачем-флегматиком. В жодного українця не може бути вагань. Прокляте минуле «моя хата з краю», мусить зникнути з українського вжитку.

Той не українець, хто не знає, що йому сьогодні робити- чи вчікувати чогось, чи братися за кожному належне діло.

Той не українець, якого й арканом не потягнеш до великої національної справи: відбудови знищеної ворогами України на всіх господарсько-культурних ділянках її життя.

Пасивний і байдужий українець- це просто запліснілий обиватель, національний покруч-виродок, якому гріш ціна, або ще гірше: просто ворог українського народу та його волі.

Всякий українець мусить пам'ятати, що кожен проганий тепер день це вже вина й наша втрата, і обвинувачувати когось за наше ліниство й бездіяльність не можна.

Ми всі повинні, не гаючи ні хвилини, приступити до виконання поставлених історією, перед нами великих завдань і обов'язків(317).

І.Голуб був ініціатором створення «Українського визвольного війська». В червні 1942 р. він очолив штаб, який мав свої представництва

в багатьох містах України. У Вінниці представниками штабу були: сотник Іван Пекарчук, Тетяна Пекарчук, та Зиновій Яворський.

Велике значення для підготовки командних кадрів майбутньої української армії мало створення штабом УВВ школи підстаршин у Житомирі. Майже половину курсантів навчального закладу становили вихідці з Немирівського, Барського, Козятинського та Калинівського районів. Серед них: Микола Мельник, Микола Кошолоп (с.Мала Бушинка, Немирівського району), Олександр Шрамко, Іван Пузаєнко (с.Мухівці, Немирівського району), Петро Кирилук (с.Сокілець, Немирівського району), Анатолій Хоменко (с.Ковалівка, Немирівського району), Григорій Грабун «Береза» (м.Немирів), Василь Боцюк (с.Підлісний Ялтушків, Барського району), Филімончук Володимир (с.Адамівка, Калинівського району), Юзепольський Казимир «Юзик» (с.Вовчинець, Козятинського району)(318). Формально, «Українське визвольне військо» перебувало під контролем військової розвідки та контррозвідки Вермахту, фактично – Проводу ОУН(м) на Вінниччині. За задумом І.Голуба, отримавши військовий вишкіл, підрозділи УВВ в разі необхідності могли розгорнути бойові дії як проти німецьких окупантів, так і проти Червоної армії. Через деякий час, значна частина вояків УВВ прилучилися до Української Повстанської Армії.

В галузі освіти мельниківці чимало зробили для виправлення шкільних підручників. Зокрема, було створено комісію для виправлення підручників з історії України. Відповідну комісію очолив директор 6-тої Вінницької школи Сутанівський О.Ф. До неї входили також педагоги Ременник, Білик, Килимник, професор Махулько-Горбацевич. Згодом, у Хмільнику і Немирові появилася друком «Коротка історія України». До січня 1943 р. тривала діяльність Жіночої служби України, очолюваної членом ОУН(м) Тетяною Пекарчук. Зростала чисельність парафій Української Автокефальної Православної Церкви. Брав участь у їх розбудові священник УАПЦ Кендерявий(319). Під орудою члена ОУН(м), вчителя за фахом, Токара Михайла, успішно працював у Гайсині український театр(320).

З другої половини 1942 р. умови діяльності ОУН(б) та ОУН(м) в області – ускладнились. Це було пов'язано із розміщенням поблизу Вінниці польової ставки Гітлера «Вервольф» («Вовк-перевертень»). Ще в ході її будівництва німці здійснили «зачистку» сусідніх районів від «небажаного елементу» (19-го вересня 1941 р., 16-го квітня 1942 р. в П'ятичанському лісі, В Хмільницькому та Літинському районах було проведено масові розстріли євреїв, комуністів і комісарів). Із завершенням спорудження таємного об'єкту, за наказом Гітлера на прилеглих територіях запроваджувався особливий режим охорони.

Адольф Гітлер з генералами на об'єкті «Вервольф».

Після прибуття Гітлера до нової ставки, з метою створення спеціальної зони безпеки «Гегевальд», передбачалося виселення 45 тисяч мешканців із 486 навколишніх сіл і заселення вивільнених земель німецькими колоністами (321). Згідно отриманих із початком функціонування «Вервольфу» інструкцій, активізували свою діяльність спецслужби Третього Рейху. Вони докладали зусиль для нейтралізації осіб, що могли становити загрозу життю фюрера. Найбільшу увагу агенти Гестапо і СД приділяли знешкодженню учасників організованого руху опору, в тому числі і українських націоналістів. Про їхню роботу у цей час на території Вінниччини, свідчать архівні документи. Так, у повідомленні шефа поліції і СД у Берлін від 7-го серпня 1942 р. за №15 зазначалось, що «...у Вінниці знову поширювались написані від руки листівки українського руху опору. Більш докладно про винуватців досі не вдалося встановити»(322). В іншому повідомленні за цей же місяць, йшлося про арешт у Вінниці пропагандиста ОУН Бандери, що перевозив контрабандою значну кількість літератури у Румунію(Трансїстрію, до якої входили південні райони області), а також про арешт дев'яти агентів Бандери румунським дивізіоном поліції(323). У донесенні за №22 датованому 25-м вересня 1942 р. містилась інформація про знешкодження

групи бандерівців у Гайсині «...заарештовано 7 осіб за друковану пропаганду в інтересах руху Бандери. Обшук помешкання виявив численні пропагандистські матеріали. Керівник групи мав російський армійський пістолет»(324). Ще в одному донесенні за №24 від 9-го жовтня 1942 р. шеф поліції безпеки і СД доводив до відома високопосадовців у Берлін про «арешт у Вінниці однієї особи за виготовлення і поширення портретів Петлюри, та документів українського руху опору»(325).

Однак, зупинити наростання націоналістичного руху в області, вдаючись до репресій, гітлерівцям не вдалось. Восени 1942 р. у м.Вінниці, в приміщенні редакції «Вінницьких вістей», за участю майже 50-ти осіб, відбулась обласна нарада ОУН(б) на якій розглядалися питання:

1. Про зміцнення організації;
2. Про залучення до організації нових членів.

Проводив нараду член обласного проводу Савіцький Василь. Серед присутніх на зібранні були: Ярослав Гапій, Костецький Ігор, Підлужна Ірина, Савіцька Валентина, Скорик Ольга, Яворів Василь та інші. Йшлося на нараді зокрема, про активізацію роботи в районах і на селі. Пізніше, Савіцьким було проведено кілька нарад у власному помешканні(по вул.Петровського,43) із членами ОУН(б) навколишніх сіл. Після наради, з метою розбудови організаційної мережі Савіцький особисто відвідав Вороновицю, Липовець, Іллінці, Калинівку, Тиврів, Жмеринку. Активно працювали в районах і на селі галичани «Стефан» і «Василько» (326). Зв'язок між Центральним та обласним проводами, районами, забезпечували зв'язкові - вінниччанки «Галя» і «Наталка». Із Козятина, через Савіцьку Валентину, вони переправляли обласному провідникові «Рудому» спеціальну пошту, пропагандистам – літературу і листівки(327). На початку 1943 р. обов'язки зв'язкової виконувала також, Вознюк А.Г.(328).

Восени 1942 р. розгорнула свою діяльність група ОУН(б) у с. Вахнівка Липовецького району, до складу якої входили Могир Іван Миронович, Могир Василь Миронович, Козак Петро Якимович, Шумний Мирон Юхимович, Сторожук Олекса.(329). В листопаді 1942 р. за участю Сторожука Олекси та Могиря Івана виникла організація ОУН(б) у с. Зозівка Липовецького району. До неї ввійшли: Щур Василь Онисимович(1921 р.народження), Малик Петро Васильович(1922 р.народження), Малик Климентій, Крикун Микола Іванович(1922 р.народження), вчитель місцевої школи Мельничук Петро Іванович (1921 р.народження), Гаврилук Василь Дементійович(1924 р.народження)(330). Пізніше, до організації приєднався Асаулук Іван Євменович(331). За пропозицією Сторожука Олекси, організацію очолив Щур Василь. Було створено осередок ОУН(б) на чолі із Дубовим Сидором у с.Ротмистрівка.(332). У своїх та сусідніх селах, оунівці розповсюджували газету «За самостійну Україну», листівки, переконували людей у необхідності створення Української самостійної держави. На одному із зібрань, члени Зозівської організації ухвалили рішення про підготовку до

збройної боротьби проти німецьких окупантів, а з їх відступом проти Червоної армії та радянської влади.(333). Організація підтримувала постійні зв'язки та співпрацювала із оунівцями Липовецького, Уланівського та Вінницького районів: Сторожуком Олексом, Могирем Іваном, Козаком Петром, Вовкодавцем Олександром(с.Вахнівка),Дубовим Сидором та Побережцем Василем(с.Ротмістрівка,нині с.Вербівка), Мельником Дмитром та Рибаченком Іваном(с.Лаврівка,Вінницького району), Хельківським Людвігом(с.Велика Клітівка, Уланівського району). Значну допомогу організації у її діяльності надавав голова Липовецького районного проводу ОУН(б) Костюк Володимир(335).

Успішно працювали серед населення південних районів Вінниччини, що входили в румунську зону окупації, Жмеринська та Могилів-Подільська організації ОУН(б). Чимало зробив для цього, згаданий вище, представник обласного проводу Йосип Дарвай. Відзначаючись неабиякими організаторськими здібностями, він зумів налагодити тісну співпрацю між місцевими оунівцями. Ризикуючи життям Дарваєві не раз для отримання розпоряджень та інструкцій обласного проводу доводилось перетинати німецько-румунський кордон.

В серпні 1942 р. в Жмеринці, на квартирі місцевого оунівця Бодняра, в Дарвая відбулась зустріч із новопризначеним обласним провідником «Рудим», який підтвердив його повноваження представника обласного проводу в регіоні. В кінці зустрічі і Дарвай, і «Рудий», вимушені були рятуватися втечею від румунських жандармів. Надійною помічницею Дарвая була його дружина, член ОУН(б) із Могилева-Подільського, Бричанська Раїса(336). Восени 1942 р. Й.Дарвай відвідав с.Серебряю, зав'язав стосунки із місцевим старостою Гербеєм, провів підготовчу роботу для створення у селі оунівського осередку.(337).

В кінці 1942 р. за рішенням Центрального проводу, всі організації ОУН(б) «Трансїстрії», в тому числі і південних районів Вінниччини, перейшли в підпорядкування Одеського обласного проводу. Для налагодження зв'язку, за дорученням «Рудого», Дарвай намагався дістатися Одеси. Однак, зробити це вдалося лише після другої спроби. В Одесі Дарвай зустрівся із обласним провідником «Яремою», від якого отримав завдання і надалі працювати на півдні Вінниччини(338).

В кінці 1942 на початку 1943 р. стосунки між українськими націоналістами та окупаційною владою загострились. Бандерівці готувались до збройної боротьби, значна частина мельниківців також схилилась до рішучих дій проти гітлерівців. Володіючи інформацією про наміри українських націоналістів, окупаційна влада вживала відповідних заходів. Про прагнення німців нейтралізувати ОУН, окрім згаданих вище німецьких, свідчать і радянські документи. (У доповідній записці про діяльність українських націоналістів на окупованій території України станом на 5-те березня 1942 р., за підписом начальника Українського штабу партизанського руху, майора держбезпеки Строкача, надісланій до

центрального комітету КП(б)У зазначалось: « В настоящее время, когда для немцев стало ясно, что дальнейшее существование ОУН им не только нежелательно, но и опасно, они принимают меры к решительной ликвидации активности ОУН. Предвидя серьезную опасность со стороны оуновцев и чувствуя их неискренность к себе, немецко-фашистские власти начали репресии в отношении оуновцев и в первую очередь сторонников Бандеры...»(ЦДАГОУ.ф.1. оп.22, спр.75, арк..11-18)(339).

Небезпечним супротивником ОУН(б) та ОУН(м) були агенти НКВД. У донесенні про діяльність і ситуацію №9 айнзатцгруп поліції безпеки і СД в СРСР за період від 1-го до 31-го січня 1942 р.,повідомлялось про їх проникнення в лави українських націоналістів(340).

Виконуючи наказ Сталіна за №00189 від 5-го вересня 1942 р., в якому йшлося про необхідність «отбирать людей, способных вести скрытую разведывательную работу, и внедрять их на службу в местные управления и учреждения, созданные немцами, на заводы, депо, станции, пристани, телеграф, телефон, аэродромы, базы и склады, в охрану немецких должностных лиц, в гестапо и его школы, а также во все другие учреждения и органы, обслуживающие армию или местную администрацию немецких властей»(РУСИДНИ. Ф.69, оп.1, спр.3, арк.17)(341), завдавали шкоди оунівцям радянські партизани, значну частину яких становили енкаведисти.

Не гребували подібними методами боротьби і гітлерівці. Гестапо інфільтрувало своїх агентів у лави ОУН, вербувало нестійких членів організації, використовувало їх для повної ліквідації українського національно-визвольного руху.

(З огляду на перебування на території області об'єкту «Вервольф», діяльність німецьких спецслужб проти місцевих оунівців відзначалась особливою активністю. Весною 1943 р. гестапо провело на Вінниччині масові арешти, як бандерівців, так і мельниківців. За ґратами опинились: обласний провідник ОУН(б) «Рудий»(342), провідниця жіночої сітки ОУН(б) Ірина Підлужна(«Ольга»)(343), член обласного проводу «Нечай»(344), провідник студентства Дейнека, провідник ОУН(б) Літинського району Приймак(345), професор Махулько-Горбачевич, священник Кендерявий, начальник поліції із Вороновиці Бойко Панас, завідуючий відділом праці із Вороновиці Шумило, фінінспектор із Немирова Боднар, агроном із Вороновиці Мазуренко, один із районних провідників Притулок, один із окружних провідників Паньків Іван, голова колгоспу із с. Лисогірка Дудник, Федоришин Микола («Залізник»), Коваль Олександр («Лісовик»), та багато інших(346). Загалом до в'язниці потрапило близько 300 осіб(347).

Чимало членів ОУН під час переслідувань чинили відчайдушний опір. В травні 1943 р., один із окружних провідників Зубенко («Холодний»), намагаючись уникнути арешту, по дорозі від с.Кармалюкове (Жмеринського району) до Літина, зупинився на перепочинок в с.Білецьке.

Місцевий шпик Лятовський повідомив про це в гестапо. Біля 40 поліцаїв та німців оточили будинок в надії взяти оунівця живцем. Близько чотирьох годин тривав бій, в ході якого Зубенко («Холодний») вогнем із автоматичної зброї та гранатами, стримував натиск ворога. Його влучними пострілами було знищено декілька чоловік. Аби не допустити більших втрат, нападники вирішили підпалити будинок. Як свідчать очевидці бою, із вигуком «Слава Україні!» Зубенко («Холодний») останню кулю випустив собі у скроню. Обгорілий труп, німці закопали недалеко від спаленого будинка. Місцеві жителі довго говорили про героїчну загибель окружного провідника ОУН.

Через кілька днів після бою у с.Білецьке, на території того ж Жмеринського району в с. Лисогірка, гестапівським шпиком Чипурою Анатолієм із підлеглими, в ході сутички вдалося затримати оунівку «Оксану». Перед натопком людей, які зібралися на майдані, вона звернулася до нього із словами: «Не вбити тобі зраднику ідеї Самостійної Української держави! Хоч ти мене віддаєш, і я знаю, що загину, але тобі зраднику, смерті не минути. На тебе чекає страшна собача смерть зрадника!». Присутні під час затримання були вражені героїчною поведінкою дівчини. Пізніше, «Оксану», як активного члена ОУН гестапівці розстріляли у Старокостянтинівській в'язниці(ЦДАВОВУ. Ф.3833.оп.1., спр.188, арк.1,2)(348).

Більшість заарештованих, переважно бандерівці, загинули або від куль гестапівців у Вінницькій тюрмі, або за інших обставин. В квітні-травні було розстріляно: провідницю жіночої сітки Вінницького обласного проводу ОУН(б) Ірину Підлужну («Ольгу»),(349), члена обласного проводу ОУН(б) «Нечая», активного члена ОУН(б) Іванчука Василя(350), членів ОУН(б) диригента театрального оркестру Шамоту та хориста Віктора Чугуєва(351), активну націоналістку, що працювала за завданням організації в кримінальній поліції «Марусю»(352). Під час перестрілки із гестапівцями, біля театру ім.Садовського загинув військовий референт обласного проводу Федір Біліченко(353), при спробі втечі-член ОУН(б) Володимир Чорноморець(354). У Калинівці гестапівці розстріляли районного провідника ОУН(б) «Віктора», активного члена організації Едварда Легкуна (355). Вдалося втекти під час перевезення до концтабору, обласному провідникові «Рудому» та ще п'ятьом бандерівцям (356). Весною 1943 р. у м.Вінниці, з поміж членів ОУН(б), зуміли уникнути арешту-одиноці. З тих кому пощастило вижити, можна згадати Михайла Климчука («Хмару»), Сергія Соловєя («Залізняка») та одного із окружних провідників Вінниччини, уродженця Хмільницького району, Омеляна Липового («Олексу»).

На території Гайсинщини та Уманщини, за доносом провокатора Яворського, гестапівці заарештували близько 40-ка мельниківців, які раніше входили до Буковинського куреня. Їх було звинувачено у спробах дестабілізувати ситуацію в регіоні(група на чолі із провідником

«Богун» намагалася надавати допомогу населенню, що страждало від окупантів) і відправлено до концтабору на Лисій горі коло Бердичева. Пізніше, частину групи разом із «Богун» німці вивезли до Німеччини, де «Богун» і загинув, решту у кількості 31-ї особи весною 1943 р. німці перевезли до єврейського гетто у Літніні, де їх згодом разом з усіма було розстріляно(357).

У своїх спогадах, Михайло Климчук стверджує, що причиною погрому Вінницької обласної організації ОУН(б) в 1943 р. стала зрада Савіцького Василя, якого гестапо завербувало ще в 1941 р.

Український історик Лев Шанковський, у праці «Похідні групи ОУН» виданій в 1958 р. у Мюнхені, називає В.Савіцького із Вінниці «більшевицьким провокатором на німецькій службі». На думку автора саме його агентурна діяльність призвела до масових арештів оунівців Вінниччини.(358).

Такого ж погляду дотримуються автори-упорядники видання «Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр.», що вийшла друком у Львові в 2004 р. У статті про Ірину Підлужну, зазначається, що її арешт був зумовлений зрадою Савіцького.

Звинування Савіцького у зраді підтверджується архівними документами. У повідомленні підпільника ОУН про розгортання національно-визвольного руху на Вінниччині в 1941-1943 рр., за жовтень 1943 р. під заголовком «Праця і події у Вінницькій області», (автор був заарештований гестапівцями, зазнав тортур, і вийшов на свободу завдяки націоналістам) зазначається, що Савіцький видав німецьким властям 60 оунівців, в ході слідства сам особисто допитував в'язнів, і пізніше зник в невідомому напрямку(ЦДАВОВУ: ф.3833-оп.1-спр.188-арк.1,2)(359).

У протоколі допиту співробітниками Вінницького УМДБ за 23 липня 1947 р. сестри Савіцького, Валентини Савіцької, який зберігається у Державному архіві Вінницької області, в одному із своїх свідчень, допитувана повідомила про долю свого брата після виїзду в 1944 р. за межі Вінниччини. За розповіддю її тітки Хомчук Лідії, із с. Лановці, Тернопільської області, в серпні 1946 р. Василь Савіцький був розстріляний бандерівцями.(360). Очевидно, служба безпеки ОУН(б), мала достатньо підстав для того, щоб у такий спосіб позбавити життя одного із активних в минулому членів Вінницької обласної організації. Працювали у середовищі вінницьких націоналістів і інші гестапівські агенти. Той же Лев Шанковський згадує у своїй праці Володимира Заїчківського з Калинівки. «Німецьким сексотом» називає Заїчківського у наведеному вище повідомленні «Праця і події у Вінницькій області» оунівець із Вінниччини. Крім того, на сторінках документа зустрічається прізвище та ім'я ще одного гестапівського провокатора, уродженця Києва, Чипури Анатолія.(361).

Незважаючи на значні втрати, бандерівці Вінниччини, продовжували боротьбу. Ті, що залишились на свободі, докладали зусиль для

налагодження зв'язків між окружними, районними, кушовими, та станичними організаціями. Використовуючи різні види транспорту, пішки, щодоби долаючи десятки кілометрів, вони проводили зустрічі із своїми людьми з метою відновлення цілісності ОУН(б) на території області. В умовах переслідувань з боку окупаційної влади, часто ризикуючи життям, наполегливо працювали згадані вище Михайло Климчук (Хмара), Сергій Соловей («Залізняка»), Омелян Липовий («Олекса»)(362).

В травні 1943 р. вінницьким бандерівцям вдалося зв'язатися із групами ОУН(б), що діяли на Хмельничині, а після зустрічі О.Липового («Олекси») із Марією Заїкою («Веселкою»), налагодити зв'язок із націоналістичним підпіллям Літинщини (363).

Активізувала свою діяльність весною 1943 р. організація ОУН(б) у с. Зозівка, Липовецького району. В середині квітня, в помешканні Малика Петра, представником Крайового проводу було проведено нараду, на якій йшлося про перехід до збройної боротьби із німцями (364). Члени організації розповсюджували також різноманітні пропагандистські матеріали серед жителів Зозівки та навколишніх сіл. Націоналістичну літературу, газети, листівки, привозили із с.Гушинці, Калинівського району, с.Вахнівки, Липовецького району, із Липовця. Забезпеченням оунівців необхідною друкованою продукцією, в основному займався член організації Асаулук Іван. Готуючись до рішучих дій, зозівські бандерівці запасалися зброєю. Одним із них, Любчаком Павлом, в травні 1943 р. було знешкоджено запідозреного у тісній співпраці із гестапо поліцай із с. Лозувата, Липовецького району.(365).

Існували групи ОУН і на території Джулинського району. Приміром, активно діяв осередок бандерівців у с. Тернівка(тепер Бершадського району) на чолі із Євтушенком Іваном («Атосом») родом із с. Юрківка на Черкащині(366), у с.Погоріла(нині Теплицького району) на чолі із Іваном Бойком («Шумом»)(367). Із Погорілої, чимало оунівців вступили пізніше до сформованого восени 1943 р. на Уманщині загону УПА «Граніт». Серед них можна згадати Григоріа Шевчука («Сулиму»), Пилипа Манькуту («Залізняка»). Із Тернівки, воював у загоні Володимир Колесников («Араміс»)(368).

Активно діяли українські самостійники в 1943 р. на території південних районів Вінниччини, що входили до складу «Трансїстрії». За їхньою ініціативою тут було проведено акції протесту спрямовані проти переселенської політики румунської окупаційної влади, та пограбування українського села. Під тиском місцевих жителів румуни мусили припинити заселення цих земель своїми колоністами та зрумунізованими білогвардійцями. Страйки, учасники яких домагалися збільшити виплату хлібом за сільськогосподарські роботи, наприклад у Томашпільському районі, завершилися успішно. Румунська окупаційна влада, вимушена була задовольнити вимоги страйкуючих(369).

Активізація оунівців в південних районах області спонукала румунів до запровадження суворішого контролю щодо перетину німецько-румунського кордону, а також запровадження спеціальних заходів для нейтралізації українських націоналістів. Внаслідок цього, румунським жандармам вдалося затримати певну кількість членів ОУН на території «Трансїстрії». Приміром, в травні 1943 р. по дорозі із Жмеринки до Могилева-Подільського, у Шаргороді було заарештовано представника Одеського обласного проводу ОУН(б), що працював на півдні Вінниччини, Йосипа Дарвая та його дружину, члена ОУН Бричанську Раїсу. Румунська влада інкримінувала їм незаконний перехід кордону, і засудила до шести місяців позбавлення волі. Відбували активні члени ОУН ув'язнення, у Могилів-Подільській тюрмі до січня 1944 р.(370).

Попри репресії німецької та румунської окупаційної влади першої половини 1943 р., українські націоналісти, як члени ОУН(б), так і члени ОУН(м), дотримуючись різної тактики, продовжували боротьбу за українську справу на землях Вінниччини.

Отже, німецько-радянська війна, що почалася 22-го червня 1941 р., незважаючи на її трагічні наслідки, призвела до національного пробудження найсвідомішої, найенергійнішої частини українського народу. Процес прилучення десятків тисяч людей до національно-визвольного руху не оминув і Вінниччини. Надзвичайно велику роль у поширенні ідей свободи і незалежності України відіграли створені ОУН формування: Дружини Українських Націоналістів (батальйони «Нахтігаль» і «Роланд») і особливо похідні групи. Тисячі молодих патріотів, як бандерівців, так і мельниківців із Галичини, Буковини, Закарпаття, Волині, рушили на землі Великої України, аби переконати своїх побратимів у необхідності боротьби за Українську суверенну державу.

Драматизм ситуації полягав у тому, що працювати серед подолян молодим патріотам доводилось в умовах поступового опанування, як усієї України, так і Вінниччини зокрема, державами, керівництво яких лише виголошувало декларації про визволення українців, насправді готуючи для них нове колоніальне ярмо. Дуже швидко Гітлер та його оточення продемонстрували справжнє ставлення до проблеми відродження української державності та утвердження європейських цінностей на українських землях (арешти С.Бандери, Я.Стецька, українського уряду у Львові, переслідування членів похідних груп і т. ін.). Незважаючи на це, і ОУН(б), і ОУН(м) використовуючи хаос перших тижнів окупації, уже в серпні 1941 р. зуміли розбудувати на території області організаційні мережі, створити осередки в окремих населених пунктах, сформувати органи місцевого самоврядування. Особливо активними, попри те, що з осені 1941 р. їм довелося діяти в умовах підпілля, були бандерівці.

В ОУН вступило чимало подолян. На Вінниччині лави націоналістів, передусім поповнювались за рахунок молоді. Вона гостріше реагувала на національне приниження, обмеження українського народу у правах, яких

зазнавав український народ за комуністичного імперського режиму, прагнула змін і виявляла готовність боротися за майбутнє своєї країни.

Значну частину вінницьких оунівців становили представники інтелігенції та студентства. Вони краще від інших розуміли яким насправді був статус України у складі СРСР і до чого це могло б призвести в історичній перспективі, краще від інших усвідомлювали необхідність відродження повноцінної української держави.

Вступали в ОУН і колишні військовослужбовці Червоної армії, які відмовлялися захищати режим, що протягом десятиріч методично винищував їхніх рідних і близьких лише за прихильність до традиційного способу життя.

Активними членами ОУН ставали робітники і селяни Вінниччини, яким повною мірою довелось скуштувати соціалізму сталінського зразка, силоміць запровадженого більшовиками-комуністами на українських землях.

Характерною рисою діяльності ОУН на території краю було те, що бандерівці і мельниківці уникали конфронтації, намагалися співпрацювати між собою в нелегких умовах німецької та румунської окупації.

На першому етапі боротьби, розповсюджуючи серед найширших верств населення літературу, відозви, листівки, оунівці Вінниччини займалися пропагандою ідей відновлення та робудови Української Національної держави, створювали організаційні мережі, залучали якомога більше людей до активного громадсько-політичного, господарського, та культурно-мистецького життя краю.

Якщо мельниківці в основному працювали легально, сподіваючись досягти в порозумінні з окупаційною владою позитивних зрушень на очищених від радянського режиму землях, то бандерівці майже від самого початку війни перебували до неї в опозиції.

Після розчленування України (Вінниччина опинилася в складі рейхскомісаріату «Україна» та «Трансністрії»), посилення визиску та репресій щодо українців, ОУН(б) розгорнула антинімецьку та антирумунську діяльність. Виконуючи рішення I-шої та II-гої конференцій, бандерівці почали здійснювати підготовку до наступного етапу боротьби – збройного виступу проти німецьких та румунських окупантів.

Працювати ОУН на землях Вінниччини доводилось в нелегких умовах. Гестапо, НКВС, пізніше радянські партизани, докладали зусиль для нейтралізації українських націоналістів. Їхні агенти проникали до складу керівних органів і бандерівців, і мельниківців, намагалися дезорганізувати їхню роботу, видати активних членів ОУН німецькій та румунській окупаційній владі.

Умови діяльності оунівців ускладнились в 1942, 1943 рр. з огляду на розміщення поблизу Вінниці польової ставки Гітлера. Так як бандерівці знаходились в опозиції і становили найбільшу небезпеку для німців та

їхніх союзників, то й репресії ворожих спецслужб були спрямовані передусім проти них.

Прагнення бандерівців залучити якомога більше місцевих жителів до організації призвело до того, що її членами стало багато людей, яким бракувало знань та досвіду діяльності в умовах підпілля, дало змогу гестапо та «сінгуранці», часто за сприяння прихованих співробітників НКВС, що служили в органах окупаційної влади, інфільтрувати свою агентуру до ОУН. Внаслідок цього, весною 1943 р. серед оунівців було проведено масові арешти. Головного удару зазнала обласна організація ОУН(б), хоча за ґратами опинилось чимало і мельниківців. Чільних діячів бандерівців Вінниччини гестапо розстріляло, деякі загинули за інших обставин, багатьох було відправлено до концтаборів.

Однак, повністю ліквідувати ОУН(б) та ОУН(м) в області і німцям, і румунам, не вдалось. Отримавши допомогу від керівних структур своїх організацій, вже на початку літа 1943 р. українські націоналісти з новою силою розгорнули антинімецьку та антирумунську діяльність на території краю.

■ Райони, в яких діяльність осередків ОУН відзначалась найбільшою активністю

■ Осідок обласних провідів ОУН(б), ОУН(м)

УПА – «Південь» в боротьбі із гітлерівцями.

Політика визиску, національних утисків, репресій, здійснювана правлячими колами Третього Рейху та його сателітів, викликала масове незадоволення населення України. Жителі Волині і Полісся, окрім того, страждали від дій радянських партизанів і загонів польської Армії Крайової. За таких обставин, стихійно почали виникати українські збройні формування, бійці яких захищаючи своїх рідних і близьких свої домівки і майно, вступали в бої із підрозділами супротивника. Одночасно, власні військові формування почали створювати оунівці. Після II-гої конференції, що відбулась в квітні 1942 р., за рішенням Центрального Проводу, приступили до організації самооборонних кушових відділів бандерівці. Інформація про це, міститься в німецьких архівних документах. Так, у донесенні з окупованих районів Сходу за №26, від 23 жовтня 1942 р. зазначається: «Рух Бандери все більше схиляється до методів рішучої боротьби. З'ясовано, що з травня місяця рух Бандери приступив до створення банд, зокрема на Західній Україні...Такий перебіг подій свідчить, що рух Бандери виступає проти Німеччини, і що він вирішив домогтися силою і всіма засобами включно із збройною боротьбою, незалежності України»(371).

Свої збройні підрозділи почали створювати також і мельниківці. Підставою для цього стали ухвали Почаївської конференції та з'їзду українських самостійників 14,15-го серпня 1942 р. у Києві, в яких наголошувалось «що настав час одверто нищити німецьку систему, протистояти німецькій силі»(372).

Після зустрічі 2-го січня 1942 р. у Варшаві із президентом УНР в екзилі А.Лівицьким, весною відновила свої дії розпущена 16-го листопада 1941 р. «Поліська Січ» Бульби-Боровця(373).

Отаман «Поліської Січі»
Т.Бульба-Боровець

Повідомляв про бойові операції булбівців у своєму донесенні Сталіну від 5-го грудня 1942 р. начальник Центрального штабу партизанського руху П.Пономаренко: «По сообщению Сабурова, в лесах Полесья, в районах Пинск, Шумск, Мизочь имеются Большие группы украинских националистов под руководством лица, законспирированного кличкой «Тарас Бульба». Мелкие группы партизан националистами разоружаются и избиваются.

Против немцев националисты устраивают отдельные засады»(РУСИДНИ: ф.69-оп.1-спр.19.арк.145)(374).

Особливу увагу розбудові збройних формувань приділяли бандерівці. За ініціативою Крайового Військового штабу Північно-Західних Українських Земель(був створений на основі військової референтури), зростала кількість і чисельність самооборонних кушових відділів. З початку серпня 1942 р. вони перейшли до ліквідації органів окупаційної влади, німецької поліції та тилових підрозділів Вермахту.

У вересні місяці Центрального Провід ОУН(б), заслухавши інформацію представників Крайового проводу на Північно-Західних українських землях, дійшов висновку про необхідність створення на допомогу самооборонним кушовим відділам постійних мобільних збройних загонів. Виконуючи його рішення, військовий референт Крайового проводу ПЗУЗ Сергій Качинський («Остап») в жовтні 1942 р. створив першу сотню ОУН(б), що почала діяти в Дивинському повіті на Берестейщині.

Організатор перших загонів
УПА Сергій Качинський
 («Остап»)

В листопаді, на Волині появилася друга сотня під командуванням Івана Перегійняка («Довбешки»), в околицях Колки-Степань, третя - під командуванням хорунжого Никона Семенюка («Яреми»). Згодом, було сформовано сотні: Петром Кухарчуком («Дорошом») в Пустомитських лісах, та Іваном Климишиним («Круком») на Крем'яччині(375).

В грудні 1942 р. Центральный Провід доручив Крайовому проводу ПЗУЗ реорганізувати всі сотні ОУН(б) в сотні під назвою «Українська Повстанська Армія». В середовищі українських істориків посьогодні не вщухають дискусії щодо часу появи УПА, її справжніх організаторів, та походження її назви. Частина дослідників, посилаючись на спогади Т.Бульби-Боровця стверджують, що УПА появилася в грудні 1941 р.(376), закладають докір Центральному Проводу ОУН(б) у привласненні назви УПА для своїх збройних формувань. Частина, навпаки схиляються до думки, що УПА була створена бандерівцями. Симпатичні мельниківці вважають, що УПА виникла саме завдяки військовим фахівцям полковника. З огляду на політичну заангажованість представників певних наукових кіл, ці дискусії мабуть триватимуть і надалі. Але залишається фактом попри заслуги Т.Бульби-Боровця та мельниківців перед українським визвольним рухом, УПА як серйозна військова формація, все таки постала насамперед зусиллями ОУН бандерівської течії. Усвідомлюючи необхідність об'єднання українських збройних підрозділів, бандерівці влітку 1943 р.

провели консолідаційну акцію, спрямовану на перетворення УПА на бозздатну, спроможну протистояти усім супротивникам, народну армію. Незважаючи на окремі негативні моменти, в ході здійснення цієї акції головної мети провідникам ОУН(б) вдалося досягти.

Повертаючись до початку 1943 р., треба згадати призначення Романа Шухевича, прихильника рішучих дій проти усіх антиукраїнських сил, віськовим референтом Центрального Проводу ОУН(б). Очоливши референтуру, він віддав наказ підрозділам УПА розпочати боротьбу із гітлерівцями. 7-го лютого 1943 р. вояки сотні І.Перегійняка («Довбешки») атакували німецький гарнізон у м.Володимирець. Згодом, напади підрозділів УПА на німців стали регулярними. 17-21-го лютого 1943 р. у Львові за ініціативою Р.Шухевича відбулась III-тя конференція ОУН(б), яка ухвалила рішення активізувати боротьбу проти німецьких окупантів, російських партизанів та польських збройних формувань. Головним командиром УПА було призначено провідника ОУН(б) на Північно-Західних Українських Землях Дмитра Клячківського («Клима Савура»), шефом штабу Василя Сидора («Вишитого»).

В травні 1943 р. в ОУН(б) відбулися важливі зміни. Головою Бюро Проводу замість М.Лебеда став Р.Шухевич. Він очолив також і Головний Військовий штаб, якому підлягали усі Крайові проводи. Крайовому проводові Північно-Західних Українських Земель підпорядковувалась протягом певного часу, Українська Повстанська Армія і Крайовий військовий штаб. Для підготовки командних кадрів, розгорнули діяльність школи старшин і підстаршин. На заклик Головного військового штабу до УПА приєднались близько 5-ти тисяч осіб, що служили в загонах допоміжної поліції, значна кількість добровольців.(377). Поступово, УПА перетворювалася на чисельну, добре озброєну та вишколену армію.

За рішенням Центрального Проводу ОУН(б) Крайовий провід Північно-Західних Українських Земель приступив до формування на Правобережжі групи «УПА-Південь». Її формування почалося в травні 1943 р., коли в Антонівський ліс Шумського району, Тернопільської області, прибув командир групи «Богун» Петро Олійник («Еней») разом зі своїм штабом та військовими референтами Вінницького і Кам'янець-Подільського обласних проводів(деякий час група носила назву «Еней», за псевдом П.Олійника)(378).

Одночасно, зусиллями одного із провідників Поділля Михальчука («Крилатого»), було створено загони Остапа Качана («Саблюка»), «Андрія» і Петра Базелицького («Буревія»)(379). Незабаром, штаб групи «Богун», за допомогою територіальних проводів ОУН укомплектував особовим складом три курені УПА, які розпочали боротьбу із невеликими німецькими гарнізонами. Організацією бойових операцій підрозділів займався шеф військового штабу групи «Голубенко», уродженець Вінниччини, колишній капітан Червоної армії(380).

Про поширення повстанського руху на землі Правобережної України згадував у своїй книзі «УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу», один із чільних діячів ОУН(б) М.Лебедь («Максим Рубан»): « В місяці травні (1943) повстанський рух перекидається на Правобережжя та своїми діями охоплює області: Житомирську, Вінницьку, Київську, Кам'янець-Подільську. Безлісні терени, коничність докладного вужчого добору членів повстанських відділів та малі запаси зброї не дозволили ще в тому часі розвинути широку акцію, що охоплювала б увесь терен. Повстанські відділи діють у напрямі ліквідації німецьких адміністративних чинників та поборюють німецькі й більшовицькі грабінницькі групи й опірні пункти. На поміч тим теренам Головна Команда УПА Волині посилає скріплені рейдуючі відділи»(381).

Один із таких відділів, під командуванням Омеляна Грабця («Батька»), зазнавши під час рейду чималих втрат у боях із гітлерівцями, в травні 1943 р. прибув на Вінниччину.

Омелян Грабець з дружиною
Галиною Грабець
(Гарнаветською)

Як усі відомі діячі ОУН, Омелян Грабець із юнацьких років прилучився до національно-визвольного руху. Навчаючись в Перемишльській гімназії вступив до Української Військової Організації, згодом Організації Українських Націоналістів. Під час студій в Празькому політехнічному інституті, за звинуваченням у причетності до замаху на Б.Перацького, був заарештований польськими властями і до 1937 р. відбував ув'язнення в Березі-Картузкій. В 1938-1939 рр. під керівництвом О.Грабця, було проведено низку демонстрацій українського населення, спрямованих проти

польського окупаційного режиму. В 1939 р. заарештований вдруге. Після падіння Польської держави повернувся на батьківщину(Холмщину), де працював в одному із українських допоміжних комітетів, одночасно виконуючи обов'язки керівника підпільного зв'язку Центрального Проводу ОУН з осередками організації на українських землях. З початком німецько-радянської війни, очолив частину Північної похідної групи, що мала працювати на Волині. В 1941 р. був призначений Центральним Проводом ОУН(б), шефом міліції у Рівному. Після ліквідації німцями української адміністрації та переходу у підпілля організував та проводив вишколи на Волині, на яких здійснювалась підготовка військових кадрів ОУН. Від січня до листопада 1942 р. О.Грабець

виконував обов'язки провідника ОУН(б) у Волинській області. Згодом, перейшов на роботу до Головного військового штабу(382).

Вирушаючи у рейд, О.Грабець отримав завдання завершити формування на Правобережжі групи УПА-«Південь». Прибувши на територію Вінниччини, він одразу ж почав налагоджувати контакти із місцевими бандерівцями. У с. Селище, поблизу Літина, йому вдалося вийти на зв'язок із активними членами ОУН(б) із Вінниці, Михайлом Климчуком («Хмарою») та Сергієм Соловейом («Залізником»). Невдовзі, за наказом О.Грабця, М.Климчук виїхав на Волинь, аби поінформувати Провід ОУН про ситуацію на території краю.(383).

В кінці травня 1943 р., за допомогою Липового Омеляна («Олексі»), у О.Грабця («Батька») відбулась зустріч із активною націоналісткою Літинщини Заїкою Марією («Веселкою»). Для нового провідника ОУН(б) на Вінниччині ця зустріч була важливою з огляду на те, що Заїка Марія підтримувала зв'язки із багатьма членами ОУН сусідніх районів та обласного центру. Під час зустрічі йшлося про створення сприятливих умов для організації збройних підрозділів ОУН(б). Літинщина, землі якої були вкриті лісами, мала стати базою формування групи УПА-«Південь» на Вінниччині. З цією метою, передбачався прихід на територію району загону УПА із Волині. Учасники зустрічі дійшли висновку про необхідність відновлення та зміцнення зв'язків між осередками округи, посилення пропагандистської діяльності, залучення до підпільної діяльності якомога більше людей. Незабаром після цієї зустрічі, завдяки Заїці Марії, до Літинської організації ОУН(б) вступили жителі с.Брусленів, Ковтун Тодось та Пшеничний Андрій. Вони розповсюджували по селах району отримані через «мертву пошту» (відому небагатьом схованку у задалегідь визначеному місці) літературу, газети та листівки. Частину пропагандистських матеріалів Заїка Марія через зв'язку Тетяну Прошок із с. Бойківка, переправляла оунівцям Калинівського району(384). До осередку ОУН(б) у Бойківці, крім згаданої Тетяни Прошок, входив секретар місцевої сільради Наумець, та вчитель із с.Янева, який також носив прізвище Наумець. Діяв осередок також у с.Голяки (нині с.Грушківці, Калинівського району). До його складу входили: «Ганна», «Катерина», її брат, що деякий час служив у Вінницькій поліції(пізніше розстріляний гітлерівцями, як націоналіст)(385).

Налагоджуючи зв'язки із оунівцями Літинщини, на початку червня 1943 р. в с. Новоселиця – Залужна (нині с. Залужне, Літинського району) Омелян Грабець потрапив у засідку. В ході перестрілки із німцями був поранений і деякий час перебував у с. Волячин (нині с. Городище, Літинського району) у помешканні активного члена ОУН(б) Миколи Шестопаля («Лиска»). Після одужання, перебуваючи у селі, Омелян Грабець працював із молоддю, місцевою інтелігенцією, налагодив добрі стосунки із старостою Дмитром Франчуком. До осередку ОУН(б) у Волячині після розмов із Грабцем, вступив Полянський Іван («Травук»). Виконуючи

завдання («Батька»), Кисіль Харко, Микола Шестопаль, згаданий Полянський Іван, розповсюджували оунівські листівки в Літині, Волячині, Новоселиці, Івчі та інших селах району.(386). Одночасно, Омелян Грабець займався формуванням на Літинщині загону УПА. Його основу становили люди, які прийшли з ним із Волині, але поступово до нього вливалась місцева молодь із Літина, Микулинець, Боркова, Новоселиці, Дашківцевь.(387). Влітку 1943 р. вояки сформованого підрозділу, часто зупинялися на постій у Волячині, згаданих Микулинцях та Боркові.

Зусиллями провідів ОУН(б) формувалися загони УПА в Хмільницькому, Калинівському, Муровано-Куриловецькому, Уланівському, Жмеринському районах(388). Особливу активність у створенні збройних підрозділів проявляли провідник Калинівського району «Грім» та провідник Хмільницького району Купрієвич(389).

Один із загонів УПА, сформованих на Вінниччині, вже в червні 1943 р. здійснив пропагандистський рейд на територію Західної України. Підтвердженням цього є доповідна записка партизанського розвідника Юшенка І.М. про діяльність українських націоналістів від 16-го червня 1943 р. надіслана до Українського штабу партизанського руху: «В юне месяце, числах 5-8, мне приходилось встречаться на территории Коростенского района с группой националистов Бендеры(так в документі.автор.)

Группа, по заявлению ее участников, двигалась из территории Западной Украины на Центральную Украину в район Кременчуга, состав этой группы 126 чел., на вооружении около 10 ручных пулеметов, 4 станковых пулемета, 4 автомата, в т.ч. ППШ в дубовой осаде у командира группы.

Группа называет себя партизанской, которая формировалась в р-не Винница и др. прилегающих областях. На вопрос, имеет ли связь с Москвой, командир сказал, что имеет только штаб движения сзади, а им просто указал место стоянки в Ушомирских селах, где имел я встречу. Группа называет себя галушковцами по фамилии командира группы, который называл себя лейтенантом, уроженцем Воронежской области. Сам «Галушко» рассказал, что он имел встречи в Западной Украине с бульбовцами, которых очень много в районе Костополя. После всех этих разговоров на второй день от этой группы перебежал в Сталинский отряд перебежчик по фамилии Даниленко, который в беседе со мной рассказал: «Я перебежал по заданию некоего Карася, который поставил мне задачу доложить действительность о группе Галушки. Группа состоит из 126 человек, вооружение 10 ручных пулеметов, 4 стан.пулемета, 4 автомата, остальные винтовки. В группе есть обоз, конница, маршрут движения: Западная Украина, Киев, Кременчуг с задачей поднять национальный дух и завербовать на свою сторону народ. На территории Западной Украины в Костополе имеется таких войск около 32 тыс., держат они оборону по р.Горынь.....Когда они получили задание двигаться по вышеупомянутому

маршруту, им было дано указание за границей Западной Украины разговаривать только по-русски, носить красные ленточки по левой стороне головного убора, называть себя группами местных партизанских отрядов (Федоровцев, 25 год и т.д.), не вступать в бой с партизанскими отрядами. На территории Западной Украины они тоже не вступали в бой с крупными отрядами, но мелкие группы они уничтожали и разоружали. Принципы организации ихних войск-полк, сотня, чета почетная, чета (для караула, засад), цель их существования – борьба за единую соборную Украину». (ЦДАГОУ: Ф.62-Оп.1.-Спр.253.-Арк.89)(390).

В кінці червня 1943 р., з метою створення загонів УПА у сусідніх із Вінниччиною землях, Омелян Грабець намагався налагодити зв'язок із Проскурівським обласним проводом ОУН(б).

Організаційна робота в умовах німецької окупації була справою досить ризикованою. Люди які займалися нею, мали відзначитись неабиякою витримкою, самодисципліною, знанням правил конспірації та специфіки регіону в якому працювали, постійною пильністю. Брак перерахованих рис, неминуче призводив до драматичних, а то й трагічних наслідків. Так, один із оунівців Летичівського району, що після відвідин Проскурівщини став помічником О.Грабця, «Шепель», не ознайомившись належним чином із методами діяльності окупантів на Літинщині (вони влаштували біля центральних доріг засади на молодь, яка не бажала виїжджати на роботи до Німеччини) повертаючись після зв'язку із Марією Заїкою до Вонячина, недалеко від Брусленова був затриманий і відправлений до Літинської в'язниці. (ЦДАВОВУ: Ф.3833-Оп.1-Спр.188-Арк.1.2)(391). Протягом кількох днів, сподіваючись отримати інформацію

Командир групи УПА-«Південь»
полковник Омелян Грабець
(«Батько»)

про співників, німці безуспішно возили «Шепеля» по навколишніх селах. Не досягнувши мети, згодом переправили його до Вінницького гестапо(392). У тюрмі, під час допитів, які супроводжувались тортурами, «Шепель» називав в основному прізвища людей, котрі працювали або на гітлерівців, або на радянських партизанів (старости рідного села Максимчука, директора школи комуніста Воркова та ін.)(393). Однак, не витримавши катувань, виказав і зв'язкового «Батька», Шестопаля («Лиска»), внаслідок чого молодий оунівець опинився в Літинській в'язниці(394).

Зазнавали втрат і перші загони УПА на Вінниччині. Влітку 1943 р., під час бою

із гітлерівцями, в охопленому полум'ям будинку, загинуло кільканадцять повстанців разом із провідником ОУН(б) Хмільницького району Купрієвичем(395).

Однак, незважаючи на невдачі, повстанський рух на території краю поступово набирив сили. В липні 1943 р. рішенням Головного військового штабу ОУН(б) Омелян Грабець був призначений командиром УПА-«Південь» і невдовзі приступив до формування штабу. В цей час він докладав зусиль для встановлення зв'язків з усіма командирами загонів, що розгорнули бойові дії проти окупантів на території Правобережжя, проводив зустрічі та інтенсивні переговори з обласними, окружними, районними провідниками ОУН(б). Із початком серпня 1943 р. місцем проведення нарад стало помешкання особистої зв'язкової Омеляна Грабця, Заїки Марії в с.Брусленів, Літинського району. В перших числах місяця було проведено зустріч із представниками Волині на чолі із «Сірком», в останніх – із районними провідниками ОУН Вінниччини.(396).

Велике значення для розгортання національно-визвольної боротьби на території області, як і на території України загалом, мали рішення III-го Надзвичайного Збору ОУН(б), що відбувся в серпні, 1943 р. Учасники форуму схвалили програму, реалізація якої передбачала не лише відродження Української суверенної держави, а й здійснення у цій державі загальнодемократичних перетворень в інтересах найширших верств українського народу. Не залишилися поза увагою делегатів Збору і права національних меншин, що проживали на українських землях. Автори листівки «За що бореться Українська Повстанська Армія», яка появилася одразу після зібрання, познайомили населення України із основними положеннями прийнятого документу. У листівці зазначалось: « Ми українські націоналісти, боремось за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах-це одинокий лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі.

Ми боремось проти імперіалістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно другі народи, тому ми проти ССРСР і проти німецької «Нової Європи».

Ми з усією рішучістю боремось проти всіх інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуністсько-більшовизму і проти німецького націонал-соціалізму.

Ми проти того, щоби один народ другі народи «визволяв», «брав під опіку», «давав охорону» і тому подібне, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок. Тому боротимемось проти російсько-більшовицьких і німецьких загарбників, поки не очистимо Україну від усіх «опікунів», «визволителів», поки не

здобудемо народної Української Самостійної Соборної Держави (УССД), в якій, накінець, селянин, робітник, інтелігент справді матиме вільно, заможно і культурно жити та розвиватись та буде мати владу в своїх руках.

Ми за повне визволення українського народу згідно московсько-більшовицького та німецького ярма, за побудову УССД без панів, поміщиків, капіталістів, без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів. В українській національній державі народна влада вважатиме народ за вихідну точку і за мету своєї діяльності. Не маючи в нутрі держави поневоленних країн і пригноблених народів та не переслідуючи імперіалістичних цілей у зовнішній політиці народна влада України не витратиме часу, енергії та коштів на творення апаратів насильства, поліції, тюрем, концлагерів тощо. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічну розбудову країни та культурне піднесення народу.

У рядах Української Повстанчої Армії (УПА) борються українські селяни, робітники та інтелігенція проти гнобителів, за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок і за новий соціальний лад в Україні.

- За знищення більшовицьких колгоспів і німецьких громгоспів. За землю для селян без викупу, за вільне господарство і вільне користування продуктами праці.

- За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна кооперативно-громадською.

- За участь робітника в керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип в керівництві.

- За восьмигодинний робочий день. Додаткова надурочна праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримує за неї підвищену плату.

- За справедливу винагороду праці, за участь робітника в прибутках підприємства. При восьмигодинному робочому дні робітник отримуватиме таку зарплату, якої потрібно для забезпечення матеріальних і духовних потреб цілої сім'ї. При річних підрахунках господарського стану підприємств, кожний робітник отримуватиме: в господарсько-кооперативних підприємствах дивіденд(належна йому доля річного прибутку), а національно-державних-премію.

- За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

- За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації робочої сили.

- За вільне ремесло, за добровільне організування ремісників в артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати свою працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

- За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну середню та дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

- За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських і державних правах та обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій. За першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких роботах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства, за звільнення жінки від примусу праці. Батько сім'ї отримуватиме, крім індивідуальної платні, додатково платню на отримування жінки й нелітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важкий, почесний і відповідальний обов'язок матері виховательки молодого покоління.

- За піднесення освіти й культури широкої народної маси шляхом розбудови шкіл, видавництва, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

- За розбудову вишого й фахового шкільництва, за невинний ріст висококваліфікованих кадрів для всіх ділянок життя.

- За вільний доступ молоді до всіх шкіл, за безкоштовне навчання. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, мешканням та навчальними предметами.

- За гармонійний розвиток молодого покоління- моральний, розумовий, фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людств.

- За пошану до праці інтелігенції. За створення таких матеріальних умов праці, щоб інтелігент, без турботи про завтрашній день та про долю сім'ї, міг спокійно віддаватися культурно-творчій праці, мав потрібні умови праці над собою постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

- За повне забезпечення всіх працюючих на старість та у випадку хвороби чи каліцтва.

- За широку розбудову охорони народного здоров'я, за розбудову лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку, за збільшення медично-лікарських кадрів. За право працюючих на безкоштовне користування всіма інституціями охорони здоров'я.

- За особливу опіку над дітьми і молоддю, за розбудову дитячих ясел, садків, притулків, лагерів відпочинку, санаторій та спортивних організацій. За охоплення всієї дітвори та молоді державними інституціями опіки та виховання.

- За свободу друку, слова, думки, віри і світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядових доктрин і догм.

- За вільне визнавання і виконування культів, не противних громадській моралі.

- За культурні взаємини з другими народами, за право візду за кордон для лікування, навчання чи пізнання побуту, життя та культурних надбань других народів.

- За повне право національних меншин плекати свою власну по формі і змісту національну культуру.

- За рівність усіх громадян України, без огляду на національність, в державних та громадських правах та обов'язках, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

- За вільну, українську по формі і змісту культуру, за героїчну духовність, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу і дисципліну.

Для здійснення своєї політично-державної програми український нарід творить і розбудовує свою власну політичну і військову силу.

Політичну силу організує, розбудовує і закріплює Організація Українських Націоналістів(ОУН). Військову силу українського народу становить в сучасний момент визвольно-революційна Українська Повстанча Армія(УПА). УПА здобуде не тільки перемогу в Українській Національній Революції, але, перетворившись в регулярну Українську Народну Армію, закріпить Українську Державу і стане на охороні її кордонів перед зовнішніми ворогами.

Керуючись ідеєю нового справедливого ладу в світі та бажаючи повної перемоги над імперіалістами, веде ОУН український нарід в спільному антиімперіалістичному фронті з другими народами поневоленими чи перебуваючи ми під загрозою німецького й російського імперіалізму. Ця спільна боротьба ведеться під гаслом самовизначення всіх народів.

Українська Самостійна Соборна Держава змагатиме до постійної дружби і співпраці з самостійними державами вільних народів, змагатиме до тривалого миру.

Переможемо тільки шляхом Української Національної Революції, тільки шляхом всенародного повстання і шляхом всенародної збройної боротьби. Тому ніхто не сміє стояти осторонь, приглядатись і чекати.

Усі на фронт боротьби за визволення. Чим швидше якнайширший круг народніх мас стоятиме в рядах УПА і ОУН, тим коротший час буде нашої неволі. Кожний громадянин України мусить взяти активну участь в політичній і збройній підготовці революції. Ніхто не сміє відмовитись, ніхто не сміє чекати, аж поки його попросять. Робіть самі як можете і як умієте. Поширюйте наші ідеї, лозунги, програму, літературу, допомагайте революціонерам і бійцям морально та матеріально, нещадно винищуйте імперіалістичних ви служників, бо лише знищивши зрадників свого народу, дійдемо до єдності, дружності, сили. Наполегливою працею всіх і кожного зокрема в підготовці Української Національної Революції прискоримо час всенародного повстання, час довгожданого звільнення і перемоги.

Наша сила в - нашій правді, в нашій прогресивній ідеї, в нашій справедливій програмі, а насамперед – внашому свободолюбивому великому народі. В нашій активності і організованості, в нашій єдності і однакості, в нашій дисципліні і рішучій дії – запорука перемоги. Провід Організації Українських Націоналістів(самостійників).»(397).

III-й Надзвичайний Збір ОУН(б) обрав Бюро Проводу у складі трьох осіб: Романа Шухевича (Голова), Зиновія Матли (за іншими джерелами Ростислава Волошина) та Дмитра Маївського. Романа Шухевича крім того, було призначено Головним командиром УПА. Незабаром, повстанські підрозділи на місцях отримали наказ активізувати бойові дії проти німецької окупаційної влади.

Головний командир Української Повстанської Армії Роман Шухевич («Тарас Чупринка») восени 1943 року.

В кінці вересня 1943 р. Омелян Грабець розпочав підготовку до нападу на в'язницю та поліційну дільницю Літина. Мета акції – визволення оунівців та захоплення зброї у якій повстанці мали велику потребу. Операція була добре спланованою і бездоганно виконаною. Вночі, 3-го жовтня, загін УПА переодягнутий в німецьку форму раптово атакував приміщення в яких знаходились місцева в'язниця та поліція. В ході короткого бою було знищено німецьку охорону, звільнено оунівців (Миколу Шестопала, «Шепеля») та інших в'язнів, захоплено 300 гвинтівок і велику кількість набоїв. Частина поліцаїв перейшла на бік повстанців.(398).

Після вдало здійсненої бойової операції, яка набула широкого розголосу на території області, загін УПА за рахунок добровольців чисельно виріс до сотні.

В жовтні 1943 р., з метою об'єднання всіх повстанських сил, що діяли на Правобережжі, підрозділ під командуванням О.Грабця вирушив в район Холодного Яру та Умані.

Перші загони УПА в лісах поблизу Чигирина (саме ця місцевість здавна носила назву Холодного Яру) ще весною 1943 р. зорганізував один із провідних діячів ОУН(б) Київщини, колишній офіцер Червоної армії Іван Білик («Кость», «Антон»). Дещо пізніше, зусиллями уманського окружного провідника Осипа Безпалька («Остапа») було створено кілька повстанських загонів на Уманщині. Восени 1943 р. вони злучилися в сотню УПА «Граніт». Згодом, на Уманщині постало ще декілька підрозділів (за деякими даними близько 3-х куренів), які вели боротьбу із гітлерівцями.(399).

Дійшовши до Гайсинських лісів, Омелян Грабець надіслав кур'єрів до повстанців Холодного Яру та Уманщини із наказом Головної Команди УПА про об'єднання із його сотнею. Під час просування на захід, 14-го жовтня 1943 р. біля с.Семидуби, Голованівського району, між холодноярцями та німецькими жандармами відбувся бій. Німцям вдалося взяти в полон 5-х повстанців. В Голованівську, один із полонених використав завчасно заховану гранату. В результаті - одного із жандармів було вбито, 11-х поранено, 3-м повстанцям пощастило втекти. Двох вояків УПА, пораниених осколками гранати, німці забрали на допит. Як згодом згадували місцеві поліцаї, незважаючи на тортури, молоді повстанці трималися з великою мужністю. В ході допиту повстанець Смішко кинув гітлерівцям у вічі: «Ми йшли визволяти Україну...народ помститься за нас. Ми згинемо, а Українська армія і Українська держава таки буде!»(400).

В другій половині жовтня 1943 р. на території Гайсинщини, сотня О. Грабця, холодноярські та уманські повстанські підрозділи, зрештою об'єдналися. Поява великих сил УПА викликала у місцевого гебітскомісара Шолдри справжню паніку. Готуючись до втечі, у відозві Гайсинського гебітскомісаріату, він запевнивши населення у добрих намірах німецької окупаційної влади, одночасно звинуватив його у невдячності та підтримці «бандитів». Перетнувши Гайсинщину, шойно сформована група УПА – «Південь», яку очолив Омелян Грабець, (шефом штабу став Іван Білик («Кость», «Антон») розділилася на два відділи. Один відділ під командуванням самого Грабця рушив на Літинщину, другий – у так звану «Трансїстрію»(південні райони Вінниччини). В околицях Жмеринки, яругах і балках Дністра, відбулося кілька сутичок із румунськими військами. Рішучі дії вояків УПА примусили окупантів припинити грабунки місцевого населення. Поповнивши запаси зброї, амуніції і набоїв(401), пройшовши землями Кам'янець-Подільської області, повстанці згодом повернули на північ, на з'єднання із першим відділом(402).

Вояки групи УПА – «Південь», переважно більшість якої становили жителі Правобережжя, відзначалися добрим військовим вишколом, і саме основне високим моральним і бойовим духом(про героїчну поведінку повстанців на території Хмельниччини, у м. Голованівськ, зазначалося вище). Ще один випадок, який свідчив про готовність молодих націоналістів

жертвувати власним життям у боротьбі із ворогом, стався ввечері 27-го жовтня 1943 р. біля м. Козятина. Двоє зв'язкових УПА – «Південь», «Мрія» і «Сокіл» в уніформах Вермахту, потягом прямували до Вінниці. Німецькі офіцери вирішили перевірити їхні документи. «Мрія» пострілом із револьвера вбив одного із них, але й сам отримав важке поранення. Йому на допомогу кинувся «Сокіл». Поранивши кількох гітлерівців, і побачивши, що його друг перебуває в безнадійному становищі, повстанець «Сокіл» вистрибнувши із вагона зумів відірватися від переслідувачів.(ЦДАГОУ: Ф-3833-Оп.1.-Спр.130-Арх.58)(403).

Г. Личенко («Степовий»). Босць загону УПА О.Грабця («Батька»). Кур'єр для спеціальних доручень.

В кінці жовтня 1943 р. під виглядом евакуйованих працівників німецьких військових шпиталів Дніпропетровська, до Вінниці прибула група повстанців із 35-ти осіб під командуванням одного із районних провідників Ільченка Григорія Софроневича («Степового»). У місті, дніпропетровці вийшли на зв'язок із Климчуком Михайлом («Хмарою»), який передав наказ «Батька» провести операцію під кодовою назвою «Зброя». За допомогою вінницьких підпільників, скориставшись безтурботністю німців, двадцяти повстанцям вдалося проникнути на військовий склад однієї із частин Вермахту. Видувивши кілька десятків автоматів, велику кількість набоїв, теплого одягу, харчів, група молодих вояків разом із

Климчуком вирушила до с. Микулинці поблизу Літина. Пішки, протягом ночі, подолавши відстань у тридцять з лишком кілометрів, повстанці успішно дістались розташування відділу УПА – «Південь». Прийнявши поповнення, Омелян Грабець розпочав підготовку до нової операції. Як і на початку жовтня, він вирішив здійснити напад на Літинську в'язницю за ґратами якої в очікуванні смерті перебувало кільканадцять оунівців. Для проведення операції, із п'ятисотенного відділу було відібрано 50 досвідчених вояків. Як і першого разу, учасники операції діяли під виглядом солдатів Вермахту. Скориставшись допомогою літинського поліцая Сергія Черняка, на початку листопада 1943 р. група під командуванням Грабця без жодного пострілу захопила в'язницю. Було

звільнено оунівців Сергія Самчука, Олексу Бевза, та інших. Замордованих, молодого члена ОУН Юрія Мазурчука та лікаря єврея Мойше Целіка, повстанці покинувши Літин поховали на узліссі біля Микулинець. На свободу вийшли всі, хто на момент нападу знаходився у в'язниці. Серед звільнених була медсестра, єврейка Сва Шамус. Вона з власної волі залишилась у відділі УПА, надавала медичну допомогу пораненим, пізніше з відділом Василя Процюка («Кропиви») відступила на Волинь. Начальника в'язниці Плісецького, його підлеглого, що піддавав тортурам в'язнів, гестапівця Ернеста, за наказом «Батька» було розстріляно.(404).

1-го листопада 1943 р. за наказом одного із командирів УПА – «Північ» Петра Олійника («Енея») на Вінниччину для надання допомоги місцевим повстанцям вирушили Кременецький курінь під командуванням Василя Процюка («Кропиви») та рейдуєча сотня Миколи Якимчука («Олега»)(405). Процюку пробитися на Вінниччину не вдалось. Під час рейду, в бою із гітлерівцями на Житомирщині, його було поранено, курінь зазнавши значних втрат мусив відступити на Рівненщину(406). Сотня Миколи Якимчука («Олега») без пригод дісталась Поділля і в першій половині листопада прибула на Літинщину. Зустріч Омеляна Грабця із командиром сотні відбулася в с. Брусленові, у помешканні члена ОУН(б), місцевої вчительки Ходзінської Марії. Через декілька днів на Літинщину прибула сотня Остапа Качана («Саблюка»). У згаданому Брусленові, цього разу в помешканні Заїки Марії, Омелян Грабець провів нараду із повстанськими командирами «Олегом» та «Саблюком» за участю Калинівського районного провідника і одночасно командира місцевих повстанців, «Грома». На зустрічі було ухвалено рішення про розподіл сотні «Олега» на окремі чоти, що мали оперувати проти німців на території району.(407).

В листопаді 1943 р., за наказом Дмитра Клячківського («Клима Савура») на Вінниччину вирушила ще одна сотня УПА, одним із командирів якої був уродженець Крем'янецьчини Ткачук Ілля Никифорович. Значну допомогу воякам сотні надавали на території Літинського району місцеві оунівці: зв'язкові «Гева» і «Чорнота» із с. Івча, «Юрась» і «Антон» із с. Новоселниця-Залужна (нині с.Залужне), «Зірка», «Тиміш», «Недобитий» із с. Балин. Протягом півтора місяця, постійно рейдуєчи, сотня зав'язувала бої із німцями на Літинщині, Хмельничині, в Калинівському та Летичівському районах.(408).

В цей же час, біля с. Брусленова, Літинського району, відбулась перша зустріч вояків УПА із радянськими партизанами з'єднання ім. Леніна. З огляду на те, що і перші і другі вели боротьбу із гітлерівцями, під час переговорів було досягнуто домовленості про нейтралітет, а в разі необхідності спільні дії проти окупантів.(409).

Серйозну увагу командування УПА – «Південь» приділяло підготовці командних кадрів. Згаданий вище, командир Кременецького куреня Василь

Процюк («Кропива»), після одужання організував при штабі групи вишкіл підстаршин.(410).

Активізація підрозділів УПА – «Південь» на Вінниччині, до краю загострила стосунки націоналістів із окупаційною владою. На боротьбу із повстанцями німцями було виділено значні сили. За допомогою своїх інформаторів їм часто вдавалося виходити на слід українських партизанів. Так, в другій половині листопада 1943 р., скориставшись послугами одного із донощиків, гітлерівці вчинили напад на помешкання Марії Заїки у с. Брусленові, Літинського району, у якому Омелян Грабець проводив чергову нараду із командирами УПА – «Південь». Із боєм, «Батькові», разом із іншими учасниками наради, вдалося вирватись із ворожого оточення. З групою повстанців він відійшов до с. Микулинці, Літинського району, решта повстанців відступили на територію Калинівського району. Зв'язкова О. Грабця, Заїка Марія, протягом кількох днів мусила переховуватись у націоналісток «Віри» і «Насті» із с. Хомутинці, згаданого району. Завдяки дівчатам чота повстанців, що після бою під Брусленовом рушила в напрямі Калинівки, зуміла відірватись від переслідування німців і без втрат відійти до лісу. Повернувшись до Брусленова, гітлерівці спалили помешкання Заїків. І Марія, і її рідні, залишились без даху над головою. Батьки Марії знайшли притулок у родичів, а вона вступила до загону Миколи Якимчука («Олега»).(411).

Протягом листопада, першої половини грудня 1943 р., перший відділ групи УПА- «Південь» чисельністю понад 500 бійців на чолі із О. Грабцем знаходився у с. Микулинці на Літинщині. Тут працював штаб, було облаштовано шпиталь, який обслуговували висококваліфіковані лікарі-єврей Давид Лівшиц та вірменин Арам Мінасян.

Підрозділи групи вдавались на території району до активних бойових дій. За півтора місяця було проведено декілька вдалих операцій. Поблизу Літина, після короткої сутички, повстанці захопили німецьку автоколонну, що рухалась із Молдавії до Вінниці. Це дало

В. Шевчук, В. Захаревич. Вояки загону УПА
О.Грабця («Батька»).

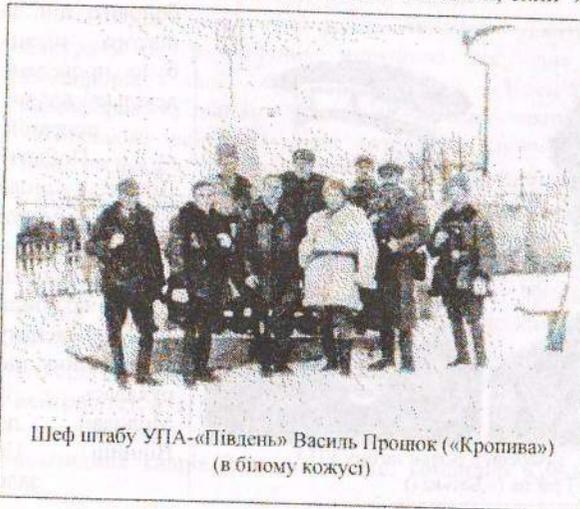
можливість місцевим воякам УПА поповнити запаси продуктів харчування, теплого одягу, ліків та набоїв.

В кінці листопада 1943 р., приблизно за три кілометри від Микулинець, вночі відбувся бій першого відділу УПА-«Південь» під командуванням О. Грабця із підрозділом карателів, що прибув із Вінниці для знешкодження повстанців. В результаті бою, підрозділ карателів був майже повністю знищений. Ворог втратив понад сотню своїх вояків, два бронетранспортери. Повстанці здобули три вантажівки, дві гармати, два міномети, триста одиниць різноманітної зброї та велику кількість набоїв. Після бою, у с. Дашківці, у братській могилі поховали двох вояків УПА, вінничанина «Антон» та Сергія Соловоя («Залізняка»).

Дещо пізніше, силами трьох чот, за наказом «Батька» було проведено успішну операцію по звільненню військовополонених, яких гітлерівці використовували для демонтажу об'єкту «Вервольф» із табору в с. Якушинці, поблизу Вінниці. Переважна більшість звільнених, згодом приєдналися до повстанців.(412).

5-го грудня 1943 р. із Крем'янецьчини на Вінниччину вирушив курінь Ярослава Білінського («Бистрого»). Пройшовши через села Кривочинці, Нова Гута, Козачки, біля с. Лисогірка, Жмеринського району, він 15-го грудня з'єднався з першим та другим відділами групи УПА- «Південь» під командуванням Омеляна Грабця.(413). Тим часом сотні «Богуна» та «Довбуша» залишилися на території Літинщини. Дещо пізніше, до основних сил прилучилася сотня Остапа Качана («Саблюка»).(414).

Перебуваючи на території області, підрозділи групи постійно зав'язували бої із гітлерівськими військами. Про ці бої гестапо повідомляло своєму керівництву в Берлін у донесенні за №934 від 5-го січня 1944 р. «...бої наших сил з бандами, сили яких дорівнюють взводу

Шеф штабу УПА-«Південь» Василь Прошок («Кропива») (в білому кожусі)

та батальйону, в районі на захід і північний захід від Вінниці. У населеному пункті розташованому за 25 кілометрів на південний захід від Вінниці, виявлено штаб націоналістичної української банди»(415). 24-го грудня 1944 р., в одному із таких боїв, загинув шеф штабу УПА-

«Південь» Іван Білик («Кость», «Антон»). Поховали бойові побратими одного із найактивніших організаторів повстанського руху на Правобережжі, біля с. Яцківці (нині Бруслинівка) на Літинщині(416). Обов'язки шефа штабу після загибелі «Антон», деякий час виконував Григорій Кузьма («Мороз»)(417). На початку березня 1944 р. штаб УПА-«Південь» очолив один із досвідчених повстанських командирів, Василь Прошок («Кропива»).(418).

В кінці грудня 1943 р., загострились стосунки між радянськими партизанами та вояками УПА, як на території всієї України, так і на території Вінниччини зокрема. Це було зумовлено прагненням сталінського керівництва силами радянських партизанів ослабити вплив українських націоналістів на населення окупованих областей, витіснити їх за межі українських етнічних земель, і в такий спосіб зупинити поширення ідеї відродження Української самостійної держави та в повному обсязі відновити імперський тоталітарний режим, що існував на території колишнього УРСР до початку німецько-радянської війни.

В архівах Російської Федерації та України, зберігається значна кількість документів, які свідчать про те, що саме такими були цілі найвищого керівництва радянського партизанського руху щодо ОУН та УПА.

Так, в оперативному плані проведення першочергових заходів спрямованих на зміцнення партизанського руху на Україні від 15-го січня 1942 р. за підписом начальника оперативного відділу Українського штабу партизанського руху(УШПР) полковника Соколова пунктом 8-м передбачалося: «проведение мероприятий по разложению полиции и «национальных» формирований противника на территории УССР»(РУСИДНИ: Ф.69-Оп.1-Спр.557-Арк.2,3)(419). Такі ж завдання отримали команди Рівненського та Волинського партизанських загонів від начальника Центрального штабу партизанського руху П. Пономаренка 10-го лютого 1943 р.: «Насаждают разведывательную, диверсионную и террористическую агентуру, проводят разложение полицейских и националистических формирований»(РУСИНДИ: Ф.69-Оп.1-Спр.562-Арк.24,25)(420). Крім того, радянські партизани отримали наказ про формування списків членів ОУН-УПА, які підлягали негайному знищенню.

Згадані, та подібні накази виконували і загоны радянських партизанів, що діяли на Вінниччині. Вони подавали розвідувальні дані про ОУН-УПА до Центрального та Українського штабів партизанського руху, намагалися перешкоджати діяльності націоналістичного підпілля та повстанців. Приміром, в одному із розвіддонесень надісланому 31 грудня 1943 р. до Українського штабу партизанського руху йшлося про командний склад українських повстанців області: « Установлены должности и фамилии командного состава националистических группировок.

1. Мороз(Григорій Кузьма. Автор.)(421) – начальник штаба полка, в прошлом начальник полиции в одном из районов Львовской области, после чего дезертировал и организовал группу в количестве 35-ти человек.

2. Довбуш(Василь Левочко.Автор.)(422) – командир сотни №1, ранее служил в частях «СС» немецкой армии после чего дезертировал, родом из Прикарпатской Украины, сын крупного кулака, отлично владеет немецким языком.

3. Богун - командир сотни №2 Болзерского(так в документі.В.Сергійчук) района Житомирской области, рождения 1922 г., образование 5 классов.

4. Боян – комвзвода №2, рождения 1918 г., образование 3 класса, сын кулака, Липовецкий район, Житомирской области(так у документі. В.Сергійчук)

5. Костенко – комвзвода №2, из крестьян, кулак, рождения 1923 г., из Львовской области.

6. Заика Иван – личный адъютант командира полка, рождения 1917 г., из села Брусленов, Литинского района, Винницкой области, сын кулака, ярый враг советских граждан, лично расстрелял гражданина села Брусленов Вовк Андрея.

Помначштаба п/соединения им. Ленина (Романько)

Комиссар главразведки п/соединения им. Ленина (Дмитриев)

30.12.1943 г.»(ЦДАГОУ: Ф.128-Оп.1-Спр.5-арк.22)(423).

На початку 1944 р. після того, як радянські партизани з'єднання ім. Леніна заборонили оунівцям у контрольованій ними місцевості займатися націоналістичною пропагандою, раніше укладену угоду про нейтралітет було скасовано, і сторони які дотримувались діаметрально протилежних поглядів на майбутнє України почали готуватись до боротьби. Підтвердженням цього є інформація, що міститься у розвідведенні вінницьких партизанів від 2-го січня 1944 р. до Українського штабу партизанського руху: « Командованню соєдинения националистов 31.12.1943 г. поступило ряд заявлений от националистов с протестом о том, почему командование националистов ведет переговоры с командованием партизанских отрядов и почему националистические листовки не распространяются в этих районах, требуя от командования объяснения. В результате чего 31.12.1943 г. был собран митинг националистов в с. Яцковцы(нині с. Бруслинівка. Автор) Литинского района, на митинге командир сотни №1 Довбуш заявил, «что я отныне встречаюсь на пути с красными партизанами, вступаю в бой и призываю вас поддержать меня». Установлено, что националисты не заинтересованы в совершении диверсий против немцев, а наоборот стараются сохранить все коммуникации и обеспечить немецкую армию бесперебойной доставкой боеприпасов и снаряжения на фронт. В бой с немцами

вступают в исключительных случаях только для пополнения боеприпасов и оружия. Состав соединения националистов – 510 человек. Вооружение: 40 пулеметов «Дегтярова» и «Кольт», в среднем на пулемет 120 патронов, на винтовку – до 30 патронов. Расположение на 2.1.1944 г. С. Брусленов, Литинского района.

Помначштаба по разведке п/соединения им. Ленина (Романько)

Комиссар главразведки п/соединения им. Ленина (Дмитриев)

г.»(ЦДАГОУ:Ф.128-Оп.1-Спр.5-Арк.24)(424).

Згадка у документі про бої УПА із німцями лише у виняткових випадках не відповідає дійсності, про що свідчать вище наведені факти. Просто різними були підходи у повстанців та радянських партизанів до організації боротьби із окупантами. Якщо командування УПА, з метою недопущення розправ над мирним населенням, вступало в бої із гітлерівцями поза межами населених пунктів, то радянські партизани виконуючи наказ начальника Українського штабу партизанського руху комісара держбезпеки Т. Строкача про те, що «...нужно сделать так, чтобы население почувствовало на своей шкуре...чтобы его охватило отчаяние»(425), робили навпаки. Вони встрявали в сутички із пошарпаними на фронті підрозділами Вермахту безпосередньо в подільських селах, аби під впливом очікуваних репресій, залучити до боротьби із ворогом якомога більше людей.

Так, 6-го січня 1944 р., напередодні Різдва, один із загонів Вінницького партизанського з'єднання, що рейдувало територією Хмільницького та Литинського районів області, в с. Пеньківка, Литинського району біля місцевої школи вступив у бій із підрозділом саперів німецької танкової дивізії відведеної із передової на відпочинок. В результаті короткої сутички було знищено 24-х із 25-ти гітлерівців. Довідавшись від вцілілого у бою вояка про загибель підрозділу, командування дивізії наступного дня, із сусіднього Мізякова рушило на Пеньківку цілий полк.(426). Почалися розстріли абсолютно непричетних до ліквідації німецьких саперів мирних жителів. Від рук карателів загинуло 64-ри особи(427). Село було вщент спаленим. Із 515 хат вціліло лише 8(428). Така ж доля спіткала і сусідні села- Супрунів і Майдан-Супрунівський(нині с. Підлісне). В Супрунові гітлерівці розстріляли 21 особу(429).. в Майдані-Супрунівському – 9(430). Охоплені страхом, мешканці сіл рятувалися від смерті в довколишніх лісах. Партизани Вінницького партизанського з'єднання спокійно спостерігали за тим, як карателі перетворюють людські помешкання на попелища. Вони нічого не зробили, щоб перешкодити окупантам чинити розправу над літніми чоловіками, жінками та дітьми. І лише Яцківці(нині Бруслинівка), завдяки рішучим діям вояків УПА – «Південь», постраждали менше аніж згадані села. Сотня Василя Левочка(«Довбуша»), підірвавши міст через р. Згар, зустріла

карателів вогнем, що дало можливість жителям Яковець сховатися у лісі(431).

9-го січня 1944 р. відділи УПА-«Південь» вступили в бій з німцями біля с. Лисогірка, Жмеринського району. Зазнавши значних втрат, окупанти відступили. Повстанці здобули: три автомашини, 7 кулеметів, 2 міномети, 10 гвинтівок, 500 гранат, 3 радіостанції, велику кількість набоїв та амуніції.(432).

Після успішного бою, 13-го січня деякі сотні групи УПА-«Південь» вирушили у рейди в Західну Україну. Сотня «Буруна» попрямувала в Галичину, інші – на Крем'янецьчину. Решта загонів, продовжували оперувати на території Кам'янець-Подільської та Вінницької областей(433).

На початку 1944 р., формування групи УПА-«Південь» було завершено. Її очолив полковник Омелян Грабець («Батько»), обов'язки шефа штабу виконував Василь Процюк («Кропива»). Група поділялась на воєнні округи: 1). ВО «Холодний Яр»; 2). ВО «Умань»; 3). ВО «Вінниця». До складу групи входили курені: Остапа Качана («Саблюка»), Василя Левочка («Довбуша»), Андрія Трачука («Бувалого»), Олександра Степчука («Сторчана»), Хоми Литвинюка («Мамая»), Петра Базелицького («Буревія»), Миколи Свистуна («Ясена»), Ярослава Білінського («Бистрого»), Семена Котика («Вира»)(434). Крім того, в разі необхідності, до групи УПА-«Південь» прилучалися рейдуючі відділи, що приходили із північно-західних та західних регіонів України(приміром, сотня Миколи Якимчука «Олега»).

Основною оперативно-тактичною одиницею групи був курінь(до 500 вояків), який складався з 3-4 сотень. Сотня(120-130 вояків) складалася з трьох стрілецьких, та однієї кулеметної чоти, чота(40-45 вояків) – із трьох роїв.

Всі вояки УПА, як свого часу вояки армії УНР, називалися козаками. Вони ділилися на три групи: козаки – стрільці, підстаршини і старшини. Було запроваджено військові звання. 1. Козаки: а) козак, б) вістун, 2. Підстаршинські: а) десятник, б) старший десятник, в) підхорунжий. 3. Молодша старшина: а) хорунжий, б) поручник, в) сотник. 4. Булавна старшина: а) осавул, б) майор, в) підполковник, г) полковник. 5. Генеральна старшина: а) генерал-хорунжий(435).

Вояки УПА –«Південь» (стрільці, підстаршини, старшини) час від часу проходили вишкіл на Північно-Західних українських землях. Набір стрільців до УПА-«Південь», як до повстанської армії загалом, здійснювався на добровільних засадах. Аби не накликати небезпеки на рідних і близьких, кожен вояк вступаючи до підрозділу, прибирав вигадане прізвище, так зване псевдо.

Вояки УПА-«Південь», використовували різноманітну зброю: німецького, радянського, польського, угорського, румунського, італійського, і навіть американського виробництва. Зброю діставали на військових

складах, купували або вимінювали(переважно у солдатів армій країн-сателітів Німеччини), часто-густо здобували у сутичках із ворогом.

З видів бойової діяльності найчастіше застосовували засідки, напади, диверсії та рейди.

Командири, за вміле керівництво підрозділами в ході проведення операцій, стрільці за мужність і героїзм виявлені у боях, нагороджувались орденами УПА – Золотим та Срібним хрестами за заслуги.

Бойові нагороди УПА

Деякі дослідники вважають, що на початку 1944 р., чисельність УПА-«Північ» та УПА-«Південь» становила 5-7 тисяч осіб, а із врахуванням місцевих військових структур(бойові, самоборонні кушові відділи) сягала 15-20 тисяч осіб.(436). Іван Голубенко стверджує, що до осені 1944 р. у складі двох з'єднань УПА-«Південь», перебувало до 6 тисяч озброєних вояків.(437).

Рейдуючи на Захід та північний захід України, основні сили групи УПА-«Південь» вступали в бої із загонами радянських партизанів. У донесенні про ситуацію на Сході, за №941 від 13-го січня 1944 р. гестапо повідомляло своєму керівництву у Берлін, що «на південь від Летичева(45 кілометрів на схід від Проскурова (нині Хмельницький)) повинні перебувати біля 2-х тисяч бандитів, які ймовірно, прийшли з району розташованого на захід від Вінниці... тривають бої між націоналістично-українськими і радянськими бандами»(438). У верхів'ях Південного Бугу, на прохання місцевих жителів, Омелян Грабець провів декілька боїв із диверсійною групою Медведєва. Зазнавши втрат, полковник НКВС разом із своїми партизанами мусив відійти на схід(439).

В лютому 1944 р. на території Літинського району під виглядом радянських партизанів, активно діяв загін УПА-«Південь» на чолі із «Миколою»(ймовірно Миколою Якимчуком «Олегом»). В с. Трибухи, загін розділився на декілька груп. 60 вояків під командуванням «Щорса» рушили в Хмельницький район, 60 вояків під командуванням «Довбуша»

залишилися в Чорному лісі на Літинщині. Групи очолювані «Володьком»(40 бійців) та «Гузарем»(40 бійців), протягом певного часу оперували в лісах Летичівського району.(440).

З наближенням до Вінниччини німецько-радянського фронту Головна Команда УПА прийняла рішення про передислокацію основних сил УПА-«Південь» на Крем'янецьчину. На території області залишились невеликі загони, що діяли в Хмельницькому, Літинському, Калинівському, Гайсинському, Вінницькому районах. З поверненням радянської влади, розпочався новий етап боротьби ОУН-УПА на землях Східного Поділля за Українську суверенну державу.

Отже, політика німецької окупаційної влади щодо українців, спричинила наростання руху опору, як на території всієї України, так і на території Вінниччини зокрема. Провідну роль в організації збройної боротьби відіграла ОУН(б). Важливе значення для її розгортання, мали рішення III-ї Конференції та III-го Великого Збору ОУН, особиста позиція Романа Шухевича («Тараса Чупринки»), який очолив Бюро Проводу в серпні 1943 р. Саме за його ініціативою, було проведено реорганізацію розрізнених самооборонних загонів у повноцінну армію.

Формування групи УПА-«Південь» розпочалося в травні 1943 р. Велику допомогу подолянам у створенні перших підрозділів, надав Крайовий провід Північно-Західних українських земель та командири групи УПА-«Північ». Незаперечними, у формуванні повстанських відділів на Вінниччині, були заслуги одного із чільних діячів ОУН(б) Омеляна Грабця («Батька»). Відзначаючись неабиякими організаторськими здібностями, в умовах підпілля, постійних репресій гітлерівців, йому вдалося згуртувати довкола обласного проводу патріотично налаштованих людей, палких прихильників самостійності України, спрямувати їхню енергію на творення боєздатних військових одиниць. Вже влітку – восени 1943 р., під керівництвом О.Грабця перші боївки, а згодом загони УПА на Вінниччині на території Літинського, Хмельницького, Калинівського районів, розпочали бойові дії проти німецької окупаційної влади.

Героїзм і мужність повстанців виявлені в ході боротьби із ворогом сприяли зростанню авторитету УПА, залученню до її лав місцевої молоді. Велике значення мала пропагандистська діяльність ОУН(б), зокрема поширення її активними членами листівки «За що бореться Українська Повстанська Армія». Тисячі подолян переконались у тому, що лише створена зусиллями українських націоналістів збройна формація виражає і захищає інтереси широких верств українського народу. Це забезпечувало УПА суттєву підтримку з боку населення Вінниччини. Об'єднання в жовтні 1943 р. повстанських загонів краю із повстанськими загонами Холодного Яру, Дніпропетровщини та Уманщини, дало можливість перейти до організації та проведення серйозних воєнних операцій проти гітлерівців. На початку 1944 р. формування групи УПА-«Південь» під командуванням Омеляна Грабця («Батька»), було завершено. Вона

перетворилась на значну мілітарну силу, спроможну виконувати складні бойові завдання.

Водночас, на початку 1944 р. для УПА-«Південь» виник ще один фронт боротьби. Воякам групи довелося мати справу із загонами та з'єднаннями радянських партизанів, які виконуючи наказ підпорядкованого ЦК ВКП(б) Українського штабу партизанського руху, намагалися витіснити їх із території Вінниччини.

Незважаючи на передислокацію основних сил УПА-«Південь» із наближенням німецько-радянського фронту на Північно-Західні землі України, загони повстанців що залишились на території області, продовжували боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу.

Проти імперського тоталітарного режиму

В кінці грудня 1943 р., внаслідок успішно проведеної Житомирсько-Бердичівської наступальної операції, радянські війська вступили на територію Вінниччини. Вони зайняли Козятин, Погребище, Оратів, згодом Липовець, Уланів, Хмельник, Дашів, Іллінці, та сотні сіл північно-східних районів області.

15-го березня 1944 р. війська 2-го Українського фронту оволоділи залізничним вузлом Вапнярка, перетнувши таким чином зв'язок на лінії Жмеринка – Одеса. Водночас, війська 1-го Українського фронту успішно просуваються на Проскурівському напрямі, створюючи загрозу оточення угрупованню німецьких військ в районі Вінниця-Жмеринка-Могилів-Подільський. В ході запеклих боїв, 18-19-го березня радянські війська зайняли Жмеринку та Могилів-Подільський, 20-го березня після штурму, 38-ма армія під командуванням генерал-полковника К.Москаленка, вступила у Вінницю. В кінці березня 1944 р. з'єднання Вермахту були витіснені за межі області. На її території відновлювався режим, що існував до початку німецько-радянської війни.

Із поверненням на землі Вінниччини, відповідні органи Червоної армії, НКВС та НКДБ, одразу ж розпочали полювання на учасників національно-визвольного руху. Так, 22-го січня 1944 р., відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії було затримано групу оунівців с. Зозівка, Липовецького району: Малика Петра Васильовича, Щура Василя Онисимовича, Крикуна Миколу Івановича, Мельничука Петра Івановича, Гаврилюка Василя Демснійовича, Поліщука Г.Д., Асаулюка Івана Євменовича. 30-го січня 1944 р. «Смерш» згаданій дивізії прийняв постанову про початок провадження по справі, арешт, та притягнення до кримінальної відповідальності місцевих націоналістів по ст. 58-II Кримінального кодексу РСФСР. Їх звинувачували у розповсюдженні листівок, в яких містились заклики до виходу УРСР із складу СРСР, підготовці до збройної боротьби із Червоною армією і радянською владою

з метою створення Української Самостійної Соборної Держави.(441). Після проведення допитів, буквально через кілька тижнів, 15-го лютого 1944 р. за обвинуваченнями по ст.58-II, 58-102.5 і 58-11 Кримінального кодексу РСФСР, військовий трибунал 389-тої стрілецької дивізії засудив членів націоналістичного підпілля с. Зозівка до 10-ти років таборів, із позбавленням прав на 5 років. Відбували засуджені термін ув'язнення у віддалених регіонах СРСР.(442).

1-го квітня 1944 р. за рішенням слідчого Гайсинської слідчої групи УНКДБ капітана Ємельянова було заарештовано активну, під час німецької окупації, націоналістку місцевої організації ОУН(б) Люту Ольгу Федорівну. Суд виніс заарештованій смертний вирок. В січні 1945 р. своєю ухвалою, військова колегія Верховного Суду СРСР замінила розстріл на 10 років позбавлення волі.(443).

27-го квітня 1944 р. в с. Мар'янівка, Гайсинського району органами НКВС був заарештований активний член ОУН(б) Дундук Григорій Семенович. Протягом певного часу він перебував за ґратами Брацлавської в'язниці. Енкаведисти пред'явили йому звинувачення за ст. 54-1 «а», 54-11. Як свідчать протоколи допиту, Дундук Г.С. винним себе не визнав(444). Подібним чином діяли каральні органи і на території решти районів Вінниччини.

Репресії проти оунівців та захоплених в полон повстанців відбувалися по всіх, зайнятих радянськими військами областях. Одночасно, влада вдавалась до інших, гнучкіших методів ослаблення національно-визвольного руху на українських землях. Політбюро ЦК КП(б)У, 14-го лютого 1944 р. прийняло постанову «Про звернення « до учасників так званих «УПА» та «УНРА». Було затверджено текст звернення Президії Верховної Ради УРСР та Ради Народних Комісарів УРСР. У ньому містились обіцянки про амністію для усіх, хто припинить боротьбу проти існуючого режиму, та повернеться до мирного життя. Відповідальні особи отримали доручення в 5-денний строк віддрукувати його спеціальною літатівкою тиражом у 300 тисяч примірників для розповсюдження літаками над територією Волинської, Тернопільської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької, та Вінницької і Кам'янець-Подільської областей.(445).

З огляду на те, що повстанці не збиралися скласти зброї, НКДБ УРСР з метою створення якнайсприятливіших умов для боротьби із ними підготувало спеціальний документ під назвою «Ориентировка о возникновении и деятельности «Украинской Повстанческой армии(УПА)», в якому йшлося про організацію, структуру, тактику дій УПА, та найефективніші методи її ліквідації. Документ за підписом начальника 4-го управління НКДБ підполковника Сідорова, затверджений 23-го березня 1944 р. наркомом Державної безпеки УРСР Савченком, було розіслано усім обласним управлінням та командирам частин НКДБ, що дислокувалися в Україні. Серед областей, в яких діяли загони УПА, автори документу

згадують і Вінницьку область. Більше того, у ньому зазначається, що повстанці «особенно активны на Волини и Подолии»(446).

Як зазначалося вище, за наказом командування УПА, основні сили групи УПА-«Південь»(близько 5-ти тисяч вояків) відійшли із Вінниччини на Крем'янецьчину, в Гурбенські ліси. Решта, розділившись на чоти та рої, перетнули лінію фронту і опинилися в тилу Червоної армії. Маючи намір знищити повстанців, що передислокувались у Гурбенські ліси, частини НКВС поступово звужували кільце оточення. 23-го квітня 30 тисяч енкаведистів та червоноармійців, при підтримці танків, літаків та артилерії, зайняли позиції по лінії: Обгів-Остріг-Шумськ-Крем'янець. Відбулись запеклі бої біля сіл: Антонівка, Забара, Андрушівка, Обгів. Під натиском переважаючих сил ворога відділи УПА-«Південь» відійшли в ліс, зайнявши оборонні позиції по лінії: Майданські гори-Гурби-Мости-Святе-Мошаниця-Обгів. У лісі крім повстанців, зосередилася значна кількість цивільного населення, яке ховалося від репресій з боку радянської влади.

24-го квітня, о 7-й годині ранку, енкаведисти та підрозділи РСЧА перейшли у вирішальний наступ. Головного удару вони завдали на північно-східній ділянці оборони(с.Мости-Будки-Хнівка-Гурби), яку прикривав курінь під командуванням Олександра Степчука(«Сторчана»). Після сильного артилерійського обстрілу позицій повстанців, енкаведисти та червоноармійці рушили в атаку. Вояки УПА зустріли ворога щільним вогнем. Зазнавши значних втрат, радянські підрозділи мусили відступити. Після короткої перерви, використовуючи танки, вони знову перейшли в наступ. Їм вдалося прорвати оборону на позиціях сотні «Яструба», внаслідок чого курінь Олександра Степчука(«Сторчана») потрапив в оточення. Загинув курінний, та понад 60 повстанців. Тим часом, було створено другу лінію оборони. Бій тривав до вечера. Зрештою, енкаведистам та червоноармійцям вдалося заволодіти Гурбенською горою. Під прикриттям ночі, повстанці зуміли прорватись через ворожі позиції біля с. Буща і трьома колонами вийти із оточення. Курені Івана Золотнюка («Довбенка») та Андрія Трачука («Бувалого») відійшли в Суразькі ліси, курінь Івана Сала («Мамая») відступив на північ, відділи Миколи Свистуна («Ясена») та Семена Котика(«Докса», «Вира») відійшли в напрямі Клевані.

Різні джерела вказують на різні втрати під час Гурбенського бою. Л. Шанковський в «Історії українського війська» зазначає, що повстанці втратили 80 чоловік, енкаведисти та червоноармійці до 120(447). За радянськими даними, загинуло 2018 повстанців, та 1570 потрапили в полон. Енкаведистам та червоноармійцям дісталися: 1 літак(У-2), 7 гармат, 15 мінометів, 42 ручних кулеметів, 31 автомат, 298 гвинтівок, 120 возів, 129 коней тощо. Кількість загиблих із радянського боку, згаданий документ не наводить.(Государственный архив Российской Федерации: Ф-9401- Д65- Л.8)(448). Однак, повністю знищити групу УПА-«Південь»

супротивник не зумів. Повстанці, яким вдалося вирватися із оточення продовжували боротьбу.

Бої розгорталися у цей час і на території Вінниччини. Діючи невеликими підрозділами(чотами, роями, рідше сотнями), вояки УПА-«Південь») завдавали частинам НКВС відчутних втрат, нищили лінії зв'язку, мости і переправи, здійснювали теракти щодо окремих партійних і радянських працівників.

Так, 2-го квітня 1944 р., загін УПА в кількості 15-ти вояків, ввійшов у Новоселицю-Залужну(нині с.Залужне, Літинського району). Вилучивши в місцевій сільраді гроші і документи, забравши із собою місцевих голову колгоспу, голову та секретаря сільради, повстанці відійшли у ліс

7-го квітня 1944 р. загін УПА біля села Курилівка, Хмельницького району, вступив у бій з опергрупою НКВС. Після бою повстанці відступили на територію Летичівського району(449).

На початку квітня 1944 р. на Вінниччину прибула сотня Миколи Якимчука («Олега»)(штаб підрозділу очолював Залевський Петро Кузьмич. До штабу входили такі досвідчені командири УПА, як Остап Качан («Саблюк») та Никон Семенюк («Ярема»)) 16-го квітня сотня зупинилася в Трибухівських лісах на Літинщині. За наказом командира сотню було поділено на дві групи (1-шу у кількості 50-ти повстанців під командуванням Василя Левочка («Довбуша»), 2-гу у кількості 50-ти повстанців під командуванням «Щорса»). Згодом, обидві групи перейшли в Брусленівський ліс. У с.Балин, люди М. Якимчука («Олега») вийшли на зв'язок ще з одним командиром, Мандрикою Володимиром («Здобутним»). В Брусленівському лісі до загону «Олега» прибуло поповнення у кількості 30 чоловік під командуванням «Вознесенка» із с. Микулинці. Із 20-ма повстанцями «Вознесенко» рушив у напрямі Боркова, з такою ж кількістю вояків Мандрика Володимир («Здобутний»)попрямував у Стрижавські ліси.(450).

В другій половині квітня, за жорстоке ставлення до місцевого населення, вояками М. Якимчука («Олега») було страчено голів сільрад Новоселиці-Залужної(нині с. Залужне), та Новоселиці, а також секретаря сільради Гути Літинської(нині с. Малинівка)(451).

24-го квітня 1944 р. в Чорному лісі, недалеко від с. Уладівка, Хмельницького району(нині Літинського району) перебували загопи Василя Левочка («Довбуша») та «Гузара», чисельністю до 300 вояків.(452).

Після бою під Гурбами, в кінці квітня 1944 р. із рештками групи УПА-«Південь» на Вінниччину повернувся Омелян Грабець («Батько»). Рейдуючи областю, він із своїми загонами зав'язував бої із підрозділами НКВС(453).

1-го травня 1944 р. повстанці вчинили напад на сільраду с.Борків, Літинського району. Знищивши документи і забравши із собою 12 осіб, група відійшла у ліс(454).

10-го травня 1944 р. група повстанців у кількості 30-ти осіб здійснила напад на квартиру голови колгоспу с. Янишівка, Дашівського району. Відбулась сутичка із бійцями винищувального батальйону («стрибками»). В ході перестрілки, місцеві «Стрибки» зазнали втрат(455).

20-го травня 1944 р. відбулися бої між вояками УПА та бійцями винищувальних батальйонів біля с. Городище та Кам'яногірка згаданого району(456).

22-го травня 1944 р. через с. Вінниківці, Літинського району, пройшов загін Омеляна Грабця («Батька») чисельністю у 130 вояків. Добре озброєний відділ УПА розділившись на групи по 30-40 чоловік, уникаючи сутичок, рухався в напрямі Чорного лісу Калинівського району. Поява «Батька», викликала серйозне занепокоєння в місцевих партійців та енкаведистів. Терміново було сформовано чотири опергрупи чисельністю до 100 бійців кожна. Крім того, за розпорядженням Вінницького обкому партії, до них прилучився озброєний партактив Літинського та Калинівського райкомів. На шляху ймовірного просування загону «Батька» було влаштовано декілька засідок, здійснювалось прочісування навколишніх лісів. Однак, знешкодити відділ «Батька» партійцям та енкаведистам не вдалось(457).

24-го травня 1944 р. загін УПА чисельністю близько 200 вояків, відвідав с. Вонячин (нині с. Городище, Літинського району). Поповнивши запаси продуктів харчування, повстанці відійшли у ліс.(458).

В травні 1944 р. загін УПА Миколи Якимчука («Олега»), здійснив напади на сільські ради сіл: Трибухи, Миколаївки, Трепівського Майдану. Роззброївши місцевих «стрибків», знищивши документи та отримавши у населення харчі, загін покинув згадані села.(459).

25-го травня 1944 р. в с. Медведівка, Хмельницького(нині Літинського району) відбувся бій між загоном «Олега» і місцевими «стрибками». Пораненого стрільця «Остапа» було залишено на лікування в місцевого голови колгоспу («Олег» виділив 250 рублів на медикаменти)(460).

В цей же час із Тернопільщини на Вінниччину прибув загін УПА, під командуванням «Шуляка», чисельністю близько 100 вояків. У загопі перебував відряджений для зустрічі із Омеляном Грабцем («Батьком») представник Центрального Проводу. Він мав обговорити із командиром УПА-«Південь» питання про активізацію діяльності повстанців на Гайсинщині. Зупинившись в Брусленівському лісі на Літинщині, «Шуляк» розділив сотню на три групи. Група із 23 бійців на чолі з «Нечаем» рушила в Калинівський ліс, група із 22-х бійців на чолі із «Матросом» відправилась в Хмельницький район. Основна група із 50-ти вояків залишилась при штабі сотні.

Допомогу воякам УПА, які рейдували Літинщиною, надавали оунівці із сіл: Осолінка, Яцківці(нині Бруслінівка), Трибухи, Брусленів, Вонячин(нині Городище), Трибухівські Хутори(нині Красносілка), Борків,(псевда оунівців: «Кучерявий», «Тиміш», «Чумак», «Павлюк»). У

Трибухівських Хуторах вояки УПА часто зупинялись на відпочинок. Зусиллями лісника Кашука Юва, який давно підтримував зв'язки із місцевими націоналістами, у Балині для повстанців було облаштовано невеличкий шпиталь(461).

5,6-го червня 1944 р. біля с. Сандраки, Хмельницького району, відбувся бій між повстанською сотнею та 189-м батальйоном НКВС. Він тривав понад дві години. В ході бою 75-х енкаведистів було вбито, 50-х поранено. Окрім того, загинув працівник райвідділу НКВС Павлов.(462).

6-го червня 1944 р. один із загонів вступив в с. Гушинці, Калинівського району. Повстанці роззброїли і забрали із собою в Чорний ліс бійців місцевого винищувального батальйону, де на постої перебував курінь УПА.(463).

8,9-го червня 1944 р. біля с. Трибухи, Літинського району, загін повстанців під командуванням «Шуляка», зав'язав бій із опергрупою НКВС. Втрати були значними з обох боків. Загинув у бою, заступник командира загону «Шуляка» Іван Заїка («Чорноморець», «Ігор») брат зв'язкової Омеляна Грабця («Батька») Марії Заїки, родом із Брусленова.(464)

8-го червня 1944 р. один із загонів УПА, чисельністю в 35 бійців, зупинявся на відпочинок у с. Майдан-Супрунівський(нині с.Підлісне, Літинського району).(465). В червні 1944 р. в Супрунівському лісі на Літинщині оперували загоони Миколи Якимчука («Олега»), «Шуляка», Остапа Качана («Саблюка»), Юрія Чуйковського («Ори»), «Лихого».(466). Незважаючи на вкрай складні обставини, вони постійно зав'язували бої із енкаведистами. В одному із таких боїв біля Супрунова було поранено сотенного «Шуляка», проте він і надалі продовжував командувати своїм загonom.(467).

В Калинівському лісі діяли повстанські підрозділи «Нечая»(23 бійці) та «Дуная»(7 бійців), у Вінницькому лісі підрозділ «Володька»(8 бійців), на Гайсинщині загін «Гармаша». В червні-місяці Головна Команда УПА мала намір відрядити на допомогу повстанцям Вінниччини 7-8 сотень, однак в умовах посилення активності підрозділів НКВС, зробити цього не вдалось(468).

Серйозною проблемою для повстанців, було забезпечення діючих загонів зброєю, набоями, ліками, продуктами харчування. Але незважаючи на труднощі, вони продовжували боротьбу.

За наказом Омеляна Грабця («Батька»), командири УПА що оперували в Літинському, Хмельницькому, Калинівському, та Вінницькому районах, намагались налагодити зв'язок для організації спільних дій із повстанцями Київщини та Житомирщини. З цією метою, 10-го, 20-го, 30-го числа кожного місяця, біля дороги із с. Яцківці до с. Майдан-Бобрик, Літинського району, зв'язкові мали зустрічатися з людьми провідника ОУН(б), командира підрозділів УПА на Північно-Східних землях Федора

Воробця («Верещаки»)(469). Однак, з тих чи інших причин, налагодити зв'язок із повстанцями Київщини та Житомирщини не вдалось.

10-го червня 1944 р. енкаведисти вийшли на слід командира групи УПА-«Південь» Омеляна Грабця («Батька»). Опергрупою НКВС було затримано трьох повстанців, які в ході допиту повідомили, що «Батько» із загonom із 20-ти бійців перебуває біля с. Микулинці на острові посеред річки Згар. Отримавши важливу інформацію, командування 193-го батальйону НКВС без зволікань вислало до вказаного місця підрозділ старшого лейтенанта Семенця. Водночас, із Літина, під командуванням майора Кальника, в напрямі Микулинець рушив підрозділ 209-го батальйону НКВС. До них приєдналася опергрупа Вінницького УНКВС під командуванням оперуповноваженого Шевченка. Убрід переправившись через річку, енкаведисти напали на загін «Батька». Як свідчили згодом учасники бою, яким вдалося врятуватися від загибелі, вогнем кулемета, прикриваючи відхід своїх бійців до лісу, Омелян Грабець впав, скошений автоматною чергою одного із енкаведистів. Крім командира групи УПА-«Південь», із понад 30-ти повстанців загинули 13, двос потрапили в полон(470). Серед загиблих: Кордонець Василь Назарович - родом із с. Микулинці, Літинського району; його односельці Боднар, Сватко, «Вовк», «Анатолій», «Аркадій», Терський («Жирафа») родом із Любачівщини, та інші.

Вдалося вирватися із оточення енкаведистів: Тарасюку Івану Федоровичу родом із Літина(пізніше працював вчителем однієї із середніх шкіл на Київщині), Цибульській Надії(згодом працювала вчителькою Дашківської середньої школи на Літинщині), Балаб Надії Григорівні, родом із с. Борків, Літинського району(померла від отриманих під час бою ран). Невідомою залишилась доля учасників бою Чорного Андрія, Рябчука Григорія, родом із с. Новоселиці, Літинського району, Боднарчука Олександра Юстиновича, родом із с. Микулинці, Літинського району, Тарасюка Миколи Прохоровича. Ільчук Тарас Самійлович, Слободянюк Костянтин Артемович, Лазаренко Іван Тарасович Мельник Данило Петрович, Кулик Іван Григорович, Муляр Василь Кузьмович родом із с. Микулинці, Літинського району, Приймак Іван, Захаревич Василь Іванович родом із с. Сосонка, Вінницького району,, які також брали участь у бою, незабаром були вистежені і заарештовані органами НКВС. Особливу запопадливість у виявленні згаданих бійців загону «Батька», проявляв Павло Зайцев із Літина. Усі заарештовані були засуджені до 10 та 25 років таборів.(471).

Загибель Омеляна Грабця («Батька») стала відчутною втратою не лише для повстанського руху Вінниччини, а й усієї Правобережної України. Невдовзі, новим командиром повстанців групи «Південь», Головна Команда УПА призначила Семена Котика («Докса», «Вира»), його заступником Михайла Кондраса («Міша»). До складу групи входили підрозділи: «Гамалій», Ананія Присяжнюка («Герасима»), Миколи

Якимчука («Олега»), «Голуба», «Гордієнка», Хоми Литвинюка («Лугового»), «Нечая», Остапа Качана («Саблюка»), «Шуляка», Олександра Кравчука («Крука»), «Сокола», Юрія Чуйковського («Юри»), «Матроса» та інші (472).

Після ліквідації «Батька», маючи перевагу в силах, репресивно-каральні органи активізували свою діяльність з метою повного придушення повстанського руху на Вінниччині. Розвідслужби УНКВС та спецпідрозділів НКВС створили розгалужену мережу інформаторів по всій області. З'ясовуючи місцезнаходження загонів УПА, енкаведисти намагались діяти на випередження. Так, 12-го червня 1944 р. розвідкою 189-го батальйону, у лісі між селами Олександрівка і Майдан-Курилівський (нині с. Кам'янка) Літинського району, було виявлено загін із 50-ти повстанців, наступного дня підрозділ УПА чисельністю в 70 бійців, було виявлено в лісах Дашівського району. 16-го червня 1944 р. розвідники НКВС встановили, що із Хмільницького до Літинського району прибув загін Олександра Кравчука («Крука») у кількості 300 вояків. В цей же день, підрозділ УПА із Янушпільського району на Житомирщині, проник на територію Уланівського (нині Хмільницького) району. Довідавшись від затриманого зв'язкового, посланого Остапом Качаном («Саблюком») до с. Бруслів, Літинського району, про прибуття загону із Полісся, один із підрозділів 189-го батальйону НКВС, здійснив прочісування навколишніх лісів. В Трибухівських Хуторах (нині с. Красносілка), в помешканні одного із місцевих жителів, енкаведисти натрапили на поранених повстанців. В ході перестрілки, двох повстанців було вбито, одному вдалося врятуватися втечею. Підтримка повстанців місцевим населенням (симпатиками вояків УПА часто повідомляли їх про наближення спецпідрозділів НКВС), мобільність їхніх загонів, протягом певного часу давали можливість уникати боїв із переважаючими силами супротивника, та продовжувати боротьбу.

В кінці червня на початку липня 1944 р., на території Літинського, Хмільницького, Калинівського, Дашівського, Вороновицького районів, діяли загоны УПА Миколи Якимчука («Олега»), «Шуляка», Остапа Качана («Саблюка»), «Богуна», «Нечая», «Матроса», Лисенка, Тарнавського, Нечипорука, Василя Левочка «Довбуша» та інші. (473).

Намагаючись надати національно-визвольній боротьбі на українських землях більшого розмаху, командування УПА ініціювало скликання форуму для формування всеукраїнського представницького органу, що об'єднував би політичні сили головною метою яких було створення Української самостійної держави. 11-15-го липня 1944 р. до гори Виділок у Карпатах, недалеко від с. Сприня на Самбірщині, на територію контрольовану повстанцями, з'їхались делегати від усіх регіонів України, які проголосили себе тимчасовим Українським парламентом і прийняли назву Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Головою Президії УГВР було обрано Кирила Осьмака, членами Президії – Василя Мудрого,

Івана Гриньоха, Івана Вовчука. Головою Генерального Секретаріату (виконавчого органу УГВР) та одночасно генеральним секретарем військових справ було обрано Романа Шухевича, генеральним суддею – Ярослава Біленького, секретарем закордонних справ – Миколу Лебеда, внутрішніх справ – Ростислава Волошина.

Голова президії УГВР
Кирило Осьмак

Брав участь у роботі I-го Великого Збору УГВР талановитий письменник та журналіст, уродженець Дашівського району (від початку 1959 р. землі згаданого району відійшли до Гайсинського та Іллінецького районів) Вінницької області, Йосип Позичанюк («Шугай»). Незважаючи на свій вік (в 1944 виповнилось лише 33 роки) за націоналістичні погляди йому довелося побувати в радянських і німецьких в'язницях. Працюючи в підпіллі, написав чимало відозв, статей, очолював редакції газет «За Україну» і «За Українську державу», згодом Політичний відділ Головної Команди УПА на Волині під керівництвом Романа Шухевича. За рішенням I-го

Великого Збору УГВР очолив Бюро інформації Генерального секретаріату. (474).

I-й Великий Збір прийняв «Тимчасовий устрій УГВР», «Платформу УГВР» та «Універсал УГВР». В «Платформі» зазначалось:

«I. Український національно-визвольний рух, створення Самостійної Української Держави та боротьба за її закріплення в 1917-1921 рр. поглибили національну свідомість і посилили політичну активність українських народних мас.

Упадок української держави внаслідок чужого завоювання, зумовленого недостатнім внутрішнім об'єднанням українських національних сил, полегшив чужинцям запанувати на Україні. Це панування позначилось небувалим гнітом, масовим пограбуванням українського народу, поверненням його селянства й робітництва у справжнє кріпацтво, з нещадною експлуатацією і винищенням мільйонів мас голодом і терором. Це страшне і криваве лихоліття упродовж 25 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний і соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є сдиною передумовою та запорукою нормального життя і розвитку нації та її культури, матеріального й духового добробуту народних мас.

2. Сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-більшовицьким та німецько-гітлерівським імперіалізмами, ведеться за оволодіння в першу чергу українських земель, як вихідних позицій до панування у східній, а навіть у всій Європі. Вони стоять на позиціях тотальної, колоніальної експлуатації українських земель та їх населення. Вириваючи українському народові всі матеріальні й господарські засоби, вони нещадно винищують провідні національні українські сили, нищать національну культуру і національну свідомість у масах, колонізують край чужим населенням, а українське населення масово вигублюють або вивозять за межі України.

3. Проте ця війна виснажує також ворогів і приводить їх до соціального та політичного розкладу. Це створює сприятливі передумови для визвольної боротьби поневолених народів та полегшить їм остаточну перемогу.

4. З уваги на це необхідно:

а) у вирі сучасної тотальної війни оборонити український народ та його провідні кадри від фізичного знищення.

б) повести його до боротьби за своє визволення і власну суверенну державу.

Для здійснення цих завдань потрібний єдиний всеукраїнський національний фронт, організований на основі об'єднання всіх діючих національних українських сил, які змагають до української суверенної держави, і єдиний керівний центр.

Тому за ініціативою Української Повстанської Армії(УПА), що утворилася в процесі збройної боротьби українського народу проти грабунків і насильств окупантів над мирним населенням, зорганізувався з представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою: Українська Головна Визвольна Рада(УГВР).

Цілі і завдання Української Головної Визвольної Ради

1. Об'єднати й координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-більшовицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави(УССД).

2. Визначувати ідейно-програмові напрями визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державності і створення органів незалежної державної влади на Україні.

4. Репрезентувати, як верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і за кордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенародне представництво.

II Основні ідейно-програмові принципи

Збереження життя нації, національної єдності й культури – це перша й найвища ціль всякого здорового національного організму; національна суверенна держава є головною запорукою збереження життя і нормального розвитку нації та добробуту її громадян.

Тому українська нація в цей час повинна віддати всі свої сили для здобуття і закріплення власної держави.

Всі політично активні українські чинники повинні зконсолідуватися в боротьбі за самостійну українську державу, усунути всякі суперечливі питання соціально-політичного порядку, які без здобуття власної держави не мають під собою реального ґрунту.

Боротьба за національну самостійну державу може бути успішна тільки при умові, що вона буде проводитись незалежно від політичних впливів сторонніх сил.

На тій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

1. УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів, та у співпраці з усіма прихильниками такої самостійності.

2. УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх сил і чинників.

3. УГВР об'єднує всі провідні політичні елементи незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежності, що стоять на ґрунті політичної суверенності української держави та політичної незалежності українських визвольних прагнень.

4. УГВР приймає для об'єднання національно-визвольних українських сил у боротьбі за УССД таку політичну соціальну платформу:

а) забезпечення народно-демократичного способу визнання політичного устрою в українській державі шляхом загального народного представництва,

б) забезпечення свободи думки, світогляду й віри.

в) забезпечення розвитку української національної культури.

г) забезпечення справедливого соціального ладу в українській державі без класового визиску і гноблення.

г) забезпечення справжньої законності в українській державі і рівності всіх громадян перед законом,

д) забезпечення громадянських прав усім національним меншостям на Україні,

е) забезпечення права рівних спроможностей на освіту для всіх громадян,

є) забезпечення у трудовій господарській діяльності для всіх громадян вільної ініціативи, регульованої вимогами й потребами цілості нації,

ж) забезпечення вільної форми трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування,

з) усупільнення основних природних багатств країни: землі, лісу, вод, і підземних скарбів з передачею рільних земель у постійне користування трудовим хліборобським господарствам,

и) удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передача кооперативним об'єднанням легкої і харчової індустрії, право широкого вільного кооперування дорібних продуцентів,

і) забезпечення вільної торгівлі в унормованих законодавством межах,

ї) забезпечення вільного розвитку ремесла та права на творення індивідуальних ремісничих верстатів та підприємств,

й) забезпечення права на вільну працю для фізичних та розумових працівників і забезпечення охорони інтересів робітництва соціальним законодавством.

5. УГВР провадитиме свою боротьбу за УССД в союзі зі всіма поневоєними народами Європи й Азії, які борються за своє визволення і визнають право України на політичну незалежність.

6. УГВР змагає до порозуміння і прагне мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу.»(475).

I-ший Великий Збір УГВР, затвердив присягу воїка УПА, яка була введена в дію наказом Головного Військового Штабу з 19-го серпня 1944 р. Вона гласила:

« Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх найкращих синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.»(476).

Друкованим органом УГВР став журнал «Вісник».

Документи і матеріали I-го Великого Збору УГВР поширювались на всій території України, в тому числі і на території Вінниччини. Вони справили неабияке враження на населення, сприяли консолідації національно-патріотичних сил у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Слава Україні!

Героям Слава!

Головсталець

Рін I. Листопад 1944 р. Ч. 1.

Видає Українська Повстанча Армія

Присяга воїка

Української Повстанчої Армії

Затверджено УГВР і введено наказом ГВШ ч. 1. в 19. VII. 1944.

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх найкращих синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

Разом із тим, збройне протистояння із потужною, репресивно-каральною машиною імперського, тоталітарного режиму, супроводжувалося значними втратами УПА та націоналістичного підпілля. Під час операцій внутрішніх військ НКВС, за участю частин Червоної армії, були повністю, або частково ліквідовані курені та сотні Ярослава Білінського («Бистрого»), Анатолія Костецького («Богуна»), Петра Базелицького («Буревія»), Олександра Поліщука («Лиха»), Юрія Чуйковського («Юрка»), які діяли на землях Східного Поділля. В боях загинули: шеф військового штабу УПА-«Південь» генерал-хорунжий «Гончаренко», Микола Свистун («Ясен»), сотник «Довбенко», сотник Остап Качан («Саблюк»), Олександр Поліщук («Лихо») та інші. (477). На початок осені 1944 р. чисельність групи УПА-«Південь» зменшилась до 1500 вояків. Повстанські підрозділи, як зазначалось вище, мусили оперувати на території Кам'янець – Подільської, Вінницької, Київської областей, невеликими силами (20-50 осіб). (478).

Відбувались на Вінниччині, в результаті оперативно-розшукової діяльності органів НКВС, арешти активних членів ОУН(б). 18-го червня 1944 р. в Трибухівських Хуторах (нині с. Красносілка) Літинського району, було затримано особисту зв'язкову командира групи УПА-«Південь» Омеляна Грабця («Батька»), Заїку Марію («Світлану», «Веселку»). 21-го червня 1944 р. Вінницьке обласне управління НКВС ухвалило постанову про її арешт, у якій зазначалося що «Заїка М.О. будучи ворожею настроєною к існуючому в СССР строю, с окупацією німецькими властями г. Вінниці, вступила в контрреволюційну організацію ОУН, имела тесную связь с бандой УПА, являлась личной связной командира банд УПА по Винницкой области и Каменец-Подольской области – «Батько», а впоследствии связной командира отрядов УПА по Винницкой области – «Олега». Выполняя задания последних и распространяла националистическую литературу среди населения, а поэтому постановил: Заїку М.О. проживающую в Бруслиново (так в документі, автор) подвергнуть аресту и обыску.

подписи:

помощник оперуполномоченного ОББ УНКВД

в/о - «Градиль»

начальник III-го отдела ОББ НКВД в/о - «Долгих»

начальник III-го отдела ОББ УНКВД Винницкой области

майор госбезопасности «Бруевич» (479).

Було заарештовано також батьків Заїки Марії – Заїку Остапа Григоровича та Заїку Феодосію Гордіївну (480).

В обвинувальному висновку по справі, поданому 24-го липня 1945 р. до прокуратури за підписами старшого слідчого відділу боротьби із бандітизмом УНКВС капітана Покрамовича, начальника III-го відділу ВББ лейтенанта Долгих і заступника начальника капітана Бендерського, Заїці М.О. було пред'явлено звинувачення за ст. 54-1-«а», 54-2, 54-11

Кримінального кодексу УРСР із визначенням такої міри покарання, як 10 років каторжних робіт. (481). Щоправда, пізніше «особое совещание НКВД СССР» переглянувши справу 27-го березня 1946 р. винесло вирок «Заїку М.О. за контрреволюційну націоналістическую деятельность заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на 5 лет» (482).

Однак, на цьому випробування для Заїки М.О. не завершилися. 17-го червня 1950 р. відділ «А» МДБ СРСР прийняв рішення про її заслання на Північ. У документі за підписом начальника 8-го відділення відділу «А» УМДБ на Далекій Півночі, підполковника Некрасова надісланому до Москви, повідомлялось: «Сообщаем, что Заїка М.О. прибыла в распоряжение УМГБ на Дальнем Севере и направлена в ссылку на поселение в поселок Усть-Омчуг, Ольского района Хабаровского края». (483).

21-го червня, 1944 р. енкаведисти заарештували жителя с. Трибухи Літинського району Гуменюка Н.Д., у якого під час обшуку було виявлено документи штабу повстанського підрозділу «Богуна», націоналістичну літературу, листівки та зброю (484).

23-го червня 1944 р. співробітники обласного УНКВС в с. Михайлівка Вінницького району заарештували члена ОУН(б), Гурську Марію Гнатівну. В обвинувальному висновку по справі їй було пред'явлено звинувачення за ст. 54-1 «а», 54-11 Кримінального Кодексу УРСР (485) і невдовзі, засуджено до 10-ти років позбавлення волі. В 1946 р. «особое совещание НКВД СССР» після перегляду справи, 27-го березня 1946 р. винесло вирок: «Гурскую Марию Игнатьевну за контрреволюційну, націоналістическую деятельность, заключить в Исправительно-Трудовой лагерь, сроком на 5 лет». (486).

25-го червня 1944 р. в с. Новоселиця Літинського району, опер група НКВС затримала повстанця сотні «Шуляка», «Жука». (487). 2-го серпня в с. Крушлинці Вороновицького району, повстанця загону «Довбуша» Яворського С.М. («Калину») (488).

В липні цього ж року, в руки енкаведистів потрапили оунівці: Могир Іван Миронович, Могир Василь Миронович, Козак Петро Якимович, Шумний Мирон Юхимович із с. Вахнівки, та Костюк Вадим Павлович із с. Струтинки Липовецького району. Їм було пред'явлено обвинувачення за ст. 54-1 «а», «б», 54-11, 54-12. Вирок суду – 10 років виправно-трудових таборів. (489).

4-го жовтня 1944 р. за ґратами в'язниці НКВС опинилась зв'язкова командира повстанського загону «Богуна», уродженка Літина, Шуберт Ольга Йосипівна («Леся», «Дума») (490).

В другій половині 1944 р., попри значні втрати, організаційно-військова діяльність УПА та діяльність націоналістичного підпілля на Вінниччині – поживались. Загони УПА-«Південь» оперували в Літинському, Калинівському, Хмельницькому, Дашівському районах. 1-го серпня 1944 р., поблизу с. Торканівка Ободівського району (нині

Тростянецького району) було висаджено повітряний десант вояків УПА. Для ліквідації підрозділу повстанців райком партії спільно із місцевими енкаведистами відрядили поспіхом сформовану опергрупу. Під час бою двох повстанців було вбито, десяткох, на чолі із командиром Муравським захоплено в полон, декільком вдалося відійти у ліс. Того ж дня, подібний десант із 30-ти повстанців було висаджено на території Чечельницького району. 6-го серпня біля села Лугового енкаведистам вдалося його знешкодити. Трофеями, здобутими підрозділом НКВС, за інформацією секретаря Чечельницького райкому партії Шпирка, стали: 4-ри кулемети, 15 автоматів, 27 пістолетів, і близько 1 млн. радянських рублів.(491).

Особливим видом повстанської діяльності були військово-диверсійні акції на залізницях. В результаті однієї із таких акцій, проведеної повстанцями 10-го жовтня 1944 р. на Вінницькій залізниці, зазнав аварії поїзд №1901.(492).

Все це, не могло не викликати занепокоєння у місцевих органах партійної та державної влади. 17,18-го грудня 1944 р. відбувся пленум Вінницького обкому КП(б)У, який розглянувши питання посилення боротьби із учасниками повстанського руху постановив:

«2. Пленум обкому КП(б)У вимагає від міському, райкомів, первинних парторганізацій, від кожного комуніста, цілковитого, якнайшвидшого виконання постанови ЦК ВКП(б) – «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» та постанови листопадового пленуму ЦК КП(б)У спрямовані на подальше посилення боротьби за остаточний розгром німецького фашизму та його агентури – українсько-німецьких націоналістів (вперше, неоковирне, абсурдне за своїм змістом, ідеологічне тавро «українсько-німецькі націоналісти» було накладене на борців за волю України заступником Голови РНК УРСР Д. Мануйльським. Воно широко використовувалося в партійних документах до кінця сорокових років).

3. а)...в усій політичній роботі постійно викривати злочинства українсько-німецьких націоналістів, піднімати проти них лють народних мас.

5г)...в пропагандистсько-агітаційній роботі звернути особливу увагу на викриття фашистської ідеології та повний розгром агентури фашизму – українсько-німецьких націоналістів.

Секретар обкому КП(б)У Г. Машенко»(493).

Виконуючи постанову пленуму обкому КП(б)У, посиленню увагу роз'яснювальній роботі серед найширших верств населення приділяли райкоми, партійний та радянський актив на місцях. Одночасно, активізували свою діяльність, спрямовану на ліквідацію оунівського підпілля та повстанського руху, органи НКВС. НКДБ. В їхньому розпорядженні на території Вінницької області була 25-та дивізія НКВС у складі 66-го стрілецького полку чисельністю 1427 солдатів та офіцерів

під командуванням полковника Телєнкова Е.К., 78-го окремого бронепοїзда під командуванням капітана Харичкіна П.І., 1-го стрілецького батальйону(386 чол.) в Козятині, 3-го стрілецького батальйону (470 чол.) в Жмеринці.(494).

10-го січня 1945 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, який прийняв таємну постанову «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України». 26-го лютого 1945 р. на засіданні політбюро КП(б)У було розглянуто питання про хід виконання цієї постанови, та поставлено перед органами НКВС-НКДБ нові завдання:

«а) для уничтожения каждой мало-мальски крупной банды выделять специальный подвижной отряд со включением в него хорошо подготовленных разведчиков, оперативных, партийных и советских работников. Обеспечивать его средствами связи и не обременять тыловым хозяйством. Отряд должен, уязвившись за бандой, преследовать ее до полного уничтожения, независимо от того, в какой район или область она будет уходить;

б) для уничтожения мелких банд (боевок) выделять небольшие, войсковые группы, в которые включать бойцов истребительных батальонов из местного населения;

в) для уничтожения отдельных мелких банд, групп так называемой СБ и оуновских лагерей по примеру Вольинской области создавать группы специального назначения из бандитов, явившихся с повинной и изъявивших желание бороться с бандитизмом;

г) решительно усилить ответные репрессии и высылку семей бандитов и их пособников(кулаков, торговцев и др.), оказавших хотя бы незначительную помощь бандитам;

д) использовать проведение ночных операций и засад, поручая это дело опытным бойцам и офицерам.

е) шире и смелее вовлекать в активную работу с украинскими националистами местный сельский актив из крестьян-бедняков и середняков, интеллигенции и жен красноармейцев;

ж)широко привлекать для борьбы с бандитизмом в селах рабочих, служащих и интеллигенцию предприятий и учреждений городов и районных центров области. Исходя из того, что ликвидация крупных банд создала благоприятные условия для более широкой и лучшей постановки агентурной работы, являющейся сейчас решающим фактором борьбы с ОУН, ЦК КП(б)У обязывает наркома внутренних дел тов. Рясного, наркома государственной безопасности тов. Савченко, начальников обласных и районных органов НКВД и НКГБ, первых секретарей обкомов и райкомов КП(б)У еще более расширить сеть агентуры, обратив особое внимание на улучшения ее качества.

Шире и смелее практиковать засылку агентуры в оуновское подполье и бандформирования УПА. Усилить работу по воспитанию агентуры, обучая ее правилам конспирации и методам работы по

виявленню и вскрыттю учасників и організацій ОУН»(АГІБ МВС України: Ф-16,- Оп.І,-Спр.ІІ, Арк.601-602)(495).

Проникнення агентури НКВС та НКДБ в націоналістичне підпілля та повстанські загони, змусило службу безпеки (СБ) ОУН(б) провести серйозну перевірку («чистку») всіх учасників національно-визвольного руху (оунівців, воєнків УПА) та його симпатиків. Значна частина тих, хто вступив до ОУН та потрапив до повстанських підрозділів задля самозбереження (унікаючи мобілізації до Червоної армії, оргнаборів на Донбас, відбудову великих промислових об'єктів) були вилученими (виведеними, ліквідованими) із лав визвольного руху.

На Вінниччині «чистка» зорганізована і здійснена СБ не набула такого розмаху, як на Північно-Західних та Західних землях України. Це давало можливість органам НКВС-НКДБ і надалі широко використовувати агентуру з метою знешкодження оунівців, воєнків УПА та їхніх симпатиків. Саме завдяки діяльності сексотів було виявлено понад півсотні працівників Вінницького цукробурякотресту, що прихильно ставились до ідеї відродження Української самостійної держави. 1-го серпня 1945 р. начальник управління НКДБ Вінницької області підполковник Касаткін підготував довідку вищим органам свого відомства та обкому партії у якій містився список «активних націоналістів» М.М. Ковалю з Вендичанського цукрозаводу, М.Д.Скольського з Ободівського, Є.М.Козака з Іллінецького цукрокомбінатів, Л.М.Федорченка із Чечельницького та І.П.Троценка із Махаринецького цукрозаводів, котрі «проводили антисовєтську націоналістическую агітацію за створення «Самостійной України»(496). За допомогою агентів, що видавали себе за оунівців, органам НКВС вдалося знешкодити групу повстанців, уродженців Крижопільського району.(497).

З огляду на ускладнення становища, влітку 1945 р., Головна Команда УПА ухвалила рішення про відмову від партизанських методів боротьби, розформування більшості підрозділів і перехід до збройного підпілля. Учасники конференції ОУН(б), що відбулася в червні 1946 р., дійшли висновку про необхідність налагодження, дотримуючись суворої конспірації, політико-пропагандистської роботи серед найширших верств населення. Лише в Карпатах, на Поліссі та Закарзонні (Лемківщина, Посяння, Підляшшя, Холмщина) і надалі мали оперувати підрозділи УПА. На Вінниччині залишилися невеликі боївки та повстанські підвідділи, командири яких незважаючи на об'єктивну потребу пристосовуватись до нового становища, вважали прийнятним використання і в перспективі методів партизанської боротьби. Продовжувало діяти в області і націоналістичне підпілля. Так, 13-го вересня 1946 р. секретар Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурський, інформував М. Хрушова про те, що «за последнее время в отдельных селах области были обнаружены листовки антисовєтского, националістического содержания»(498). В цьому ж році, загони «Гармаша», «Герасима», «Гука», групи УПА-«Південь», значну

частину яких становили вихідці із Вінниччини, на території Рівненщини (в районі Мізоча і Шумська) провели ряд успішних боїв із підрозділами НКВС(499).

Загалом, енкаведистам-емгебістам разом із партійними та державними органами, до кінця 1946 р. вдалося суттєво ослабити національно-визвольний рух на території краю. Було ліквідовано 14-ть націоналістичних організацій, заарештовано 167 осіб, що входили до їхнього складу, знешкоджено 11-ть повстанських загонів(500).

Однак, на початку 1947 р. національно-визвольний рух знову починає наростати. Черговий голод, організований радянською владою, викликав масове незадоволення подолян. Багато мешканців Вінниччини, сподіваючись поліпшити своє становище, прямували в Західну Україну, де імперський тоталітарний режим ще не встиг загнати селян у колгоспи та налагодити вилучення сільськогосподарської продукції (на Вінницькій залізниці працівниками міліції було знято з поїздів 11315 осіб(501). Можна уявити, яким був потік доведених до відчаю людей, що намагалися врятувати від загибелі рідних і близьких займаючись пошуками найнеобхіднішого далеко від своїх домівок). «Мешочники» (так зневажливо називали партійці громадян, які їхали за харчами до Галичини, Волині і Буковини) поверталися із Західних областей симпатиками ОУН та УПА. Деякі із жителів Вінниччини готові були надавати дієву допомогу націоналістичному підпіллю та повстанцям. За таких обставин, активізували свою діяльність загони: Бевзелюка, Максимовича, Ломачевського, Миколи Якимчука («Олега»), братів Гуменюків, Поліщука, Мартинова, Панченка на території Барського, Жмеринського, Дашівського, Копайгородського, Комсомольського, Літинського, Хмільницького, Тростянецького районів.(502). Протягом 1947 р. органи МДБ зафіксували декілька терористичних актів проти партійних та радянських працівників області. 4-го жовтня 1947 р. в Ладжижині, повстанцями було ліквідовано начальника планового відділу Київської контори міністерства хімічної промисловості Качанова. Виконуючи обов'язки начальника УМДБ Вінницької області полковник Антонов стверджував, що «убийство Качанова совершенно нелегалом – оуновцем Ломачевским совместно с двумя неизвестными»(503). Питання про посилення боротьби із націоналістичним та повстанським рухом на території області, вкотре мусив розглядати Вінницький обком партії. 14-го жовтня 1947 р. бюро обкому прийняло постанову «О мероприятиях по ликвидации остатков оуновских банд в районах области» в якій зазначалось: «В связи с тем, что за последнее время остатки оуновских банд Бевзелюка, Полищука, Ломачевского и Гуменюка начали активизировать свои преступные действия, особенно банда Ломачевского в Гайсинском районе, чем самым создают нездоровые настроения, бюро обкома КП(б)У постановляет:

1. Считаю недопустимым такое положение в дальнейшем, потребовать от органов МВД и МГБ принять решительные меры по ликвидации остатков оуновских банд в районах области.

2. Обязать начальника облуправления МГБ тов. Касаткина и его заместителя тов. Антонова в суточный срок разработать оперативные планы по каждой банде в отдельности и командировать группу опытных работников, во главе не ниже начальника отдела УМГБ, в районы действия банд с расчетом ликвидации не позже 25-28-го октября 1947 г. Обязать т.т. Гребченко, Малькова, Захарова, Ефимова и Новикова выделить

в помощь т. Касаткину необходимое количество оперативных работников для ликвидации банд.

3. Обязать т. Касаткина один раз в пятидневку информировать тов. Стахурского о ходе ликвидации оуновских банд.

4. Бюро обкома КП(б)У считает главной задачей органов МГБ, МВД и контрразведки нанести решительный удар по остаткам оуновских банд и этим самым создать благоприятные условия для трудящихся области в период празднования 30-летия Великой Октябрьской Социалистической революции и выборов в местные Советы.

Секретар обкома КП(б)У М. Стахурский.» (504).

В листопаді 1947 р. органам МДБ вдалося знешкодити декілька повстанських підвідділів. 22-го листопада 1947 р. в бою з опергрупою УМДБ на території Хмільницького району загинув Бевзелюк. 29-го листопада внаслідок вдало проведеної операції було заарештовано Ломачевського та 8-х бійців його загону. Загалом, в 1947 р. за інформацією заступника начальника обласного УМДБ полковника Антонова, в руки органів потрапили 43 оунівці та 55 їхніх симпатиків, що займалися розповсюдженням антирадянських листівок та антирадянською агітацією. Серед заарештованих була і колишня зв'язкова Вінницького обласного провуду ОУН(б), Савіцька Валентина Федорівна. 23-го серпня 1947 р. прокуратура військ МВС пред'явила їй обвинувачення за ст.54-1 «а», 54-11. 30-го серпня 1947 р. військовий трибунал військ МВС Вінницької області виніс Савіцькій В.Ф. вирок – 10 років виправно-трудоих таборів, із позбавленням прав терміном на 5 років.(505). За ґратами опинилися також, вінницькі оунівці Вознюк А.Г. та Сапєцька Н.Г. (506). Однак, незважаючи на застосування владою жорстких каральних заходів, націоналістичне підпілля і повстанці продовжували діяти на території області і надалі. Приміром, неабияку активність проявляли оунівці Гайсинщини. Вони не лише працювали із місцевим населенням, а й налагоджували стосунки із націоналістами інших регіонів України. Їм вдалося вийти на зв'язок із учасниками національно-визвольного руху Луганщини. На початку 1948 р. Гайсинський район відвідав представник підпільної організації «Борці за Самостійну Україну» (БЗСУ) Гуцаленко. До складу згаданої організації входили працівники шахт Ворошиловградської (нині Луганської) області: Іван Харчук, Володимир Каплун, Григорій Хмара, Василь Ващенко та інші. Учасники організації заготовляли вибухові речовини, маючи намір влаштувати вибух на одній із шахт Донбасу. Оунівці Гайсинщини зобов'язались відрядити в регіон своїх людей із запасом зброї, грошей і фальшивих документів. В обмін, учасники БЗСУ мали передати частину вибухівки на потреби підпілля ОУН Гайсинського району.(507).

В 1948 р. було здійснено 6 терактів проти функціонерів партдержапарату та осіб, що входили до керівництва місцевих господарств.

Зокрема, 28-го травня 1948 р. в с. Поличинці Комсомольського району, було вбито завідуючого райфінвідділом, уповноваженого райкому партії Статкевича, 2-го серпня – бригадира с. Межигірка Немирівського району Политнюка Л.В., 26-го вересня – бригадира колгоспу с. Краснопілка Гайсинського району Вивдюка І.К. В с. Кукавка Яришівського (нині Могилів-Подільського) району та в с. Рахнівка Гайсинського району відбулися замах на голів місцевих сільрад. Крім того, органи МДБ і МВС зареєстрували 7 випадків розновсюдження націоналістичних листівок, 12 підпалів колгоспних будівель, 5 випадків пошкодження збиральних машин та молотильних агрегатів (508).

Боротьба не припинялась і наступного 1949 р. На початку червня місяця в с. Люлинці Комсомольського (нині Калинівського) району, повстанцями було застрелено секретаря місцевої парторганізації Федоришина (509).

З огляду на активізацію підпільного та повстанського руху, 7-го червня 1949 р. відбулося засідання бюро Вінницького обкому КП(б)У, на якому розглядалося питання «О ликвидации политических и уголовных банд в области». Після виступів секретаря обкому Стахурського та інших партфункціонерів, доповідей обласних керівників МДБ і МВС, бюро обкому ухвалило постанову: «Заслушав доклади начальников обласных управлений МГБ, МВД і УО МГБ тт. Антишина, Мелякова и Каныгина о ходе ликвидации политических и бандитских групп в районах области, бюро обкома КП(б)У отмечает совершенно неудовлетворительную работу в этом направлении как со стороны МВД и МГБ, так и областных управлений».

В результате такой крайне слабой работы по ликвидации бандитских групп в некоторых районах области – Барском, Жмеринском, Дашевском, Копайгородском, Комсомольском и Литинском до сих пор не ликвидированы 5 бандитских групп: банда предателя Родины, бывшего полицейского Якимчука («Олега». Автор.), братьев Гуменюков, Полищука («Лиха». Автор.), Мартынова и Панченко.

Кроме того, в Комсомольском районе из-за плохой работы МВД и МГБ (тт. Князев и Руднев) в 1948 г. в мае был убит уполномоченный райкома КП(б)У, зав. райФО тов. Статкевич, и в 1949 г. в июне в селе Люлинцы был убит секретарь парторганізації тов. Федоришин.

Несмотря на ясность данных со стороны обкома КП(б)У указаний о ликвидации политических и уголовных бандитских групп, последние не только не ликвидированы, а в некоторых районах стали увеличиваться за счет нелегалов, всякого рода преступников и т. д., что является пополнением оуновских банд. Это все является результатом ослабления борьбы со всякого рода бандами и со стороны РО МГБ и МВД, а также областных управлений.

Так, например в Барском районе более 2-х лет оперирует банда предателя Родины Якимчука («Олега». Автор.), но со стороны начальников

РО МВД и МГБ тт. Стасюка и Денисенко нужных мер не принимается. Более того, тов. Денисенко вместо наступательной борьбы занялся приобретением дома и беспокойством только о своем личном благополучии.

Начальник Копайгородского РО МВД тов. Рябокоть – это политически беспечный человек, не понимающий необходимости вести решительную борьбу с бандитами и создания этим необходимых условий для работы трудящихся.

Крайне плохо работают начальники РО МВД и МГБ тт. Волков и Штеменко (Литин), Осипов (Гайсин), Побирский и Сергиенко (Жмеринка). Эти и ряд других начальников РО МВД и МГБ ослабили дисциплину среди личного состава, запустили агентурную работу и не борются с нарушениями паспортного режима, что отрицательно сказалось на всей работе этих райотделов. Так, например, на территории Жмеринского района продолжительное время орудует банда братьев Гуменюков, но тт. Сергиенко и Побирский устранились от оперативного руководства по уничтожению этой уголовной политической банды, переложив всю эту работу на второстепенных работников.

Бюро обкома КП(б)У отмечает также неудовлетворительную работу областного управления милиции (начальник тов. Квасников) из-за чего в гор. Виннице имеют место хулиганство, частые нарушения паспортного режима и проживание лиц, вызывающих подозрение в принадлежности к разным группам украинских националистов. С целью ликвидации политических и уголовных банд в области бюро обкома КП(б)У постановляет:

1. Обязать начальников областных управлений МВД, МГБ и начальника УО МГБ железной дороги тт. Мелякова, Антишина и Каныгина, а также горрайотделы МВД и МГБ принять самые решительные меры по усилению борьбы с политическими и уголовными бандами с тем, чтобы в ближайшее время очистить область от бандитов Якимчука, Полищука, братьев Гуменюков, Мартынова, Панченко и др.

2. Начальники РО МВД и МГБ Копайгородского района (тов. Рябокоть), Барского района (т. Денисенко), Комсомольского (Князев и Руднев), и Жмеринского (т. Побирский), за крайне неудовлетворительную работу по ликвидации бандитских групп, и отсутствие борьбы с уголовной преступностью в районах, за запущенность агентурной работы и нарушение паспортного режима заслуживают строжайшего партийного наказания и снятия с работы, но учитывая их заявление о том, что бандитские группы будут ликвидированы в ближайшие 10-15 дней, ограничиться указанием и потребовать доложить обкому КП(б)У 23-го июня 1949 года об исполнении настоящего постановления.

3. Обратить внимание секретарей Литинского, Барского, Копайгородского, Жмеринского, Гайсинского и Комсомольского РК КП(б)У

на совершенно неудовлетворительный контроль и руководство органами МВД и МГБ в деле борьбы с бандитско-оуновскими группами и другими уголовными проявлениями, и потребовать от них принятия решительных мер по устранению имеющихся место недостатков.

4. Обязать т.г. Антишина, Мелякова и Каныгина:

а) принять самые решительные меры по активизации борьбы против контрреволюционных проявлений, сионистов, а также различных представителей культов и сект, являющихся основной базой иностранных разведок;

б) организовать тщательную проверку лиц, прибывших в область по репатриации;

в) усилить борьбу по поимке нелегалов, указников и этим ликвидировать почву для пополнения политических и уголовных бандгрупп;

г) коренным образом изменить и улучшить работу с агентурным составом, проверить сеть агентов, не внушающих доверия отчислить и пополнить за счет проверенных, могущих на деле выполнять агентурную работу по разоблачению предателей нашей Родины.

5. Поручить тов. Дудко принять необходимые меры по оказанию помощи органам МВД и МГБ в укомплектовании их кадрами за счет партийного и советского актива.

6. Обязать секретарей РК и ГК КП(б)У заслушать на закрытых заседаниях бюро отчеты начальников РО МВД и МГБ о состоянии дел по борьбе с бандитскими и уголовными проявлениями и принять самые решительные меры к их полной ликвидации.

7. Обязать т.г. Антишина, Мелясова, и Каныгина представить обкому КП(б)У отчет о выполнении настоящего постановления 25-го июня 1949 года.

Секретарь обкома КП(б)У

(М. Стахурский)» (510).

Задіявши значні сили репресивно-каральних органів, режиму зрештою вдалося ліквідувати повстанські підвідділи на території області. В другій половині 1949 р. УПА припинила збройну боротьбу на Вінниччині. Однак, продовжувало діяти націоналістичне підпілля. Провідники ОУН(б) приділяли велику увагу розбудові організаційної мережі в центральних та східних регіонах України. Вони дійшли висновку про необхідність залучення до націоналістичного руху передусім молоді. Зокрема, в кінці сорокових, С. Бандера наголошував, що «найважливішим і єдиним цінним є збереження сітки чисельно навіть меншої, але територіально всеохоплюючої. Вирішальна ставка на молодь»(511).

В одному із листів до свого заступника В. Кука («Лемеша») від 1949 р. головний командир УПА Роман Шухевич зазначав, що «на даний

момент ОУН повинна зосередитись на двох основних проблемах: молодь та Схід. Усе інше слід відставити на другий план, бо інакше може наступити катастрофа»(512).

З метою поживлення націоналістичного руху в центральних та східних областях України, було створено крайові проводи ОУН. Керівником крайового проводу «Поділля» (існував із 1947 по 1951 р.), Центральний Провід призначив Василя Бея («Уласа»).

Керівник крайового проводу Поділля
Василь Бей («Улас»).

Він мав організувати роботу спрямовану на поширення діяльності ОУН(б) на Вінниччині, Хмельниччині, Житомирщині, Кіровоградщині та Київщині. Для надання допомоги оунівцям, що працювали в центральних та східних областях України під відповідними умовними шифрами, закріплювались окружні проводи крайового проводу «Захід-Карпати». За Вінницькою та Житомирською областями було закріплен один із окружних проводів Західної України під шифром «26» (513). Вже в червні 1949 р. цей окружний провід відрядив на Вінниччину групу членів ОУН(б) у складі: Демчука Йосипа Васильовича

(«Лугового»), «Черника», Триндяка Григорія Миколайовича («Мирона»), «Змогуна», Левка Григорія Івановича («Шепеля»), «Степана», Паюка Володимира Омеляновича («Нечая»), «Сурмача». Протягом нетривалого часу, група в умовах глибокої конспірації зуміла провести значну роботу по створенню оунівського підпілля. В ряді сіл було створено конспіративні квартири на яких зберігалися література, технічні засоби, гроші, продукти харчування тощо. Зокрема, такі квартири знаходились в с. Сандраки, Пустовійги, Зозулинці, Лозна Хмельницького району, Олександрівці, Забужжі, Уладівці Літинського району, Слобідці-Іванівській, Хомутинцях, Півкові Калинівського району.(514). Члени групи поширювали серед населення агітаційні матеріали також у Вінницькому(с. Якушинці), Барському (с. Комарівці), Жмеринському (с. Рожени, Головинці) та інших районах.

У вересні 1949 р. на Вінниччину за розпорядженням згаданого окружного проводу прибув Приймак Петро Семенович («Ярко»). Родом із с.Бортники, Ходорівського району, Дрогобицької області). Як і його попередники, він займався створенням конспіративних квартир, розповсюдженням пропагандистської літератури, організацією осередків ОУН(б). В с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району, за участю місцевого оунівця Гандзюка Михайла («Терентія»), йому вдалося створити конспіративні квартири в Гандзюк Антоніні, Швидкого Данила, Боднаря Івана та інших. Його зусиллями було створено також конспіративну квартиру в с. Сальник, Калинівського району, в місцевого жителя Гандзюка Василя.(515).

Під час організаційної роботи на Вінниччині, оунівцям із Західної України доводилося вступати у збройні сутички із партійними та радянськими активістами. Так, восени 1949 р. біля с. Брусленів, Літинського району, Триндяком Григорієм («Мироном»), та «Черником» було застрелено Янушевського Степана, який намагався затримати та допровадити їх до місцевої сільради(516).

В серпні 1950 р. окружні проводи, що входили до складу Крайового проводу ОУН «Захід-Карпати» відправили в центральні та східні області України підкріплення. Так, Калуським окружним проводом ОУН було відряджено у Вінницьку та Кіровоградську області чотирьох оунівців (517), додаткову групу підпільників було переправлено на Київщину та Вінниччину із Рівненщини.(518).

У своїй діяльності на території центральних та східних областей, члени ОУН керувалися інструкціями Центрального проводу затвердженими у 1947, 1948, 1950 рр. Вони націлювали підпільників на збір точної інформації про умови життя населення, розташування частин Червоної армії, містили рекомендації щодо змісту та методів поширення націоналістичної літератури та листівок. Акцентувалась увага на розгортанні активної пропаганди на фабриках, заводах, залізницях, у колгоспах, школах та державних установах. У них йшлося про залучення до груп прихильників ОУН молоді із середньою спеціальною та вищою освітою.

В листопаді 1950 р. Василь Бей («Улас») та Триндяк Григорій («Мирон») у Вінниці провели нараду з оунівцями із Західної України, які прибули в область для налагодження націоналістичної роботи.(519). В грудні цього ж року на Вінниччину для надання допомоги місцевому підпіллю, із Дрогобицької області прибули члени ОУН «Юрко» і «Богдан».(520). За рішенням Крайового проводу галичани розділилися на три групи. Перша група залишилася на території Вінницького району, друга вирушила в Муровано-Куриловецький район, третя в супроводі Паюка Володимира («Нечая») і «Степана», перейшла в Барський район.(521).

Оунівці, що працювали на Вінниччині, постійно ризикували життям. Емгебісти влаштували на них справжнє полювання. Якщо вдавалося вийти на слід, негайно вживали заходів для знешкодження. 8-го лютого 1951 р. у Вінниці, біля Свято-Преображенського собору, органи МДБ затримали керівника Вінницького надрайонного проводу ОУН(б) Демчука Йосипа («Лугового») та одного із його помічників. У них було вилучено 4 пістолети, 90 набоїв, гранату, 3200 крб. та отруту.(522). Дещо пізніше, того ж місяця, довідавшись від сексотів про перебування у с. Зарванці Вінницького району одного із націоналістів, органи МДБ вирішили провести операцію з метою його затримання. Під керівництвом начальника Вінницького ОУМДБ полковника Касаткіна, група емгебістів оточила будинок в якому знаходився оунівець. Однак, операція завершилась невдачею. Поранивши під час перестрілки чотирьох співробітників МДБ, оунівець зумів вирватися із оточення, відірватись від переслідувачів і знайти для себе надійну схованку. Згодом, таємною постановою ЦК КП(б)У «О некоторых фактах провала чекистско-войсковых операций, осуществляемых органами МГБ» за №78/9 від 24 серпня 1951 р., на організаторів і виконавців невдалої операції в с. Зарванці було накладено стягнення: «Операция по захвату бандита, проведенная в феврале сего года в Винницком районе группой работников в 22 человека, которой руководил начальник Винницкого ОУМГБ тов. Касаткин К.Н. и заместитель начальника управления МГБ СССР тов. Шорубалко А.К. была провалена, а бандит ранил четырех человек, скрылся....п.3. За допущенную беспечность и безответственность в организации и проведении чекистско-войсковой операции в с. Зарванцы Винницкого района и провал операции, начальнику Винницкого ОУМГБ тов. Касаткину К.Н. объявить выговор, заместителю начальника управления МГБ СССР тов. Шорубалко А.К. указать».(ЦДАГО: Ф-1, Оп.16,спр.70, арк.51-54)(523).

Весною 1951 р. Біля с. Кам'яногірка, Калинівського району, відбулась сутичка між групою оунівців (Триндяк Григорій («Мирон»), Левко Григорій («Шепель»), «Сурмач») і місцевим лісником Бойком Степаном. Лісник (ймовірно працював на МДБ) погрожуючи зброєю намагався їх затримати. В ході перестрілки його було вбито. Вилучену в загиблого гвинтівку, оунівці заховали поблизу с. Супручів, Літинського району.(524). Восени, 1951 р. оунівці розгорнули свою діяльність на території Гайсинського району.

Документи Вінницького обласного державного архіву свідчать про те, що багато громадян Вінниччини в кінці сорокових на початку п'ятдесятих надавали допомогу учасникам національно-визвольного руху. Серед них – колгоспниця с. Стодудьці Жмеринського району Параска Бевз, в якій підпільники зимували в 1949-1950 рр., сім'я Куликів із с. Волячин (нині Городище) Літинського району, Гандзюк Василь Никифорович із с. Сальник Калинівського району, Гандзюк Ніна Степанівна, Боднар Іван

Миколайович, Боднар Параска Василівна, Швидкий Данило Максимович, Швидка Марія Григорівна, Кузь Ганна Григорівна із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району та інші.(525).

Кінорежисер Олександр Муратов у своїх спогадах стверджує, що причетним до національно-визвольного руху у повоєнні роки був і відомий український письменник, лауреат багатьох літературних премій, уродженець с. Дяківці Літинського району Михайло Стельмах. Як зв'язковий УПА (працював під псевдом «Лесь Мартин»), Муратов восени 1951 р. прямуючи на Західну Україну отримав із рук М. Стельмаха в його помешканні у Кисві, пакет із важливими документами для Головного військового штабу повстанців.(526). Викладене у спогадах кінорежисера, лише на перший погляд видається дивним. Як зазначалося вище, ще на початку тридцятих, органи ОДПУ фабрикували справу на М. Стельмаха, як на одного із активних учасників «Подільської філії УВО». Питання про те, чи існувала ця організація на Поділлі, і Літинщині зокрема, посьогодні залишається відкритим, але щось у поведінці молодого на той час літератора, викликало у чекістів підозри. Як би там не було, до кінця днів своїх, М. Стельмах так і не вступив до лав КПРС.

Група оунівців, що прибула із Західної України, протрималась на Вінниччині до грудня 1951 р. Емгебістам вдалося заарештувати майже всіх(один загинув під час перестрілки). На конспіративній квартирі ними було вилучено: 1206 книг та брошур антирадянського змісту, 4071 примірник листівок, 7 синьо-жовтих прапорів, велику кількість архівних документів.(527).

8-го грудня 1951 р., до рук МДБ потрапив Приймак Петро («Ярко»). В момент затримання у нього було вилучено пістолет «ТТ» і 16 набоїв.(528).

На початку 1952 р. МДБ провело арешти жителів Вінниччини, які співпрацювали із оунівцями. В березні-квітні місяці були заарештовані: Гандзюк Ніна Степанівна, Боднар Іван Миколайович, Боднар Параска Василівна, Швидкий Данило Максимович, Швидка Марія Григорівна, Кузь Ганна Григорівна, Гандзюк Антоніна Григорівна (с. Перекоринці, Муровано-Куриловецького району); Кулик Андрій Васильович (с. Волячичі, нині Городище Літинського району)(529), Гандзюк Василь Никифорович, Гандзюк Никифір, Гандзюк Наталія (с. Сальник, Калинівського району).(530).

Усім заарештованим було пред'явлено обвинувачення за ст. 54-1 «а» кримінального кодексу УРСР (націоналістична діяльність). 28-го квітня 1952 р. військовий трибунал військ МДБ Вінницької області виніс вирок Гандзюку Василю, Гандзюку Никифору, Гандзюк Наталії – 25 років таборів, 5 років позбавлення прав.(531). Таким самим було рішення трибуналу від 29-го квітня 1952 р. по справах Гандзюк Ніни Степанівни та Гандзюк

Антоніни Григорівни.(532). 5-го травня 1952 р. було оголошено вирок Боднару Івану Миколайовичу та його дружині Боднар Парасці Василівні – 25 років таборів, 5 років позбавлення прав. Окрім того, трибунал постановив конфіскувати майно засудженого подружжя.(533).

13 -го травня 1952 р. подібний вирок було ухвалено щодо Швидкого Данила Максимовича, Швидкої Марії Григорівни та Кузь Ганни Григорівни. В червні 1952 р. до смертної кари був засуджений Кулик Андрій Васильович. Щоправда, згодом розстріл було замінено 25 роками таборів із конфіскацією майна.(534).

Внаслідок активних дій партійних та державних органів, органів МДБ, національно-визвольний рух на Вінниччині поступово пішов на спад. Далась взнаки також втома його учасників від тривалої і виснажливої боротьби із сильним і небезпечним супротивником. Хоча ще в травні 1952 р. у постанові ЦК КП(б)У за №102/1 «О дальнейшем усилении борьбы по ликвидации остатков банд украинских буржуазных националистов в Западных областях УССР» зазначалось: «имеются не единичные факты проникновения оуновских бандитов на территорию Каменец-Подольской, Винницкой, Житомирской и Киевской областей». (ЦДАГО: Ф-1, Оп. 16, спр. 72, арк. 99-111) (535).

Отже, після вигнання німецьких окупантів, ОУН-УПА вдалися до рішучих дій проти імперського комуністичного режиму з метою відродження Української Самостійної Соборної Держави. Незважаючи на величезну військову перевагу, сталінському керівництву довелося потратити чимало сил для ліквідації націоналістичного підпілля та повстанських загонів на українських землях.

На Вінниччині, боротьба учасників національно-визвольного руху проходила у два етапи. На першому етапі, який тривав із березня 1944 до листопада 1947 р. УПА, спираючись на створену з початком німецько-радянської війни мережу оунівських осередків та підтримку симпатиків із числа місцевих жителів, вела збройну боротьбу. Загони повстанців, на вкритій лісами території Хмельницького, Літинського, Калинівського, Вінницького, Гайсинського та інших районів, вступали в бої із підрозділами НКВС, НКДБ, МДБ. Значна кількість вояків УПА гинули у цих боях, але відчутними були і втрати супротивника. Допомогу повстанцям, ш діяли на Вінниччині, надавали відділи УПА із Галичини, Волині і Полісся. Час від часу, вони здійснювали пропагандистські та бойові рейди на територію області.

На другому етапі, який тривав з кінця 1947 до 1952 р., учасники національно-визвольного руху перейшли до політико-пропагандистської діяльності серед найширших верств населення краю. До збройних акцій вдавались лише окремі нечисельні повстанські підвідділи.

Попри відсутність будь-якої зовнішньої допомоги, брак достатніх фінансових та матеріально-технічних ресурсів, націоналістичне підпілля продовжувало діяти. Багато подолян ризикуючи власним життям, безпекою

та добробутом своїх родин, наскільки це було можливим у важкі повоєнні роки, підтримували українських патріотів.

Використовуючи добре організовану та відповідним чином вишколену систему репресивно-каральних органів, залучаючи, шляхом погроз і шантажу до співпраці із ними деяких осіб, вдаючись до терору щодо тих жителів Вінниччини, які в той чи інший спосіб виявляли хоча б найменшу прихильність до українських націоналістів, владі вдалося придушити національно-визвольний рух на території області.

Однак, викоринити ідею відродження незалежної Української держави із свідомості значної кількості мешканців краю, імперський режим так і не зумів.

Висновки

Початок ХХ століття був позначений поживленням українського визвольного руху. Значний вплив на його перебіг зробила I-ша Світова війна. Позбавлені, в 1914 р вибору, національно-патріотичні сили вирішили використати конфлікт між воєнно-політичними угрупованнями для поліпшення національно-культурного становища України, а в перспективі – утвердження її незалежності.

Війна призвела до величезних жертв, різкого погіршення якості життя населення, прискорила визрівання у поневолених країнах Європи національно-демократичних революцій. Свій історичний шанс на відродження власних держав реалізували поляки, чехи, угорці та інші народи. Спробу відновити втрачену в минулому державність здійснили і українці. Однак, відсутність єдності у діях національної еліти, її ілюзії щодо мирного розв'язання суперечностей, в тому числі і територіальних, після розпаду цісарської Австрії та царської Росії, недооцінка військового чинника в ході державного будівництва, недостатня увага до проведення важливих соціально-економічних перетворень, і в результаті неспроможність зконсолідувати українське суспільство для досягнення суверенітету, звели зусилля учасників національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., нанівець. Українські землі укотре опинилися під владою чужих держав. Західні регіони відійшли до Польщі, Чехословаччини, Румунії, на центральних і східних, під повним контролем Москви, виникло квазидержавне утворення – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

За таких обставин, українські патріоти, переважно колишні вояки Української Галицької Армії та армії Української Народної Республіки, дійшли висновку про необхідність створення принципово нової, підпільної організації здатної в ході збройного виступу домогтись відродження Української держави. В 1920 р. за ініціативою Євгена Коновальця, постала Українська Військова Організація (УВО). З початку існування УВО вдалась до жорстких, часто силових методів боротьби. Організація намагалась поширити свою діяльність на територію УРСР. Спецслужби СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії докладали неабияких зусиль для нейтралізації УВО. Зокрема, в архівах колишніх спецслужб Радянського Союзу (ДПУ, НКВС) зберігається чимало документів, в яких йдеться про знешкодження осередків УВО, що діяли в державних установах, підрозділах Червоної армії, навчальних закладах, дозволених владою спілках на землях підрадянської України, в тому числі і на землях Вінниччини.

В середині двадцятих, Євген Коновалець та його сподвижники, вирішили створити організацію, котра могла б залучити до боротьби за Українську державу широкі народні маси. В 1929 р. появилась підпільна Організація Українських Націоналістів (ОУН). В програмі, схваленій Установчим Конгресом, зазначалось що головним завданням організації є

відродження шляхом національної революції Української Самостійної Соборної Держави. Ідеологією ОУН стала, розроблена Донцовим, ідеологія інтегрального націоналізму. Члени ОУН, що сповідували цю ідеологію, зобов'язані були вдаючись до використання легальних і нелегальних методів боротьби, працюючи в усіх сферах суспільного життя, докладати зусиль для відновлення незалежності України.

Протягом тридцятих, ОУН перетворилась на згуртовану, добре законспіровану, досить активну організацію. До її лав входили ветерани УГА та армії УНР, проте переважну більшість становила молодь. В цей час організація продемонструвала, як своїм співвітчизникам, так і європейській спільноті, яскраві зразки самовідданого служіння національній ідеї, жертвності у боротьбі за визволення України. Своїми діями ОУН здобула десятки тисяч прихильників і водночас чимало воргів, насамперед в особі польських та радянських спецслужб. Незважаючи на величезні труднощі, організація не полишала спроб розгорнути свою діяльність на українських землях, що перебували у складі СРСР.

Становище українців в умовах панування імперського тоталітарного режиму було жакливим. Прискорюючи підготовку до експорту комуністичної революції у Європу, сталінське керівництво вдалось до форсованої індустріалізації, примусової колективізації, терору голодом, масових репресій щодо усіх, хто не поділяв його планів. Згадані заходи були спрямовані передусім проти українців, що прагнули реального а не позірною суверенітету. Більшовицькі лідери не могли допустити зміни політико-юридичного статусу республіки, адже вона мала стати головною постачальницею матеріально-сировинних ресурсів для здійснення їхніх задумів.

На кінець тридцятих, у переважній більшості жителів центральних та східних регіонів сформувалося вкрай негативне ставлення до існуючих в Радянському Союзі порядків. Значна частина людей, що проживали в УРСР, виявляла готовність за сприятливих обставин розпочати боротьбу за їх повалення.

Провід ОУН, очолюваний Є.Коновальцем, задля досягнення своїх цілей налагодив співпрацю із політичними колами країн, що засуджували і діяльність окупаційних правлячих режимів на землях Галичини, Волні, Буковини, Закарпаття, і практику комуністичного «будівництва» на землях УРСР. «Українське питання», як і напередодні Першої світової війни, знову опинилося в центрі уваги громадськості та урядів багатьох держав Європи. Ні польське, ні радянське керівництво, що контролювали більшість території України, посилення українського національно-визвольного руху, допустити не могли. Їхні спецслужби провели ряд операцій внаслідок яких значна частина чільних діячів ОУН або загинули, або потрапили за ґрати. В травні 1938 р. НКВС організувало і здійснило замах на Є.Коновальця. Загибель провідника стала важкою втратою для організації.

Після обрання Головою Проводу Українських Націоналістів Андрія Мельника, ОУН почала схилитися до співпраці із нацистською Німеччиною. Новий провідник, разом із однодумцями вважали, що за її допомогою українцям вдасться відновити свою державу. Однак, події в Карпатській Україні, німецько-польська війна, розвіяли ілюзії багатьох членів ОУН щодо бажання керівництва Третього Рейху сприяти українцям у реалізації їхніх планів. Молода генерація оунівців на чолі із Степаном Бандерою була розчарована орієнтацією ПУНУ на Німеччину, і вимагала внесення коректив у діяльність організації. На думку молодих націоналістів, в майбутній національно-визвольній революції, ОУН мала спиратися на сили власного народу. Голова ПУНУ А.Мельник, і надалі залишався прихильником тісного співробітництва із Німеччиною. Зрештою, розбіжності у поглядах, дотримання різних концепцій національно-визвольної боротьби, призвели до розколу ОУН. В 1940 р. постали дві організації: ОУН(СД)(ОУН(б)), ОУН(р) провідником якої став С.Бандера, і ОУН(м) під орудою А.Мельника. Розкол ОУН породив протистояння між бандерівцями і мельниківцями, суттєво ослабив український національно-визвольний рух.

Зговір німецького та радянського керівництва в 1939 р. прискорив початок Другої світової війни. Розподіл Європи, тимчасова співпраця, не могли усунути глибоких суперечностей, що існували у стосунках нацистського та комуністичного тоталітарних режимів. Вони готувалися до боротьби за абсолютну гегемонію на континенті. Конфлікт між ними і ОУН(б) і ОУН(м) вирішили використати для відновлення Української суверенної держави. Тогочасні обставини, змусили оунівців до встановлення союзницьких відносин із правлячими колами Німеччини. Але якщо мельниківці широким сподівалися на їхню допомогу, то бандерівці у досягненні поставлених цілей, поклалися передусім на власні сили та підтримку українського народу. Свої взаємини із німецькою стороною, вони розглядали як тимчасовий союз, майбутнє якого залежало від ставлення її очільників до запланованого на перші дні війни проголошення незалежності України. Формування бандерівцями, за сприяння «абверу», батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд» (Дружин Українських Націоналістів) здійснювалось з метою вишколу командних кадрів для створення у перспективі українських збройних сил, здатних виконувати завдання організації. Своєрідною політичною армією ОУН, стали похідні групи, до складу яких входили випробувані, загартовані у національно-визвольній боротьбі, українські націоналісти. Вони зобов'язані були приступити до розбудови державного життя на очищених від радянської влади землях України.

Гітлер та його сподвижники (окрім А. Розенберга), налагодили співпрацю із ОУН виходячи із утилітарних міркувань. Вони мали намір використати українських націоналістів винятково для проведення розвідувальних та диверсійних операцій проти СРСР.

Напередодні конфлікту, і С. Бандера, і А. Мельник, звернулися до вищого нацистського керівництва із меморандумами у яких обґрунтовувалось право українського народу на відродження власної держави. С. Бандера у згаданому документі, окрім того застерігав вождів Третього Рейху, що ігнорування «Українського питання» може мати негативні наслідки для Німеччини. Однак, меморандуми провідників ОУН, залишились поза увагою нацистського керівництва.

З вибухом німецько-радянської війни оунівці слідом за наступаючими частинами Вермахту, рушили на територію України. 30-го червня 1941 р. за ініціативою Проводу ОУН(б), у Львові було проголошено Акт відновлення Української держави. Звістка про цю подію швидко облетіла українські землі, викликавши неабияке піднесення серед найширших верств населення. Зовсім іншою була реакція Гітлера та його найближчого оточення. С. Бандера, Я. Стецько, решта провідних діячів організації причетних до проголошення Акту, опинилися за ґратами. Значна частина членів ОУН(б) загинула від рук гестапівців. Незважаючи на шалений тиск гітлерівців, лідери організації відмовились скасувати згаданий документ. Невдовзі, за наказом Центрального Проводу, бандерівці перейшли в підпілля.

Акт 30-го червня 1941 р. попри перипетії пов'язані із його проголошенням, дав можливість і учасникам національно-визвольного руху, і українській громадськості, з'ясувати справжнє ставлення нацистського керівництва до української державності. Репресії гітлерівців переконали усіх – на українських землях замість союзника появився окупант із яким доведеться вести важку, кровопролитну боротьбу. Розчарувались діями німецької влади і мельниківці. Створену ними Українську Національну Раду, гітлерівці розпустили, багатьох її активістів розстріляли, багатьох заарештували і відправили до концтаборів.

На території Вінниччини оунівці (і бандерівці, і мельниківці) появились уже в липні 1941 р. Це були вояки «Нахтігалию», Буковинського куреня, та члени похідних груп Спираючись на підтримку місцевого населення, вони створювали органи місцевого самоврядування, підрозділи української міліції. Велику увагу члени ОУН, зокрема бандерівської течії, приділяли розбудові організаційної мережі. В серпні-місяці почав діяти обласний провід ОУН(б), згодом проводи майже в усіх районних центрах Вінниччини. Заклики оунівців до відродження Української держави, знайшли гарячий відгук у багатьох подолян. Лави ОУН поповнювались за рахунок молоді, національно свідомої інтелігенції, людей які зазнали жорстоких утисків за радянської влади. Чимало націоналістичних груп, переважно ОУН(б), появилось в сільській місцевості.

Перебуваючи в підпіллі бандерівці займалися пропагандистською діяльністю, створювали нові осередки, готували населення області до рішучого виступу проти німецьких та румунських загарбників. Докладали зусиль, для налагодження культурно-мистецького життя краю, мельниківці.

Характерною особливістю національно-визвольного руху на Вінниччині, була відсутність конфронтації між представниками різних течій ОУН. Більше того, вони успішно співпрацювали між собою. В складних умовах німецької та румунської окупації відкривали школи, відновлювали роботу середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, видавали газети. Спільними зусиллями і бандерівців, і мельниківців було створено ряд громадських організацій, які надавали різносторонню допомогу багатьом жителям області.

Від початку своєї діяльності на території Вінниччини, оунівці зазнавали гонінь та переслідувань з боку німецьких та румунських спецслужб. Особливого розмаху вони набули із завершенням будівництва об'єкту «Вервольф» - однієї із польових ставок Гітлера. Серед оунівців, передусім бандерівців, було проведено арешти і розстріли. Незважаючи на репресії окупаційної влади активно продовжували діяти осередки та організації ОУН(б) на території Вінницького, Вороновицького, Літинського, Хмельницького, Калинівського, Липовецького, Гайсинського, Могилів-Подільського, Жмеринського, Теплицького районів, а також у місті Вінниці. Із появою у лісах Волині і Полісся відділів УПА, що вступили у боротьбу із гітлерівцями, підготовку до збройного виступу проти окупантів розпочали і члени ОУН(б) Вінниччини. Однак, на початку 1943 р. використавши агентурні дані, гестапівці вдруге провели масові арешти серед націоналістів області. За ґратами опинилося близько 300 оунівців, переважну більшість яких становили члени ОУН(б). Кілька десятків бандерівців було розстріляно, решту відправлено до концтаборів.

На деякий час припинили свою діяльність обласний та ряд районних проводів ОУН(б). Проте, з травня місяця 1943 р. національно-визвольний рух знову набирає сили. Велике значення для його піднесення мало рішення Центрального Проводу про організацію групи УПА-«Південь». Зусиллями активного діяча ОУН(б) Омеляна Грабця («Батька»), що із відповідним завданням прибув на Вінниччину, за участю місцевих бандерівців було сформовано перші загоны УПА в Літинському, Хмельницькому, Калинівському районах. Згодом об'єднавшись із відділами УПА Дніпропетровщини, Уманщини та Холодного Яру, протягом другої половини 1943, березня місяця 1944 р. повстанці на території області, провели проти німецьких та румунських окупантів ряд успішних бойових операцій. Значну допомогу їм у боротьбі із ворогом надавали рейдуєчі відділи УПА із Галичини і Волині. На початку 1944 р. повстанцям довелося вступати у сутички із загонами радянських партизанів, котрі виконуючи розпорядження Українського Штабу Партизанського Руху намагалися витіснити їх із Правобережної України.

Усвідомлюючи неминучість поразки Третього Рейху у війні, Центральний Провід, командування УПА, продовжуючи бойові дії проти Вермахту, одночасно розпочали підготовку до боротьби із Червоною армією та військами НКВС, що мали стати інструментом відновлення

імперського комуністичного режиму на українських землях. Із наближенням радянсько-німецького фронту основні сили групи УПА-«Південь», що оперували на Вінниччині, були відведені на Рівненщину, де в квітні 1944 р. в Гурбенських лісах взяли участь у боях із частинами НКВС. Значні втрати повстанців у цих боях, спонукали головнокомандувача УПА Романа Шухевича, до внесення суттєвих змін у тактику боротьби. За його наказом великі відділи було поділено на сотні, чоти та рої. Проникнувши у радянські тили, постійно маневруючи, вони здійснювали несподівані напади на державні установи, нечисельні підрозділи НКВС, завдаючи їм відчутних втрат.

На Вінниччині у цей час під загальним командуванням О.Грабця, у вкритих лісами Літинському, Вінницькому, Калинівському, Хмільницькому, Гайсинському, Іллінецькому районах, діяли загони Миколи Якимчука («Олега»), Остапа Качача («Саблюка»), «Шуляка», «Вознесенка», «Нечая», «Гармаша», «Лихого», Василя Левочка («Довбуша»), «Володька», «Юрка» та інші. Незважаючи на загибель, в червні 1944 р. свого командира, повстанці спираючись на підтримку місцевого населення, продовжували боротьбу на території області до 1947 р. З початком 1948 р., згідно рішення Центрального Проводу ухваленого ще влітку 1946 р., члени ОУН(б) перейшли до політико-пропагандистської роботи серед жителів Вінниччини. Однак, окремі боївки і надалі вдавались до збройних акцій проти партійних та радянських працівників, зав'язували сутички із підрозділами НКВС та НКДБ.

В кінці сорокових років націоналістичне підпілля діяло у м. Вінниці, Літинському, Муровано-Куриловецькому, Калинівському, Барському, Гайсинському, Хмільницькому, Жмеринському, та інших районах області. Здійснювались спроби налагодження зв'язків із націоналістами інших регіонів України. Основну увагу у своїй політико-пропагандистській роботі оунівці приділяли молоді. Попри розправи з боку радянської влади, багато мешканців Вінниччини вступали в ОУН, надавали допомогу націоналістичному підпіллю.

Останні осередки ОУН(б) на території області були ліквідовані органами МДБ, лише у 1952 р.

Діяльність ОУН, збройна боротьба УПА протягом сорокових, початку п'ятдесятих років на Вінниччині, були складовою частиною загальноукраїнського визвольного руху. Вони мали велике значення для піднесення національної свідомості мешканців краю. Тисячі подолян, пройшовши через націоналістичне підпілля, воюючи в лавах УПА, як проти німецьких окупантів, так і проти імперського комуністичного режиму, стали палкими прихильниками відродження Української Самостійної держави. Сталінська каральна система чинила над ними жорстокі розправи. Впродовж десятиліть, із тавром «прислужників фашизму» жили їхні батьки, рідні і близькі. Однак, на прикладах самовідданого служіння патріотів ідеалам свободи, формувалися наступні

покоління борців за незалежність України. Естафету боротьби перебрали до своїх рук шістдесятники, дисиденти, в'язні сумління.

Із початком всеосяжної кризи радянської імперії, розгортання під її впливом так званої «перестройки», преса, радіо, телебачення доносили більш-менш об'єктивну інформацію про визвольні змагання періоду новітньої історії як України загалом, так і Вінниччини зокрема. Це спонукало багатьох жителів області до переосмислення минулого, активної участі в національно-демократичному русі. Можна сміливо стверджувати – саме завдяки цим подіям понад 90% мешканців Вінниччини 1-го грудня 1991 р. підтримали Акт проголошення Української суверенної держави.

Хочеться вірити, що зрештою настане час, коли усіх учасників національно-визвольного руху сорокових початку п'ятдесятих, котрі наближали цей важливий історичний момент в житті українського народу, вдячними нащадками буде пошановано належним чином.

**Список
учасників національно-визвольного руху
на Вінниччині в роки боротьби за УССД.**

- 1. Андрук Юрій («Буревій»)**. Родом із Буковини. Член ОУН(м). Входить до штабу Буковинського куреня. Здійснював організаційну роботу на Вінниччині в 1941 – 1942 рр. (Джерело: На зов Кисва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст.135.)
- 2. «Антон»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Вінниці. Член ОУН(б) із 1941 р. Один із організаторів націоналістичного підпілля на Вінниччині. Загинув у бою із гітлерівцями в кінці листопада 1943 р. недалеко від с. Микулинці Літинського району. Похований в с. Дашківці Літинського району. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.89-169.)
- 3. «Антон»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Уродженець с. Новоселиця-Залужна (нині с. Залужне) Літинського району. Зв'язковий УПА. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп-4, Спр.26935, Арк.-28-38.)
- 4. Асаулюк Іван Євментійович**. Родом із с.Зозівка Липовецького району. Член ОУН(б) із 1942 р. Брав активну участь в діяльності місцевої організації. Заарештований 30 січня 1944 р. відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.- 6-60.)
- 5. Бабич Мирон**. Уродженець м. Вінниця. Член ОУН(б) із 1941 р. Активний учасник вінницького націоналістичного підпілля. Розстріляний гітлерівцями в травні 1943 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.199.)
- 6. Базелицький Петро («Буревій»)**. Командир одного із куренів групи УПА- «Південь», що діяв протягом 1943-1944 рр. на Вінниччині (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)
- 7. Балаб Надія** 1927 р.н. Родом із с.Борків Літинського району. Зв'язкова командира групи УПА- «Південь» О. Грабця («Батька»). Померла від ран отриманих під час бою із підрозділом НКВС 10 червня 1944 р. біля с. Микулинці Літинського району. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.199.)
- 8. Білінський Ярослав («Бистрий»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь», що діяв протягом 1943-1944 рр. на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)
- 9. Баніт Максим**. Уродженець с.Брусленів Літинського району. Член ОУН(б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.26935, Арк.-2-25.)
- 10. Берегуля Павло Пилипович («Палій»)**. 1910 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. Член ОУН(б). З 1944 р. босць загону УПА «Граніт», що діяв на Уманщині. Заарештований НКДБ. В 1945 р. Засуджений до розстрілу. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-

наглядний том.) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.349.)

11. Білик Іван («Кость», «Антон»). Один із організаторів УПА- «Південь». В 1943 р. очолював штаб групи. Брав активну участь у підготовці бойових операцій проти німецьких окупантів на Вінниччині. Загинув 27-го грудня 1943 р. в одному з боїв із гітлерівцями. Похований в с. Яцківці (нині с. Бруслинівка) Літинського району. (Джерело: Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український самостійник», 1958. ст.195.)

12. Білик Ганна Василівна. 1921 р.н. Родом із с. Верхній Ташлик Джулинського району. Освіта-вища. Член ОУН(б) із 1942 р. Заарештована 12-го вересня 1945 р. Засуджена до 6 років таборів та 3 років заслання (Архівна справа СБУ №9829- контрольно-наглядний том) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.349.)

13. Білик Ганна Онуфрійвна. 1894 р.н. Родом із с. Удич. Джулинського (нині Теплицького) району. Освіта вища, вчителька. Член ОУН із 1941 р. Заарештована 12-го вересня 1945 р. Засуджена до 10 років таборів та 5 років заслання. (Архівна справа №9829-контрольно-наглядний том) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.349.)

14. Безпалько Валентина Василівна. 1925 р.н. Родом із м.Вінниця (вул. 1905 р., 28). Член ОУН(б) із 1942 р. Учасниця націоналістичного підпілля. В 1944 р. виїхала до Нідерландів. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.- 2-118.)

15. Бевзелюк. Ім'я невідоме. Командир одного із загонів УПА, що діяв на Вінниччині в 1944-1947 рр. (Джерело: ДАВО: Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-5, Арк.- 4,5.)

16. Бей Василь («Улас»). Уродженець Західної України. Керівник крайового проводу ОУН(б) «Поділля». В 1950-1951 рр. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.225-252., ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-17,18.)

17. «Богдан». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Дрогобицької області. Член ОУН(б). В 1950-1951 рр. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.4, Спр.-27838, т.2, Арк.-1,2.)

18. Бойко Панас. Родом із Вороновиці. Член ОУН. Перебував на посаді начальника місцевої поліції. Заарештований гестапо в 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавнича спілка, Київ, 2005. ст.75-79.)

19. Боднар. Ім'я невідоме. Родом із м. Немирів. Член ОУН. Входить до місцевої організації. Заарештований гестапо в 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавнича спілка, Київ, 2005. ст.75-79.)

20. «Богун». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Командир одного із загонів УПА, що діяли на Вінниччині в 1944-1945 рр. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 80-82.)

21. **Білотченко Федір**. Уродженець Вінниччини. Колишній офіцер Радянської Армії. Член ОУН(б) із 1941 р. З 1942 р. по травень 1943 р. очолював військову референтуру обласного проводу ОУН(б). Загинув в травні 1943 р. у м.Вінниці під час перестрілки із гестапівцями. (Джерело: Шлях перемоги. 11-го травня 2000 р.)

22. **Бричанська Раїса**. Родом із Могилева-Подільського. Член ОУН(б) із 1942 р. Брала активну участь в діяльності районної організації. Розповсюджувала націоналістичну літературу і листівки. В травні 1943 р. була заарештована румунською жандармерією. В 1946 р. заарештована органами МДБ. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-7,45.)

23. **Брижак Йосип**. Родом із с. Степашки Гайсинського району. Член ОУН(б) із 1941 р. Розстріляний гітлерівцями в 1943 р. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22.)

24. **Брижак Василь**. Член ОУН(б) із 1941 р. Виконував обов'язки одного із окружних провідників Вінниччини. Заарештований гестапо в грудні 1942 р.

25. **Бойко Іван Єфремович («Шум»)**. 1922 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. Член ОУН(б) із 1941 р. Очолював місцевий осередок. Із 1944 р. босць загону УПА «Граніт», що діяв на Уманщині. 31-го серпня 1945 р. після бою із підрозділом НКВС потрапив у полон. 18-го вересня 1945 р. засуджений до розстрілу. (Архівна справа СБУ №9829). (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002, ст.350.)

26. **Бондар Дмитро**. Родом із Гайсина. Член ОУН(б) із 1941 р. Деякий час служив у поліції. В 1942 р. заарештований гестапо за розповсюдження націоналістичної літератури. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.- 4, Спр.-26255, Арк.-19-22.)

27. **Бондаренко Семен**. Один із активних членів ОУН на Вінниччині протягом 1942-1945 рр. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001, ст.199.)

28. **Боднар Іван Миколайович**. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештований органами МДБ в квітні 1952 р. 5-го травня 1952 р. засуджений до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.- 96-98.)

29. **Боднар Параска Василівна**. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештована органами МДБ в квітні 1952 р. 5-го травня 1952 р. засуджена до 25 років

таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.- 96-98.)

30. **Боднар**. Ім'я невідоме. Родом із Жмеринки. В ОУН(б) із 1941 р. Активний член місцевого осередку. В 1942 р. його помешкання було коспіративною квартирою для оунівців Жмеринського району. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.- 22-25.)

31. **Бойко Василько**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). Здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-22-26.)

32. **Бурлака Іван Федорович**. 1928 р.н. Родом із с. Волячин (нині с. Городище) Літинського району. Симпатик ОУН(б). Розповсюджував націоналістичну літературу та листівки. Донедавна жив у Літині.

33. **Васінко Сергій («Чайка»)**. Родом із с. Жесківці Станіславчицького (нині Жмеринського) району. Босць УПА із 15-го жовтня 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і Матеріали. Київ, 1996, ст.427.)

34. «**Віра**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член осередку ОУН(б) в с. Хомутинці Калинівського району. В 1943 р. активно співпрацювала із загонами УПА на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 14-25.)

35. **Винниченко Петро**. 1918 р.н. Родом із с. Куна Гайсинського району. Член ОУН(б). В 1942 р. за розповсюдження націоналістичної літератури заарештований і відправлений гестапо до коштабору. В 1944 р. очолював районний провід ОУН(б) на Гайсинщині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22; Спр.-12224, Арк.-51,52.)

36. **Вдовиченко Леонід Савович**. Родом із Гайсинщини. Член ОУН(б). Протягом 1942-1944 рр. входив до складу Гайсинської районної Організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-19.)

37. «**Віктор**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Протягом певного часу очолював Калинівську районну організацію ОУН(б). В травні 1943 р. заарештований та розстріляний гестапівцями. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001, ст.199.)

38. **Восвода Ганна**. Член ОУН(б). Входила до складу Вінницької міської Організації. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько» Коломия, «Вік», 2001, ст.199.)

39. **Вознесенко**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Микулинці Літинського району. Командир одного із загонів УПА, що діяли на Вінниччині в 1943-1944 рр. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.)

40. **Вовкодавцев Олександр**. Родом із с. Вахнівка Липовецького району. Член ОУН(б). В 1942 р. входив до складу місцевого осередку. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-22.)

41. **Вознюк А.Г.** Родом із Козятина. Член ОУН(б). В 1942-1943 рр. виконувала обов'язки зв'язкової Козятинського надрайонного проводу. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-89.)

42. «**Володя**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(б) із 1941 р. В 1941-1942 рр. працював у підпільній друкарні. Розстріляний гестапівцями в 1942 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.199.)

43. **Гаврилюк Василь Дементійович**. 1924 р.н. Родом із с.Зозівка Липовецького району. Член ОУН(б) із 1942 р. Входив до складу місцевої організації. 22-го січня 1944 р. заарештований відділом контррозвідки «Смерш» 389-гої стрілецької дивізії. 15-го лютого 1944 р. засуджений до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.25620, Арк.-1-5, 122-126.)

44. «**Галя**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Вінниці. Член ОУН(б). В 1942-1943 рр. виконувала обов'язки зв'язкової Обласного проводу. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

45. **Гавришак Григорій**. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. Член ОУН(б). Входив до місцевого осередку. (Архівна справа СБУ №9829). (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002.ст.353.)

46. **Гапій Ярослав**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). Входив до Вінницької міської організації. Весною 1943 р. був заарештований гестапо. Згодом в'язень сталінських концтаборів. Донедавна жив у м. Вінниця. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.- 22-26.)

47. «**Ганя**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(б). Входила до осередку в с. Голяки (нині с. Грушківці) Калинівського району. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр. 26935, Арк.-14-25.)

48. **Ганзюк Михайло («Герентій»)**. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. Член ОУН(б). Активно діяв на території Району в 1943-1945 рр. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-1,2.)

49. **Ганзюк Антоніна Григорівна**. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештована органами МДБ в 1952 р. Засуджена 29-го квітня 1952 р. до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-93-95.)

50. **Ганзюк Ніна Степанівна**. 1929 р.н. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. В 1952 р. заарештована органами МДБ. 29-го квітня 1952 р. засуджена до 25 років таборів та

5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 27838, т.2, Арк.-93-95.)

51. **Ганзюк Василь**. Родом із с. Сальник Калинівського району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. 28-го квітня 1952 р. засуджений до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.4, Спр.-27838, т.2, Арк.-89-92.)

52. **Ганзюк Никифір**. Родом із с.Сальник Калинівського району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. 28-го квітня 1952 р. засуджений до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-89-92.)

53. **Ганзюк Наталія**. Родом із с. Сальник Калинівського району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. 28-го квітня 1952 р. засуджена до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-89-92.)

54. «**Гева**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Івча Літинського району. Зв'язковий УПА в 1943-1944 рр. (Джерело: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.)

55. **Гирич**. Ім'я невідоме. Член ОУН(б). В 1942 р. входив до складу Вінницької міської організації. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

56. **Главатський Ярослав**. Родом із Буковини. В 1941-1942 рр. виконував обов'язки провідника ОУН(б) в Тульчині. Заарештований гестапо влітку 1942 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

57. **Грабець Омелян («Батько»)**. Родом із Нового Села біля м. Чесанів на Холмщині. Один із чільних діячів ОУН. В травні 1943 р. очолив Вінницький обласний провід ОУН(б). Влітку 1943 р. призначений Командиром групи УПА-«Південь». Під його керівництвом підрозділи групи вели боротьбу із гітлерівцями та військами НКВС. Загинув у бою 10-го червня 1944 р. біля с. Микулинці Літинського району. (Джерела: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2; Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.)

58. **Гурська Марія Гнатівна**. 1925 р.н. Родом із с. Тяжків (нині район м. Вінниця). В роки окупації студентка енергетичного технікуму. 3 1941 р. член ОУН(б). Входила до складу Вінницької міської організації. 23-го червня 1944 р. заарештована органами НКВС. 27-го березня 1946 р. засуджена до 5 років таборів. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-44,102.)

59. «**Грім**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Хмельницького району. Член ОУН(б) із 1941 р. 3 другої половини 1943 р.

виконував обов'язки провідника ОУН(б) Хмільницького району. Брав активну участь у формуванні загонів групи УПА-«Південь». Учасник боїв із підрозділами НКВС. (Джерела: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200. ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

60. **Гербей**. Ім'я невідоме. Родом із с. Серебря Могилів-Подільського району. В роки війни симпатик ОУН(б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-42-47.)

61. **Гуменюк**. Ім'я невідоме. Один із командирів повстанських загонів. Діяв на Вінниччині в другій половині 40-х років. (Джерело ДАВО :Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)

62. **Голуб Іван Остапович**. 1892 р.н. Родом із Станіславщини (нині Івано-Франківщина). Активний учасник національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. Член ОУН(м). Прихильник єдності національно-патріотичних сил. Здійснював організаційну роботу на Поділлі, Донеччині. З лютого 1942 до травня 1943 р. очолював Вінницьку обласну організацію ОУН(м). Був організатором Українського визвольного війська на Поліссі, готував старшинські кадри для Українських збройних сил. Загинув весною 1944 р. в Карпатах. (Джерело: Завальнюк К., Процюк Т. Отаман-галичанин Іван Голуб. Вінниця, «Діло», 2007.)

63. **Давидченко Леонід Савович**. Родом із с. Крутогірка Гайсинського району. Член ОУН(б). (Джерело: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 12224, Арк.-53.)

64. **Дарвай Йосип Михайлович («Гук»)**. 1920 р.н. Родом із с. Мізунь, Вигодського району, Станіславської (нині Івано-Франківської) області. В ОУН(б) із 1939 р. Один із членів похідних груп, що працювали на Вінниччині. З кінця 1941 р. уповноважений обласного проводу в південних районах Вінниччини. Його зусиллями було створено чимало осередків ОУН(б). Влітку 1943 р. заарештований румунською жандармерією. Після виходу із в'язниці продовжував організаційну роботу. 21-го березня 1946 р. заарештований органами МДБ. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-4-47.)

65. **Дейнека**. Ім'я невідоме. Родом із Крем'янецьчини. Провідник студентської групи ОУН(б) у м. Вінниця. Заарештований гестапо весною 1943 р. Відправлений до німецького концтабору. (Джерело: Сергійчук В. Український здви́г. 1939-1955 рр. т.4. Українська Видавнича спілка. Київ, 2005. ст.78.)

66. **Дронгаль Іван**. Родом із с. Кантеліни Іллінецького району. Вчитель. Член ОУН із 1942 р. Організовував осередки ОУН та розповсюджував націоналістичну літературу. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.200.)

67. **Добровольський**. Ім'я невідоме. Родом із Могилева-Подільського.

Член ОУН(б). Входив до складу місцевої організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

68. **Драчук Клавдія Мойсейвна**. Родом із с. Мар'янівка Гайсинського району. Член ОУН(б). Входила до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.- 26-53.)

69. **Дубовий Сидір Іванович**. Родом із с. Ротмистрівка (нині с. Вербівка) Липовецького району. В 1942-1943 рр. очолював місцевий осередок ОУН(б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.- 34-38.)

70. **Демчук Йосип Васильович («Луговий»)**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). З 1949 по 1951 р. очолював Вінницький надрайонний провід. Докладав зусиль для створення підпільної організаційної мережі. Заарештований у Вінниці 8-го лютого 1951 р. органами МДБ. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 27838, т.2., Арк.- 17,18.)

71. **Лудник**. Ім'я невідоме. Родом із с. Лисогірка Жмеринського району. Член ОУН(б). Входив до місцевого осередку. (Джерело: Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр., т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст.75-79.)

72. **Дундук Григорій Семенович**. 1920 р.н. Родом із с. Мар'янівка Гайсинського району. Член ОУН(б) із 1941 р. Входив до місцевого осередку. Займався розповсюдженням націоналістичної літератури і листівок. У вересні 1942 р. притягувався до відповідальності Гайсинською жандармерією. Заарештований органами НКДБ 27-го квітня 1944 р. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.- 51,52.)

73. **Євтушенко Іван Антонович («Хміль», «Атос»)**. 1928 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. В ОУН із 1943 р. Очолював осередок в с. Тернівка. З весни 1944 р. в УПА (загін «Граніт»). Заарештований в 1945 р. (Архівна справа СБУ №9829- Контрольно-наглядний том.) (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.358.)

74. **Жолкевський Йосип**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). В 1941-1943 рр. здійснював організаційну роботу у м. Жмеринка. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

75. **«Женя»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Вінниці. Член ОУН(б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

76. **Загурський Іван («Відомий»)**. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловського району. Босць УПА із 10 серпня 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, 1996. ст.427.)

77. **Зайка Марія Остапівна («Веселка»)**. 1925 р.н. Родом із с. Брусленів Літинського району. Під час навчання у Вінницькому

енергетичному технікумі у 1941 р. вступила в ОУН(б). Брала активну участь в діяльності міської організації. Створювала осередки в селах Літинського району. З 1943 р. особиста зв'язкова командира групи УПА «Південь» О. Грабця («Батька»). З листопада 1943 р. в загоні УПА «Олега». 21-го червня 1944 р. заарештована органами НКВС. 27-го березня 1946 р. засуджена до 5 років таборів. Згодом на заслання в Хабаровському краї. На початку 90-х проживала у м. Калуга. Реабілітована 25-го грудня 1991 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 2,25,102-111.)

78. **Зайка Іван Остапович («Чорноморець», «Ігор»)**. 1920 р.н. Родом із с. Брусленів Літинського району. З 1943 р. в УПА. Заступник командира загону «Шуляка». Загинув у бою із підрозділом НКВС в червні 1944 р. біля с. Трибухи Літинського району. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

79. **Зінко Р.** Ім'я невідоме. Провідник ОУН в Дашеві. Заарештований гестапо в березні 1942 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

80. **Захарчук Юхим**. Родом із с. Малий Митник Хмельницького району. Член ОУН(б). Входив до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 83.)

81. **Захаревич Василь**. Родом із с. Сосонка Вінницького району. Член ОУН(б). Воював в одному із загонів О. Грабця («Батька»). Заарештований органами МДБ в 1952 р. Засуджений до 25 років таборів. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

82. **Зибачинський Орест**. Родом із Буковини. Член ОУН. В 1942 р. Входив до Вінницької організації. Один із організаторів підпільної друкарні у Вінниці. Займався також вишколом бойовиків ОУН. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

83. **Залевський Петро Кузьмич**. 1918 р.н. В 1944 р. вступив в загін УПА «Олега». Був начальником штабу загону. Брав участь у боях із підрозділами НКВС. Заарештований органами НКДБ 12-го липня 1945 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.)

84. **«Зірка»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Балин Літинського району. Зв'язкова загонів УПА на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.)

85. **Зайка Василь Миколайович**. Родом із с. Кукавка Могилів-Подільського району. Член ОУН(б) із 1942 р. Входив до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

86. **Змогун**. Ім'я невідоме. 1929 р.н. Родом із Тернопільщини. Один із організаторів націоналістичного підпілля на Вінниччині. (Джерело: Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-краснавчої конференції. 18-го лютого 1999 р. Вінниця, 1999.)

87. **Зубенко («Холодний»)**. Ім'я невідоме. Окружний провідник Вінниччини. В травні 1943 р. загинув у бою з гітлерівцями в с. Білецьке Жмеринського району. (Джерело: Сергійчук В. Український здвиг. Поділля 1939-1955 рр.т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005.ст.75-79.)

88. **Іванченко Спиридон Федосович («Павлюк»)**. 1910 р.н. Родом із с. Краснопілка Гайсинського району. Член ОУН(б). Деякий час очолював провід Гайсинського району. 20-го березня 1944 р. заарештований органами НКВС. 19-го червня 1944 р. зумів втекти. Був оголошений у всесоюзний розшук. (Архівна справа СБУ №3788.) (Джерела: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.362. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22.)

89. **Іванчук**. Ім'я невідоме. Родом із Західної України. Член ОУН(б). Входив до Вінницької міської організації. Заарештований і розстріляний гестапо в 1943 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.200.)

90. **Кащук Іов**. Родом із с. Балин Літинського району. В 1943-1944 рр. зв'язковий загонів УПА на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.)

91. **«Казак»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(б). Входив до Гайсинської міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-3-22.)

92. **«Катя»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(б). Входила до середку у с. Голяки (нині с. Грушківці) Калинівського району. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2-25.)

93. **Коваль М.М.** с. Вендичани Могилів-Подільського району. Симпатик ОУН. Заарештований органами НКДБ 1-го серпня 1945 р. (Джерело: Народна газета. №20, 1992 р.)

94. **Козак Є.М.** смт. Іллінці. Симпатик ОУН. Заарештований органами НКДБ 1-го серпня 1945 р. (Джерело: Народна газета. №20 1992 р.)

95. **Капрець** Маркіз. Родом із Західної України. В 1942-1943 рр. очолював Ладжинську організацію ОУН(б). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 26255, Арк.-19-22.)

96. **Касперський**. Ім'я невідоме. Родом із Буковини. Один із очільників Гайсинської районної організації ОУН(м). Заарештований гестапо в квітні 1942 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-26.)

97. **Карпенко Галина**. Родом із Вінниці. Член ОУН(б). Входила до складу Вінницької міської організації. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.201.)

98. **Карпенко Павло**. Родом із Гайсинського району. Член ОУН(б). Брав активну участь в діяльності місцевої організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-51,52.)

99. **Клим Фелір Миколайович**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). Входить до складу Південної похідної групи. З 1941 р. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

100. **Климчук Михайло** («Хмара»). 1923 р.н. Родом із Вінниці. Член ОУН(б) з 1941 р. Активний діяч міської організації. З 1943 р. особистий зв'язковий О. Грабця («Батька»). В квітні 1944 р. заарештований органами НКВС. Засуджений до 20 років таборів. Звільнений в 1956 р. Учасник національно-демократичного руху на Вінниччині в кінці 80-х на початку 90-х років. Донедавна жив у м. Вінниця. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 62.)

101. **Качан Остап** («Саблюк»). Командир одного із куренів групи УПА «Південь», пізніше командував сотнею. Активно діяв протягом 1943-1944 рр. на Вінниччині (в Літинському, Хмільницькому, Калинівському районах). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 14_25, 80-82. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст. 164-224.)

102. **Килимник Ім'я** невідоме. Член ОУН(б) із 1941 р. Деякий час виконував обов'язки обласного політичного референта ОУН(б) Вінниччини. Заарештований гестапо весною 1943 р. (Джерело: Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991. ст. 210.)

103. **Кисіль Харко**. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. Член ОУН(б). Брав активну участь в діяльності місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

104. **Кіндзірська Лідія**. Родом із Західної України. Член ОУН(б). Брала активну участь в діяльності Вінницької міської організації. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 201.)

105. **Козак Петро Якимович**. 1920 р.н. Родом із с. Вахнівця Липовецького району. Входить до місцевої організації ОУН(б). Займався націоналістичною пропагандою. В 1944 р. заарештований органами НКВС і засуджений до 10 років таборів. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 25620, Арк.- 23, 262-265.)

106. **Коваль Василь**. Родом із Вінниччини. Член ОУН. Брав участь в націоналістичному русі на території області. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 201.)

107. **Качеровський Микола Олександрович**. Член ОУН(м). Під час німецької окупації обіймав посаду заступника голови Вінницької обласної управи, згодом секретаря духовної консисторії. (Джерело: Хочу все знати. 21-го квітня 1999.)

108. **Ковтун Тодосій**. Родом із с. Брусленів Літинського району. Член

ОУН(б) із 1943 р. Займався розповсюдженням націоналістичної літератури і листівок. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

109. **Компанська Ганна Іванівна**. 1902 р.н. Родом із с. Жван Муровано-Куриловецького району. Член ОУН(б). В її помешканні знаходилась конспіративна квартира. Заарештована органами НКВС в 1944 р. Засуджена до розстрілу. Вирок виконано 5-го травня 1945 р. (ДАЧО:Ф-Р-5625, Оп.-1, Спр.-13138.) (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 367.)

110. **Колесников Володимир Олександрович** («Арамис»). 1929 р.н. Родом із с. Тернівка Джулинського (нині Бершадського) району. Борець УПА із 1944 р. Заарештований органами НКВС в 1945 р. Засуджений до 8 років таборів і 3-х років заслання. (Архівна справа СБУ №9829- Контрольно-наглядний том). (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 366.)

111. **Король Орітей**. Родом із с. Брусленів Літинського району. Член ОУН(б) із 1942 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

112. **Костюк Володимир**. Родом із Липовецького району. Член ОУН(б). Під час німецької окупації очолював провід Липовецької районної організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-23.)

113. **Коржевлюк Ім'я** невідоме. Родом із Липовецького району. Член Осередку ОУН(б) у с. Ротмистрівка (нині с. Вербівка) Липовецького району. (Джерело: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-38.)

114. **Костюк Вадим Павлович**. 1919 р.н. Родом із с. Струминка Липовецького району. Член ОУН(б). Входить до місцевого осередку. Заарештований органами НКВС в 1944 р. Засуджений до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.- 262-265.)

115. **Крикун Микола Іванович**. 1922 р.н. Родом із с. Зозівка Липовецького району. Активний член місцевої організації ОУН(б). Заарештований відділом контррозвідки «Смерш» в 1944 р. Засуджений військовим трибуналом 389-тої стрілецької дивізії 15-го лютого 1944 р. до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.- 55, 122-126.)

116. **«Красноголовий»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Вінниці (вул. Київська, 27). Член ОУН(б). Брав активну участь в діяльності Вінницької міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

117. **Кузьмук Микола**. Родом із Вінниці. Один із засновників першого осередку ОУН(б) у місті. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 201.)

118. **Кузь Ганна Григорівна**. 1929 р.н. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловецького району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештована органами МДБ в 1952 р. 13-го травня 1952 р. засуджена до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2, Арк.-98,99.)

119. **Котик Семен («Вир», «Доке»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь», що діяв протягом 1943-1944 рр. на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

120. **Кулінич Іван Митрофанович**. Родом із Могилева-Подільського. Член ОУН(б). В 1942-1943 рр. виконував обов'язки провідника Могилів-Подільської районної організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.)

121. **Кулик Андрій Васильович**. 1925 р.н. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештований органами МДБ в 1952 р. Засуджений до 25 років таборів (згодом термін ув'язнення було зменшено до 6 років). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26242.)

122. **Кулик Іван Васильович**. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(б) на Вінниччині. Заарештований органами МДБ в 1952 р. Засуджений до 7 років таборів (згодом термін ув'язнення було зменшено до 6 років). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26242.)

123. **«Кучерявий»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Борків Літинського району. Член ОУН(б). Брав активну участь в діяльності осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

124. **Купрісевич**. Ім'я невідоме. Родом із Хмільницького району. До війни працював інспектором районного відділу освіти. Член ОУН(б) із 1941 р. До середини 1943 р. виконував обов'язки провідника районної організації. Один із організаторів перших загонів УПА на Вінниччині. Влітку 1943 р. із групою вояків УПА загинув у бою із гітлерівцями. (Джерело: Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991. ст.210.)

125. **«Левко»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Західної України. До середини 1942 р. очолював Вінницьку обласну організацію ОУН(б). Пізніше виїхав до Львова. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.)

126. **Лукиніук**. Ім'я невідоме. («Тиміш»). Родом із Буковини. Член ОУН(м). Входив до штабу Буковинського куреня. В 1941-1942 рр. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: На зов. Кисва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст.135.)

127. **«Леонід»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(б).

Активно діяв у Могилів-Подільському районі в 1943-1944 рр. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-26-28.)

128. **Левченко Василь («Довбуш»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь». В 1943-1944 рр. брав активну участь у боротьбі із гітлерівцями та підрозділами НКВС на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

129. **Левкович Борис («Рудий»)**. Із середини 1942 р. обласний провідник ОУН(б) на Вінниччині. Заарештований гестапо весною 1943 р. Зумів втекти з групою оунівців під час вивезення до концтабору. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.)

130. **Легкун Едвард**. Родом із Буковини. Активний член ОУН(б) в Калинівському районі. Заарештований гестапо в 1942 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.201.)

131. **Лисенко Онуфрій**. Родом із с. Янів (нині с. Іванів) Калинівського району. Член ОУН(б). Один із організаторів підпільної друкарні в Калинівському районі. Заарештований гестапо в 1942 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

132. **Липовий Омелян («Олекса»)**. Родом із Хмільницького району. В 1942-1943 рр. окружний провідник ОУН(б) на Вінниччині. В 1944 р. референт служби безпеки в загоні «Саблюка». (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

133. **Ломачевський**. Ім'я невідоме. Один із командирів повстанських загонів, що діяв на Вінниччині в другій половині 40-х років. Заарештований органами МДБ в листопаді 1947 р. (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-5, Арк.-4,5.)

134. **Люта Ольга Федорівна**. Родом із Гайсина (вул. Кропоткіна, 3). Член ОУН(б) з березня 1942 р. Розповсюджувала націоналістичну літературу та листівки. Заарештована гестапо в кінці 1942 р. 1-го квітня 1944 р. заарештована НКДБ. Засуджена до розстрілу.

Рішенням воєнної колегії, вирок згодом було замінено на 10 років таборів. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22, 61.)

135. **Любчак Павло**. Родом із с. Зозівка Липовецького району. Член ОУН(б). В 1942-1943 рр. входив до місцевої організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-34,36.)

136. **Ляшенко**. Ім'я невідоме. Родом із Вінниччини. Член ОУН(б) із 1941 р. Один із організаторів підпільної друкарні в Калинівському районі. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.201.)

137. **Лукашевич Єлизавета** Миколаївна. Член ОУН(м). З 1941 р. працювала інспектором бібліотек обласного відділу освіти. В березні 1944 р. заарештована НКВС. В грудні 1944 р. померла в тюремній лікарні. (Джерело: Хочу все знати. 21-го квітня 1999.)

138. **Мазуренко**. Ім'я невідоме. Родом із Вороновиці. Член ОУН(Б). Входив до місцевої організації. Заарештований гестапо і відправлений до коштaborу в 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр. Українська видавничаспілка. т.4. Київ, 2005. ст.75-79.)

139. **Малик Петро Васильович**. 1922 р.н. Родом із с. Зозівка Липовецького району. Член ОУН(Б). Із листопада 1942 по січень 1944 р. очолював місцеву організацію. Заарештований в січні 1944 р. відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. 15-го лютого 1944 р. засуджений до 10 років таборів. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-22, 122.)

140. **Малюта**. Ім'я невідоме. Член ОУН(Б) із Вінниці. Диригент оркестру та хору місцевого театру. Заарештований та розстріляний гестапівцями в 1943 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.202.)

141. **Манькута Пилип Маркович («Залізник»)** 1922 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. В ОУН із 1943 р. 3 1944 р. в загоні УПА «Граніт». Заарештований органами НКВС в 1945 р. Засуджений до розстрілу. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-наглядовий том). (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.375.)

142. **Манькута Олексій Маркович**. 1924 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. 3 1944 р. в загоні УПА «Граніт». (Архівна справа №9829-Контрольно-наглядовий том) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного Підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.375.)

143. **Мацибора Григорій Іванович («Портос»)**. 1929 р.н. Родом із с. Тернівка Джулинського (нині Теплицького) району. 3 1944 р. боєць загону УПА «Граніт». В 1945 р. заарештований органами НКВС. Засуджений до 8 років таборів та 3 років заслання. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-наглядовий том). (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.376.)

144. **Махулько-Горбачевич Григорій Степанович**. До Вінниці прибув із Кисва. Член ОУН(М). Виконував обов'язки заступника головниміської управи, згодом викладав в медінституті. Заарештований органами НКВС весною 1944 р. (Джерело: Хочу все знати. 21-гоквітня 1999 р.)

145. **Мандрика Володимир («Здобутний»)**. Родом із с. Бални Літинського району. Командир одного із загонів УПА, що діяв в 1943-1944 рр. на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.)

146. **Мельник Нестор**. Родом із с. Трибухи Літинського району. Член

ОУН(Б). Надавав допомогу воякам УПА, що оперували на території Літинського району. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

147. **Мельник Сергій**. Родом із с. Михайлівка Вінницького району. Член ОУН(Б) з 1941 р. Брав активну участь у діяльності Вінницької міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

148. **Мельничук Петро Іванович**. 1921 р.н. Родом із с. Зозів Липовецького району. Працював учителем. Член ОУН(Б). Входив до місцевої організації. В січні 1944 р. заарештований відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. Засуджений до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-1-5,8-21, 122-126.)

149. **Мерзляк Ігор (Костешкий)**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б) Працював у газеті «Вінницькі вісті». Брав активну участь у діяльності місцевої організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-3,4.)

150. **Могир Василь Миронович**. 1921 р.н. Родом із с. Вахнівка Липовецького району. Член ОУН(Б). Входив до місцевої організації. В січні 1944 р. заарештований відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. Засуджений до 10 років таборів. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-22, 262-265.)

151. **Могир Іван Миронович**. 1923 р.н. Родом із с. Вахнівка Липовецького району. Зв'язковий місцевої організації ОУН(Б). В січні 1944 р. заарештований відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. Засуджений до 10 років таборів. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-262-265.)

152. **«Маляр» Василь**. Справжнє прізвище невідоме. Родом із Закарпаття. Член Вінницької організації ОУН(Б). Заарештований гестапо в 1942 р. Від розстрілу врятувався втечею. (Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.202.)

153. **Мартинів**. Ім'я невідоме. Один із повстанських командирів. Діяв на Вінниччині в другій половині 40-х років. (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)

154. **«Мрія»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Зв'язковий УПА на Вінниччині. Загинув в листопаді 1943 р. у сутичці із гітлерівцями поблизу Козятина. (Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавничаспілка. Київ, 2005. ст.87,88.)

155. **«Наталка»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. 1922 р.н. Родом із Вінниці (вул. Успенського). Член ОУН(Б). Брала активну участь в діяльності міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

156. **«Настя»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом і с. Хомутинці Калинівського району. Входила до місцевого осередку ОУН(Б). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

157. **Наумець**. Ім'я невідоме. Родом із с. Янів (нині Іванів) Калинівського району. Під час окупації працював вчителем Янівської школи. Входить до місцевого осередку ОУН(Б). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

158. **Наумець**. Ім'я невідоме. Родом із с. Бойківка Калинівського району. Член ОУН(Б). Входить до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

159. **Небесюк Петро Дементійович («Чорний»)**. 1919 р.н. Родом із с. Верхній Ташлик Джулинського (нині Теплицького) району. В ОУН із 1945 р. Заарештований органами НКВС в 1945 р. (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 378.)

160. **«Недобитий»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Балин Літинського району. В 1943-1944 рр. зв'язковий загонів УПА на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.)

161. **«Нечай»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Бережанщини. Член обласного проводу ОУН(Б) на Вінниччині. Розстріляний гестапівцями весною 1943 р. у Вінницькій тюрмі. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 78.)

162. **«Ніна»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б). Брала участь у діяльності міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

163. **Ничипорук**. Ім'я невідоме. Родом із с. Малий Митник Хмельницького району. Член ОУН(Б). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-83.)

164. **Пофенко Володимир Минович**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б). З 1941 р. очолював редакцію «Вінницьких вістей». (Джерело: Вінницькі вісті, 1941 р. 18-го вересня.)

165. **«Оксана»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Балин Літинського району. Активно співпрацювала із групами ОУН(Б), що діяли на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

166. **«Оксана»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН(Б). Займалась антинімецькою пропагандою. Розстріляна в травні 1943 р. гітлерівцями біля с. Лисогірка Жмеринського району. (Джерело: Сергійчук В. Український здвиг: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст. 75-79.)

167. **Особенко Любов**. Родом із с. Малий Митник Хмельницького району. Входила до місцевого осередку ОУН(Б). (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-83.)

168. **Осташенко**. Ім'я невідоме. Член ОУН(М). Провідник Прикарпатської групи мельниківців, що діяла в 1941-1942 рр. на Вінниччині. В 1942 р. розстріляний гітлерівцями за антинімецьку

пропаганду. (Джерело: На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст. 139.)

169. **Паюк Володимир («Нечай»)**. Член ОУН(Б). В 1949-1951 рр. здійснював роботу по створенню націоналістичного підпілля на Вінниччині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2., Арк.-17, 18.)

170. **«Павлюк»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Борків Літинського району. Член ОУН(Б). Входить до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

171. **Парфенюк Любов Петрівна**. Родом із Вінниці (вул. Московська, 57). В ОУН(Б) із 1942 р. Брала активну участь в діяльності Вінницької міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

172. **Панченко**. Ім'я невідоме. Один із повстанських командирів. Діяв на Вінниччині в другій половині 40-х років. (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)

173. **Павлікевич**. Ім'я невідоме. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Ройовий Південної похідної групи. Здійснював організаційну роботу на Вінниччині в 1941 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

174. **Паньків Іван**. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входить дорогою Павлікевича Південної похідної групи. Згодом, виконував обов'язки окружного провідника. З 1941 до арешту гестапівцями весною 1943 р. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

175. **Петерзіль Євгенія Іллівна**. Родом із Західної України. Член Вінницького обласного проводу ОУН(Б). Входила до складу керівних органів Жіночої служби України, легальної громадської організації що здійснювала патріотичне вихвання жіноцтва Поділля. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

176. **Плахотна Євгенія Феофанівна**. Родом із Вінниці. Член ОУН(М). Була одним із організаторів Жіночої служби України. Очолювала організацію до кінця 1942 р. (Джерело: Хочу все знати. 21-го квітня 1999 р.)

177. **Підлужна Ірина («Ольга»)**. Родом із Бережан. Член обласного Проводу ОУН(Б) на Вінниччині. Очолювала жіночу групу організації. Заарештована гестапівцями в 1943 р. Розстріляна у Вінницькій тюрмі в травні 1943 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25; Спр.-26459, Арк.-9-70.)

178. **Пекарчук Іван**. Родом із Галичини. Член ОУН(М). Представник штабу Українського визвольного війська у Вінниці. (Джерело: Завальнюк К., Стецюк Т. Отаман-галичанин Іван Голуб. Вінниця, «Діло», 2007. ст. 40.)

179. **Пекарчук Тетяна**. Родом із Галичини. Член ОУН(М). Представниця штабу Українського визвольного війська у Вінниці. В 1942-1943 рр. очолювала Жіночу службу України. (Джерела: Завальнюк К., Стешок Т. Отаман-галичанин Іван Голуб. Вінниця, «Діло», 2007. ст. 40; Хочу все знати. 21-го квітня 1999 р.)

180. **Побережень Василь**. Родом із с. Ротмистрівка (нині с. Вербівка) Липовецького району. Член ОУН(Б). В 1942-1943 рр. входив до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-23.)

181. **Поліщук Григорій**. Родом із с. Зозівка Липовецького району. Член місцевої організації ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-30, 31.)

182. **Полянський Іван («Травук»)**. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. Член ОУН(Б). Зв'язковий О. Грабця «Батька». Донедавна жив у Літині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

183. **«Погідний»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). В 1941-1943 рр. здійснював організаційну роботу у Жмеринці. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.)

184. **Поможин Онуфрій**. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входив до рою Павлікевича Південної похідної групи. В 1941 р. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

185. **Поможин Микола**. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входив до рою Павлікевича Південної похідної групи. В 1941-1943 рр. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

186. **Попівський Євген («Алетіано»)**. Уродженець Вінниччини. Член ОУН(Б). З 1941 до 1942 р. виконував обов'язки шефа зв'язку, окружного провідника, референта обласного проводу ОУН(Б). (Джерело: Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991. ст. 207-212.)

187. **Приймак**. Ім'я невідоме. Родом із с. Селище Літинського району. Колишній старшина армії УНР. В 1942 р. очолював Літинську організацію ОУН(Б). Заарештований і розстріляний гестапівцями в 1942 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 202.)

188. **Приймак Петро Семенович («Ярко»)**. 1924 р.н. Родом із с. Бортники, Ходорівського району Дрогобицької (нині Львівської) області. Налагоджував роботу націоналістичного підпілля на Вінниччині в 1949-1951 рр. Заарештований органами МДБ в грудні 1951 р. Засуджений до 25 років таборів. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т. 2., Арк.-1, 2.)

189. **Пришляк Григорій («Мікушко»)**. Родом із Західної України. Один із чільних діячів ОУН(Б). В липні 1941 р. координував діяльність похідних груп на Вінниччині. (Джерела: Шлях перемоги. 23-го серпня 2000 р.; Шлях перемоги. 3-го травня 2001 р.)

190. **Проташук Володимир**. Член ОУН(Б). Входив до Вінницької міської організації. Служив у 109-му батальйоні української поліції. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 202.)

191. **Процюк Тетяна**. Родом із с. Бойківка Калинівського району. Входила до місцевого осередку ОУН(Б). Розповсюджувала націоналістичну літературу. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

192. **Півторак**. Ім'я невідоме. Родом із с. Краснопілка Гайсинського району. Керував місцевим загonom УПА. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-наглядовий том). (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 389.)

193. **Поліщук**. Ім'я невідоме. Один із повстанських командирів. Діяв в другій половині 40-х років на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)

194. **Пругулак**. Ім'я невідоме. Районний провідник ОУН(Б). Заарештований і розстріляний гестапівцями в 1943 р. (Джерело: Сергіичук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955 рр. т. 4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст. 75-79.)

195. **Процюк Василь («Кропива»)**. Родом із Західної України. Командиродного із куренів групи УПА-«Північ», що часто рейдував територією Вінниччини. З березня 1944 р. шеф штабу групи УПА «Південь», яка активно діяла на землях області. (Джерела: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст. 164-224; Шлях перемоги. 28-го листопада 1996 р.)

196. **Пшеничний Андрій**. Родом із с. Брусленів Літинського району. Член ОУН(Б). Займався розповсюдженням націоналістичної літератури та листівок. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

197. **Пузир Василь Іванович**. 1928 р.н. Родом із с. Краснопілка Теплицького району. Член ОУН. Заарештований органами НКВС в 1945 р. (Архівна справа №9829-Контрольно-наглядовий том) (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 382.)

198. **«Рая»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Балін Літинського району. Співпрацювала із підпіллям ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

199. **Рестоцький**. Ім'я невідоме. Член ОУН(Б). Входив до Південної похідної групи. Здійснював організаційну роботу на Літинщині. Розстріляний гітлерівцями. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14.)

200. **Рудик** Ім'я невідоме. Родом із с. Новоселиця – Залужна (нині с. Залужне) Літинського району. Член ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

201. **Романець** Ім'я невідоме. Родом із Буковини. Один із керівників ОУН(М) у Гайсині. Заарештований гестапівцями в квітні 1942 р. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-26.)

202. **Рибаченко Іван**. Родом із с. Лаврівка Вінницького району. Входив до місцевого осередку ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-23.)

203. **Рябий Федір**. Родом із с. Кукавка Могилів-Подільського району. Входив до місцевого осередку ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-4-47.)

204. **Романовський Кирило Дмитрович**. 1892 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. В ОУН з 1941 р. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-наглядний том.) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.383.)

205. **Ромасевич Федот Наумович**. 1882 р.н. Родом із Теплика. Член ОУН з 1941 р. Заарештований органами НКВС в 1944 р. (Архівна справа СБУ №88). (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.384.)

206. **Ромасевич Горпина Федосівна**. 1893 р.н. Родом із Теплика. Член ОУН з 1942 р. Заарештована органами НКВС в 1944 р. (Архівна справа СБУ №88). (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.384.)

207. **Сак Пантелеймон («Могіла»)**. Родом із Полтавщини. Член Київського крайового проводу ОУН(Б). Референт пропаганди. Організатор ряду підпільних видань на Вінниччині. Неодноразово відвідував область, здійснював організаційну роботу із кадрами. Після загибелі Д. Мирона («Орлика») протягом деякого часу очолював крайовий провід. Схоплений і розстріляний гітлерівцями в 1943 р. (Джерело: Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991. ст.207-212.)

208. **Савіцька Валентина Федорівна**. Родом із Вінниці (вул.Петровського,43). Член ОУН(Б) із 1942 р. Була зв'язковою обласного проводу, розповсюджувала літературу, влаштовувала явки. Брала участь у створенні «Союзу українського націоналістичного студентства». Студентка фармтехнікуму. Заарештована 25-го червня 1947 р. органами МВС. Засуджена до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-2-118.)

209. **Свірська Галина**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б) з 1941 р. Займалась створенням націоналістичних осередків, розповсюджувала літературу. Заарештована гестапівцями взимку 1942 р. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

210. **Сапецька Н.Г.** Родом із Вінниці. Член ОУН(Б) з 1941 р. (Джерело:

ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-2.)

211. **Сало Іван («Мамай»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь», що діяв в 1943-1944 рр. на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

212. **Свистун Микола («Ясен»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь», що діяв в 1943-1944 рр. на Вінниччині. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

213. **Скольський М.Д.** Родом із Ободівки Тростянецького району. Симпатик ОУН. Заарештований органами НКДБ 1-го серпня 1945 р. (Джерело: Народна газета. №20, 1992 р.)

214. **«Сокіл»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Зв'язковий загонів УПА на Вінниччині в 1943-1944 рр. (Джерело: Сергійчук В. Український збиг: Поділля 1939-1955 рр.т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст.87,88.)

215. **Сокур Надія**. 1926 р.н. Родом із Вінниці (вул. Богуна,3). Закінчила фармтехнікум. Член ОУН(Б) з 1942 р. Займалась розповсюдженням націоналістичної літератури і листівок. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

216. **Скорик Ольга**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б). Брала участь у діяльності міської організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-26.)

217. **Соловей Сергій («Залізняк»)**. Родом із с. П'ятничани, Вінницького району (нині в межах м. Вінниці). Член ОУН(Б) з 1941 р. Працював у підпільній друкарні, розповсюджував націоналістичну літературу і листівки, очолював юнацтво П'ятничан. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.202.)

218. **Скакун**. Ім'я невідоме. Член ОУН. В 1942 р. входив до Вінницької міської організації. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.202.)

219. **Старух**. Ім'я невідоме. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входив до рою Павлікевича Південної похідної групи. В 1941 р. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

220. **Стародуб**. Ім'я невідоме. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входив до рою Павлікевича Південної похідної групи. В 1941-1943 рр. здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

221. **Сніжинський Юрій Феофанович**. Родом із с. Кукавка Могилів-Подільського району. Директор школи. Член ОУН(Б) із 1942 р. Входив до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.14-21.)

222. **Сторожук Олекса**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б). Входив до міської організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-23.)

223. **Сторожук Володимир**. Родом із Немирівського району. Член

ОУН(Б) із 1941 р. Входив до Вінницької міської організації. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.14-25.)

224. **Серафимович Василь Олександрович**. Родом із Галичини. Член ОУН(М). З 1941 р. очолював обласний відділ народної освіти. Велику увагу приділяв організації національного за змістом навчально-виховного процесу в школах Вінниччини. (Джерело: Хочу все знати. 21-го квітня 1999 р.)

225. **Степчук Олександр («Сторчан»)**. Командир одного із куренів групи УПА- «Південь», що діяв на Вінниччині в 1943-1944 рр. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

226. **Тарашук**. Ім'я невідоме. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Входив до рою Павлікевича Південної похідної групи. З 1941 р. Здійснював організаційну роботу на Вінниччині. (Джерело: ДАВО:6023, Оп.-4, Спр.26466, Ст.14-21.)

227. **Таранюк Степан Потапович**. 1884 р.н. Родом із с. Ситківці Немирівського району. Освіта вища. Співпрацював із оунівським підпіллям. (ДАЧО. Ф-Р-5625, Оп.-1, Спр.13188.) (Джерело: Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст.388.)

228. **«Тиміш»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Борків Літинського району. Член ОУН(Б). Виконував обов'язки зв'язкового загонів УПА на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

229. **Ткаченко Іван («Зозуля»)**. Родом із с. Соначівка Уланівського (нині Хмельницького) району. Босць УПА із 20-го травня 1943 р. (Джерело: Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, 1996. ст.427.)

230. **Ткачук Ілля Никифорович**. 1915 р.н. Родом із Крем'янецьчини. Командир одного із загонів УПА, який діяв на Літинщині, та Хмельниччині. Заарештований органами НКВС 12-го червня 1944 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.- 28-35.)

231. **Трачук Андрій («Бувалий»)**. Командир одного із куренів групи УПА-«Південь», який діяв на Вінниччині в 1943-1944 рр. (Джерело: Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст.164-224.)

232. **Токар Михайло**. Родом із Гайсина. Член ОУН(М). Працював вчителем однієї із місцевих шкіл. Був директором українського театру у Гайсині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 26255, Арк.-19-22.)

233. **Тимофій Василь**. Родом із Гайсина. Член ОУН(Б). Деякий час служив у поліції. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22.)

234. **Тридяк Григорій Миколайович («Мирон»)**. Родом із Дрогобицької (нині Львівської) області. Член ОУН(Б). Проводив роботу по створенню націоналістичного підпілля на Вінниччині в 1949-1951 рр. Заарештований органами МДБ в 1952 р. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2., Арк.-23.)

235. **Троценко І.П.** Родом із с. Махаринці Козятинського району. Симпатик ОУН. Займався націоналістичною агітацією. Заарештований органами НКДБ 1-го серпня 1945 р. (Джерело: Народна газета. №20, 1992 р.)

236. **Федорова Євгенія**. Член ОУН із Вінниці. Заарештована і відправлена гестапівцями до концтабору у 1942 р. В 1949 р. заарештована органами МДБ. Засуджена до 10 років таборів. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.203.)

237. **Франчук Степан**. Родом із Літина. Симпатик ОУН. Засуджений до 10 років таборів. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.203.)

238. **Федоришин Микола («Залізняк»)**. Родом із Голоскова. Член ОУН(Б). Входив до Вінницької міської організації. (Джерело: Сергійчук В. Український звитг: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст.75-79.)

239. **Федорченко Л.М.** Родом із Чечельника. Симпатик ОУН. Заарештований органами НКДБ 1-го серпня 1945 р. (Джерело: Народна газета. №20, 1992 р.)

240. **Хельківський Людвіг**. Родом із с. Велика Клітівка, Уланівського (нині Хмельницького) району. Член ОУН. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-24.)

241. **«Хмара»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Буковини. Член ОУН(Б). Померла у Вінниці в 1942 р. (Джерело: Командир Групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.203.)

242. **Ходзінська Марія**. Родом із с. Брусленів Літинського району. Працювала вчителькою місцевої школи. Член ОУН(Б). Надавала різнобічну допомогу командирам УПА, що оперували на Літинщині. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

243. **«Христина»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Західної України. Член ОУН(Б). Здійснювала організаційну роботу серед молоді. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.)

244. **Цибульська Надія**. 1928 р.н. Родом із с. Лашківці Літинського району. Член ОУН(Б). Зв'язкова О. Грабця («Батька»). Поранена під час бою із енкаведистами 10-го червня 1944 р. Згодом працювала учителькою Дашківської середньої школи. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст.203.)

245. **«Чумаки»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Борків Літинського району. Член ОУН(Б). Входив до місцевого осередку. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)

246. **Човган**. Ім'я невідоме. Родом із с. Новоселиця-Залужна (нині с. Залужне) Літинського району. Симпатик ОУН. Як лікар надавав медичну допомогу місцевим оунівцям. (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

247. **Чорноморець Володимир**. Член ОУН(Б). Входив до Вінницької

міської організації. Загинув в 1943 р. рятуючись втечею від переслідування гестапівців. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 203.)

248. **Чугув Віктор**. Родом із Вінниці. Член ОУН(Б). Заарештований і розстріляний гестапівцями весною 1943 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 203.)

249. «**Чорнота**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с. Івча Літинського району. Зв'язковий загонів УПА. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.)

250. **Чорний Микола**. Родом із Жмеринки. Член ОУН(Б) із 1941 р. Входив до місцевої організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-14-21.)

251. «**Черник**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. 1927 р.н. Родом із Тернопільщини. Один із організаторів націоналістичного підпілля на Вінниччині в 1949-1951 рр. (Джерело: Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 18-го лютого 1999 р. Вінниця, 1999.)

252. **Шарган Дмитро Петрович («Джус»)**. 1929 р.н. Родом із с. Тернівка Джулинського (нині Теплицького) району. Босць УПА з 1944 р. Заарештований органами НКДБ в 1945 р. Засуджений до 8 років таборів та 5 років заслання. (Архівна справа СБУ, №9829 – Контрольно-наглядовий том.) (Джерело: Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 394.)

253. **Швець**. Ім'я невідоме. Родом із Вінниці. Входив до Вінницької міської організації ОУН(Б). (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

254. **Швидкий Данило Максимович**. 1905 р.н. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловцького району. В 1950-1951 рр. співпрацював із підпільними групами ОУН(Б) на Вінниччині. Заарештований органами МДБ в 1952 р. 13-го травня 1952 р. засуджений до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2., Арк.-98,99.)

255. **Швидка Марія Григорівна**. 1929 р.н. Родом із с. Перекоринці Муровано-Куриловцького району. В 1950-1951 рр. співпрацювала із підпільними групами ОУН(Б) на Вінниччині. Заарештована органами МДБ в 1952 р. Засуджена 13-го травня 1952 р. до 25 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 27838, т.2., Арк.- 98,99.)

256. **Шевчук Григорій Парфентійович («Сулима»)**. 1913 р.н. Родом із с. Погоріла Джулинського (нині Теплицького) району. Член ОУН з 1941 р. З 1944 р. босць загону УПА «Граніт». Заарештований органами НКДБ у вересні 1945 р. Засуджений до розстрілу 18-го вересня 1945 р. (Архівна справа СБУ №9829-Контрольно-наглядовий том.) (Джерело:

Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 роках. Умань, 2002. ст. 394.)

257. **Шевчук Василь**. 1926 р.н. Родом із Вінниці. З 1943 р. босць загону УПА О.Грабця («Батька»). Виконував доручення командира групи УПА-«Південь». Донедавна жив у Вінниці. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 203.)

258. **Шепель Зінаїда**. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. Протягом 1941-го першої половини 1942 р. очолювала Літинську районну організацію ОУН(Б). (Джерело: Шестопаль М. Все тільки правда. Літин, 2007.)

259. **Шепель Микола**. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. Член ОУН(Б) із 1941 р. Брав активну участь в діяльності місцевої організації. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.)

260. «**Шумило**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Член ОУН. До 1943 р. працював заввідділом праці у Вороновиці. (Джерело: Сергійчук В. Український здви: Поділля 1939-1955 рр. т.4. Українська видавнича спілка. Київ, 2005. ст. 75-79.)

261. **Шумний Мирон Юхимович**. 1888 р.н. Родом із с. Вахнівка Липовецького району. Член ОУН(Б) із 1942 р. Входив до місцевого осередку. Заарештований в січні 1944 р. відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії. Засуджений до 10 років таборів. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-262-265.)

262. **Шестопаль Микола («Лисок»)**. 1924 р.н. Родом із с. Вонячин (нині с. Городище) Літинського району. Член ОУН(Б) із 1941 р. Брав активну участь в діяльності місцевої організації. Особистий зв'язковий О. Грабця («Батька»). Заарештований гестапівцями в 1943 р. Визволений із ув'язнення загоном УПА «Батька». Воював в УПА. В листопаді 1944 р. в бою із підрозділом НКВС потрапив у полон. 3-го грудня 1944 р. засуджений до розстрілу. В січні 1945 р. розстріл замінено на 20 років таборів. Останні роки (помер у 2007) жив у Казахстані. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 203; Шестопаль М. Все тільки правда. Літин, 2007.)

263. **Шуберт Ольга Йосипівна («Леся»)**. 1927 р.н. Родом із Літина. Член ОУН(Б) з 1943 р. Зв'язкова О. Грабця («Батька»). Заарештована НКВС в жовтні 1944 р. (Джерело: Командир групи УПА «Південь» Полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст. 203.)

264. **Шур Василь Онисимович**. 1921 р.н. Родом із с. Зозівка Липовецького району. Один із засновників організації ОУН(Б) у селі. Член ОУН(Б) із 1942 р. Заарештований відділом контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії 22-го січня 1944 р. Засуджений 15-го лютого 1944 р. до 10 років таборів та 5 років позбавлення прав. (Джерело: ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-5, 122-126.)

265. «**Юрась**». Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із с.

Новоселиця-Залужна (нині с. Залужне) Літинського району. Член ОУН(Б). Зв'язковий загонів УПА.(Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4,Спр.-26935, Арк.-28-35.)

266. **«Юрко»**. Справжнє прізвище та ім'я невідомі. Родом із Дрогобицької (нині Львівської) області. Член ОУН(Б). Один із організаторів націоналістичного підпілля на Вінниччині в 1950-1951 рр.(Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838,т.2., Арк.-1,2.)

267.**Якимчук Микола («Олег»)**. Родом із Західної України. Сотник, командир одного із загонів УПА, що активно діяв на Вінниччині в 1943-1949 рр. проти гітлерівців та підрозділів НКВС.(Джерела: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25; ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр-7, Арк.-6-8.)

268.**Ященко**. Ім'я невідоме. Родом із Калинівки. Член ОУН(Б). Один із організаторів підпільної друкарні у Калинівці. Заарештований гестапо.(Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст.204.)

269.**Янішевський Степан («Далекий», «Богослов»)** 1914 р.н. Родом із с. Витвиця Долинського району Івано-Франківської області. Навчався в духовній семінарії. Виконував обов'язки обласного референта Служби безпеки ОУН(Б) на Вінниччині в 1941-1945 рр. Потрапив у полон 12-го серпня 1948 р. після сутички з підрозділом МВС. Розстріляний у Рівному.(Джерело: Командир групи УПА «Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік»,2001.ст.204)

**Список
Співробітників НКВС, НКДБ, МДБ
(репресивно – каральних органів 40-х – 50-х),
що брали активну участь у боротьбі із учасниками
національно-визвольного руху на Вінниччині.**

1. **Антішкін**. Начальник обласного управління МДБ (1949 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
2. **Антонов** (полковник). Заступник начальника обласного управління МДБ (1947 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-5, Арк.-4,5.)
3. **Бакун** (лейтенант). Начальник оперативної групи НКВС (1944 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-9.)
4. **Бендерський** (капітан). Заступник начальника відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області.(1945 р.)(Джерело:ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-96,97.)
5. **Брусевич** (майор). Начальник відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2,3.)
6. **Волков**. Начальник районного відділу МВС Літинського району (1949 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
7. **Граділь**. Помічник оперуповноваженого відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2,3.)
8. **Давиденко** (лейтенант). Слідчий відділу контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії (1944 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-1-5.)
9. **Долгіх** (молодший лейтенант). Начальник III –го відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело:ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2,3.)
10. **Денисенко**. Начальник районного відділу МВС Барського району (1949 р.) (Джерело:ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)

11. **Смельянов** (капітан). Слідчий Гайсинської слідчої групи УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-3.)
12. **Касаткін К.Н.** (полковник). Начальник Вінницького обласного управління МДБ (1947-1951 рр.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-5, Арк.-4,5.)
13. **Корольов** (старший лейтенант). Оперуповноважений відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-10-13.)
14. **Квасніков**. Начальник обласного управління міліції (1949 р.) (Джерело: ДАВО: Ф-П-136, Оп.-52, Спрю-7, Арк.-6-8.)
15. **Князєв**. Начальник районного відділу МВС Комсомольського (нині Козятинського) району (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
16. **Канигін**. Начальник управління відділу МДБ Вінницької області на залізниці (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
17. **Кальник** (майор). Командир загону 209-го батальйону НКВС (1944 р.) (Джерело: Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-краєзнавчої конференції 18-го лютого 1999 р. Вінниця, 1999.)
18. **Месяков**. Начальник обласного управління МВС (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
19. **Осіпов**. Начальник районного відділу МВС Гайсинського району (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
20. **Побірський** (капітан). Начальник I-го відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області. Згодом начальник районного відділу МВС Жмеринського району (1949 р.) (Джерела: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82; ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
21. **Покрамовіч** (капітан). Старший слідчий відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1945 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-70.)
22. **П'ятаєв** (майор). Старший слідчий УМДБ Вінницької області (1946 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-4.)

23. **Рижанов** (підполковник). Начальник слідчого відділу обласного УМДБ (1952 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т.2., Арк.-1,2.)
24. **Рябокось**. Начальник районного відділу МВС Копайгородського району (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
25. **Рудисв**. Начальник МДБ Комсомольського (нині Козятинського) району (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
26. **Сахатов** (молодший лейтенант міліції). УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спрю-26935, Арк.-48.)
27. **Сергієнко**. Районний відділ МДБ Жмеринського району (1949 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.)
28. **Старостенко** (підполковник юстиції). Військовий прокурор військ МВС Вінницької області (1947 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.- 26459, Арк.-102.)
29. **Семенєв** (старший лейтенант). Командир загону 193-го батальйону НКВС (1944 р.) (Джерело: Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 18-го лютого 1999 р. Вінниця, 1999.)
30. **Табаченко** (лейтенант). Старший слідчий відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.)
31. **Устінов** (лейтенант). Оперуповноважений відділу боротьби з бандитизмом УНКВС Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-41.)
32. **Філіпов**. Начальник відділу контррозвідки «Смерш» 389-тої стрілецької дивізії (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-32.)
33. **Шнейдер** (лейтенант). Оперуповноважений II-го відділу УНКДБ Вінницької області (1944 р.) (Джерело: ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-19.)

Джерела та література

Розділ І

1. Книш З. Становлення ОУН. Київ, вид-во ім. О.Теліги, 1994. ст-98,99.
2. Довідник з історії України. Київ, вид-во «Генеза», 2001. ст-534.
3. Гунчак Т. Україна перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. Київ, вид-во «Либідь», ст-219,220.
4. Вбивство Степана Бандери. Львів, вид-во «Червона калина», 1993. ст.8,9.
5. Довідник з історії України. Київ, вид-во «Генеза», 2001. ст-401.
6. Народна газета. 1992, №24.
7. Там само.
8. Онацький Є. У вічному місті. Записи українського журналіста. Роки 1931-1932. Торонто, вид-во «Новий шлях», 1981. ст-393.
9. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974. ст-673.
10. Український визвольний рух, №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-104-106.
11. Літературна Україна. 1992, 28 травня.
12. Стерчо П. Карпато-Українська держава. Львів, вид-во «За вільну Україну», 1994. ст-49.
13. Там само. ст-74.
14. Українське слово. 2000, №44, 2 листопада.
15. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали. Філадельфія-Київ-Вашингтон, 1993. ст-72.
16. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, вид-во «Світ», 1995. ст-157.
17. Стерчо Л. Карпато-Українська держава. Львів, вид-во «За вільну Україну», 1994. ст-136.
18. Там само. ст-217.
19. Довідник з історії України. Київ, «Генеза», 2001. ст-289.
20. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, вид-во «Світ», 1995. ст-160.
21. Сергійчук В. Правда про «золотий вересень» 1939-го. Київ, Українська видавнича спілка, 1999. ст-33.
22. Самостійна Україна. 2008, №3. ст-65,66.
23. Книш З. Розбрат. Спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940-1941 роках. Торонто, вид-во «Срібна сурма», 1960. ст-73,74.
24. Бандера С. Перспективи Української революції. Інститут національного державознавства. Київ, 1999. ст-23,24.
25. Кук В. Степан Бандера. Івано-Франківськ, вид-во «Лілея-НВ», 1999. ст-22.
26. Там само. ст-23.
27. Сергійчук В. Правда про «золотий вересень» 1939-го. Київ, Українська видавнича спілка, 1999. ст-34,35. Літературна Україна. 1999. 23 вересня.

28. Там само. ст-9,10.
29. Освіта. 1991. 13 вересня.
30. Сергійчук В. Правда про «золотий вересень» 1939-го. Київ, Українська видавнича спілка, 1999. ст-15.
31. Освіта. 1991. 13 вересня.
32. Освіта. 1991. 17 вересня.
33. Там само.
34. Там само.
35. Там само.
36. Субтельний О. Україна: Історія. Київ, вид-во «Либідь», 1991. ст.-393.
37. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. кн.2. Київ, «Либідь», 1994. ст-129.
38. Там само. ст-139.
39. Там само. ст-156.
40. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Київ, «Наукова думка», 2005. ст-5.
41. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. кн.1. Київ, «Либідь», 1994. ст-127.
42. Там само.
43. Кук В. Степан Бандера. Івано-Франківськ, вид-во «Лілея-НВ», 1999. ст-29.
44. Там само. ст-30.
45. Довідник з історії України. Київ, вид-во «Генеза», 2001. ст-627.
46. Енциклопедія Третього Рейха. Москва, 2005. ст.32.
47. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів боротьби 1929-1955. вид-во ЗЧ ОУН, 1955. ст-27-31.
48. Культура і життя. 1992. 1 серпня.
49. Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. Детройт, 1992. ст-27-32.
50. Там само. ст-13,14.
51. Там само. ст-22.
52. Там само. ст-32.
53. Народна газета. 1992. №13.
54. Косик В. Україна і Німеччина. Документи федерального архіву в Кобленці-ФРН. Париж-Нью Йорк-Львів, 1993. ст-502-504.

Розділ 2

55. Ленин В. За хлеб и мир. 14 декабря 1917 г. Записки Института Ленина. Москва, 1927. т 2.
56. Ленин В. Речь на 4-м Всероссийском съезде Советов. Март, 1918 г. Правда. 1918. 4 марта.
57. Коммунар. 1918. январь.
58. Фрунзе М. Избранные произведения. Москва, «Воениздат», 1984. ст-45.
59. Тухачевский М. Избранные произведения. Москва, «Воениздат», 1964.

- Т.1, ст-256.
60. Международная жизнь.1989. №1.ст-127.
 61. Международная жизнь.1989. №4, ст-118.
 62. Літературна Україна. 1990. 4 жовтня.
 63. Рудий В. Розстріляне Надбужжя. Вінниця,2007.ст-97.
 64. Там само.ст-100.
 65. Літературна Україна.1996. 16 травня.
 66. Соловей Д. Голгота України.Дрогобич, «Відродження»,1993.ст-97.
 67. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 рр. Умань,2002.ст-57,58.
 68. Соловей Д. Голгота України. Дрогобич, «Відродження»,1993.ст-97.
 69. Там само.
 70. Там само.ст-98.
 71. Рудий В.Розстріляне Надбужжя. Вінниця,2007.ст-214-216.
 72. Шульга І. Гірка правда. Вінниця,1997. ст-53.
 73. Довідник з історії України.Київ, «Генега»,2001.ст-327.
 74. Шульга І. Гірка правда. Вінниця,1997.ст-53.
 75. Народна газета.1991. №6.
 76. Правда.1930.14 янвря.
 77. Сторінки історії України.ХХ століття.Київ, «Освіта»,1992.ст-85.
 78. Діак І.Хто захистить наш народ і державу:Комуністична партія України чи Українська комуністична партія? Київ,2000.ст-80.
 79. Військо України.1993. №11.ст-100.
 80. Діак І.Хто захистить наш народ і державу:Комуністична партія України чи Українська комуністична партія?Київ,2000.ст-78.
 81. Там само.
 82. Шульга І.Гірка правда.Вінниця,1997.ст-64-69.
 83. Там само.ст-71.
 84. Сторінки історії України.ХХ століття.Київ, «Освіта»,1992.ст-86.
 85. Діак І.Хто захистить наш народ і державу:Комуністична партія України чи Українська комуністична партія?Київ,2000.ст-79.
 86. Сторінки історії України.ХХ століття.Київ, «Освіта»,1992.ст-87.
 87. Коллективизация сельского хозяйства: Важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства.1927-1935. Москва,1957.ст-423,424.
 88. Коллективизация і голод на Україні.1929-1933 рр.Збірник документів і Матеріалів.Київ,1992.
 89. Куліш А. Геноцид.Голодомор 1932-1933.Причини, жертви,злочинці. Київ-Харків,2001.ст-37.
 90. Там само.
 91. Сторінки історії України.ХХ століття.Київ, «Освіта»,1992.ст-87.
 92. Вісті ВУЦВК.1932.21 листопада.
 93. Слово просвіти. 2006. 16 листопада.
 94. Там само.
 95. Там само.
 96. Куліш А.Геноцид.Голодомор 1932-1933. Причини, жертви, злочинці. Київ-Харків,2001.ст-52.
 97. Конквест Р. Жнива Скорботи.Київ, «Либідь»,1993. ст-334.
 98. Куліш А.Геноцид.Голодомор 1932-1933. Причини, жертви, злочинці. Київ-Харків,2001.ст-54.
 99. Слово просвіти.2007. 22 листопада.
 100. Державний архів Вінницької області(далі ДАВО): Ф-П-136.,Оп.-3. Спр.-11.Арк.-3,4.Спр.-13,Арк.-8,9.
 101. ДАВО: Ф-П-136.,Оп-3.,Спр-20.,Арк.-138; Спр-61.Арк.-103; Спр-79, Арк.-38.
 - 102.ДАВО:Ф-П-136, Оп-3, Спр-11.Арк-128.
 - 103.ДАВО: Ф-П-136,Оп-3,Спр-4, Арк.-33; Спр-10,Арк.-78.
 - 104.ДАВО: Ф-П-136, Оп-3,Спр-11, Арк.-89.
 - 105.ДАВО: Ф-П-136,Оп-3, Спр-10,Арк.-127; Спр-61,Арк.-109.
 - 106.ДАВО: Ф-П-136, Оп-3, Спр-69, Арк.-12,13.
 - 107.ДАВО: Ф-П-136, Оп-3, Спр-80, Арк.-78.
 - 108.Там само.Арк-79.
 - 109.Шульга І.Голод на Поділлі.Вінниця, «Континент-Прим»,1993.ст-123.
 110. Шановал Ю.У ді трагічні роки. Сталінізм на Україні.Київ,1990. ст-112.
 111. Там само.ст-113.
 - 112.Там само.ст-118,119.
 113. Літературна Україна.1993.29 серпня.
 114. Там само.
 115. Там само.
 - 116 Там само.
 - 117 Там само.
 118. Там само.
 119. Рудий В.Розстріляне Надбужжя. Вінниця,2007.ст-338.
 120. Діак І. Хто захистить наш народ і державу: Комуністична партія України чи Українська комуністична партія?Київ,2000.ст-81.
 121. Рудий В.Розстріляне Надбужжя. Вінниця,2007.ст-235.
 122. Вінниця: злочин без кари. Київ, «Воскресіння»,1994.ст-197. Хрест.Торонто.1989. №6.
 123. Вінниця:злочин без кари.Київ, «Воскресіння»,1994.ст-95.
 124. Сільські вісті.1989. 4 червня.
 125. Вінниця:Злочин без кари.Київ, «Воскресіння»,1994.ст-196.
 126. Радевич-Вінницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич,1997. ст-189.
 127. Іванишин В., Радевич-Вінницький Я. Мова і нація.Дрогобич,1994. ст-66.
 128. О.П. Ресент, І.А. Коляда, Україна між світовими війнами «Київ»,2004.ст-470.
 129. Пам'ятки України.1989. №1.ст-14.

130. Славутич Я. Розстріляна муза. Київ, «Либідь», 1992. ст-30.
131. Народна газета. 1992. №17.
132. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-384.
133. Галатенко В., Корніяка М. Чорна книга Бориспільщини. Бориспіль, 1998. ст-12.
134. Діак І. Хто захистить наш народ і державу: Комуністична партія України чи Українська комуністична партія? Київ, 2000. ст-107.
135. История Украинской ССР. Киев, 1979. Т.7. ст-125, 126.
136. Пам'ятки України. 1990. №1, 2, 3.
137. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич, 1994. ст-197.
138. Там само.
139. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-372.
140. Л. Масенко. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ, «Академія», 2004. ст-32.
141. Там само. ст-33.
142. Український правопис. Харків, 1933. ст-3.
143. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ-початку ХХІ століття. Київ, 2002. ст-24.
144. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ, «Академія», 2004. ст-44.
145. Молодь України. 2002. 29 листопада.
146. Мельник В. Долі в інтер'єрі історії. Вінниця, «Книга-вега», 2006. ст-76, 44, 65.
147. Там само. ст-71, 86-110.
148. Вінниччина: минуле та сьогодні. Кращі дослідження. Вінниця, 2007. ст-355-359.
149. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-374, 375.
150. Марочко В. Голодомор 1932-1933. Київ, 2007. ст-12.
151. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-405.
152. Буніч І. Пятисотлетня війна в Росії. СПб, «Облик», 1997. ст-497, 498.
153. Там само. ст-499-502.
154. Суворов В. Ледокол. Кто начал Вторую мировую войну? Киев, Черкасы. 1993. ст-333.
155. Военно-исторический сборник. Великая Отечественная катастрофа 3. Москва «Яуза» «Эксмо» 2008. ст-429-434.
156. Правда Виктора Суворова 2. Восстанавливая историю Второй Мировой. Москва, «Яуза-пресс». ст-286-289.
157. Военно-исторический сборник. Великая Отечественная катастрофа 3.

- Москва, «Яуза» «Эксмо», 2008. ст-39.
158. Там само. ст-59.
159. Там само. ст-45.
160. Буніч І. Пятисотлетня війна в Росії. СПб, «Облик», 1997. ст-564, 565.
161. Кук В. Акт відновлення Української держави. Львів, Київ, 2004. ст-9.
162. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-447.
163. Бедрій А. ОУН і УПА. Київ, 1999. ст-10.
164. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008. ст-445, 446.
165. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. 2. Київ, «Либідь», 1994. ст-228.
166. Там само. ст-232.
167. Там само. ст-242-244.
168. Там само. ст-236.
169. Там само. ст-238.
170. Шанковський Л. Історія українського війська. Київ, 1991. ст-21, 22.
171. ХХ століття. Історія, економіка, політика, ідеологія. Кн. 3. Україна у Другій Світовій війні. Київ, 1997. ст-338.
172. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, «Світ». ст-172, 173.
173. Там само.
174. Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. Детройт, 1992. ст-40.
175. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Київ, «Наукова думка», 2005. ст-9.
176. Степан Бандера. Мифы, легенды, действительность. Харьков, «Фолио», 2007. ст-139.
177. Культура і життя. 1992. 8 серпня.
178. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія Київ, «Наукова думка», 2005. ст-10.
179. Культура і життя. 1992. 8 серпня.
180. Степан Бандера. Мифы, легенды, действительность. Харьков, «Фолио», 2007. ст-136, 137.
181. Літературна Україна. 1991. 19 грудня.
182. Шлях перемоги. 1997. 13 лютого.
183. Кук В. Акт відновлення Української держави. Львів, Київ, 2004. ст-31.
184. Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, 1991. ст-8.
185. О. Ольжич. Незнаному воякові. Фондація ім. О. Ольжича. Київ, 1994. ст-421.
186. Літературна Україна. 1991. 19 грудня.
187. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. Київ, «Народна Газета», 1991. ст-7.
188. О. Ольжич. Незнаному воякові. Фондація ім. О. Ольжича. Київ, 1994.

ст-391.

189. На зов Кисва.Український націоналізм у II світовій війні.Збірник статей,спогадів,документів.Київ, «Дніпро»,1993.ст-135.
190. Петровський В.,Радченко Л.,Семененко В.Історія України: Неупереджений погляд.Харків, «Школа»,2008.ст-446.
191. Городиський З.Українська Національна Рада.Київ, «КМ Академія», 1993.ст-19.
192. Там само.ст-28-37.
193. Там само.ст-49-51.
194. О.Ольжич.Незаномому воякові.Фундація ім.О.Ольжича.Київ,1994, ст-403.
195. Літературна Україна.1991.19 грудня.
196. Шанковський Л.Історія українського війська.Київ,1991.ст-24,25.
197. О.Ольжич.Незаномому воякові.Фундація ім.О.Ольжича.Київ,1994, ст-392,393.
198. Преступные цели-преступные средства.Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1945 гг.).Москва, «Экономика»,1985.ст-41-43.
199. Там само.ст-49.
200. Кук В.Акт відновлення Української Держави.Львів,Київ,2004. ст-27,28.
201. Энциклопедия Третьего Рейха.Москва, «Локид-пресс.Рипол классик» 2005.ст-367.
202. Великая Отечественная война.1941-1945.Энциклопедия. Москва, «Советская энциклопедия»,1985.ст-821-823.
203. Історія Української РСР.т.7,Київ,1977.ст-25.
204. XX століття.Історія,економіка,політика,ідеологія.Кн.3. Україна У Другій світовій війні.Київ,1997.ст-255.
205. Там само.ст-258.
206. Нариси історії Вінницької обласної партійної організації. Одеса, «Маяк»,1980.ст-180.
207. Там само.ст-182.
208. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны.1941-1945. Киев, «Наукова думка»,1980.т.1.ст-267.
209. Малигін А. Ішла війна з народами.Вінниця,2001.ст-47.
210. Там само.44.
211. Рудий В.Розстріляне Надбужжя.Вінниця,2007.ст-283.
212. Малигін А.Ішла війна з народами.Вінниця,2001.ст-44.
213. XX століття.Історія,економіка,політика,ідеологія.Кн.3. Україна у Другій світовій війні.Київ,1997.ст-260.
214. Косик В.Україна під час Другої світової війни 1938-1945. Київ-Париж-Нью Йорк-Торонто,1992.ст-160,161.
215. Кальба М.Дружини Українських Націоналістів.Детройт,1992.ст-41.
216. Малигін А.Ішла війна з народами.Вінниця,2001.ст-46.

217. Косик В.Україна під час Другої світової війни 1938-1945. Київ-Париж-Нью Йорк-Торонто,1992.ст-160,161.
218. Кальба М.Дружини Українських Націоналістів.Детройт,1992.ст-47.
219. Ніколаєць Ю.Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації(червень 1941-липень 1942рр.) Вінниця, «Тезис»,1999.ст-40.
220. Петровський В.,Радченко Л.,Семененко В.Історія України: Неупереджений погляд.Харків, «Школа»,2008.ст-416.
221. Косик В.Україна і Німеччина у Другій світовій війні.Документи федерального архіву в Кобленці.Париж-Нью Йорк-Львів,1993. ст-520.
222. Ніколаєць Ю.Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації(червень 1941-липень 1942 рр.) Вінниця, «Тезис»,ст-44.
223. Там само.ст-41.
224. Вінницькі вісті.1941.3 вересня.
225. Т.Бульба-Боровець.Армія без держави.Київ-Торонто-Нью Йорк, 1996.ст-89.
226. Петровський В.,Радченко Л.,Семененко В.Історія України: Неупереджений погляд.Харків, «Школа»,2008.ст-419.
227. Ніколаєць Ю.Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації(червень 1941-липень 1942 рр.) Вінниця, «Тезис»,1999.ст-51.
228. Там само.
229. Петровський В.,Радченко Л.,Семененко В.Історія України: Неупереджений погляд.Харків, «Школа»,2008.ст-429.
230. Петренко О.Історія адміністративно-територіального устрою Вінниччини.Вінниця, «Едельвейс»,2008.ст-25,26.
231. Там само.
232. Петровський В.,Радченко Л.,Семененко В.Історія України: Неупереджений погляд.Харків, «Школа»,2008.ст-447.
233. Шанковський Л.Похідні групи ОУН.Мюнхен, «Український самостійник»,1958.ст-31.
234. Шлях перемоги,2000.23 серпня. Шлях перемоги,2001.3 травня.
235. Сергійчук В.ОУН-УПА в роки війни.Нові документи і матеріали. Київ,1996.ст-246.
236. Шестональ М.Все тільки правда.Літви,2007.ст-31.
237. Подолія.2000.8 вересня.
238. Україна у Другій світовій війні:уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції(27-28 жовтня 1994) Київ,1995.ст-206.
239. Шанковський Л.Похідні групи ОУН.Мюнхен, «Український самостійник»,1958.ст-216.
240. Літопис УПА.т.8.Українська Головна Визвольна Рада.Кн.1.

- Львів, «Літопис», 1992.ст-67.
241. ДАВО:Ф-Р6023, Оп.-4, Спр.-26456, Арк.-14-21.
242. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько», Коломия, «Вік», 2001.ст-63.
243. Шестопись М. Все тільки правда. Літин, 2007.ст-31. Сучасність. 1993. №1.ст-115.
244. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-51,52.
245. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 рр. Умань, 2002.ст-101.
246. Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27-28 жовтня 1994) Київ, 1995.ст-206.
- Шестопись М. Все тільки правда. Літин, 2007.ст-31. Сучасність. 1993. №1.ст-115.
247. Шлях перемоги. 2000. 11 травня.
248. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950). Київ, 2007.ст-444.
249. Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938-1945. Київ-Париж-Нью Йорк-Торонто, 1992.ст-140.
250. Там само.ст-144.
251. Шанковський Л. Похідні Групи ОУН. Мюнхен, «Український самостійник», 1958.ст-12.
252. На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст.-138-140.
253. Хочу все знати. 1999. 21 квітня.
254. Степан Бандера. Мифы, легенды, действительность. Харьков, «Фолио», 2007.ст. 144.
255. На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст-139.
256. Вінницькі вісті. 1941. 14 вересня.
257. Вінницькі вісті. 1941. 18 вересня.
258. Вінницькі вісті. 1941. 24 вересня.
259. Вінницькі вісті. 1941. 28 вересня.
260. Вінницькі вісті. 1941. 8 жовтня.
261. Вінницькі вісті. 1941. 10 жовтня.
262. Мельник В. Доли в інтер'єрі історії. Вінниця, «Книга-вега», 2006. ст-58.
263. Вінницькі вісті. 1941. 16 листопада.
264. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008.ст-433.
265. Вінницькі вісті. 1941. 3 вересня.
266. ДАВО: Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935.ст-14.

267. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Харків, «Школа», 2008.ст-434.
268. На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Київ, «Дніпро», 1993. ст-324-326.
269. Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини. З театрального життя Вінниці 1910-1944. Вінниця, 1999.ст-65.
270. Вінницькі вісті. 1941. 28 вересня.
271. Шлях перемоги. 2000. 11 травня.
272. Хочу все знати. 1999. 21 квітня.
273. За спогадами мешканців Літинщини: Сівницької Л. (с. Підлісне), Берези Т. (с. Дашківці), Капустіної М. (с. Пеньківка).
274. Вінницькі вісті. 1941. 24 вересня.
275. Там само.
276. Вінницькі вісті. 1941. 5 жовтня.
277. Вінниччина: минуле та сьогодні. Краєзнавчі дослідження. Вінниця, 2007.ст-337.
278. Вінниччина. 1992. 9 жовтня.
279. Сучасність. 1993. №1.
280. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
281. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-4.
282. Там само. Арк.-14-21.
283. Там само.
284. Там само. Арк.-22.
285. Шлях перемоги. 2000. 11 травня.
286. Українська жінка у визвольній боротьбі. 1940-1950 рр. Львів, «Світ», 2004.ст-110.
287. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935. Стр-14-25.
288. Там само.
289. Там само.
290. Там само.
291. Субтельний О. Україна. Історія. Київ, «Либідь», 1991.ст-406.
292. Преступные цели-преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1945 гг.). Москва, «Экономика», 1985.ст-128.
293. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 рр. Умань, 2002.ст-132.
294. Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, 1991.ст-11.
295. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991.ст-208, 209.
296. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22.
297. Там само.
298. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-22.
299. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник

- Німецьких архівних матеріалів (1941-1942), т.2, Львів, 1998, ст-148, 149.
300. Там само.ст-172.
301. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни.Нові документи і матеріали. Київ, 1996.ст-24.
302. Сучасність.1993.№1.ст-116.
303. Бедрій А.ОУН і УПА.Київ, 1999.ст-12.
304. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк.1991.ст-211.
305. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-2-11.
306. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст-64.
- Шлях перемоги. 1999.5 травня.
307. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-9-11.
ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22.
308. Шестопись М. Все тільки правда. Літин, 2007.ст-39.
309. Там само.
310. Там само.ст-40.
311. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
312. Там само.
313. Шестопись М. Все тільки правда. Літин, 2007.ст-40.
314. На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Київ, «Дніпро», 1993.ст-139.
315. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-12224, Арк.-26.
316. Завальнюк К., Стецюк Т. Отаман-галичанин Іван Голуб. Вінниця, 2007.ст-30-35.
317. Вінницькі вісті. 1942.7 червня.
318. Завальнюк К., Стецюк Т. Отаман-галичанин Іван Голуб. Вінниця, 2007.ст-38-45, 55-60.
319. Хочу все знати. 1999.21 квітня.
320. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26255, Арк.-19-22.
321. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945. Київ-Париж-Нью Йорк-Торонто, 1992.ст-272.
322. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник Німецьких архівних матеріалів (1941-1942), т.2, Львів, 1998.ст-220.
323. Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938-1945. Київ-Париж-Нью Йорк-Торонто, 1992.ст.265.
324. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник Німецьких архівних матеріалів (1941-1942), т.2, Львів, 1998.ст-279.
325. Там само.ст-290.
326. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-16-26.
327. Там само. Арк.-54-64, 65-70.
328. Там само. Арк.89.
329. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-262-265.

330. Там само. Арк.-1-5.
331. Там само. Арк.-8.
332. Там само. Арк.-34-36.
333. Там само. Арк.-8-23.
334. Там само. Арк.-23, 24.
335. Там само.
336. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.
337. Там само. Арк.-42-47.
338. Там само.
339. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Київ, Кн.2, «Либідь», 1994.ст-332.
340. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник Німецьких архівних матеріалів (1941-1942), т.2, Львів, 1998.ст-112.
341. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Київ, Кн.2, «Либідь», 1994.ст-304.
342. Шлях перемоги. 1999.5 травня.
343. Там само., Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Львів, «Світ», 2004.ст-110.
344. Шлях перемоги. 2000.11 травня.
345. Шестопись М. Все тільки правда. Літин, 2007.ст-40.
346. Сергійчук В. Український здвиг: Поділля 1939-1955. т.4., Київ, «Українська видавнича спілка», 2005.ст-76-78.
347. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст-66.
348. Сергійчук В. Український здвиг: Поділля 1939-1955. т.4., Київ, «Українська видавнича спілка», 2005.ст-76, 77.
349. Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Львів, «Світ», 2004.ст-110.
350. Шлях перемоги. 2000.11 травня.
351. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001.ст-65.
352. Шлях перемоги. 2000.11 травня.
353. Там само.
354. Шлях перемоги. 1999.5 травня.
355. Там само.
356. Там само.
357. На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів, документів. Київ, «Дніпро», 1993.ст-140.
358. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958.ст-196.
359. Сергійчук В. Український здвиг: Поділля 1939-1955. т.4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005.ст-77.
360. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-29.
361. Сергійчук В. Український здвиг: Поділля 1939-1955. т.4. Київ,

- «Українська видавнича спілка», 2005. ст-78, 79.
362. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-67.
363. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
364. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-52, 53.
365. Там само. Арк.-38.
366. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 рр. Умань, 2002. ст-109.
367. Там само. ст-153.
368. Там само. ст-151-154.
369. Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Сучасність, 1987. ст-90.
370. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26466, Арк.-22-25.
371. Степан Бандера. Мифы, легенды, действительность. Харьков, «Фолио», 2007. ст-203.
372. 100 найвідоміших українців. Київ, «Автограф», 2005. ст-408.
373. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Київ-Торонто-Нью Йорк. 1996. ст-142.
374. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. 2. Київ, «Либідь», 1994. ст-314.
375. Бедрій А. ОУН і УПА. Київ, 1999. ст-14.
- Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-169.
376. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Київ-Торонто-Нью Йорк. 1996. ст-141.
377. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-171.
378. Дзвін. 1993. №2, 3. ст-122.
379. Шлях перемоги. 1999. 21 квітня.
380. Дзвін. 1993. №2, 3. ст-122.
381. Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Сучасність, 1987. ст-54.
382. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-15.
- Довідник з історії України. Київ, «Генеза», 2001. ст-176.
383. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-69.
384. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
385. Там само.
386. Бурлака І. Мое запізніле прозріння. Літин, 2007. ст-13.
387. Там само. ст-14.
- Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия,

- «Вік», 2001. ст-75, 76.
388. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, 1996. ст-427.
389. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1989. Торонто-Нью Йорк, 1991. ст-210.
390. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, 1996. ст-77, 78.
391. Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955. т. 4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-77.
392. Шестопаль М. Все тільки правда. Літин, 2007. ст-45.
393. Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955. т. 4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-78.
394. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-88.
395. Галамай С. Боротьба за визволення України 1929-1955. Торонто-Нью Йорк. 1991. ст-210.
396. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
397. Декларація УПА. Нарис історії боротьби Української Повстанської Армії. М. П. Левада. Київ, 1995. ст-3-6.
398. Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Сучасність, 1987. ст-94.
399. Черномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині в 1941-1945 рр. Умань, 2002. ст-119, 161.
400. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен. «Український Самостійник», 1958. ст-195.
401. Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Сучасність, 1987. ст-91.
402. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958. ст-196.
403. Сергійчук В. Український здви́г: Поділля 1939-1955. т. 4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-87, 88.
404. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-89-106.
405. Український визвольний рух. №6. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-174.
406. Шлях перемоги. 1996. 28 листопада.
407. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
408. Там само. Арк.-28-35.
409. Бурлака І. Мое запізніле прозріння. Літин, 2007. ст-17.
410. Шлях перемоги. 1996. 28 листопада.
411. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
412. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия,

- «Вік», 2001. ст-124-140.
413. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958. ст-196.
- Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-189.
414. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.
415. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник Німецьких архівних матеріалів. т.2. Львів, 1998. ст-13.
416. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958. ст-195.
417. Сергійчук В. Український здрив: Поділля 1939-1955. т.4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-92.
- Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-192.
418. Шлях перемоги. 1996. 28 листопада.
419. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. 2. Київ, «Либідь», 1994. ст-359.
420. Там само. ст-367-370.
421. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-192.
422. Там само. ст-200.
423. Сергійчук В. Український здрив: Поділля 1939-1955. т.4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-91-93.
424. Там само. ст-93, 94.
425. Літературна Україна. 1992. 2 липня.
426. Коломієць І. Нарис історії с. Пеньківка. 1991. ст-20.
427. ДАВО:Ф-Р-4422, Оп.-1, Спр.-19, Арк.-2.
428. Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область. Київ, 1972. ст-409.
429. ДАВО:Ф-Р-4422, Оп.-1, Спр.-19, Арк.-3.
430. Там само. Арк-38.
431. За спогадами жителя с. Бруснівка Нестерука Лук'яна Петровича.
432. Шанковський Л. Історія Українського війська. Київ, 1991. ст-52.
433. Там само.
434. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-188-200.
- Слободянюк П. Нескорені (Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з генералом-хорунжим Р. Шухевичем). Тернопіль, «Збруч», 2006. ст-75.
435. Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, 1991. ст-20.
436. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-190.
437. Дзвін. 1993. №2.3. ст-122.
438. Косик В. Україна в Другій світовій війні в документах. Збірник Німецьких архівних матеріалів. т.2. Додаток. Львів, 1998. ст-15.
439. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958. ст-197.
440. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.
441. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-1-21.
442. Там само. Арк.-84, 122-126.
443. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26225, Арк.-3, 61.
444. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838(т.2), Арк.-51, 52.
445. Літопис УПА. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: Директивні документи ЦК КП(б)У 1943-1959. т.3. Нове видання. Київ, ст-79, 80.
446. Роман Шухевич у документах радянських органів державної Безпеки (1940-1950). Київ, 2007. ст-275.
447. Шанковський Л. Історія Українського війська. Київ, 1991. ст-91, 92.
448. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-195.
449. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-6, 7.
450. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.
451. Там само.
452. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-7.
453. Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен, «Український Самостійник», 1958. ст-197.
454. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-7.
455. Там само.
456. Там само.
457. Там само.
458. Там само. ст-8.
459. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-80-82.
460. Там само.
461. Там само. Арк.-10-13, 80-82.
462. Літопис УПА. т.8. Українська Головна Визвольна Рада. Кн. I. Львів, 1992. ст-171.
463. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-8.
464. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-28-35.
465. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-8.

466. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-14-25.
467. Там само.
468. Там само. Арк.-28-35.
469. Там само.
470. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-9, 10.
471. Командир групи УПА-«Південь» полковник «Батько». Коломия, «Вік», 2001. ст-75, 76.
472. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-209.
Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-9-11.
473. Там само. ст-10, 11.
474. Літопис УПА. т. 8. Українська Головна Визвольна Рада. Кн. 1. Львів, 1992. ст-203.
475. Там само. ст-38-41.
476. Там само.
477. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-204.
478. Там само. ст-201.
479. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26935, Арк.-2.
480. Там само. Арк.-96, 97.
481. Там само. Арк.-5.
482. Там само. Арк.-104.
483. Там само. Арк.-108, 109.
484. Там само. Арк.-41-44.
485. Там само. Арк.-96, 97.
486. Там само. Арк.-102.
487. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-11.
488. Там само.
489. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-25620, Арк.-262-265.
490. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-11.
491. Подолія. 1996. 6 листопада.
492. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-203.
493. ДАВО:Ф-Р-2700, Оп.-7, Спр.-4, Арк.-53, 54.
494. Рудий В. Розстріляне Надбужжя. Вінниця, 2007. ст-362.
495. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. 1.

- Київ, «Либідь», 1994. ст-270, 271.
496. Народна газета. 1992. №20.
497. Народна газета. 1993. №23.
498. Україна у Другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 1995. ст-206.
499. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-219.
500. Рудий В. Розстріляне Надбужжя. Вінниця, 2007. ст-363.
501. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Кн. 1. Київ, «Либідь», 1994. ст-279.
502. Сергійчук В. Український здиґ: Поділля 1939-1955. т. 4. Київ, «Українська видавнича спілка», 2005. ст-348, 559-562.
503. Народна газета. 1992. №20.
504. ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-5, Арк.-4, 5.
505. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-26459, Арк.-118.
506. Там само. Арк.-2.
507. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-243.
508. Вінниччина: минуле та сьогодення. Красназавчі дослідження. Вінниця, 2007. ст-321, 322.
509. Рудий В. Розстріляне Надбужжя. Вінниця, 2007. ст-364.
510. ДАВО:Ф-П-136, Оп.-52, Спр.-7, Арк.-6-8.
511. Дзвін. 1994. №6. ст-108.
512. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-234, 235.
513. Там само. ст-231.
514. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-57, 58.
515. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т. 2. Арк.-1, 2.
516. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-57, 58.
517. Український визвольний рух. №8. Науковий збірник. Львів, 2006. ст-232.
518. Дзвін. 1994. №6. ст. 108.
519. ДАВО:Ф-Р-6023, Оп.-4, Спр.-27838, т. 2. Арк.-17, 18.
520. Там само. Арк.-1, 2.
521. Там само. Арк.-17, 18.
522. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназавчої конференції. 18 лютого 1999 р. Вінниця, 1999. ст-59.
523. Літопис УПА. т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК КП(б)У 1943-1959. Нове

видання.Київ,ст-435,436.

524. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназничої конференції.18 лютого 1999 р.Вінниця,1999. ст-58.

525. ДАВО:Ф-Р-6023,Оп.-4,Спр.-27838.т.2,Арк.-27-99.

526. Молодь України.2003.16 січня.

527. Тези доповідей і повідомлення 19-тої Вінницької обласної Історико-красназничої конференції.18 лютого 1999.Вінниця,1999. ст-59.

528. ДАВО:Ф-Р-6023,Оп.-4,Спр.-27838.т.2,Арк.-1,2.

529. ДАВО:Ф-Р-6023,Оп.-4,Спр.-26255.Арк.-61.

530. ДАВО:Ф-Р-6023,Оп.-4,Спр.-27838.т.2.,Арк.-27-136.

531. Там само.Арк.-89-92.

532. Там само.Арк.-93-95.

533. Там само.Арк.-36-98.

534. ДАВО:Ф-Р-6023,Оп.-4,Спр.-26255.Арк.-61.

535. Літопис УПА.т.3.Боротьба проти УПА і націоналістичного Підпілля:директивні документи ЦК КП(б)У 1943-1959.

Нове видання,Київ,ст-481.

Список скорочень та термінів.

Абвер – військова розвідка нацистської Німеччини.

ВКП(б) – Всесоюзна Комуністична Партія (більшовиків).

ВО – воєнна округа Української Повстанської Армії (військово-територіальна одиниця, що входила до складу певної групи УПА).

Вермахт – збройні сили нацистської Німеччини.

ГВШ – головний військовий штаб УПА.

ГК – головна команда (керівний орган УПА)

Гепеушник – співробітник (від російської назви відомства- Главное Политическое Управление) державної політичної поліції СРСР.

Гестапо – таємна державна поліція нацистської Німеччини.

ДПУ- державне політичне управління (українська назва - Главного политического управления). Політична поліція в СРСР.

Екзекутива – виконавчий орган в ОУН.

Емгебіст – співробітник (від російської назви відомства- министерство государственной безопасности) репресивно-карального органу в СРСР.

Енкаведист – співробітник (від російської назви відомства – наркомат внутренних дел) репресивно-карального органу в СРСР.

КВШ – крайовий військовий штаб УПА.

КП – крайовий провід (керівний орган ОУН на території краю).

КШ – крайовий штаб УПА.

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України.

Люфтваффе – військово – повітряні сили нацистської Німеччини

МВС – міністерство внутрішніх справ (СРСР, УРСР)

МДБ – міністерство державної безпеки (СРСР, УРСР)

НКВС – народний комісаріат внутрішніх справ (СРСР, УРСР, рос.- НКВД)

НКДБ – народний комісаріат державної безпеки (СРСР, УРСР, рос.-НКГБ)

Опінія – громадська думка.

ОУН – Організація Українських Націоналістів

ОУН(СД-самостійники-державники), ОУН(Р-революційна), ОУН(Б) – ОУН, прихильники С. Бандери.

ОУН(М)- ОУН, прихильники А. Мельника.

ПЗУЗ – Північно-Західні українські землі.

Провід – керівництво (провідник – керівник, вождь).

ПУН – Провід Українських Націоналістів(керівний орган ОУН)

Псевдо – вигадане прізвище або ім'я, яке використовували члени ОУН, вояки УПА з метою конспірації.

Референтура – відділ Проводу ОУН, який відповідав за певний напрям діяльності організації.

Референт – член проводу, що очолював референтуру.

СБ – служба безпеки ОУН (розвідка, контррозвідка, безпека).

СД – імперська служба безпеки нацистської Німеччини (спочатку розвідувальне управління СС, нацистської партії).

СУЗ – Східні українські землі.
 УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква.
 УВО – Українська Військова Організація.
 УВВ – Українське визвольне військо.
 УГВР – Українська Головна Визвольна Рада.
 УПА – Українська Повстанська Армія.
 УПА – «Північ» - угруповання УПА на Волині і Поліссі.
 УПА – «Південь» - угруповання УПА на Поділлі та Придніпров'ї.
 УССД – Українська Самостійна Соборна Держава.
 Чекіст – співробітник (від російської назви відомства – Всероссийская
 Чрезвычайная Комиссия) репресивно-карального органу в Радянській Росії.
 За традицією, так пізніше називали співробітників ДПУ, ОДПУ, НКВС,
 НКДБ, МВС, МДБ, КДБ.

Автор висловлює щирю подяку за фінансову підтримку видання голові
 Літинської районної ради Шишківій Н.І., заступнику голови Масному О.Д.,
 депутатам Літинської районної ради, землякові Віктору Шереметі.

Автор вдячний за допомогу у підготовці книги, начальнику управління
 внутрішньої політики Вінницької обласної державної адміністрації Лазаренку
 В.І., провідному архівісту Вінницького обласного державного архіву,
 кандидату історичних наук Костянтину Завальнюку, добродіям Мельничуку
 І.П., Філонову Л.В., Віннічуку М.А., Кривій Г.А. та синові Тарасові.

Рецензенти:

І.П. Мельничук, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
 України ВДПУ ім. В.М. Коцюбинського.

К.В. Завальнюк, кандидат історичних наук, провідний спеціаліст
 державного архіву Вінницької області.

Дизайн обкладинки – автор

Зміст

Вступ.....	5
1.Діяльність Організації Українських Націоналістів напередодні та на початку Другої світової війни.....	8
2.Становище українських земель в роки радянської модернізації.....	38
3.Німецько – радянська війна. Спроба реалізації планів ОУН.....	68
4.Організація Українських Націоналістів на землях Вінниччини.....	100
5.УПА – «Південь» в боротьбі із гітлерівцями.....	134
6.Проти імперського тоталітарного режиму.....	159
Висновки.	189
Список учасників національно-визвольного руху на Вінниччині в роки боротьби за УССД.....	194
Список співробітників НКВС, НКДБ, МДБ (репресивно – каральних органів 40-х – 50-х), що брали активну участь у боротьбі із учасниками національно-визвольного руху на Вінниччині.....	223
Джерела та література.....	224
Список скорочень та термінів.....	245

Науково-довідкове видання

Іван Коломієць

***ОУН – УПА на Вінниччині в роки боротьби
за Українську Самостійну Соборну Державу***

проза

ЗБЕРЕЖЕНО МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО СТИЛЮ ТА
ОРФОГРАФІЇ АВТОРА

Редактор Лідія Ємельянова

Верстка Ярослава Гончара

Коректор Іван Коломієць

Обкладинка Івана Коломійця

Здано до складання 12.01.2010. Підписано до друку 3.07.2010.

Формат 60 x 84/16. Папір офсетний. Arial Cyr.

Друк різнографічний. Умов. друк арк. 20,925. Зам. 238.

Наклад 700 прим.

КП «Літинська районна друкарня»

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ № 14 серія ВЦ

від 21.02.2002 року.

22300 Літин, вул. Інтернаціональна, 23

Тел.: (04347) 2-03-37, 2-18-52

